TÁRKI Social Research Institute Inc.

TÁRSADALOMKUTATÁSI INTÉZET ZRT.

Jól nézünk ki (…?!)

Háztartások helyzete a válság után

TÁRKI MONITOR JELENTÉSEK 2014

SZERKESZTETTE

SZIVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

Budapest, 2015. március

A KUTATÁST A TÁRKI ZRT. AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA SZOCIÁLIS ÜGYEKÉRT ÉS TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSÉRT FELELŐS ÁLLAMTITKÁRSÁG MEGRENDELÉSÉRE KÉSZÍTETTE

A kutatásban részt vettek és az elemzést készítették:

BERNÁT ANIKÓ
FÁBIÁN ZOLTÁN
GÁBOS ANDRÁS
KELLER TAMÁS
MEDGYESI MÁRTON
PÓSCH KRISZTIÁN
SIK ENDRE
SIMONOVITS BORI
SZEITL BLANKA
SZIVÓS PÉTER
TÁTRAI ANNAMÁRIA
TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

A Monitor szilánkok szerzői:

ANGYAL EMESE
FELLNER ZITA
FÉNYES CSONGOR
HORVÁTH ANNA
KATONA ESZTER
KELEMEN ZSÓFIA
NYÍRŐ ZSANNA

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
Tel.: 309 7676, Fax: 309 7666
E-mail: tarki@tarki.hu
Internet: www.tarki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS 6

I. TÁRSADALOMSZERKEZET, SZEGÉNYSÉG, MUNKAERŐPIAC 11

1. JÖVEDELEM-ELOSZLÁS 2009–2014 KÖZÖTT (TÓTH ISTVÁN GYÖRGY) 11

1.1. BEVEZETÉS 11
1.2. A JÖVEDELEM-ELOSZLÁS MAKROGAZDASÁGI KÖRNYEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA 2000 ÉS 2014 KÖZÖTT 12
1.3. AZ EGYENLŐTLENSÉGEK AGGREGÁLT SZINTJÉNEK VÁLTOZÁSA 2012 ÉS 2014 KÖZÖTT 15
1.4. AZ EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSA HOSSZÚ TÁVON 16
1.5. A JÖVEDELEM-ELOSZLÁS SZERKEZETI ÁTALAKULÁSA 21
1.6. ÖSSZEFOGLALÁS 29
1.7. TÁBLÁZATOK 30
1.8. MÓDSZERTANI FÜGGELÉK AZ 1. FEJEZETHEZ 40
1.9. IRODALOM 43

2. JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTETTSÉG JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON (GÁBOS ANDRÁS – SZIVÓS PÉTER – TÁTRAI ANNAMÁRIA) 44

2.1. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG FŐ TRENDJEI, 2005-2014 45
2.2. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG KOCKÁZATA ÉS A SZEGÉNYSÉGBEN ÉLŐK PROFILJA, 2005-2014 49
2.3. ANYAGI DEPRIVÁCIÓ 54
2.4. SZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTETTSÉG: AZ EURÓPA 2020 STRATÉGIA SZEGÉNYSÉGI CÉLJA 56
2.5. ÖSSZEFOGLALÁS 57
2.6. IRODALOM 59
2.7. TÁBLÁZATOK 60

3. A HÁZTARTÁSOK FOGYASZTÁSA: ÖSSZETÉTEL ÉS TÁRSADALMI JELLEMZŐK (SIMONOVITS BORI – SZIVÓS PÉTER) 72

3.1. A FOGYASZTÁS MÉRTÉKE 72
3.2. A FOGYASZTÁS TÁRSADALMI MEGHATÁROZÓI 73
3.3. FOGYASZTÁSI TÉTELEK 73
3.4. A FOGYASZTÁS SZERKEZETE 75
3.5. ÖSSZEFOGLALÁS 76
3.6. IRODALOM 77
3.7. TÁBLÁZATOK 78

4. TÁRSADALMI SÉRÜLÉKENYSÉG: VAGYONI HELYZET, ELADÓSODOTTSÁG, MEGÉLHETÉSI NEHÉZSÉGEK (MEDGYESI MÁRTON - SIMONOVITS BORI - BERNÁT ANIKÓ) 86

4.1. BEVEZETÉS A VAGYONI ÉS MEGTAKARÍTÁSI HELYZETKÉP ELÉ 86
4.2. VAGYONI HELYZET A HÁZTARTÁS MONITOR VIZSGÁLATBAN 87
4.3. A HÁZTARTÁSOK ELADÓSODOTTSÁGA 89
4.4. AZ ADÓSSÁGOKKAL RENDELKEZŐ HÁZTARTÁSOK PROFILJA 94
4.5. ÖSSZEFOGLALÁS 96
4.6. TÁBLÁZATOK 97

5. KÖZMUNKA, KÖZMUNKÁSOK (MEDGYESI MÁRTON) 104

5.1. BEVEZETÉS 104
5.2. KÖZMUNKÁBAN ÉRINTETTEK ARÁNYA 104
5.3. A KÖZMUNKÁSOK ÉS HÁZTARTÁSAIK JÖVEDELMEI 106

5.4. KIKET ÉRINT A KÖZMUNKA? ... 109
5.5. ÖSSZEFOGLALÁS ... 110
5.6. IRODALOM ... 110
5.7. TÁBLÁZATOK ... 111

6. MAGYAROK KÜLFÖLDÖN – ÚJRATÖLTVE (LIGETI ANNA SÁRA – SIK ENDRE – SZEITL BLANKA) ... 115

6.1. MENNYIEN? – A KÜLFÖLDÖN ÉLŐ/DOLGOZÓ MAGYAROK ARÁNYÁRÓL 2011 ÉS 2014 KÖZÖTT ... 115
6.2. KIK? – A KÜLFÖLDÖN ÉLŐK/DOLGOZÓK DEMOGRÁFIAI JEGYEIRŐL ÉS TULAJDONSÁGAIRÓL ... 116
6.3. HOVÁ? – A MIGRÁCIÓ TÉRBELI SZERKEZETÉRŐL, ILLETVE A VÉGÁLLOMÁSOKRÓL ... 118
6.4. ÖSSZEFOGLALÁS ... 119
6.5. IRODALOM ... 119
6.6. TÁBLÁZATOK ... 121

7. TÁRSADALMI RÉTEGEK, FOGYASZTÁSI STÁTUSZCSOPORTOK MAGYARORSZÁGON (FÁBIÁN ZOLTÁN) .. 128

7.1. ELMÉLETI KERETEK ÉS MÓDSZEREK ... 128
7.2. TÁRSADALMI RÉTEGEK MAGYARORSZÁGON ... 130
7.3. ÖSSZEFOGLALÁS ... 138
7.4. IRODALOM ... 138
7.5. TÁBLÁZATOK ... 139

II. BIZTONSÁG, BIZONYTALANSÁG, ATTITŰDÖK ... 143

8. A BŰNÖZÉSTŐL ÉS A MUNKAHELY ELVESZTÉSÉTŐL VALÓ FÉLELEM MAGYARORSZÁGON (PÓSCH KRISZTIÁN) ... 143

8.1. BEVEZETÉS ... 143
8.2. A MUNKAHELY ELVESZTÉSÉTŐL VALÓ FÉLELEM ... 143
8.3. BŰNÖZÉSTŐL VALÓ FÉLELEM ÉS VIKTIMIZÁCIÓ ... 143
8.4. MÉRŐESZKÖZÖK ... 144
8.5. MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁSOK, AZ ADATOK BEÁGYAZOTTSÁGA ... 146
8.6. A HÁZTARTÁSI SZINT ELEMZÉSE ... 147
8.7. MEGYEI SZINTŰ VÁLTOZÓK VIZSGÁLATA ... 149
8.8. ÖSSZEFOGLALÁS ... 151
8.9. IRODALOM ... 153
8.10. TÁBLÁZATOK ... 155

9. SZERELEMCSÜTÖRTÖK ÉS DOBSZERDA? A MEGKÉRDEZÉS NAPJÁNAK AZ ELÉGEDETTSÉGRE GYAKOROLT HATÁSA (KELLER TAMÁS) ... 157

9.1. BEVEZETÉS ... 157
9.2. KORÁBBI VIZSGÁLATOK ... 157
9.3. ADATOK ... 158
9.4. BECSLÉSI ELJÁRÁS ... 160
9.5. EREDMÉNYEK ... 162
9.6. ÖSSZEFOGLALÁS ... 163
9.7. IRODALOM ... 163
9.8. TÁBLÁZATOK ... 165

10. MONITOR-SZILÁNKOK ... 173

BEVEZETÉS (SIK ENDRE) ... 173
10.1. MUNKAERŐ-PIACI HOMOFÍLIA A HÁZTARTÁSOKBAN (FELLNER ZITA – HORVÁTH ANNA) ... 174
10.2. ÉRTÉKRENDI HOMOFÍLIA A HÁZTARTÁSOKBAN (KELEMEN ZSÓFIA) ... 181

10.3. „Ki a cigány?” - újragondolt elemzés az elsődleges és másodlagos identitás alapján (Angyal Emese).. 192
10.4. A testmagasság hatása a mai Magyarországon (Nyírő Zsanna – Sik Endre) 198
10.5. Állandóságok és változások –
A keresztnevek társadalmi jelentései (Fényes Csongor – Katona Eszter) 214

FÜGGELÉK 222

BEVEZETÉS

A TÁRKI 1992 óta rendszeresen, ugyanazzal a módszertannal kutatja a lakosság jövedelmi és munkaerő-piaci helyzetének, kiadási szerkezetének, és a vélemények széles körének alakulását. A személyes kérdezésen alapuló adatfelvétel során általában mintegy kétezer (nem intézményi) háztartásról és a háztartások tagjairól gyűjtünk adatokat úgy, hogy a háztartás minden 16 éven felüli tagját megkérdezzük. Emellett a háztartás egészére jellemző adatokat is felveszünk a háztartás ügyeiben kompetens személytől. 1992 és 1997 között a vizsgálat a Magyar Háztartás Panel kutatás keretei között folyt, azóta pedig a TÁRKI Háztartás Monitor szolgáltatott keresztmetszeti adatokat. A sorozat eddigi legutolsó hulláma 2012-ben zajlott. A mostani, 2014 őszén lebonyolított adatfelvételt az Emberi Erőforrások Minisztérium Szociális ügyekért és társadalmi felzárkózásért felelős Államtitkárságának támogatása tette lehetővé. Vizsgálatunk szempontjából fontos körülmény, hogy a Kormány 2011 novemberében elfogadta a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiát (NTFS). Ennek célja – összhangban többek között az Európai Unió Európa 2020 stratégiájával – 10 éves időtávlatban meghatározni a szegénységben élők, köztük a romák társadalmi és munkaerő-piaci integrációja középtávú kihívásait, céljait és a szükséges beavatkozási irányokat. A Stratégia meghatározó kérdésként kezeli az intézkedések, beavatkozások eredményességének mérését, az indikátorok használatát, és ennek megfelelően önálló fejezetben tárgyalja azt. A monitoring rendszer alapjául szolgáló adatinfrastruktúra bemutatásánál a TÁRKI Háztartás Monitor adatfelvételt is feltünteti mint az indikátorok egy csoportjának forrását. Ez az adatfelvétel ezért rendszeres alapként szolgál a szegénység és társadalmi kirekesztettség indikátorainak előállításához is. Erre részben a jelen kötet első részében kerül sor, részben pedig egy külön összefoglaló készül az NTFS indikátorok szisztematikus bemutatására.

A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatának adatfelvétele 2014 októberében zajlott (a kérdezés szeptember 27-től november 1-ig tartott) és a 2013. október 1. és 2014. szeptember 30. közötti időszakról gyűjtött információkat. Az ennek alapján elkészült elemzéseket fogja össze jelen kötetünk.

Az adatfelvétel során az 5089 elemszámú induló mintából 2011 sikeres háztartás-interjú készült el. Ezekben a háztartásokban összesen 4420 személy él, közülük 3908-an 16 évesek és idősebbek. Körükben összesen 3541egyéni kérdőív készült el (367 tizenhat éves és idősebb személyről, valamint az ezekben a háztartásokban élő összesen 512 tizenhat év alatti gyermekről az ún. háztartás tábla segítségével gyűjtöttük be a szükséges adatokat).

A viszonylag kismintás TÁRKI Háztartás Monitor alkalmas a teljes népességre vonatkozó következtetések levonására. Minél kisebb társadalmi csoportra szeretnénk azonban megállapításokat tenni, statisztikai becslésünk annál bizonytalanabbá válik. Valamelyest nehezíti az eredmények értelmezését, hogy a mintamegvalósulás során néhány speciális társadalmi csoportot a valós arányánál kisebb számban találtunk meg. Közismert tény, hogy a leggazdagabbak és a legalacsonyabb jövedelműek bekerülése és válaszadási hajlandósága alacsony az ilyen típusú jövedelemvizsgálatok során, ezért az itt közölt egyenlőtlenségi mértékek alsó becslésként értelmezhetők. Fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy ezeket a sajátosságokat az eredmények értékelésekor szintén figyelembe kell venni.

A kutatás adatfelvételének legfontosabb részletei e kötet függelékében találhatók. Ahhoz, hogy mintánk kellőképpen reprezentálja a magyar (nem intézményi) háztartásokban élő népességet, most is, mint a korábbi években mindig, szükség volt egy ezt biztosító súlyrendszer kialakítására. Ennek módszertanát is a függelék foglalja össze. Végezetül ugyanitt található azoknak az eljárásoknak a leírása is, amelyek segítségével a válaszmegtagadásból vagy bizonyos háztartástagok el nem éréséből fakadó jövedelemhiányokat korrigáltuk. A kötet elemzései a súlyozott és korrigált adatállomány alapján készültek.

A 2014. évi kutatás eredményei is számos érdekes adalékkal szolgálnak a magyar társadalom utóbbi néhány évben tapasztalható változásairól. A korábbi évek gyakorlatának megfelelően az eredmények részben egy adott hónap (jelen esetben 2014. szeptember) állapotát rögzítik, részben pedig (például a jövedelmek esetében) az azt megelőző egy évre vonatkozó összesített adatokat mutatják. A kötet három nagyobb részből áll. Az első rész a „Társadalomszerkezet, szegénység, munkaerőpiac” címet viseli és az NTFS szempontjából kulcsfontosságú részeket tartalmazza. Fejezetei közül az első hagyományosan a jövedelem-eloszlás változásait mutatja be, a további fejezetek pedig olyan területekkel foglalkoznak, mint a szegénység és depriváció, a háztartások

fogyasztása, a migráció. Idén ebbe a törzsrészbe két speciális fejezet is bekerült: egyfelől részletesebben foglalkozunk az utóbbi évek munkaerő-piaci folyamatait alaposan átrendező közfoglalkoztatással, másfelől részletesebben elemezzük, hogy az adósságok és megtakarítások alapján mit mondhatunk a különböző társadalmi csoportokba tartozó háztartások gazdálkodásának peremfeltételeiről. Kötetünk második része bizonyos szempontból „bónusz"; számos innovatív elemzést tartalmaz. Ez a rész a „biztonság, bizonytalanság, attitűdök" címet kapta, de ennél szélesebb a tematikája. Előbb a közbiztonsággal kapcsolatos vélemények és viktimizációs percepciókkal foglalkozik, majd az elégedettség alakulását vizsgálja – egy különleges megközelítésben. Utána az ún. Monitor-szilánkok alfejezet egy-egy speciális témát, érdekességet (a háztartástagok közötti munkaerő-piaci és értékrendi homofília vizsgálata, névadási szokások társadalmi jellemzői, a roma identitás vizsgálata, a magasság összefüggése bizonyos hagyományos szociológiai jellemzőkkel) dolgoz fel; ezeket a cikkeket a szokatlan kérdésfelvetés vagy elemzési módszer köti össze. A harmadik blokk a kötet függeléke, amelyből a módszertani döntéseket és azok hátterét ismerhetik meg az érdeklődők.

Fontosabb eredményeink:

- A legfrissebb hullám adatfelvétele hosszú idő óta először egy alapvetően kedvező mutatókkal jellemezhető makro környezetben (viszonylag tempós gazdasági növekedés, gyakorlatilag megszűnt infláció, reálkereset növekedés) zajlott. 2012 és 2014 között[1] viszonylag jelentős (mérésünk szerint mintegy 16%-os) reáljövedelem-emelkedés következett be, amely az egyenlőtlenségek kisebb csökkenésével járt együtt.
- A háztartási jövedelmek jelentős emelkedése a különböző deciliseket egyaránt érintette, de nem egyenletesen. A legalsó tized részesedése az összes jövedelemből 2,6%-ról 3%-ra nőtt. A legfelső decilis aránya – kicsit ugyan, de szintén – növekedett.
- A jövedelem-eloszlást jellemző mutatóink a korábbi évekhez képest nagyobb bizonytalansággal mérhetők, de az összkép világos. A 2010 és 2014 közötti időszakot együtt tekintve azt látjuk, hogy miközben az időszak első két évében Magyarországon jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek (akkor az egy főre jutó jövedelmek legfelső és legalsó jövedelmi deciliseinek aránya 7,2-ről 9,0-re emelkedett), a második két évben a fenti mutató 8,1-re mérséklődött.
- Ami a jövedelmek szerkezetét illeti; a foglalkoztatottak háztartásaiban a munkajövedelmek aránya nőtt, a nem foglalkoztatottak háztartásaiban pedig a társadalmi jövedelmeké emelkedett. A nettó jövedelmek abszolút értékben vett jelentős növekedése a legalsó deciliseknél (sem) elsősorban a szociális jövedelmek, hanem a foglalkoztatottság bővüléséhez kapcsolódva a piaci jövedelmek (ide értve a közmunkából származó jövedelmeket is) részarányának növekedése révén valósult meg.
- 2014-ben a magyarországi népesség 16,6%-a, 1,6 – 1,7 millió ember élt jövedelmi szegénységben, háztartásuk ekvivalens nettó jövedelme nem haladta meg a havi 78 ezer forintot. E tekintetben 2012 és 2014 között nem történt jelentős, statisztikailag is szignifikáns változás. Ezzel, becslésünk szerint a hazai szegénység mértéke éppen az EU-átlaggal megegyező volt a tavalyi évben, akárcsak 2012-ben.
- Miközben a szegénység kiterjedtsége – a 2007-2012 közötti időszakban megfigyelt növekedést követően – változatlan maradt, annak mélysége 26%-ról 23%-ra csökkent az elmúlt két év folyamán. Szintén változás, hogy 2012 és 2014 között jelentősen megemelkedett a szegénység előfordulásának valószínűsége a sokgyermekes családok, a 65 év felettiek, az egykeresős családok, valamint a női háztartásfővel élők körében. Ezzel szemben csökkent az olyan gyerekes háztartások szegénysége, amelyekben a szülőkön kívül más felnőtt (is) él, továbbá az egy gyermekes felnőtt párok alkotta háztartásokban élők, a gyermekek és fiatalok, valamint romák szegénysége is.
- A szegénység előfordulásának valószínűsége 2014-ben is magas a legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élők, az egyszülős és a sokgyermekes családok tagjai, a romák, az inaktív vagy munkanélküli háztartásfővel élők, valamint az egykeresős háztartásban élők körében.

[1] Egészen pontosan a 2011. október - 2012. szeptember és a 2013. október - 2014. szeptember időszak összevetésében.

- Száz szegénységben élő személy közül 34 gyermek vagy fiatal, 13 pedig nyugdíjas korú. A szegénységben élők egyharmada olyan háztartásban él, ahol a háztartásfő inaktív vagy munkanélküli, egyharmada viszont olyanban, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, igaz más háztartástag nem. Száz szegény közül mindössze 5 fővárosi, a többi nagyjából egyenlően oszlik meg városok és községek között.
- Az EU2020 háromkomponensű „szegénység vagy társadalmi kirekesztettségi indikátorának" jövedelmi szegénység melletti másik két elemének alakulása javulást mutat. A súlyos anyagi deprivációban élők aránya 37%-ról 28%-ra csökkent, a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élőké pedig 15%-ról 9%-ra esett 2012 és 2014 között.
- Ezek miatt az EU2020 indikátor által definiált „szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben" élők aránya jelentősen csökkent: míg 2009-ben és 2012-ben is a népesség nagyjából kétötöde tartozott ebbe a körbe, addig 2014-ben már csak 35%-uk.
- A depriváció elemi indikátorai közül – arányait tekintve – legnagyobb mértékben a hitellel, közműszámlákkal összefüggő fizetési elmaradás és a lakás nem megfelelő fűtése tételeknél történt javulás, mégpedig úgy, hogy az alsó középosztály és a középosztály helyzete javult, anyagi, pénzügyi kiszolgáltatottsága csökkent.
- A súlyos anyagi depriváció csökkenése elsősorban a legszegényebbeknél jobb, esetenként lényegesen jobb helyzetben lévők (érettségizett vagy diplomás háztartásfővel élők, fővárosiak, egy- és kétgyermekesek, valamint a magas munkaintenzitású háztartások tagjai) kockázatának javulásából fakad. Az alacsony iskolázottságúak, a községekben élők, a sokgyermekesek, az alacsony vagy nagyon alacsony munkaintenzitásúak körében az egyébként magas deprivációs ráta nem csökkent. A munkanélküli háztartásokban élők arányának csökkenése ezzel szemben az alacsonyabb státuszú, magas szegénységi kockázatú csoportokban (alacsony iskolázottságúak, városokban és községekben élők, sokgyermekes és nem(csak) szülők és gyermekek alkotta családban élők illetve a romák között) éreztette hatását.
- A hagyományosan magasabb kockázatú, alacsonyabb státusú csoportok kockázati karakterének átalakulása feltehetően összefüggésben van az elmúlt időszak egyik legjelentősebb foglalkoztatás- és/vagy szociálpolitikai átalakításával, a közmunkaprogramok jelentős kiterjesztésével (és egyben a munkanélküli járadék rendszerének visszavágásával). Erre utal az egykeresős háztartások szegénységének növekedése is: amennyiben egy munkanélküli háztartásban valaki közmunkás lesz, javulás történik a munkaintenzitásban, ám a pótlólagos jövedelem nem elegendő arra, hogy a háztartás kikerüljön a szegénységből.
- A magyar háztartások 2014-ben havonta átlagosan 155 ezer forintot költöttek, mely 80 ezer forintnyi egy főre jutó fogyasztást, az OECD1-es skála szerint pedig 91 ezer forintnyi kiadást jelentett. Összességében, a korábbi periódusoktól eltérően a fogyasztás 3-4%-os reálnövekedéséről beszélhetünk 2012 és 2014 között.
- A háztartás létszáma és fogyasztása közötti negatív összefüggés triviális: minél kisebb a háztartás, annál nagyobb az egy főre jutó fogyasztása. A legmagasabb fogyasztási szintet a legmagasabb jövedelmi ötödébe tartozó, diplomás és szellemi munkát végző illetve vállalkozóként dolgozó háztartásfővel rendelkező háztartások érik el. Ezzel szemben a legalacsonyabb fogyasztási szintet az alacsonyan képzett (érettségivel nem rendelkező) illetve inaktív háztartásfővel rendelkező, legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozó, legalább négyfős háztartások körében találtunk. Adataink szerint a főbb társadalmi-gazdasági jellemzők mentén 2012 és 2014 között növekedett a fogyasztás egyenlőtlensége.
- Vizsgálatunk adatai szerint a kérdezést megelőző 12 hónap során 5,7% volt a közmunkát végzők aránya az aktívkorúak között, és a közfoglalkoztatásban érintett háztartásokban a teljes népesség 9,1%-a élt a kutatás időpontjában. A közfoglalkoztatás az aktívkorú munkanélküliek/inaktívak esetében játszik igazán fontos szerepet. A kérdezést megelőző 12 hónapban az álláskeresési járadékban vagy a foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülők aránya alacsonyabb volt, mint a közmunkában részt vevők aránya (az előbbiben az aktívkorúak 3,6%-a részesült, utóbbit 2,2%-uk kapott).

- A közmunkások háztartásaiban élők jövedelmeinek közel kétharmada munkajövedelem, ennek12%-át teszik ki a közmunkából származó jövedelmek, a többi pedig más foglalkoztatásból származó munkajövedelem. Az aktívkorú háztartásfők háztartásaiban összességében a jövedelmek 73%-a származik a munkából, a közmunkások háztartásaiban tehát az átlagosnál alacsonyabb a munkajövedelmek aránya. A közmunkából az alacsonyabb jövedelmű háztartások összjövedelmüknek nagyobb hányadát szerzik, a középső és a felső két ötödben viszont elhanyagolható a jelentőségük. Összességében a közmunkából származó jövedelmek majdnem fele jut a népesség legszegényebb ötödéhez, és 37%-a a második legszegényebb ötödhöz. Ezzel a közmunka-jövedelmek az álláskeresési járadéknál jobban, az aktívkorú inaktívak számára elérhető készpénzes ellátásokhoz (pl. FHT) képest viszont kevésbé célzottak. A közfoglalkoztatásban foglalkoztatottak társadalmi hátterét más szempontok alapján vizsgálva látható, hogy közmunkában az alacsony iskolázottságú, kistelepülésen illetve az észak-alföldi régióban élők vesznek részt az átlagosnál jelentősen nagyobb arányban.
- Tízből négy magyar háztartásnak van valamilyen típusú pénzügyi-vagyoni megtakarítása, emellett pedig ingatlannal a magyar háztartások bő négyötöde rendelkezik, döntő többségük teljes mértékben birtokolja azt. Ami az adósságokat illeti, bank, pénzintézet, közműszolgáltató illetve egyéb intézmény felé tízből két háztartás tartozik. Mind a vagyoni jellegű megtakarításokkal, mind pedig a hitelekkel rendelkező háztartások aránya csökkent az ezredforduló óta, de míg a vagyon esetében a csökkenés kisebb stagnáló időszakok mellett lényegében folyamatos volt, addig a hiteles háztartások aránya a 2000-es évek elején meredeken nőtt, majd 2010-től – állami beavatkozás valamint a válság miatt megszigorodó hitelpiac hatására – gyors esésbe kezdett.
- A háztartás jövedelmi helyzete erősen hat a megtakarítási képességre és az adósságokra egyaránt; a legfelső jövedelmi ötödbe tartozó háztartások rendelkeznek a legnagyobb arányban megtakarításokkal, közel háromnegyedüknek van valamilyen pénzügyi vagyona, míg a legszegényebb ötödben alig minden ötödik háztartásnak van bármilyen megtakarítása. Ennek tükörképeként az adósságok elburjánzásának leginkább a szegényebb háztartások vannak kitéve, aminek minősített esete a lejárt közműtartozás és ezáltal a fokozott kiszolgáltatottság és sérülékenység, ami a magyar háztartások 7%-ára jellemző.
- A különböző hitel- és egyéb törlesztésekkel rendelkező háztartások havi jövedelmüknek átlagosan bő egynegyedét költik törlesztésre, ami 2014 őszén átlagosan összesen 55 ezer forintot tett ki, ez azt jelenti, hogy pl. az élelmiszerre költött havi teljes összeg 1,2-szeresét fordítják törlesztő részletekre. A törlesztési arány jövedelemhez és élelmiszerkiadásokhoz viszonyított indikátorai alapján a legsérülékenyebb háztartások az alacsony iskolázottságú, 50-es éveiben járó háztartásfőjű, gazdaságilag (majdnem) inaktív háztartások, amelyek jellemzően a legszegényebb jövedelmi ötödbe tartoznak és úgy érzik, hogy nélkülözések között élnek. A háztartások közel ötöde törleszt valamilyen adósságot vagy hitelt havi rendszerességgel; tizedüknek ez havi 20-60 ezer Ft közötti terhet jelent, míg 5-5%-uknak ennél kevesebbet, illetve többet. A hitel- vagy adósságtörlesztés által leginkább érintett háztartások a közepes-jobb anyagi helyzetű, aktívkorú és közepesen iskolázott háztartásfőjű háztartások, amelyekben él gyermek, és amelyek közepesen használják ki munkakapacitásukat.
- A folyó megtakarítások, az anyagi státusz és a lakásjellemzők alapján meghatározott fogyasztási rétegződés vizsgálata alapján egy jelentős mértékben derivált társadalom képe rajzolódott ki. A rétegződésben elfoglalt helyet leginkább az iskolai végzettség, a kulturális tőke és a gazdasági aktivitás befolyásolja. A magyar társadalom más vizsgálatok szerint is leginkább abban különbözik az európai társadalmaktól, hogy a szakképzetlen, rendszeresen nem foglalkoztatott rétegek nagyobb arányban vannak jelen. Ennek a sajátosságnak a következtében azon középrétegek, melyek a polgári demokráciák alapját képezik, Magyarországon a rendszerváltást követően nem tudtak megerősödni.
- Adatfelvételünk szerint a 16 éves és idősebb népesség 2,4%-ára becsülhető azok aránya, akik a kutatást megelőző 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak(egy részük a kutatás idején átmenetileg, vagy akár végleg itthon volt).A migránsok társadalmi összetételéről elmondható, hogy leginkább a fiatal férfiak mennek külföldre, akik magasabb végzettségűek illetve vagy vállalkozóként, vagy szakmunkásként dolgoznak jellemzően Ausztriában vagy Németországban, jellemzően bérelt lakásaikból indulnak, olyan háztartásokból, ahol nem magas a jövedelem, de van autó. A külföldön tanulók természetesen szintén fiatalok, célországuk pedig leginkább Ausztria és az Egyesült Királyság.

A Háztartás Monitor 2014 vizsgálat eredményei alapján összességében azt látjuk, hogy - mint arra a Tárki rendszerváltás óta folytatott háztartás vizsgálatai többször is mutattak példát - a nagy volumenű, erőteljes kormányzati lépések „visszaköszönnek" az adatokban. Ezt megfigyelhettük például az 1995-ös „Bokros-csomag", a 2002-2003-as jóléti expanzió és a 2006 és 2009 közötti megszorítások időszakában is. A 2010-es kormányváltást követő 2012-es adatfelvételünkben a pénzügyi és gazdasági válság hatása egyértelműen felülírt minden más folyamatot. Az idei eredményekben azonban, úgy tűnik, már jól tetten érhetőek a jelentősebb makrogazdasági folyamatok (pl. gazdasági növekedés megindulása a válságot követően, a foglalkoztatás bővülése, az alacsony infláció, a reálkeresetek emelkedése) és társadalompolitikai beavatkozások (pl. közmunkaprogram kiterjesztése és a szociális és munkanélküli segélyrendszer ezzel összefüggő visszavágása, a családi adókedvezmények rendszerének bővítése, a közműszolgáltatások árainak csökkentése) következményei. A szegénységi ráta, de még inkább a súlyos anyagi depriváció és a nagyon alacsony munkaintenzitás változása és a fontosabb társadalmi-demográfiai csoportok szerinti megoszlása jól jelzi a folyamatok irányát, illetve azok nyerteseit és veszteseit.

Jelen kutatásunk közzétételével abban bízunk, hogy eredményeink továbbra is hozzá tudnak járulni a magyarországi társadalompolitikai viták megalapozásához, valamint a hazai társadalmi folyamatok nemzetközi összehasonlításához.

I. TÁRSADALOMSZERKEZET, SZEGÉNYSÉG, MUNKAERŐPIAC

1. JÖVEDELEM-ELOSZLÁS 2009–2014 KÖZÖTT (TÓTH ISTVÁN GYÖRGY)

1.1. BEVEZETÉS

Ez a fejezet a jövedelem-eloszlás változásait követi nyomon a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat legfrissebb hulláma alapján, amelynek adatfelvétele 2014 októberében volt[2]. A vizsgálat referenciaéve, vagyis az az időszak, amelyekre vonatkozóan az éves jövedelmeket számba vesszük, a 2013. október – 2014. szeptember közötti egy év, amit az elemzésben a 2014-es évként említünk. Az ezt megelőző vizsgálatunk 2012-es referenciaévre vonatkozott. Akkor tehát, amikor a Háztartás Monitor két legutóbbi hulláma közti változásokról beszélünk, nagyjából két év során lezajlott változásokat elemzünk.

A fejezet jelentős részében a háztartások jövedelmeinek eloszlását (a felső és alsó jövedelmi csoportok közötti távolságokat, az egyes csoportok közötti szórást stb.) vizsgáljuk. Ennek a mintázata független attól, hogy az adott jövedelmi szintek milyen tényleges jóléti szintet tükröznek. Tehát önmagában az eloszlás változása a történetnek csak az egyik részét mutatja be, nem tudja prezentálni a háztartások jólétének azokat az aspektusait, amelyek a jövedelmek reálértékével, a háztartások fogyasztásával és megtakarításaival kapcsolatosak.

Ugyanakkor a vizsgált két év rendkívül sok változást hozott a magyar társadalom életében. Az állam gazdaságpolitikai aktivitása jelentősen átrendezte a szociális folyamatokat és érdemes az elején áttekinteni a jövedelmek, foglalkoztatottság stb. abszolút értékeinek változását is.

A következőkben ezért először a jövedelem-eloszlás szempontjából lényeges néhány makrogazdasági mutató alakulását tekintjük át (1.2. fejezet). Ezután a jövedelem-eloszlás rövid távú változásait mutatjuk be (1.3. fejezet), amelyet az elmúlt két év fejleményeinek a hosszú távú trendekhez illesztése követ (1.4. fejezet). A tanulmány második részét az elemző alfejezetek alkotják, ezen belül először a jövedelmek és a foglalkoztatás polarizációs folyamataival foglalkozunk (1.5.1. alfejezet), ezután megfelelően kiválasztott dekompozíciós eljárásokkal igyekszünk feltárni a változás legfontosabb tényezőit (1.5.2. alfejezet). Az analitikus fejezet vége a társadalmi jövedelmek rétegeloszlásával foglalkozik (1.5.3. alfejezet). Végül összefoglaljuk a legfontosabb következtetéseket.[3]

[2] Az adatfelvétel terepmunkája (maga a kérdezés) egészen pontosan szeptember 27-én kezdődött és november 1-én végződött. Részletek a kötet függelékében.

[3] A fejezet elemzései szervesen kötődnek a Tárki Háztartás Monitor korábbi elemzéseihez. Az előzményekről az olvasó bővebben tájékozódhat a Monitor ezt megelőző jelentésében (Szivós és Tóth szerk., 2013, Tóth, 2013). A szóban forgó elemzések adatait is felhasználva számos szélesebb körben is elérhető publikáció jelent meg, amelyek a magyar jövedelem-eloszlás és szegénység folyamatainak idősoros elemzését (Tóth és Medgyesi, 2012, Fábián et al., 2014), illetve nemzetközi kontextusba helyezett összehasonlítását (Tóth, 2014) tartalmazzák. Elemzésünk – a Monitor-sorozat hagyományait illetően megmarad a leíró értelmezéseknél. Bár igyekszünk helyenként magyarázni, értelmezni, hogy adott változások hogyan, milyen közvetlen tényezők hatására változtak, az igazi, tudományos értelemben vett „miértek" megválaszolására csak korlátozottan vagyunk képesek. A jövedelem-eloszlás változása mindig rendkívül bonyolult, soktényezős folyamat, amelynek „oksági" elemzéséhez nem állnak még rendelkezésre megfelelő rendszerezettségű ismeretek, nem csak a magyar gyakorlatban, hanem a nemzetközi összehasonlító irodalomban sem (bővebben lásd erről Förster és Tóth, 2015).

1.2. A JÖVEDELEM-ELOSZLÁS MAKROGAZDASÁGI KÖRNYEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA 2000 ÉS 2014 KÖZÖTT

Az 1.1. ábra a 2000 óta eltelt időszakra vonatkozóan mutatja be a legfontosabb makrogazdasági indikátorokat. Az ábra egyes paneljeiben a besatírozott részek jelzik az időszak során a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat keretében elvégzett hét adatfelvétel referencia-periódusait. Ezekből összességében jól látszik, hogy a legfrissebb hullám adatfelvétele hosszú idő óta először egy alapvetően kedvező mutatókkal jellemezhető makrokörnyezetben zajlott. A magyar gazdaságban 2013 második felében meglehetősen tempós gazdasági növekedés kezdődött, 2014 második negyedévében 3,9%-os bővülést regisztráltak, a harmadik negyedév ennél valamivel gyengébb eredményt hozott[4].

Az infláció a korábbi évekénél alacsonyabb volt, 2014 folyamán is az egyes negyedévek között csökkenő tendenciát mutatott: ekkor az infláció gyakorlatilag megszűnt, az év negyedik negyedévben mért -0,7% történelmi mélypontnak számít Magyarországon. A háztartások fogyasztása 2014-ben emelkedett; növekedése hosszú idő óta először volt tartósan és mérhetően a pozitív sávban. Igaz, az emelkedés mértéke elmaradt a jövedelmek növekedésének mértékétől: a bruttó és a nettó reálkeresetek reálértékben emelkedtek, negyedévről negyedévre ugyanakkora mértékben (1,9% és 4,5% között) 2014 különböző negyedéveiben.

A GDP arányában vett megtakarítási ráta a válság éveiben is pozitív volt, 2014-ben 5-7% között mozgott.

1.1. ábra Fontosabb gazdasági indikátorok 2000 és 2014 között Magyarországon

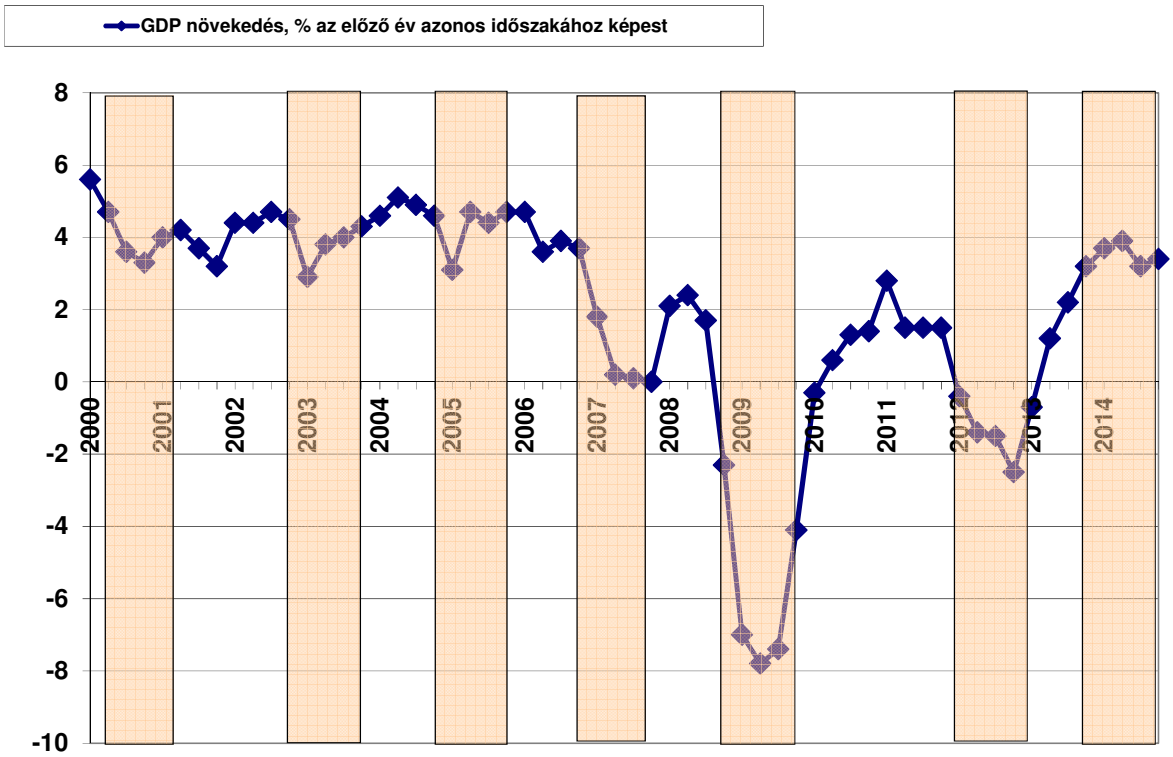

[4] Viszont a negyedik, általunk már nem elemzett negyedévben ismét jelentősebb (3,4 százalékos) volt a gazdasági növekedés az előzetes várakozásokhoz képest.

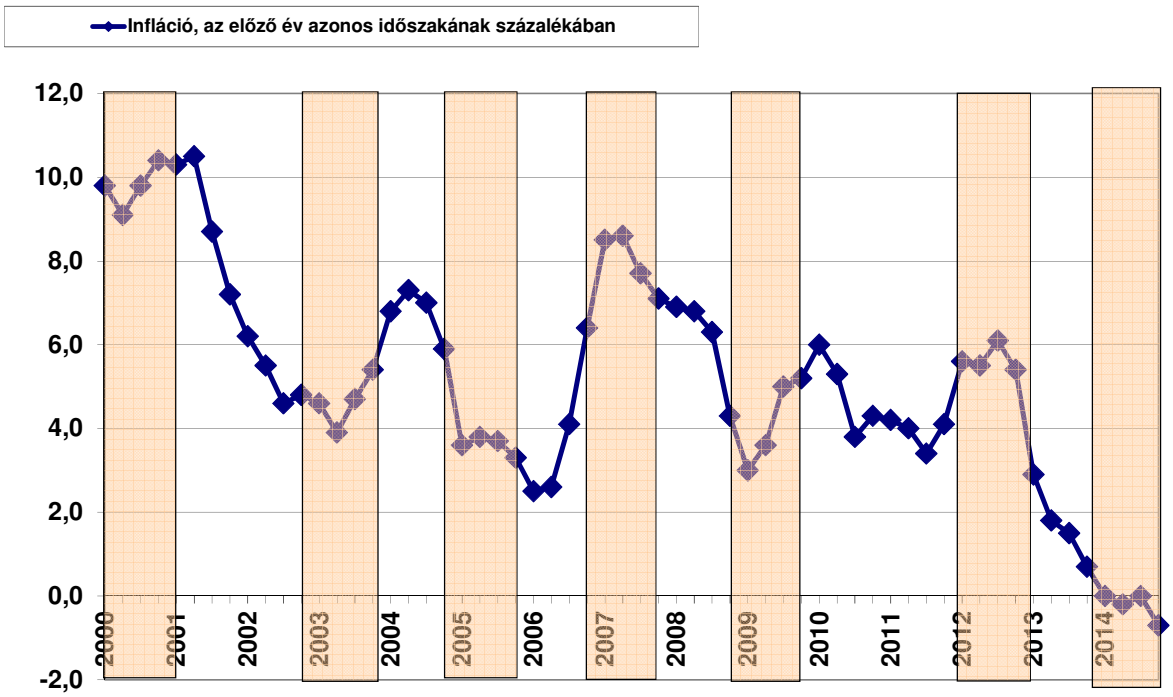
Infláció, az előző év azonos időszakának százalékában
12,0
10,0
8,0
6,0
4,0
2,0
0,0
-2,0
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014

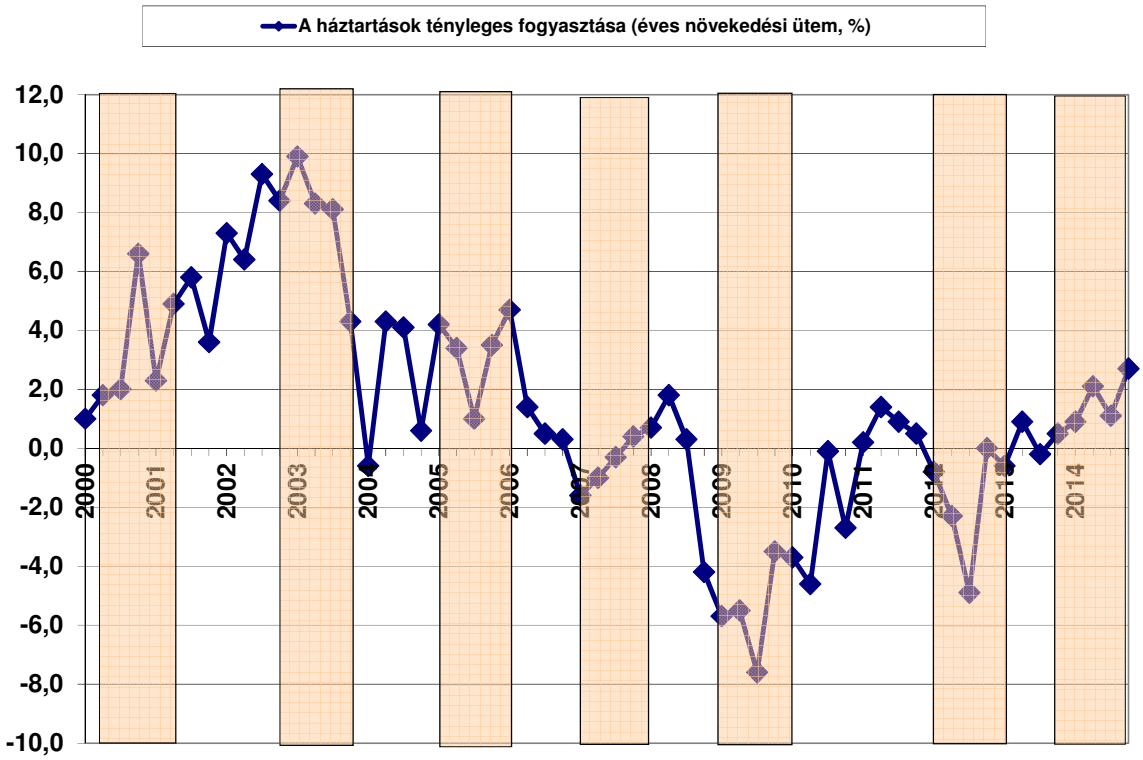
A háztartások tényleges fogyasztása (éves növekedési ütem, %)
12,0
10,0
8,0
6,0
4,0
2,0
0,0
-2,0
-4,0
-6,0
-8,0
-10,0
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014

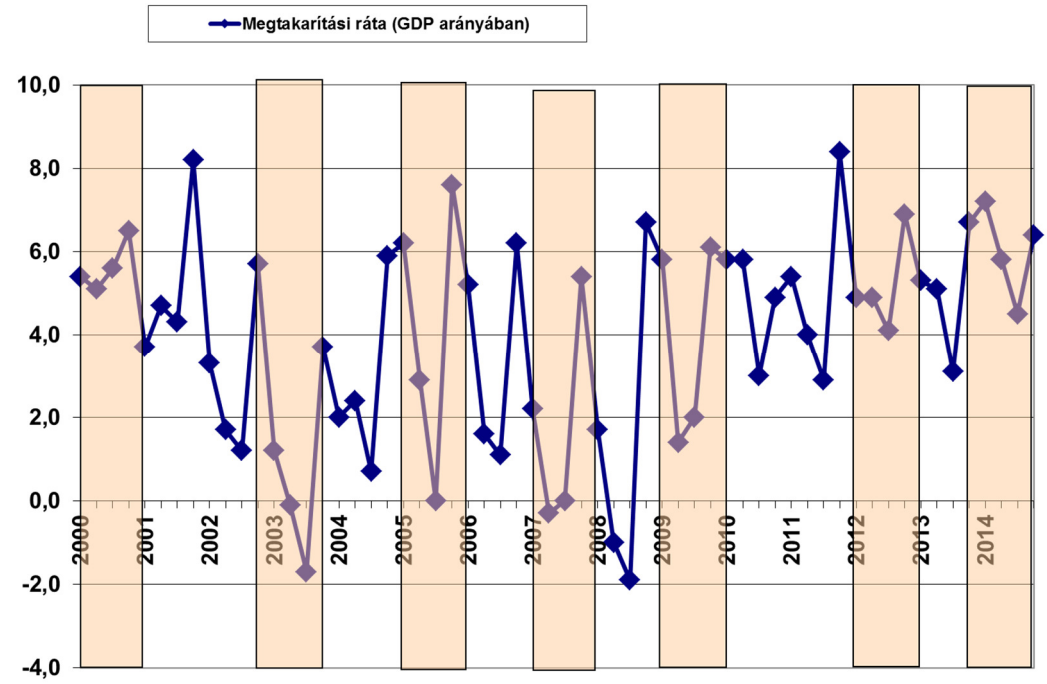

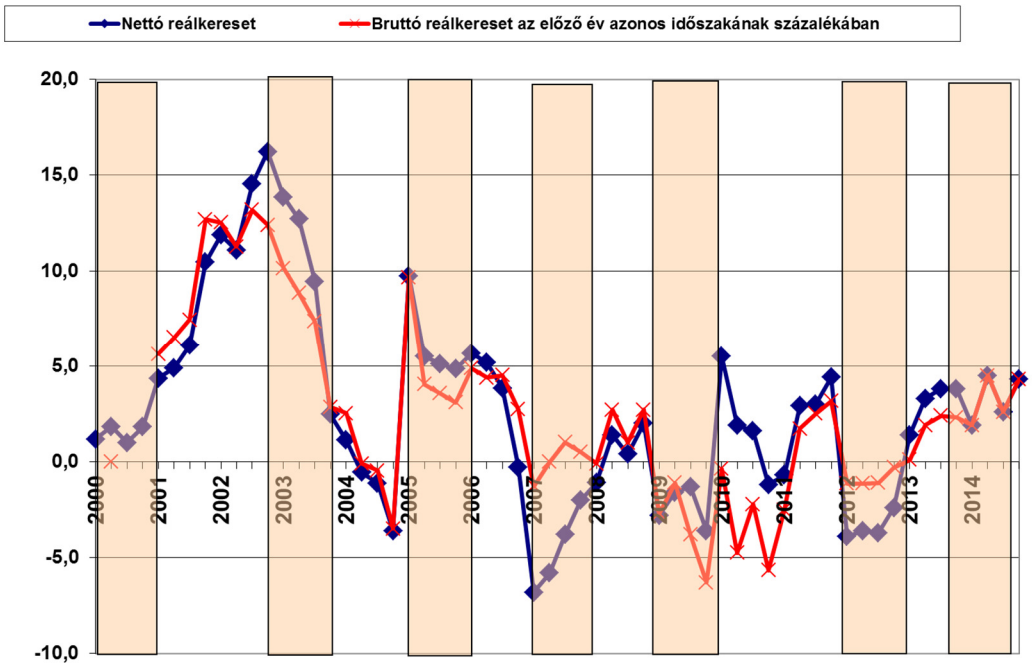

Forrás: KSH adatok, Kopint-TÁRKI adatbázis, Matheika Zoltán gyűjtése

A makrogazdasági környezet fejleményei között szót kell ejteni a foglalkoztatottsági adatokról is. A legutóbbi adatfelvétel óta eltelt két évben e tekintetben is lényeges változások következtek be: 2009 negyedik negyedéve és 2013 negyedik negyedéve között a foglalkoztatottság 3783 ezerről 4015 ezer főre emelkedett. A 232 ezer fős növekménynek nagyjából fele volt közmunkás, kicsit több mint egyötöde hazai kötődésű, de külföldön dolgozó munkavállaló és valamivel kevesebb, mint harminc százaléka volt hazai, nem közmunkás foglalkoztatott (Eppich és Köllő, 2014). A közfoglalkoztatottság a vonatkozó időszakban jelentősen felfutott. A közfoglalkoztatottságban érintettek száma a 2011-es 236 ezerről 309 ezerre, átlagos állományi létszáma pedig 75 ezerről 133 ezerre emelkedett ugyanebben az időszakban (Cseres-Gergely és Molnár, 2014)[5].

1.3. AZ EGYENLŐTLENSÉGEK AGGREGÁLT SZINTJÉNEK VÁLTOZÁSA 2012 ÉS 2014 KÖZÖTT

2014-ben a háztartások egy főre jutó nettó jövedelmének átlaga az összes személyre számítva és kerekítve havi 99 ezer Ft volt (1.1. táblázat). Ez a 2012-es vizsgálat átlagjövedelméhez (84 ezer Ft) képest mintegy 17,8%-os nominális növekedést jelentett. A két adatfelvételi periódus alatt, azaz valamivel kevesebb, mint két és fél év során a fogyasztói árindex mintegy 101,4%-os volt. Összességében tehát a háztartások átlagjövedelmei kb. 16,2%-kal növekedtek reálértéken. A jövedelem-eloszlás két szélén az átlaghoz képest lényegesen eltérő tendenciák következtek be. A legalsó négy decilis átlagjövedelmei és a legfelső decilis jövedelmei nőttek az átlagot jelentősen meghaladó mértékben.[6] Nyilván a két szélen lezajlott változásoknak más az oka és a hatása is.

Az egy főre jutó jövedelmek aggregált egyenlőtlenségi mérőszámai közül kitüntetett jelentőséget szoktak tulajdonítani a legfelső és a legalsó jövedelmi decilisek átlagai közötti aránynak. Ez a mutató 2010 és 2012 között növekedett, majd azután csökkent az akkori 9,0-es értékről 8,1-re. Ez statisztikai értelemben szignifikáns csökkenést jelent. További érdekes kérdés a jövedelem-eloszlás változásának belső dinamikája. Amint ezt például az 1.1. táblázat adatai is mutatják, az alsó decilis részesedése az összes jövedelemből viszonylag jelentősen nőtt (2,6%-ról 3,0%-ra). Ilyen mértékű emelkedésre nincs példa a megelőző években. A legfelső decilis részesedése valamelyest szintén növekedett. Az egy főre jutó jövedelmekre számolt, a teljes jövedelemelosztást jellemző Gini-mutató lényegében változatlan szintű egyenlőtlenséget mutat (mindkét évben 31%-on áll).

A jövedelem-eloszlás változásának fentiekben bemutatott általános tendenciái tükröződnek azokban a statisztikákban is, amelyek nem az egy főre jutó jövedelmek, hanem a személyi ekvivalens jövedelmek alapján[7] lettek számolva (1.2. táblázat). Az alsó sávra érzékeny mutatók a rosszabb jövedelmi helyzetbe tartozók pozíciójának javulását mutatják. A legalsó decilis felső töréspontja a mediánjövedelem százalékában 46%-ról 48%-ra növekedett, a 2-es paraméterrel számolt (tehát az alsó jövedelmek változására különösen érzékeny) Atkinson-mérőszám értéke pedig 0,290-ról 0,277-re csökkent. A középső sávra vagy az eloszlás két szélére szimmetrikusan érzékeny mutatók közül az ún. Theil-mutató (vagyis a GE(1) mutató) az egyenlőtlenségek növekedését, a P90/P10 mutató pedig az egyenlőtlenségek csökkenését mutatják.

A felső sávra érzékeny mutatók között a 0,5-es paraméterrel számolt (tehát a legfelső jövedelmek változását megkülönböztetett érzékenységgel regisztráló) Atkinson-mutató (A(0,5)) értéke nem változott, a GE(2)-mutató

[5]Tanulmányunk készítése során eldöntendő kérdés volt: hova soroljuk a közmunkásokat, a gazdaságilag aktívak vagy inaktívak, foglalkoztatottak vagy a munkanélküliek közé? Végül – a KSH által is használt konvencióknak megfelelően – a Tárki Háztartás Monitor a közmunkásokat foglalkoztatottnak, a közmunkáért általuk kapott fizetséget pedig bérnek tekinti. Ennek a foglalkoztatottság és a jövedelem eloszlás vonatkozásában is megvannak a maga következményei, amire külön utalunk e fejezet későbbi részeiben és jelen kötet más fejezeteiben is.

[6] Megjegyzendő, hogy a jövedelem-eloszlás két szélén az átlagok mindig lényegesen nagyobb belső szórást takarnak (el). Erre a kérdésre az eloszlás két szélére eltérő módon érzékeny egyenlőtlenségi mutatók elemzése során még külön is ki kell térni. Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy becslésünk szerint a Háztartás Monitor vizsgálat a teljes magyar jövedelem-eloszlás alsó és felső 2-3%-át biztosan nem tudja befogni, ezáltal az összes itt közölt szórási érték (különösen a két szélső decilis belső szórására vonatkozóan) egészen biztosan alsó becslésnek tekinthető.

[7] Az e=0,73-as elaszticitási együtthatóval.

(egyszerű statisztikai szórás) értéke jelentősen nőtt, a legfelső decilis alsó töréspontjának a mediánjövedelemhez képest vett aránya (P90/P50) pedig kismértékben csökkent.

Ezen adatoknak az elsődleges elemzése összefoglalva tehát azt mutatja, hogy:

- 2012 és 2014 között a jövedelem-eloszlás egyenlőtlensége nem növekedett, a legfontosabb és leginkább széles körben idézett mutatókat tekintetbe véve inkább csökkent;
- ahol a különböző mutatók változást jeleznek, sokszor egymásnak ellentétes irányokat mutatnak;
- az egyenlőtlenségek változása (ha volt ilyen) alapvetően a jövedelem-eloszlás szélein következhetett be;
- az elemzés során nem függetleníthetjük magunkat attól, hogy a viszonyítási évünk (2012) egy lényeges egyenlőtlenség-növekedést mutató év volt. Most minden változás és változatlanság is ehhez a „bázishoz" viszonyítva nyer értelmet.

A fenti jelenségek elemzéséhez és árnyalásához most is (mint eddig mindig) részletesebben térünk vissza a polarizációval és az egyenlőtlenségek dekompozíciójával foglalkozó fejezetekben.

1.4. AZ EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSA HOSSZÚ TÁVON

Az egyenlőtlenségek alakulását jelző idősorok arról tanúskodnak, hogy a jövedelem-eloszlás szóródásának növekedése 1982–1987 időszakban indult el, majd 1987–1992, illetve 1992–1996 között tovább nőttek a jövedelmi különbségek. Ezután 1996 és 2003 között lényegében stagnálást mértünk (bár jelentős belső átrendeződésekkel), majd 2003 és 2007 között a jövedelmi egyenlőtlenségek aggregált mértékének csökkenését regisztráltuk. Legfrissebb adataink (ahogy azt az előző részben is jeleztük) az egyenlőtlenségek szintjének inkább a csökkenését mutatják. Az ún. Gini-együttható (amely lényegében az összes jövedelem páronkénti különbségeinek az átlagra normált értékén alapul) értéke nem változott, a legfelső tized alsó töréspontját a legalsó tized felső töréspontjához viszonyító percentilis arány viszont statisztikailag szignifikáns mértékben csökkenést mutatott[8] (1.2. ábra).

[8] Mindkét mutatóra intervallumbecslést adunk. Az ábrákon jelzett vonalak azt az intervallumot jelzik, amelyen belül 100 különböző mintavétel esetén 95 esetben kerülne a megfigyelt mutató értéke. Ennek az intervallumnak a középértéke a népességre vonatkozó becslésünk legvalószínűbb értéke lesz. A becslést 1000 ismétléses visszatevéses mintavételen alapuló Stata bootstrap eljárással hoztuk létre. Meg kell jegyezni, hogy 2014-ben a bootstrap eljárása korábbi évekhez képest szélesebb konfidencia intervallumban adja meg a Gini-becslést (a megfigyelt középérték 0.288, amihez 0.266-0.310 sáv tartozik hozzá; másképpen fogalmazva: az ezerszer ismételt mintavételi kísérletezés során 950-szer talált ebbe a sávba tartozó Gini-értéket). Ez azt jelenti, hogy 2014-ben nagyobb a becslésünk bizonytalansága, mint például két évvel ezelőtt, hiszen korábban a megbízhatósági intervallum szűkebb volt.

1.2. ábra Egyes egyenlőtlenségi mutatók értékei és megbízhatósági intervallumai 1987 és 2014 között (személyi ekvivalens jövedelmek személyi eloszlása alapján)

1.2.1. ábra A legfelső decilis alsó töréspontja és az alsó decilis felső töréspontjának aránya (P90/P10)

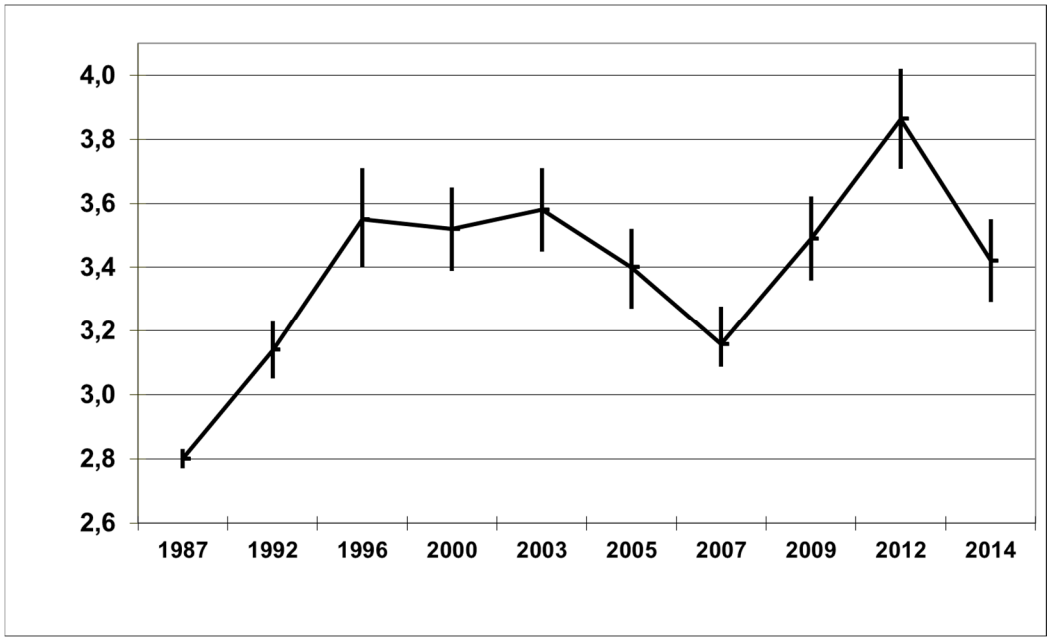

1.2.2. ábra Gini-együttható

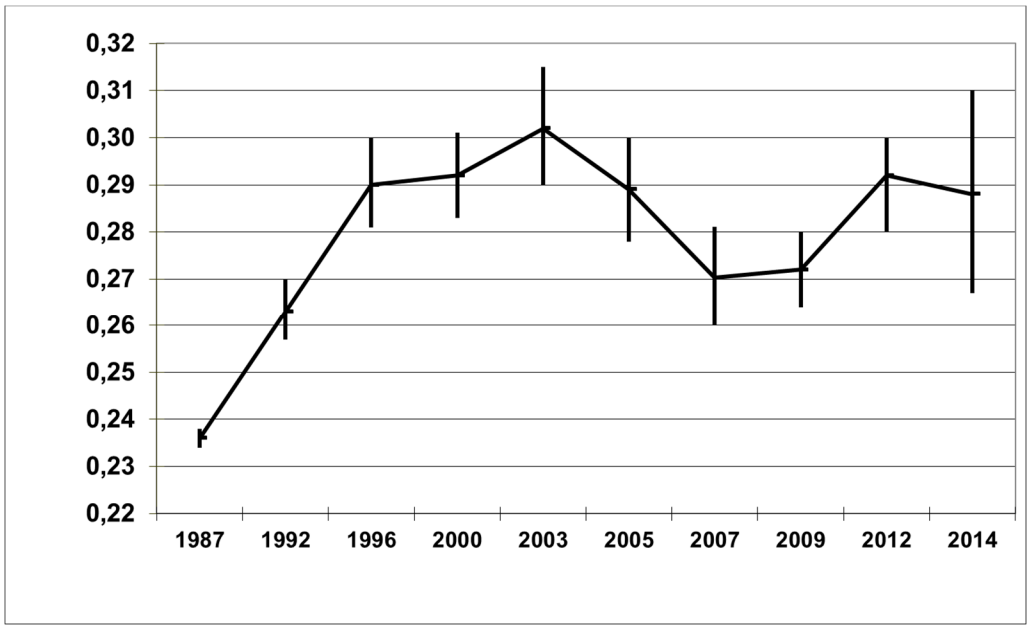

Megjegyzés: minden becslés az ekvivalens jövedelmek eloszlására vonatkozik, 95%-os megbízhatósági szinten. A Gini, a P90/P10 1000 ismétléses Stata bootstrap becslés.

A jövedelem-eloszláskülönböző szintjein levő társadalmi csoportok közötti különbségek hosszabb távú alakulását kétféle módon illusztrálhatjuk. Egyfelől megvizsgálhatjuk a legfelső, a középső, valamint a legalsó decilisek összes jövedelemből vett relatív részesedését (ezt mutatja a 1.3. ábra). Hosszú távon azt látjuk, hogy a legfelső decilis részesedése 1962 és 1982 között csökkent, majd 1982 és 2003 között folyamatosan emelkedett, 2005–2009 között újra csökkent, majd legutóbb, 2012-ben és 2014-ben ismét emelkedett. A legalsó decilis relatív részesedése ezzel pontosan szimmetrikusan ellenkező irányba változott: 1962 és 1982 között

növekedett, majd 1982-től 2003-ig csökkent. Ezt kis emelkedés követi, majd ismét csökken. 2014-ben, mint láttuk, mind a legalsó, mind a legfelső decilis részesedése kismértékben nőtt.

A jövedelem-eloszlás hosszú távú trendjeinek másik prezentációs lehetősége az, hogy ha megvizsgáljuk a különböző jövedelmi kategóriákba tartozó emberek relatív számának időbeni változását. A besorolás logikája a következő. Vegyük az ekvivalens jövedelem szerint sorba rendezett tízmillió ember közül azt, aki pontosan középen helyezkedik el (tehát ő a jövedelem-eloszlás mediánja), és vegyük az ő háztartása egy főre jutó jövedelmének az ötven százalékát. Akiknek ennél kevesebb van, azokat „szegénynek" tekintjük. A 50% és 80% közötti jövedelemmel rendelkezőket „veszélyeztetett alsó" rétegnek, akik a mediánjövedelem körüli +/– 20%-os sávban helyezkednek el, „alsó-középrétegnek" nevezzük. Akik a 120% és 200% közötti jövedelemmel rendelkeznek, azokat „középrétegnek", akik pedig a medián 200%-ánál többel rendelkeznek, „jómódúnak" (vagy felső-középrétegnek) nevezzük ebben az elemzésben[9]. Az ilyen módon az ekvivalens jövedelmek mediánhoz vett arányával definiált jövedelmi csoportok relatív méretét az 1.3. táblázat mutatja. Eszerint a relatív értelemben vett „szegények"[10] aránya 2007 és 2012 között jelentősen nőtt (10-ről 14%-ra) majd számottevően csökkentcsökkent (14-ről 11%-ra). Ezer főben becsülve azt mondhatjuk, hogy 2014-ben nagyjából 1 millió 115 ezer fő él a mediánjövedelem felénél kevesebb pénzből. Az ekvivalens mediánjövedelem százalékában vett jövedelmi csoportok relatív számarányát 1987, 1996, 2007 és 2014 évekre az 1.4. ábra mutatja.

[9]A terminológián változtattunk a korábbi évekhez képest. Egyfelől maga a nemzetközi statisztika is egyre inkább a medián 60 százaléka körül húzza meg a relatív szegénység küszöbértékét (lásd erről e kötet 2.1. fejezetét), másfelől pedig a részletesebb elemzések azt mutatják, hogy a közvetlenül a szegénységi küszöb fölötti rétegek fogyasztási, megtakarítási jellemzői a szegényekéhez inkább közelebb állnak, mint a szó igazi értelmében vett középrétegekéhez. Mindez az Európai Unió más országaiban sincs nagyon másként, de a kelet-közép-európai tagországok többségében – így Magyarországon is – a klasszikus középosztály valójában nem az eloszlás közepén, hanem annál följebb helyezkedik el. Meg kell még jegyezni, hogy az igazán gazdagokat egy ilyen típusú szociológiai vizsgálat nem képes elérni. A becslésünk szerint a Monitorból hiányzó felső 2-2,5 százaléknyi honfitársunk anyagi-jóléti helyzetének feltérképezése ehhez a vizsgálathoz képest másfajta módszertant tenne szükségessé.

[10] Ki kell emelni, hogy a relatív szegénység küszöbértékét a mediánjövedelem százalékában különböző szinteken is meghatározhatjuk. Ezek a (mediánjövedelem 40%, 50% vagy 60%-ában meghatározott) küszöbök bizonyos mértékben önkényesen húzzák meg az alacsony jövedelemmel definiált szegénység határait. Az EU statisztikáiban az utóbbi időben a tagországok megállapodása szerint a mediánjövedelem 60%-át tekintik szegénységi küszöbnek, de mindhárom fent említett küszöbértékre közölnek adatokat, hogy illusztrálják a mutató érzékenységét arra, hogy a jövedelem-eloszlás melyik pontján húzunk választóvonalat. A TÁRKI „hivatalos" szegénységbecslését is a 60%-os küszöbhöz igazítjuk. Erről bővebben a 2.1 fejezet tudósít.

1.3. ábra Egyes egy főre jutó jövedelmek alapján képzett népességtizedek részesedése az összes jövedelemből 1962 és 2014 között

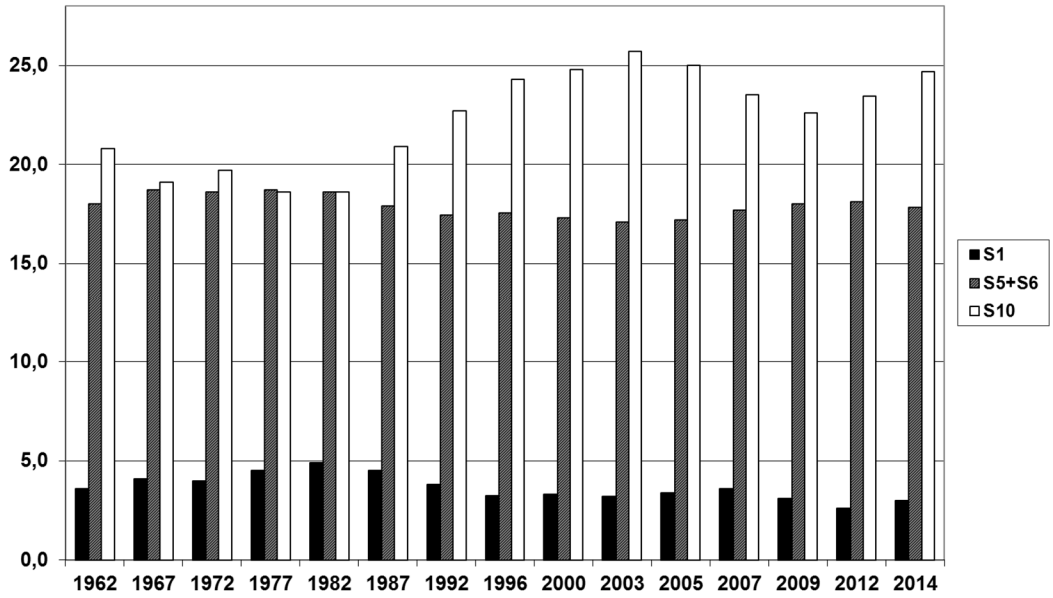

Forrás: 1962–1987: KSH jövedelem-felvételek alapján Atkinson–Micklewright [1992] HI1. táblázat; 1992–1996: Magyar Háztartás Panel I–VI. hullámai, 2000–2014: TÁRKI Háztartás Monitor.

1.4. ábra A népesség megoszlása egyes (az ekvivalens mediánjövedelem százalékában meghatározott) jövedelmi csoportokban, 1987, 1996, 2007 és 2014 években

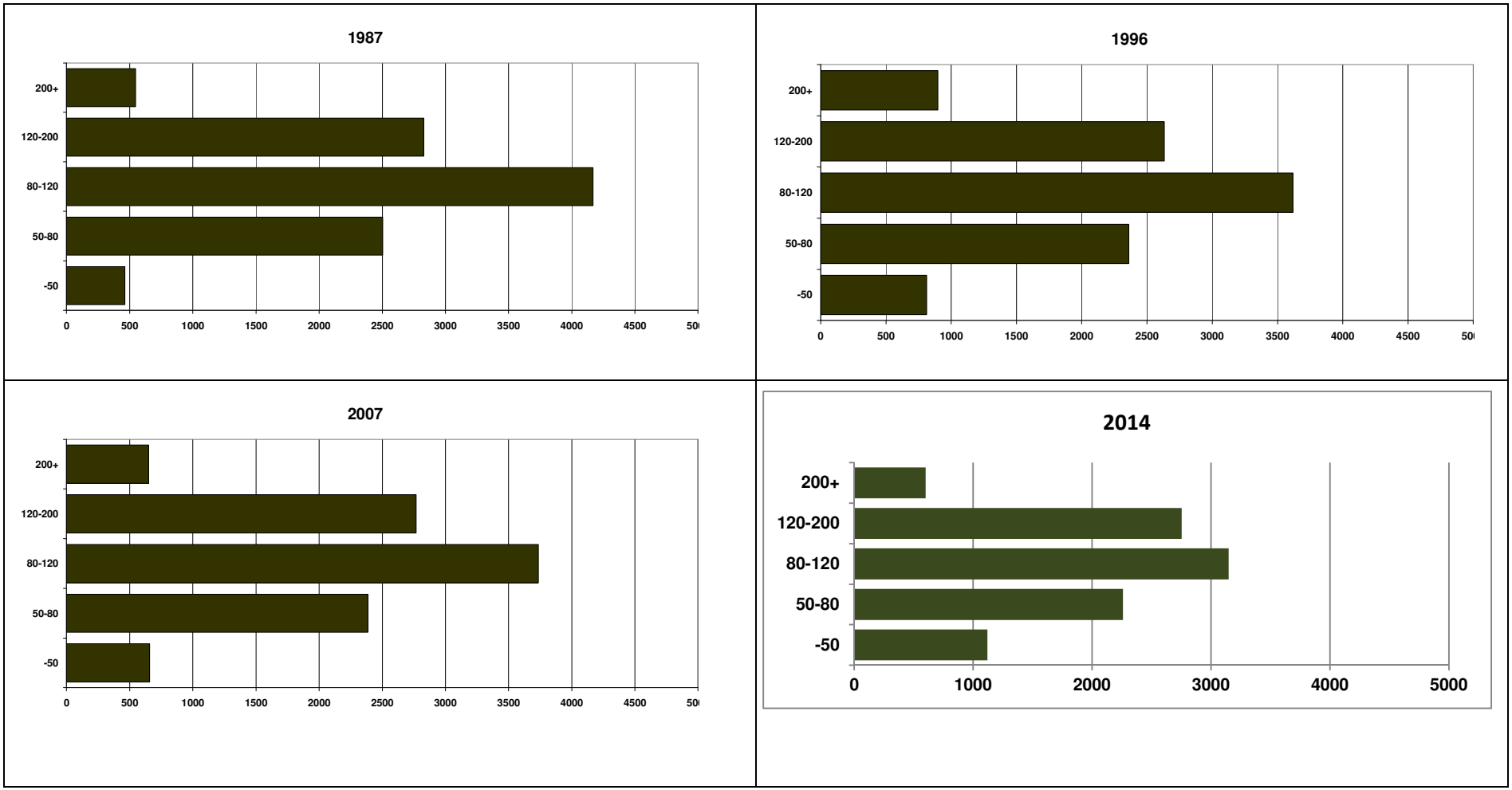

1.5. A JÖVEDELEM-ELOSZLÁS SZERKEZETI ÁTALAKULÁSA

1.5.1. POLARIZÁCIÓ

Korábban említettük, hogy a jövedelem-eloszlási mutatók stagnálása vagy kismértékű változása önmagában nem jelenti azt, hogy az eloszlás „belsejében" ne lettek volna akár jelentős változások is. Ezt segíthet bemutatni az ún. polarizálódási tendenciák elemzése. Először figyeljük meg, hogy hogyan változott 2010 és 2014 között az egyes jövedelmi decilisek töréspontjainak abszolút értéke. (1.5. ábra)

1.5. ábra Az ekvivalens jövedelmek személyi deciliseinek töréspontjai 2010-ben, 2012-ben és 2014-ben (ezer forint)

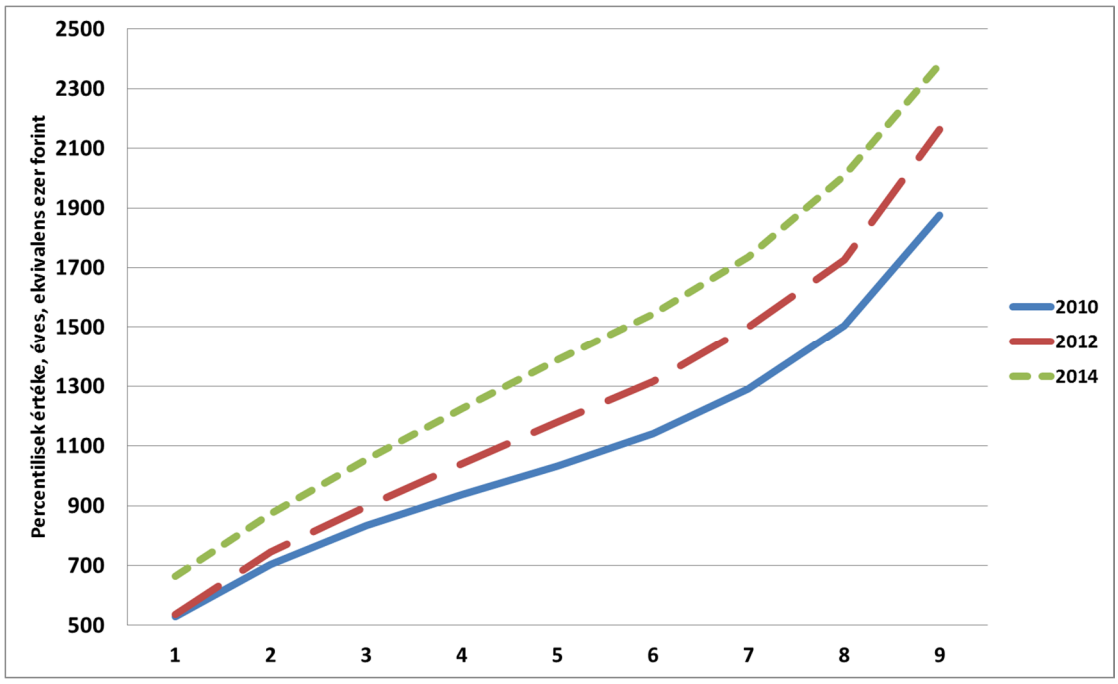

Az ábra jól mutatja, hogy 2010 és 2012 között a felső decilisek töréspontjai nagyobb mértékben emelkedtek, mint az alsó decilisek töréspontjai. Ez a jövedelem egyenlőtlenségek növekedésének egy, az eddigiekhez képest másik prezentációja (a 2010-es és a2012-es görbe között nyílt az olló). Látszik azonban az is, 2012 és 2014 között a jövedelmek abszolút értéke összességében nagyobb mértékben nőtt, mint a megelőző két évben, illetve az is, hogy a két görbe közötti „olló" nem tárult szélesebbre.

A jövedelmi polarizálódás elemzése az eloszlás belsejében lezajló folyamatokra világíthat rá: azt tudja megmutatni, ha a szélső társadalmi csoportok eltávolodnak a középtől és – esetleg –egyszerre nő a szegények és a gazdagok relatív részaránya a társadalomban. Ennek egyik reprezentációjához úgy juthatunk, ha vesszük az összes, jövedelem alapján sorba rendezett személyt a periódus elején, majd megvizsgáljuk, hogy mennyi az egyes decilisek töréspontjaiban elhelyezkedők jövedelme. Ezután megnézzük, hogy a népesség középső tagjának (a medián személynek) a jövedelememelkedésére normáltan (tehát a két időpont mediánjövedelem értékének arányával deflált értékeket alapul véve kialakított) decilis-határok között miképpen változnak a népességarányok. Az ábrán a 2010-es adatok természetesen minden decilisben pontosan ugyanannyi embert (tíz százalékot) tüntetnek föl. Ha nem történt volna változás a mediánhoz képest vett decilis-határok relatív értékeiben, akkor értelemszerűen 2012-ben és 2014-ben is a népességnek pontosan tíz százaléka tartozna a „2010-es" decilisekbe. A helyzet azonban nem ez, 2010 és 2012 között (az abban az időszakban mért nagymértékű egyenlőtlenség-növekedéssel párhuzamosan) komoly polarizálódás mutatkozott amint ezt az ábrán a világosabb (szürke) oszlopok arányaiból is láthatjuk. 2012 és 2014 között viszont – párhuzamosan a

jövedelem-egyenlőtlenségek viszonylagos csökkenésével – a szélső kategóriákba tartozók aránya csökkent. (1.6. ábra)

1.6. ábra Személyek megoszlása 2012-ben és 2014-ben a 2010-es decilis-eloszlás mediánjövedelemre deflált töréspontjai által kijelölt jövedelmi sávokban,%

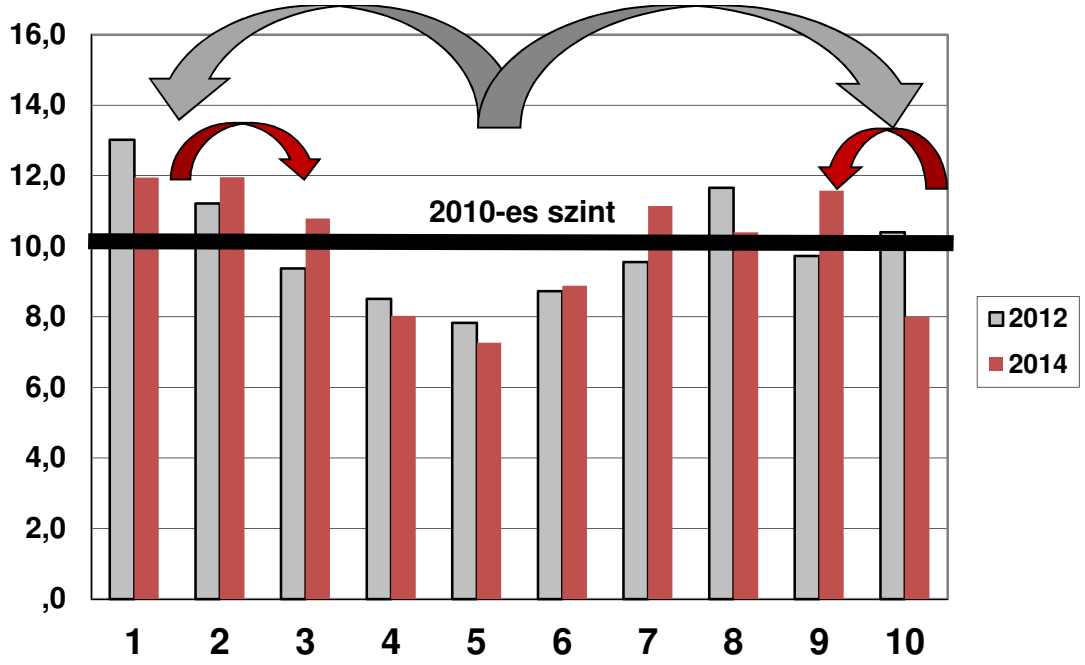

A polarizálódás másik típusa a foglalkoztatottsági minták megváltozásában mutatkozhat meg. A háztartások munkaerő-piaci kapcsolódása szerint öt különböző háztartástípust különítettünk el. Az első kategóriába azok tartoznak, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, de a többi háztartástag nem az (vagy azért, mert nincs más felnőtt tag a háztartásban, vagy azért, mert inaktív a többi felnőtt). Egy másik kategóriába soroltuk azokat a háztartásokat, amelyekben a háztartásfőn kívül van más foglalkoztatott is. Ez a kategória vegyes abban a tekintetben, hogy a legalább két foglalkoztatotton kívül nem definiáljuk az inaktívak számát, így ők bármennyien lehetnek. A harmadik kategóriába azok a háztartások kerültek, amelyekben a háztartásfő inaktív (mert vagy munkanélkülinek minősül, vagy teljesen a munkaerőpiacon kívüli inaktív). Értelemszerűen ebben a típusban egyáltalán nincsenek gazdaságilag aktív személyek. A következő két kategóriát az különbözteti meg egymástól, hogy bár mindkettőben nyugdíjas a háztartásfő, az egyik típusban van foglalkoztatott, a másikban viszont nincsen.

2012 és 2014 között becslésünk szerint nem változott azoknak a személyeknek a népességen belüli aránya, akik olyan háztartásban élnek, amelyekben a háztartásfő foglalkoztatott és van más foglalkoztatott is (mindkét évben 26% tartozik ebbe a kategóriába, ld. 1.4. táblázat). Növekedett viszont az olyan háztartásokban élők aránya is, amelyekben a háztartásfő foglalkoztatott, de nincs más foglalkoztatott a háztartásban (22-ről 26%-ra), csökkent viszont azoknak az aránya, ahol nincs aktív foglalkoztatott (mert a háztartásfő vagy aktívkorú inaktív, vagy éppenséggel nyugdíjas). Az inaktív/munkanélküli háztartásfőjű háztartásokban élők aránya 10-ről 8%-ra csökkent, a foglalkoztatott nélküli nyugdíjas háztartásfőjű háztartásokban élők aránya pedig 38-ról 32%-ra csökkent. Ez arra utal, hogy az időszakban lezajlott foglalkoztatottság-bővülés elsősorban azokat a háztartásokat érinthette, amelyekben korábban nem volt foglalkoztatott. (Valószínűleg a közfoglalkoztatottság növekvő részaránya játszhatott szerepet ebben.[11])

A fent definiált háztartástípusok relatív jövedelmi helyzete is átalakult. Ma azt látjuk, hogy a foglalkoztatottak háztartásaiban a piaci jövedelmek aránya nőtt, a társadalombiztosítási típusú jövedelmek aránya pedig

[11] Minderről a kötet közfoglalkoztatottakkal foglalkozó fejezete tájékoztat bővebben. A foglalkoztatottság és a szegénység közötti összefüggést idősorosan, európai összehasonlításban Gábos és szerzőtársai (2014) elemzik.

csökkent, miközben a nem foglalkoztatottak háztartásaiban a társadalombiztosítási jövedelmek (elsősorban a nyugdíjak) aránya relatíve emelkedett, csökkent viszont körükben (is) a szociális jövedelmek részaránya.

1.5.2. A JÖVEDELEM-ELOSZLÁS TÉNYEZŐKRE BONTÁSA

Az egyes társadalmi-demográfiai dimenzióknak a jövedelem-eloszlás meghatározódására gyakorolt hatását az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan most is a jövedelmek szórásának tényezőkre bontásával mutatjuk be. Alkalmasan megválasztott egyenlőtlenségi mutatók additívan tényezőkre bonthatók[12], tehát a népesség egészének jövedelmi szóródása felbontható a népességet alkotó részcsoportok jövedelemátlagai közötti és az adott csoportokon belüli egyenlőtlenségi mérőszám összegére. Esetünkben ez az alkalmasan megválasztott mutató az ún. átlagos logaritmikus eltérés (mean log deviation, MLD) lesz, amely eleget tesz az additív tényezőkre bontással kapcsolatos elvárásoknak. A tényezőkre bontást a 1.5. táblázat mutatja be.

A különböző társadalmi-demográfiai dimenziók közül továbbra is az iskolázottsági szintek közötti jövedelmi eltérések a legnagyobbak (a csoportok közötti szórás ebben a dimenzióban magyaráz meg a legtöbbet az összes szórásból). Fontos szerepe van még a foglalkoztatottságnak és – bizonyos mértékig – a gyermekszámnak, valamint a lakóhely településtípusának (1.5. táblázat). Másképpen fogalmazva: ha olyan jellemzőt keresnénk, amellyel a legjobban tudnánk közelíteni a különböző egyének jövedelmi helyzetét, akkor az iskolázottságot és a foglalkoztatottsági mutatót kellene először számításba vennünk, majd pedig a gyermekszámot, és közben tekintettel kellene lennünk arra, hogy a vizsgált háztartás Budapesten, városban vagy faluban lakik-e. 2012 és 2014 között érdemi változás, hogy az egyes tényezők magyarázó ereje általában véve csökkent. Arra következtethetünk, hogy a jövedelem-eloszlás változásait valószínűleg olyan tényezők szabják meg, amelyek nem mérhetők közvetlenül a hagyományos társadalmi-demográfiai dimenziókban.

Az azonban, hogy a különböző években a csoportok közötti szórások általában véve csökkentek az egyes, fentiekben leírt egydimenziós dekompozíciókban, csak egy intuitív következtetésére engednek bennünket. Pontosabban ugyanis csak akkor tudjuk számszerűsíteni az egyes dimenziók relatív szerepét, ha egységes, többváltozós dekompozíciós eljárást alkalmazunk. Szerencsére erre is van már módszer (lásd Cowell és Fiorio, 2011, Fiorio és Jenkins, 2007, EU-SILC adatokon alkalmazta Medgyesi, 2014), amit a fenti változókra visszamenőleg lefuttatunk az 1987, 1992, 2005, 2010, 2012, 2014 évekre. Az eredményeket a 1.6. táblázat mutatja. A csoportok közötti, vagyis az egyes dimenziók által megmagyarázott szórás emelkedő trendet mutatott a vizsgált időszak folyamán. 1996 és 2005 között, valamint 2012 és 2014 között csökkent ez az érték.

Az egyes dimenziók magyarázóerejének időbeni alakulását illetően ebből a prezentációból sem látunk lényegesen más történetet, mint ami a sima egydimenziós elemzésekből kirajzolódott. A leginkább látványos változás az iskolázottság szerepének jelentős növekedése az 1987-1996 közötti periódusban, utána lassan tendált lefelé ez a hatás. A háztartásfő foglalkoztatotti státusát illetően kissé más történetet mutat a többdimenziós dekompozíció a korábban alkalmazott egydimenziós eljáráshoz képest, az 1992-1996 és a 2005-ös éveket illetően.

A többdimenziós eljárás azonban tartalmaz egy jelentős hozzáadott értéket is: azt, hogy segítségével az egyes dimenziók relatív súlya is számszerűsíthető lesz. A kapott eredmények ismételt áttekintésével (lásd 1.6. táblázat) a következő történetet tudjuk összerakni:

- A rendszerváltás előtt (1987-ben) az egyenlőtlenségek meghatározódásában a legnagyobb szerepet a foglalkoztatotti státus játszotta. Konkrétan: abban az időszakban az igazi különbséget az jelentette, hogy a háztartásokban egy vagy két kereső volt és ez okozta az alapvető esélykülönbségeket.
- A rendszerváltás után a foglalkoztatottság továbbra is fontos szerepet játszott, de – mivel a munkaerőpiaci szelekció alapvetően az iskolázottsági tényezők által determinált volt– az iskolázottság dominálta a jövedelem-egyenlőtlenségeket. Az iskolázottság szerepe valószínűleg a foglalkoztatottá válást is befolyásolta, és a foglalkoztatottak között is megnőtt az iskolázottság kereseti hozadéka.

[12] A tényezőkre bontás módszerét, valamint az ebben a fejezetben használt valamennyi mutató definícióját a Függelékek tartalmazzák.

- A rendszerváltás előtt a harmadik legfontosabb tényező (az általunk vizsgáltak közül) a háztartásfő életkora volt. (Máshonnan tudjuk: az idősebb életkor akkor még erősebben korrelált például a szegénységgel). Az életkor szerepe fokozatosan lecsökkent, minden bizonnyal egyfelől azért, mert az alapvetően fiatalabb gyermekesek szegénységi kockázata növekedett, másfelől pedig mert az aktívkorúak között a munkaerőpiacról való kikerülésnek is lényegesen megnövekedett a kockázata.
- A háztartások gyermekszámának egyenlőtlenség-meghatározó szerepe folyamatosan nőtt 1992 és 2009 között, az utóbbi két adatfelvételi periódusban azonban csökkent.
- A településtípus önálló hatása 1987 és 1996 között növekedett meg, azóta lényegében nem változott.
- A háztartásfő nemének a kilencvenes években sem volt számottevő önálló hatása és ez azóta sem sokat változott[13].

A jövedelem-eloszláson belüli elhelyezkedés társadalmi-demográfiai csoportok között eltérő esélyeit úgy is kutathatjuk, hogy megvizsgáljuk, látható-e időbeni változás az egyes csoportok magasabb kategóriába kerülésének esélyeit illetően.

Mindezt regressziós elemzések segítségével mutatjuk be. A regressziók magyarázandó változója két értéket tud felvenni: 1 akkor, ha a háztartások ekvivalens jövedelmei alapján az adott háztartástagok a felső harmadba kerülnek, 0 akkor, ha nem. Magyarázó változóink a következők: településtípus, a háztartásfő kora, neme, etnikai hovatartozása, iskolázottsága, a háztartás gyermekszáma, foglalkoztatottsági szerkezete. Az elemzésünk egyéni szinten futott, a modellbe minden személy (gyermek és felnőtt) egyaránt belekerült (a háztartásszintű változók természetesen minden háztartástaghoz hozzá vannak rendelve). Ugyanazt a modellt 2010-re, 2012-re és 2014-re futtattuk le. A logisztikus regressziók esélyhányadosait az 1.7. táblázat tartalmazza. Eredményeink visszaigazolják korábbi tudásunkat, bár nem mindenütt közhelyesek.

A felső harmadba kerülésre nagyobb esélye van a 60 fölötti és a 35 alatti háztartásfők háztartásainak a középkorúakéhoz képest. Ez minden bizonnyal az aktívkorúak jelentős foglalkoztatottsági heterogenitásával függ össze. A nem gyermekesekhez képest a gyermekesek esélye ugyanerre minimális: a felső harmadba kerülés esélye már egy gyermekkel is csak feleakkora, mint gyermek nélkül. Az egykeresős háztartásokhoz képest (pontosabban: azokhoz képest, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, de rajta kívül más nem dolgozik), legalább egy másik foglalkoztatott a háztartásban majdnem négyszeresére emeli annak esélyét, hogy a háztartástagok a felső harmadba fognak tartozni. A középiskolát végzettekhez képest a felsőfokú végzettségűeknek körülbelül háromszoros, a legfeljebb általánost végzetteknek pedig egyötödnyi az esélye a felső harmadba kerülésre. A női háztartásfőjű háztartásoknak kisebb az esélye, mint a férfiakénak, a roma háztartásoké pedig gyakorlatilag minimális. Az eredmények intertemporálisan nagyon stabilak (az esélyhányadosok alig változtak 2010 és 2012 között). Ez alól csak egy kivétel van: Budapest. A fővárosiak esélye a nem megyeszékhely városokban lakókhoz képest 2,5-szörös volt 2010-ben, a falusiaké viszont nem térte el szignifikánsan a városiakétól. 2014-ben mindkét irányban nagyobbak az eltérések: a budapestiek esélye a felső harmadba kerülésre majdnem ötszörös, a falusiaké viszont csak feleakkora, mint a városiaké.

1.5.3. RÉTEGELOSZLÁS: A KÜLÖNBÖZŐ TÁRSADALMI JÖVEDELMEK ELOSZLÁSA AZ EGYES JÖVEDELMI CSOPORTOK KÖZÖTT

A háztartások jövedelmi szerkezetének vizsgálatakor a piaci jövedelmek, a társadalombiztosítási jövedelmek és az ún. szociális jövedelmek közötti különbségeket vizsgáljuk elsősorban. 2012 és 2014 között nem folytatódott a piaci jövedelmek szerepének csökkenése az összes háztartási jövedelmen belül. Mint korábban láttuk, ez természetesen a különböző foglalkoztatottsági összetételű háztartásokban eltérően alakult (ld. ismét az 1.4. táblázat adatait). A piaci illetve a társadalombiztosítási típusú jövedelmek arányának növekedése elsősorban azokban a háztartásokban jellemző, amelyekben nincs foglalkoztatott.

A jövedelmek főbb elemei a piaci jövedelmek (ezek tartalmazzák a munkaerő-piaci résztvevők kereseteit, valamint a tőkepiaci szereplők által élvezett kamatokat, osztalékot és egyéb tőkehozadékokat), az ún.

[13] Itt meg kell jegyezni: mindez nem azt jelenti, hogy ne számítana, hogy a háztartásfő nő vagy férfi, ha azt nézzük meg, hogy kinek a háztartásai gazdagabbak vagy szegényebbek. Ez az elemzés azonban az mutatja. hogy a háztartásfő nemének önálló (iskolázottságtól, foglalkoztatottságtól stb.) megtisztított önálló hatása kicsi.

társadalombiztosítási jövedelmek (nyugdíjak, munkanélküli járadékok, anyasági támogatások, egyebek), illetve a szociális jövedelmek (családi pótlék, segélyek, más jövedelemfüggő vagy alapjövedelem-típusú támogatások). A két utóbbi jövedelmi kategória belső egyenlőtlenségének vizsgálata az állami újraelosztás mintázatát jellemzi.

2012 és 2014 között a piaci jövedelmek háztartások közötti egyenlőtlensége tovább nőtt (ld. 1.8. táblázat, amelyben a háztartások különböző jövedelemtípusainak háztartások közötti egyenlőtlenségeit mutatjuk be). Miközben 2000-ben a piaci jövedelmek háztartások között számított Gini-együtthatója 55% volt, ez az arány fokozatosan lecsökkent 2009-re 43%-ra, 2012-ben azonban ismét emelkedett, 47% lett, 2014-re pedig 48% lett. A szociális jövedelmek Gini-együtthatóval mért egyenlőtlensége 2007 és 2009 között lényegesen csökkent, 2012-re ismét nőtt, utána nem változott. A társadalombiztosítási típusú jövedelmek összességében vett egyenlőtlensége lényegében semmit sem változott a kilencvenes évek közepe óta.

A fontosabb társadalombiztosítási és szociális jövedelmek rétegeloszlását abból a szempontból is megítélhetjük, hogy az adott ellátástípusból mennyi jut az összes jövedelem alapján definiált különböző kvintilisekhez (jövedelmi ötödökhöz). Ezt mutatják az 1.6–1.11. ábrák. Ezek szerint a nyugdíjak egyre kisebb hányada került az idők során a legalsó jövedelmi ötödhöz, miközben viszonylag nagy arányuk jut 2014-ben már a 3. és 4. ötödhöz (tehát a felső közepes jövedelmi kategóriákba). Ez egyébként hosszú távú tendencia. A munkanélküli járadékok esetében 1992 óta három különböző periódus különíthető el. 1992 és 2000 között a munkanélküli járadékok mind nagyobb hányada került a legalsó jövedelmi ötödhöz, ami azt jelenti, hogy a munkanélküli ellátások „célzottsága" fokozatosan „javult". Ez a célzottsági mutató 2000 és 2005 között romlott, majd megint emelkedett. Ez a tendencia nyilvánvalóan elsősorban társadalompolitikai változásokkal, ezen belül is a munkanélküliségi járadékok szabályozásával függött össze (1.7. ábra). Az anyasági támogatások és a családi pótlék rétegeloszlási változása részben szintén a szabályozás változásaival függhet össze, részben pedig az adott támogatásokra jogosult társadalmi csoportok relatív jövedelmi pozíciójának változásával. Az anyasági támogatások legalsó jövedelmi ötödhöz jutó részaránya lényegében 35% körül fluktuált az utóbbi tíz évben. A családi pótléké is, bár az utóbbi ellátás az elmúlt 18 évben a 1998–1999-es éveket leszámítva egyre növekvő mértékben koncentrálódott a legalsó jövedelmi ötödhöz (1.8–1.9. ábrák).

Végül, hosszú távban szemlélve, a segélyek szempontjából három különböző periódus különíthető el. A kilencvenes évek során a segélyek nagyjából 30%-a került a legalsó jövedelmi ötödhöz. Ezután 1998 és 2000 között jelentősen célzottabbá vált a segélyek eloszlása. 2000 és 2007 között csökkent valamelyest, azóta viszont erőteljesen nőtt a segélyek „célzottsága".

Az 1.9. táblázat részletesen tartalmazza a fenti rétegeloszlási változásokat; ezeket mutatják be jövedelem típusonként az 1.6.-1.10. ábrák. Az 1.11. ábra pedig összefoglalóan mutatja be a leginkább érdekes eloszlási változásokat: a legalsó jövedelmi ötödhöz kerülő nyugdíjak, munkanélküli támogatások, anyasági támogatások, segélyek és családi pótlék arányát.

1.6. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes nyugdíjból, 1992–2014

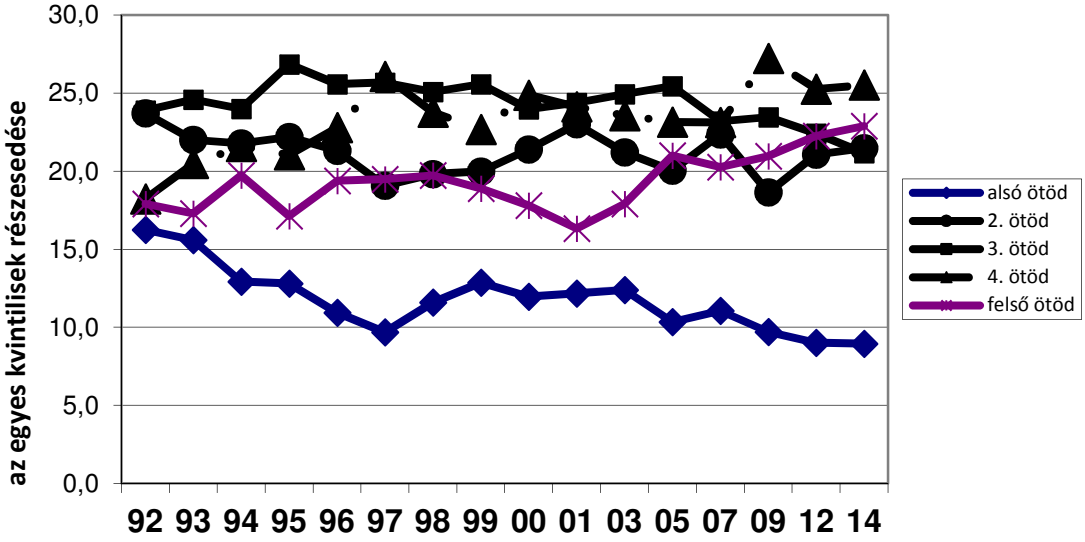

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2014: TÁRKI Háztartás Monitor
Megjegyzés: A jövedelmi ötödök személyekre osztott ekvivalens (e=0,73) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

1.7. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes munkanélküli ellátásból, 1992–2014

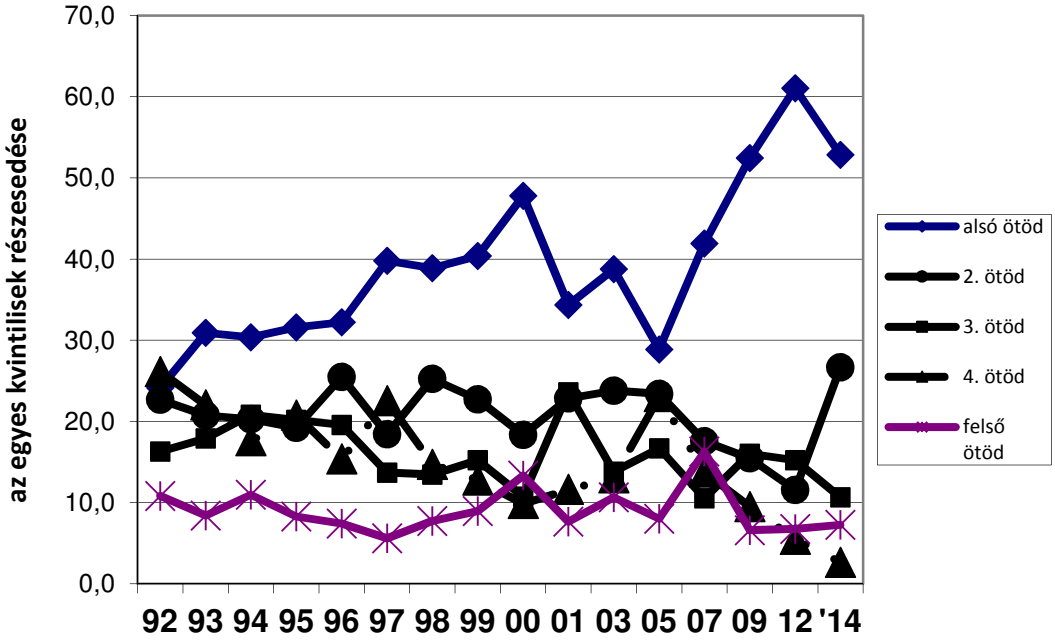

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2014: TÁRKI Háztartás Monitor
Megjegyzés: A jövedelmi ötödök a személyekre osztott ekvivalens (e=0,73) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

1.8. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes anyasági támogatásból, 1992–2014

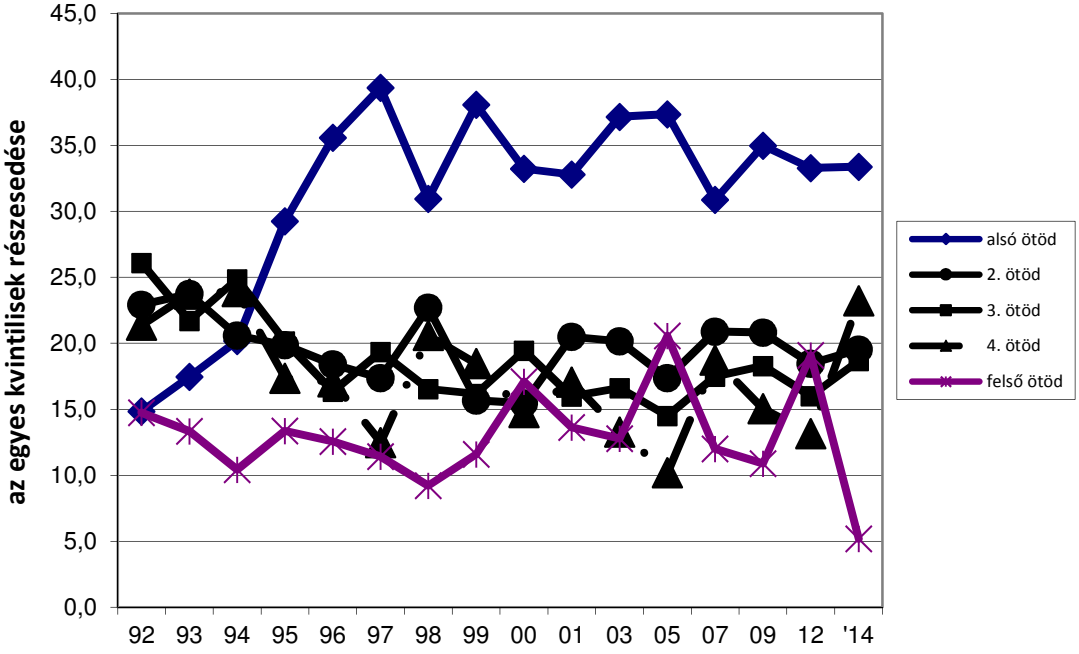

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2012: TÁRKI Háztartás Monitor
Megjegyzés: A jövedelmi ötödök a személyekre osztott ekvivalens (e=0,73) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

1.9. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes családi pótlékból, 1992–2014

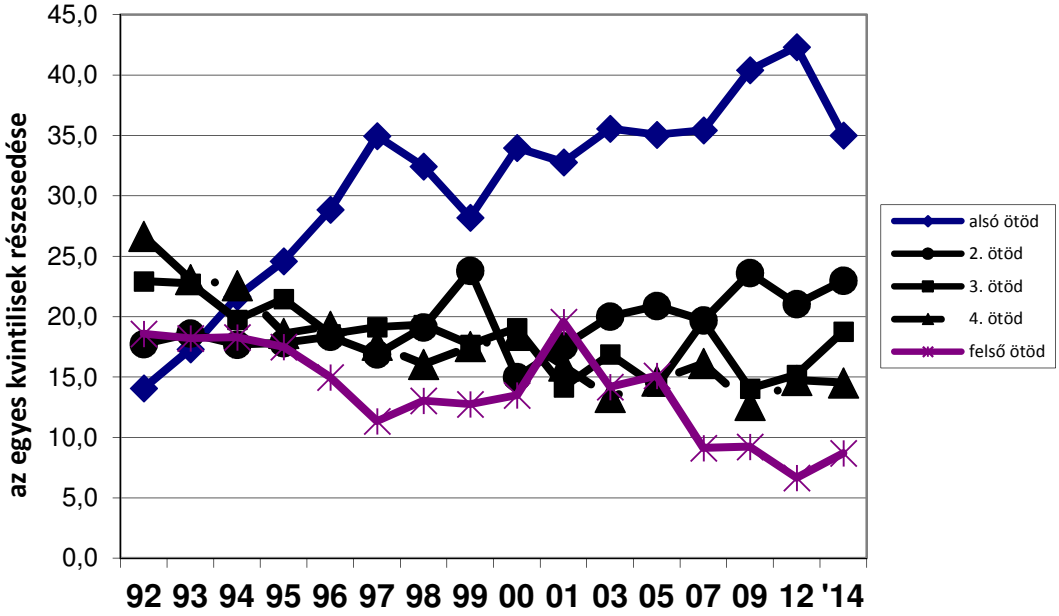

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2014: TÁRKI Háztartás Monitor
Megjegyzés: A jövedelmi ötödök a személyekre osztott ekvivalens (e=0,73) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

1.10. ábra Az egyes jövedelmi ötödök részesedése az összes segélyből, 1992–2014

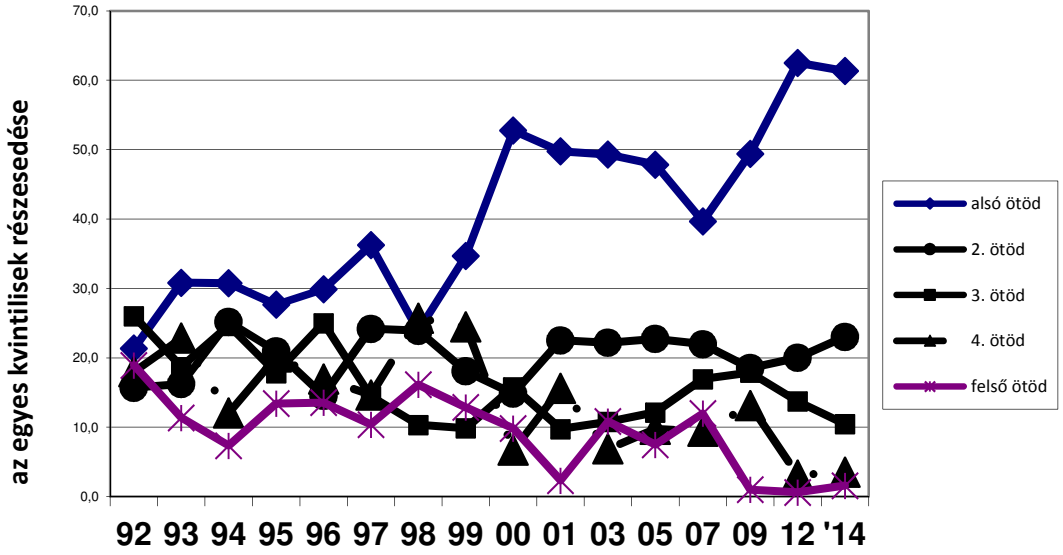

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2014: TÁRKI Háztartás Monitor
Megjegyzés: A jövedelmi ötödök a személyekre osztott ekvivalens (e=0,73) háztartás jövedelmek alapján lettek definiálva.

1.11. ábra Az alsó (ekvivalens jövedelem alapján meghatározott) jövedelmi ötöd részesedése az egyes társadalmi jövedelmekből, 1992–2014 (%)

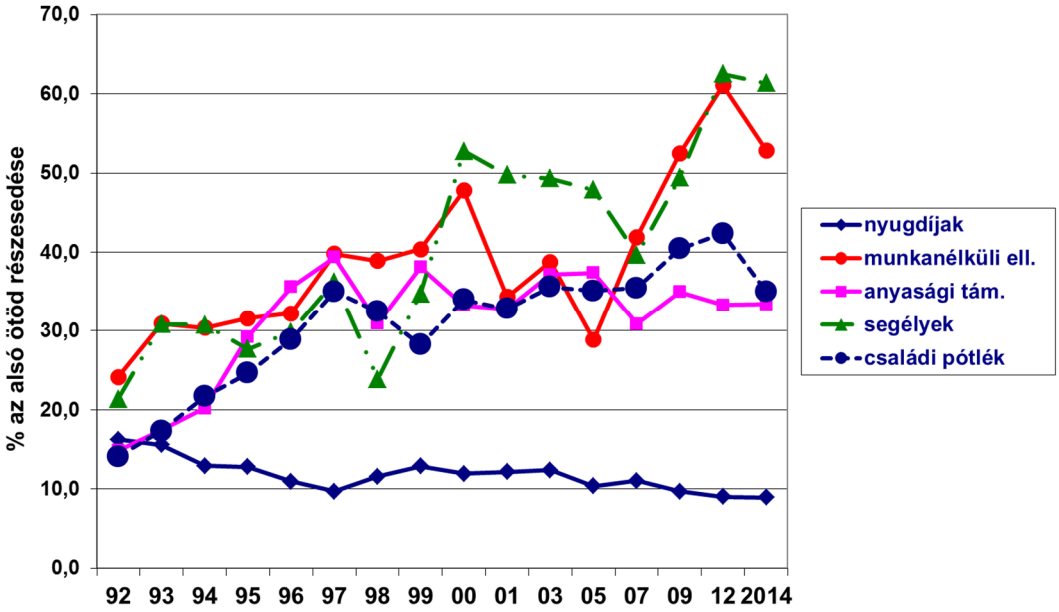

Forrás: 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 1998-2014: TÁRKI Háztartás Monitor
Megjegyzés: A jövedelmi ötödök a személyekre osztott ekvivalens (e=0,73) háztartásjövedelmek alapján lettek definiálva.

1.6. ÖSSZEFOGLALÁS

2010 és 2014 között Magyarországon két szakaszra bontható a jövedelmi egyenlőtlenségek változása. Az első két évben jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek. Az egy főre jutó jövedelmek legfelső és legalsó jövedelmi deciliseinek aránya ekkor 7,2-ről 9,0-re emelkedett. A második két évben az egyenlőtlenségek ennél kisebb mértékű csökkenését mértük, a fenti mutató 8,2-re mérséklődött. A csökkenés a legnagyobb mértékben a jövedelem-eloszlás alján bekövetkezett változásoknak köszönhető: a legalsó tized jövedelmeinek részesedése az összes jövedelemből 2,6%-ról 3%-ra nőtt. A legfelső decilisbe tartozók összjövedelmének aránya viszont – kicsit ugyan, de szintén – növekedett. A jövedelem-eloszlást jellemző mutatóink a korábbi évekhez képest nagyobb bizonytalansággal mérhetők, egyes esetekben egymással ellentétes tendenciákat mutatnak.

A jövedelmek összetételének változását tekintve azt látjuk, hogy foglalkoztatottak háztartásaiban a munkajövedelmek aránya nőtt, a nem foglalkoztatottak háztartásaiban pedig a társadalmi jövedelmeké emelkedett.

A nettó jövedelmek abszolút értékben vett jelentős növekedése megjelent a legalsó deciliseknél is, de nem elsősorban a szociális jövedelmek, hanem a foglalkoztatottság-bővüléshez kapcsolódva a piaci jövedelmek (ide értve a közmunkából származó jövedelmeket is) részarányának növekedése révén.

1.7. TÁBLÁZATOK

1.1. táblázat Az egy főre jutó háztartási jövedelmek személyek közötti eloszlásának fontosabb egyenlőtlenségi mutatói Magyarországon, 1987–2014

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
	Az egyes személyi decilisek átlagjövedelmei									
Alsó decilis	2352	3653	5707	10668	17149	20803	24205	23193	21820	29577
2.	3161	5612	8751	16278	26177	31108	35628	36363	38042	46400
3.	3621	6556	10986	19830	32247	38335	44035	46048	49320	59234
4.	4043	7293	12855	23210	38097	44948	51144	53632	60154	71975
5.	4479	7994	14602	26425	43417	51408	57923	62042	71282	83389
6.	4944	8711	16325	29712	48441	57260	64992	70661	80588	93239
7.	5499	9715	18134	33318	54778	64300	71818	78978	90821	104903
8.	6208	11112	20737	38276	63190	73726	81400	90642	103856	120721
9.	7301	13440	25352	46741	76771	91070	97717	109480	126458	142826
Felső decilis	11014	21776	42835	80752	138885	158497	163955	167167	196625	242402
Átlag	5262	9587	17627	32517	53900	63117	69258	73816	83885	99027
	Fontosabb egyenlőtlenségi mutatók (személyi eloszlásból)									
P10/p50	0,61	0,60	0,48	0,51	0,49	0,51	0,50	0,46	0,40	0,45
P90/p50	1,73	1,83	1,91	1,93	1,92	1,92	1,78	1,89	1,88	1,82
P90/P10	2,81	3,07	3,95	3,78	3,90	3,78	3,53	4,11	4,69	4,06
S1	4,5	3,8	3,2	3,3	3,2	3,3	3,5	3,1	2,6	3,0
S5+S6	17,9	17,4	17,5	17,3	17,1	17,1	17,7	18,0	18,1	17,8
S10	20,9	22,7	24,3	24,8	25,7	25,1	23,6	22,6	23,4	24,3
S10/S1	4,6	6,0	7,5	7,6	8,1	7,6	6,8	7,2	9,0	8,1
Robin Hood index	17,0	18,5	20,7	21,2	21,8	21,4	19,9	20,5	21,7	21,3
Gini-együttható	0,244	0,266	0,300	0,306	0,316	0,308	0,288	0,292	0,312	0,307
N	56459	5538	4972	5253	5909	5209	5054	4849	4857	4412

Forrás: 1987–2003 között KSH Jövedelemfelvétel, valamint MHP (B) I–VI. hullámok és TÁRKI Háztartás Monitor 1998–2003 alapján Tóth (2005), 2005–2014: TÁRKI Háztartás Monitor. Az 1992 és 2007 közötti években a feltüntetett év az adatfelvétel éve. A referencia időszak az előző év áprilisától az adott év márciusáig tart az 1992–2001 felvételekben és október–szeptember a 2003., 2005., 2007., 2012. és 2014.évi felvételben.

1.2. táblázat Ekvivalens (e=0.73) jövedelmek személyi eloszlása 1987 és 2014 között a jövedelem-eloszlás különböző részeire érzékeny mutatók alapján

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Felső sávra érzékeny mutatók										
P90/P50	1,69	1,86	1,90	1,92	1,92	1,91	1,74	1,81	1,84	1,71
GE(2)	0,116	0,168	0,236	0,207	0,261	0,260	0,205	0,155	0,193	0,325
A(0,5)	0,046	0,059	0,071	0,072	0,078	0,073	0,064	0,062	0,073	0,075
Középső sávra vagy az eloszlás két szélére szimmetrikusan érzékeny mutatók										
S10/S1	4,55	5,52	6,62	6,63	7,30	6,68	6,00	6,35	7,3	7,1
P90/P10	2,8	3,1	3,6	3,5	3,58	3,42	3,16	3,53	4,03	3,58
GE(0)	0,092	0,119	0,143	0,147	0,156	0,145	0,127	0,128	0,153	0,151
GE(1)	0,097	0,127	0,156	0,155	0,175	0,163	0,140	0,128	0,151	0,168
Gini	0,236	0,263	0,290	0,292	0,302	0,291	0,271	0,272	0,293	0,288
A(1)	0,088	0,112	0,133	0,137	0,144	0,135	0,119	0,120	0,143	0,140
Alsó sávra érzékeny mutatók										
P10/P50	0,60	0,59	0,54	0,55	0,54	0,56	0,55	0,51	0,46	0,48
A(2)	0,164	0,219	0,244	0,294	0,259	0,243	0,228	0,233	0,290	0,278

Forrás: 1987: KSH Jövedelemfelvétel, 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 2000–2014: TÁRKI Háztartás Monitor.

1.3. táblázat Empirikus becslés az egyes jövedelmi kategóriák létszámára (az egy főre jutó jövedelem mediánértékének százalékában meghatározott csoportok, százalék, illetve ezer fő), 1987–2014

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Százalékos megoszlás										
„jómódúak” (akiknek a medián kétszeresénél több a jövedelme)	6	7	9	9	9	9	7	8	8	6
„középréteg” (a medián 120–200%-a)	27	25	23	25	25	25	25	27	27	28
„alsó-középréteg” (a medián 80–120%-a)	39	42	35	34	34	33	36	31	30	32
„veszélyeztetett alsó” réteg” (a medián 50–80%-a)	24	20	21	23	22	24	22	22	21	23
„szegények” (50% alatt)	4	6	12	9	11	10	10	12	14	11
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Népességbecslés, ezer fő										
„jómódúak” (akiknek a medián kétszeresénél több a jövedelme)	599	737	919	920	882	899	715	765	752	591
„felső-középréteg” (a medián 120–200%-a)	2848	2583	2415	2596	2546	2514	2476	2738	2782	2763
„középréteg” (a medián 80–120%-a)	4120	4326	3654	3424	3418	3342	3684	3120	3234	3168
„alsó középréteg” (a medián 50–80%-a)	2533	2085	2136	2351	2191	2373	2215	2235	2032	2241
„szegények” (50% alatt)	410	643	1197	930	1105	969	983	1208	1233	1115
népesség az év elején összesen, ezer fő	10509	10374	10321	10222	10142	10096	10066	10013	9937	9877

**sztenderd hiba alapján, 95%-os megbízhatósági szinten*

Forrás: 1987: KSH Jövedelemfelvétel, 1992–1996: Magyar Háztartás Panel, 2000–2014: TÁRKI Háztartás Monitor

1.4. táblázat Az egyes háztartástípusok jövedelmi összetétele 2000-ben, 2005-ben, 2007-ben, 2009-ben, 2012-ben és 2014-ben (%)

Jövedelemtípus	Összesen						Csak a háztartásfő foglalkoztatott, más háztartástag nem						Háztartásfő és más háztartástag is foglalkoztatott					
	2000	2005	2007	2009	2012	2014	2000	2005	2007	2009	2012	2014	2000	2005	2007	2009	2012	2014
Piaci jövedelmek	61	56	56	54	56	61	73	68	68	72	69	76	86	85	86	87	88	88
Kereset	58	51	53	51	53	56	70	64	66	69	65	64	84	78	81	81	85	84
Tőkehozadék	2	5	3	3	3	5	2	5	2	3	4	(12)*	2	8	5	6	4	4
Társadalombiztosítási jövedelmek	32	37	35	39	37	33	18	22	18	20	21	16	7	9	8	7	7	7
Nyugdíjak	28	35	32	36	35	32	12	17	13	14	17	14	3	6	6	5	6	6
Munkanélküli járadék	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0
Anyasági támogatás	2	2	2	2	2	1	2	5	5	4	4	2	2	1	1	0	1	1
Szociális jövedelmek	5	5	7	6	6	5	6	7	10	7	8	6	5	4	5	5	4	4
Családi pótlék	3	2	4	4	4	3	4	3	6	5	5	4	4	3	4	5	3	3
Segélyek	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0
Háztartás transzfer és egyéb jövedelem	2	2	3	1	1	1	3	2	4	2	1	2	2	2	1	1	1	1
Elemek összege,%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Elemek összege az összesből,%	86	86	79	81	78	79	90	86	81	84	80	80	81	82	74	74	74	76
Nem bontott jövedelmek	14	14	21	19	22	21	10	14	19	16	20	20	19	18	26	26	26	24
Háztartás éves összes jövedelme	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
A háztartás összes jövedelme, Ft	1018	1870	2041	2166	2438	2807	1027	1943	1891	2064	2478	2669	1556	2944	3221	3467	3832	4346
2000=100	100	184	201	213	239	276	100	189	184	201	241	260	100	189	207	223	246	279
Adott évi átlag=100%	100	100	100	100	100	100	101	104	93	95	102	95	153	157	158	160	157	155
N=	2013	2254	2002	1960	1978	1868	371	592	450	468	438	508	548	589	515	453	509	515
Népességarány,%	100	100	100	100	100	100	18	26	23	24	22	26	27	26	27	23	26	26

** Ebben a kategóriában 2014-ben előfordult néhány (a Monitor mintában a szokásoshoz képest) nagyobb vállalkozási jövedelmű háztartás, akiknek egyszeri, üzletrész-értékesítésből származó bevételei a kis elemszám miatt számottevő változást eredményeztek. Az idősor alakulását itt erős fenntartásokkal kell kezelni.*

1.4. táblázat Az egyes háztartástípusok jövedelmi összetétele 2000-ben, 2005-ben, 2007-ben, 2009-ben, 2012-ben és 2014-ben (folytatás)

Jövedelem típus	A háztartásfő munkanélküli vagy inaktív						A háztartásfő nyugdíjas, foglalkoztatott háztartástag nincs						A háztartásfő nyugdíjas, foglalkoztatott háztartástag van					
	2000	2005	2007	2009	2012	2014	2000	2005	2007	2009	2012	2014	2000	2005	2007	2009	2012	2014
Piaci jövedelmek	52	52	38	51	38	41	13	5	5	3	2	2	59	56	44	40	51	49
Kereset	51	44	37	50	36	39	10	4	4	3	1	1	57	54	44	38	49	48
Tőkehozadék	1	9	1	1	2	2	3	1	1	0	1	1	2	2	0	2	2	1
Társadalombiztosítási jövedelmek	28	29	31	27	36	38	83	91	91	94	96	96	37	38	44	54	44	47
Nyugdíjak	17	21	19	16	28	35	82	91	91	93	96	96	35	36	45	52	44	46
Munkanélküli járadék	6	4	8	8	4	2	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	1
Anyasági támogatás	3	4	6	4	5	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0
Szociális jövedelmek	13	16	26	20	24	17	2	2	2	2	1	1	2	4	5	4	4	3
Családi pótlék	6	5	12	10	12	7	1	0	1	1	0	0	2	2	3	3	2	2
Segélyek	4	6	5	5	7	6	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1
Háztartás transzfer és egyéb jövedelem	7	2	0	2	2	4	2	2	2	1	1	1	2	2	5	2	1	1
Elemek összege,%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Elemek összege az összesből,%	94	89	83	85	83	75	92	93	87	91	84	82	77	81	76	74	72	69
Nem bontott jövedelmek	6	11	17	15	17	25	8	7	13	9	16	18	23	19	24	26	28	31
Háztartás éves összes jövedelme	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
A háztartás összes jövedelme, eFt	788	1399	1474	1607	1564	1851	631	1187	1278	1449	1600	1826	1288	2289	2656	2825	3180	3317
2000=100	100	177	187	203	198	234	100	188	203	230	254	289	100	178	206	219	247	257
Adott évi átlag=100%	78	75	73	74	64	66	62	63	63	67	66	65	127	122	130	130	130	118
N=	218	181	139	203	193	156	737	718	671	709	736	623	138	137	143	126	81	64
Népességarány,%	11	8	7	10	10	8	37	32	35	36	38	32	7	6	7	6	4	3

Megjegyzés: Összes háztartásjövedelmek és jövedelmi elemek átlaga az adott csoportba tartozó háztartások között

1.5. táblázat A teljes jövedelemegyenlőtlenség tényezőkre bontása különböző dimenziók szerint, 1987–2014

Év	Teljes egyenlőtlenség	Csoportok közti szórás,%						
	MLD×1000	Településtípus	Háztartásfő neme	Háztartásfő életkora	Háztartásfő iskolázottsága	Háztartásfő foglalkoztatottsága	A gyermekek száma	A háztartásfő etnikuma (cigány származás)*
1987	92	2	n. a.	6	8	12	5	n. a.
1992	121	6	2	3	18	15	3	4
1996	143	11	1	2	25	14	6	7
2000	147	9	0	0	23	11	5	n.a.
2001	145	12	1	3	27	14	5	7
2003	158	8	1	2	25	20	9	9
2005	145	9	1	0	25	11	7	5
2007	127	9	1	0	21	17	8	4
2009	128	9	1	0	24	19	12	8
2012	155	10	1	1	24	20	10	11
2014	153	8	1	0	22	13	8	8

**Cigány etnikumhoz tartozás 1987-2012: a kérdezőbiztos megítélése szerint; 2014: többszörös identitást megengedő önbesorolás alapján*

1.6. táblázat Az egyes háttérdimenziók relatív szerepe az összes jövedelem egyenlőtlenség meghatározásában 1987 és 2014 között, szelektált évek (Cowell-Fiorio-Jenkins többváltozós, regresszió alapú dekompozíciós eljárás, százalékos hozzájárulások)

	1987	1992	1996	2005	2010	2012	2014
csoporton belüli szórás,%	67,7	60,2	53,3	57,9	51,1	49,7	53,8
csoportok közötti (megmagyarázott) szórás,%	32,3	39,8	46,7	42,1	48,9	50,3	46,2
településtípus	0,4	2,0	4,7	3,7	4,3	3,5	5,3
a háztartásfő neme		1,4	0,4	0,4	0,2	0,2	0,1
a háztartás gazdasági aktivitása	16,1	17,6	12,2	14,0	17,3	17,4	15,6
a háztartásfő iskolázottsága	7,5	11,8	16,8	16,2	14,8	15,3	14,9
a háztartásfő kora	2,2	-0,1	0,2	0,2	1,4	2,1	0,2
a háztartás gyermekszáma	6,2	3,6	7,5	6,3	8,9	7,7	7,6
a háztartásfő etnikai hovatartozása		3,3	5,0	1,4	2,2	4,2	2,6

1.7. táblázat Logisztikus regressziók esélyhányadosai (exp(B)). Magyarázandó: a medián (e73) 120+ kategóriába (gyakorlatilag: felső harmad) kerülés, személyek

	2010	2012	2014
Településtípus (ref: város)			
Budapest	2,4	4,5	4,5
megyeszékhely	0,6	ns	0,7
község	ns	1,4	0,5
Háztartásfő kora (ref: 35-59 éves)			
35 év alatt	ns	ns	1,3
60+ éves	1,7	2,2	1,9
Gyermekszám (ref:0)			
1 gyermek	0,3	0,3	0,4
2 gyermek	0,2	0,2	0,2
3+ gyermek	0,1	0,1	0,0
Háztartásfő foglalkoztatottsága (ref: htfő foglalkoztatott, más nem)			
háztartásfő foglalkoztatott, más is	3,3	3,3	3,6
háztartásfő inaktív vagy munkanélküli	0,2	0,4	0,2
háztartásfő nyugdíjas, nincs foglalkoztatott	0,4	0,5	0,3
háztartásfő nyugdíjas, van foglalkoztatott	1,9	2,0	ns
Háztartásfő iskolázottsága (ref: középiskola)			
legfeljebb általános	0,1	0,2	0,2
szakmunkásképző	0,4	0,4	0,5
felsőfok	3,0	3,4	2,9
Háztartásfő neme (ref: férfi)			
htnem: nő	0,6	0,6	0,8
Háztartásfő etnikai hovatartozása (ref: nem roma			
htfő roma*	ns	0,5	0,1
Modell-statisztikák			
Konstans	1,7	1,2	0,9
Súlyozatlan esetszám	4845	4757	4386
Wald-statisztika	558,2	411,9	435,5
Szabadságfok	1	1	1
-2 log likelihood	4189,8	4212,2	3781,4
Nagelkerke R2	46%	47%	47%

**Cigány etnikumhoz tartozás 1987-2012: a kérdezőbiztos megítélése szerint; 2014: többszörös identitást megengedő önbesorolás alapján*

1.8. táblázat Egyes háztartási jövedelemelemek és ezek összegének egyenlőtlenségei 1992–2014, Gini-együtthatók (%)

	1991	1996	2000	2001	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Piaci jövedelmek	46,6	50,1	54,8	52,4	45,2	45,0	44,1	43,1	46,7	48,2
Egyéb nem állami	64,3	65,8	70,1	73,9	85,9	74,3	78,9	65,5	64,7	66,7
Újraelosztás előtti jövedelmek	47,2	50,4	55,4	53,3	53,5	52,3	51,1	49,6	54,2	52,3
Szociális jövedelmek	37,3	37,9	40,6	43,6	45,7	47,3	41,8	34,4	39,3	38,3
Társadalombiztosítási jövedelmek	31,8	37,9	37,1	39,8	39,1	36,1	38,2	37,6	37,6	36,8
Újraelosztás előtti + szociális jövedelmek	45,1	48,4	53,3	51,6	53,5	51,7	50,7	49,0	53,9	52,4
Imputálás előtti jövedelmek összesen	29,5	30,8	33,0	33,1	36,7	32,8	33,7	31,7	35,0	37,8
Imputálás utáni összes, ekvivalens jövedelmek/háztartás	26,7	28,4	29,6	29,7	32,2	28,4	26,9	26,3	27,9	30,3

Forrás: 1991–1996: Magyar Háztartás Panel (A), I–IV. hullám, 2000–2014: TÁRKI Háztartás Monitor

Megjegyzés: a táblázatban a Gini-értékek mindig a háztartások egy fogyasztási egységre jutó, nem nulla jövedelmeinek koncentrációját mutatják. Mérési egység: háztartás. Transzferek előtti jövedelmek = piaci jövedelmek (munkából és vagyonból származó) + más nem állami juttatások.

1.9. táblázat Az egyes társadalmi jövedelmek és az összes háztartási jövedelem kumulált megoszlása, a háztartások ekvivalens jövedelmei alapján definiált jövedelmi ötödökben (%),

Év	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
Nyugdíjak						
1991	16,2	23,7	23,9	18,2	17,9	100,0
1993	15,6	22,0	24,6	20,5	17,3	100,0
1996	10,9	21,3	25,6	22,8	19,4	100,0
1997	9,7	19,1	25,7	26,1	19,5	100,0
2000	12,0	21,4	24,0	24,9	17,8	100,0
2001	12,2	23,0	24,4	24,1	16,3	100,0
2003	12,4	21,2	24,9	23,6	17,9	100,0
2005	10,3	20,0	25,5	23,2	21,0	100,0
2007	11,1	22,4	23,2	23,1	20,3	100,0
2009	9,7	18,6	23,5	27,2	21,0	100,0
2012	9,0	21,1	22,4	25,3	22,3	100,0
2014	8,9	21,5	21,2	25,5	22,9	100,0
Munkanélküli járadék						
1991	24,1	22,7	16,3	26,1	10,8	100,0
1993	30,9	20,7	17,9	22,0	8,4	100,0
1996	32,2	25,5	19,6	15,4	7,4	100,0
1997	39,8	18,4	13,7	22,6	5,6	100,0
2000	47,8	18,3	10,7	9,9	13,3	100,0
2001	34,3	22,8	23,6	11,6	7,6	100,0
2003	38,8	23,8	13,8	13,0	10,6	100,0
2005	28,9	23,4	16,7	23,1	8,0	100,0
2007	41,9	17,5	10,5	13,7	16,3	100,0
2009	52,5	15,5	16,0	9,5	6,6	100,0
2012	61,0	11,5	15,2	5,5	6,7	100,0
2014	52,8	26,7	10,6	2,6	7,2	100,0
Anyasági támogatások						
1991	14,9	22,9	26,1	21,4	14,8	100,0
1993	17,5	23,7	21,7	23,7	13,3	100,0
1996	35,6	18,4	16,4	17,1	12,6	100,0
1997	39,4	17,4	19,4	12,5	11,4	100,0
2000	33,2	15,5	19,5	14,8	17,1	100,0
2001	32,8	20,5	16,0	17,1	13,6	100,0
2003	37,2	20,2	16,6	13,3	12,8	100,0
2005	37,4	17,4	14,5	10,2	20,6	100,0
2007	30,9	20,9	17,5	18,7	12,0	100,0
2009	35,0	20,8	18,3	15,1	10,9	100,0
2012	33,3	18,5	16,0	13,2	19,1	100,0
2014	33,4	19,5	18,7	23,2	5,2	100,0
Segélyek						
1991	21,3	15,7	26,0	18,0	18,9	100,0
1993	30,8	16,2	18,7	22,9	11,4	100,0
1996	29,9	14,5	25,0	17,0	13,6	100,0
1997	36,2	24,2	14,5	14,7	10,4	100,0
2000	52,8	14,9	15,8	6,7	9,8	100,0
2001	49,8	22,5	9,8	15,6	2,3	100,0
2003	49,3	22,2	10,8	6,9	10,8	100,0
2005	47,9	22,7	12,2	9,8	7,5	100,0
2007	39,7	22,0	16,9	9,5	12,0	100,0
2009	49,4	18,5	17,9	13,2	1,0	100,0
2012	62,5	20,0	13,7	3,1	0,6	100,0
2014	61,3	23,0	10,5	3,6	1,6	100,0

1.9. táblázat Az egyes társadalmi jövedelmek és az összes háztartási jövedelem kumulált megoszlása, a háztartások ekvivalens jövedelmei alapján definiált jövedelmi ötödökben (%) (folytatás)

Év	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
Családi pótlék						
1991	14,1	17,7	22,9	26,7	18,6	100,0
1993	17,3	18,6	22,8	23,1	18,2	100,0
1996	28,9	18,3	18,6	19,2	15,0	100,0
1997	35,0	16,9	19,1	17,7	11,3	100,0
2000	34,0	15,0	19,1	18,5	13,5	100,0
2001	32,8	17,6	14,1	15,9	19,6	100,0
2003	35,6	20,0	16,9	13,3	14,2	100,0
2005	35,1	20,9	14,2	14,7	15,1	100,0
2007	35,4	19,7	19,6	16,1	9,1	100,0
2009	40,4	23,6	14,1	12,7	9,2	100,0
2012	42,3	21,0	15,2	14,8	6,7	100,0
2014	35,0	23,0	18,8	14,5	8,7	100,0
Összes jövedelem						
1991	7,9	12,0	17,0	24,0	39,1	100,0
1993	8,9	12,8	17,3	23,0	38,0	100,0
1996	9,1	12,0	16,5	22,8	39,5	100,0
1997	9,5	12,5	16,5	23,0	38,6	100,0
2000	9,1	13,4	16,8	21,6	39,1	100,0
2001	8,9	13,4	16,9	21,8	39,0	100,0
2003	8,7	13,2	16,7	21,3	40,1	100,0
2005	9,4	13,8	17,2	21,5	38,1	100,0
2007	9,6	14,4	17,6	21,8	36,6	100,0
2009	9,1	14,7	18,2	22,0	36,0	100,0
2012	8,4	14,2	17,9	22,8	36,6	100,0
2014	8,0	13,6	17,3	22,6	38,6	100,0

Forrás: 1991–1997: Magyar Háztartás Panel (A), I–IV. hullám, 2000–2014: TÁRKI Háztartás Monitor

1.8. MÓDSZERTANI FÜGGELÉK AZ 1. FEJEZETHEZ

Becslési hiba. Minden a népesség jövedelem-eloszlására vonatkozó állítás becslésen alapul. Ezeknek a becsléseknek a nagyságát több tényező befolyásolja. Először is, mint minden mintára alapuló becslés esetében, számot kell vetnünk a mintavételi hiba problémájával. A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat többlépcsős rétegzett mintavétel alapján készült, az előző évekhez hasonlóan mintegy kétezer háztartást, és mintegy ötezer személyt tartalmazó mintán. Ilyen minták esetében a mintavételi hiba, egyszerű gyakorisági eloszlásokra vonatkozóan 95%-os valószínűség mellett +/-1–2%-os. Csakhogy a jövedelem-eloszlás mutatói általában nem egyszerű gyakorisági eloszlás alapján számolódnak, hanem valamilyen, az eloszlás egészét jellemző bonyolult mérőszám alapján. Ezeknek az aggregált mutatóknak is van hibája, csak ezt valamivel nehezebb mérni. Ebben a tanulmányban immár hagyományosan erre is kísérletet teszünk, de nem axiomatikus eszközökkel, hanem kísérleti úton, visszatevéses mintavételen alapuló bootstrap eljárás segítségével.

Ekvivalencia-skálák. A háztartás vizsgálatok esetében a jövedelem és fogyasztás alapvető megfigyelési egysége maga a háztartás és azzal a feltételezéssel élünk, hogy az egyes háztartástagok megosztják egymással jövedelmeiket és kiadásaikat is. Ahhoz, hogy a különböző méretű háztartások jóléti szintje egymással összevethető legyen, feltételezésekkel kell élnünk a háztartás működésében megjelenő méretgazdaságossági tényezőkre vonatkozóan. Vagyis a nagyobb háztartások fogyasztási szükségletei általában nem egyenes arányban növekszenek az adott háztartások létszámával. Sőt számos statisztikus és nagyszámú nemzetközi összehasonlító tanulmány is úgy érvelnek, hogy nem csak a háztartások létszámával, de azok összetételével is (pl. a háztartáson belül élők életkori megoszlásával) összefüggnek a fogyasztási szükségletek. Anélkül, hogy ezekbe a módszertani kérdésekbe részletesen belemennénk, jelezzük, hogy ebben a fejezetben és a tanulmányban később három különböző ekvivalencia-skálát használunk. Ebből kettő a háztartásmérettel operál, a harmadik pedig figyelembe veszi az egyes tagok életkorát is. Az egyik esetben minden háztartástagot azonos súllyal veszünk tekintetbe, vagyis a jövedelmi összehasonlításban az egy főre jutó jövedelmeket vizsgáljuk. A másik ekvivalencia-skála egy méretgazdaságossági korrekciót implikál. A Háztartás Monitor sorozat korábbi éveiben megvizsgáltuk azt, hogy a magyar jóléti rendszerben feltételezett, háztartásméretre átszámított ekvivalencia-skálák nagyjából mekkorák lennének. Ekkor azt találtuk, hogy a magyar jóléti rendszer, illetve a létminimum számítások outputjai egy 0,73 körüli fogyasztási szükséglet-rugalmasságot feltételeznek.[14] Ez gyakorlatilag megegyezett azzal, amit az ún. OECD ajánlások akkoriban tartalmaztak. A harmadik ekvivalencia skálát a szegénységgel foglalkozó 1.2. fejezetben alkalmazzuk. Ekkor figyelembe vesszük azokat az ajánlásokat (is), amelyeket az Európai Unió a tagországok és az újonnan csatlakozó országok éves, társadalmi kirekesztettség elleni stratégiát megfogalmazó jelentésekben elvár. Ezek az ún. laekeni indikátorok és az azok mögött meghúzódó háztartás-méretgazdaságossági feltevések képezik az alapját a következő fejezet számításainak.[15]

A megfigyelési egységek problémája és a vizsgált jövedelmek. Egy harmadik módszertani kérdés annak eldöntése, hogy az aggregált jövedelem-eloszlási statisztika milyen megfigyelési egységekre összegződik. Esetünkben elvileg két megoldás lehetséges: vagy a jövedelmek személyek közti eloszlását, vagy azok háztartások közötti eloszlását vizsgáljuk. Mindkettő mellett és ellen hozhatók fel érvek és hazai és nemzetközi gyakorlat is alkalmazza mind a kettő eljárást. Látni kell ugyanakkor, hogy a társadalom demográfiai-háztartási összetételétől függően az egyes eljárások alkalmazása mellett viszonylag jelentős eltérések lehetnek az aggregált jövedelemegyenlőtlenségi mutatók értékében. Sőt az is előfordulhat, hogy a különböző megfigyelési egységek alkalmazása vagy (visszautalva az előző bekezdésre) a különböző ekvivalencia-skálák alkalmazása akár az egyenlőtlenségi mérőszámok országok közötti sorrendjét is megváltoztathatja.

A kapott egyenlőtlenségi mutatók természetesen nagymértékben függenek attól, hogy mennyire vagyunk képesek megragadni a kérdőíveinkkel a makrojövedelmeket. A Háztartás Panel és a Monitor vizsgálatok során változatlan törzsblokkokkal, de kisebb-nagyobb finomításokkal évről-évre igyekeztünk javítani a vizsgálatainknak azt a képességét, hogy a makrojövedelmek minél nagyobb hányadát képesek legyünk befogni.

[14] Tehát $N=Y/s^e$, ahol N=fogyasztási szükséglet, s=háztartásméret, Y=háztartás összjövedelem, e=paraméter.

[15] Eszerint a háztartás első felnőtt tagja egy egységnek számít, a második és további 14 év feletti tagok 0,5-nek és a 14 év alatti tagok 0,3-nak.

Mindezzel azonban csak csökkenteni tudtuk az egymást követő éveknek azt a tendenciáját, hogy a mikrofelvételek egyre kevesebbet tudtak behozni a makroadatokhoz képest. Ennek részben kérdezéstechnikai okai voltak, részben pedig az empirikus adatfelvételekkel kapcsolatos általános bizalmatlansággal (pl. a csökkenő válaszadási arányokkal) kapcsolatos okai.

Az alkalmazott egyenlőtlenségi mutatók. Ugyanannak a jövedelem-eloszlásnak (ugyanolyan jövedelemfogalom és ugyanolyan ekvivalencia-skála mellett) a jellemzésére jövedelemstatisztikai irodalom különböző mutatókat ajánl. E különböző mutatókat azért fejlesztették ki, hogy együttes használatukkal árnyaltan tudjuk bemutatni a legfontosabb trendeket. Ebben a tanulmányban számos alternatív mutatót fogunk használni, amelyeknek a leírását a fejezethez tartozó függelék tartalmazza. Az egyes mutatók az eloszlás különböző részeire érzékenyek (más és más súlyt adnak az eloszlás közepén, illetve alsó vagy felső szélén elhelyezkedő eseteknek).

A használt egyenlőtlenségi mérőszámok definíciója

Szóródási típusú mérőszámok
Gini: $G = (1/2n((n-1))\Sigma_{i=1,\dots,n}\Sigma_{j=1,\dots,n}\lvert y_i - y_j\rvert$.
Általánosított Entrópia Mérőszám: $GE(\alpha)=(1/(\alpha^2-\alpha))[(1/n)\Sigma_{i=1\dots n}(y_i/\mu)^{\alpha}-1]$, ha $\alpha \neq 0,1$
$GE(0) = MLD = (1/n)\Sigma_{i=1,\dots,n}\log(\mu/y_i)$, ha $\alpha = 0$ és
$GE(1)$ (Theil-index) $= (1/n)\Sigma_{i=1,\dots,n}(y_i/\mu)\log(y_i/\mu)$, ha $\alpha = 1$.
$GE(2)=1/\mu\ [1/n\ (\Sigma_{i=1,\dots n}\ (y_i-\mu))^2]½$
Atkinson-index: $A_\varepsilon = 1 - [(1/n)\Sigma_{i=1,\dots,n}\ (y_i/\mu)^{1-\varepsilon}]^{1/(1-\varepsilon)}$, if $\varepsilon \geq 0$, de $\varepsilon \neq 1$ míg $A_\varepsilon = 1 - \exp[(1/n)\ \Sigma_{i=1,\dots,n}\ln(y_i/\mu)]$, ha $\varepsilon = 1$ és $\exp(.)=e^{(.)}$,
Ahol n a mintában szereplő megfigyelések száma, $y_i$az *I-edik* egység jövedelme, μ az összes y_i , számtani átlaga, míg α és εolyan paraméterek, amelyeket attól függően adunk, hogy milyen súlyt szánunk a jövedelem-eloszlás különböző szintjein elhelyezkedő megfigyelési egységek jóléti szintjének. Az α alacsonyabb értékei mellett a parametrizált mérőszámok a jövedelem-eloszlás alsó szélére lesznek érzékenyek, míg α magasabb értékei esetén a mérőszámok a jövedelem-eloszlás felső részére lesznek inkább érzékenyek.
Eloszlási típusú mérőszámok
P10: a legalsó jövedelmi decilis felső töréspontjának aránya a medián (P50) jövedelemhez, százalék
P90: a legfelső decilis alsó töréspontjának aránya a medián (P50) jövedelemhez, százalék
S1, S5, S6 és S10: a legalsó, az ötödik, a hatodik és a legfelső jövedelmi decilis részesedése az összes jövedelemből
Robin Hood index: az egyenlő eloszlás esetén várható decilis arányoktól való eltérések összege

Az egyenlőtlenségek tényezőkre bontásának leírása

Az egyenlőtlenségek mértékének tényezőkre bontásához az átlagos logaritmikus eltérés *(MLD, mean logaritmic deviation)* mutatót használjuk, amelyet a következőképpen definiálhatunk:

$MLD = GE(0)= (1/n)\Sigma_{i=1,\dots n}\log(\mu/y_i)$,

ahol n a mintában szereplő megfigyelési egységek száma, y_i az i-edik megfigyelési egység jövedelme, μ az összes $y_i$számtani átlaga. Az MLD-mutatót tehát lényegében úgy kapjuk, hogy az eloszlás egyedi értékeivel elosztjuk az átlagértéket, majd a kapott értékek logaritmusainak átlagát vesszük.

Mivel az MLD mutató additív módon tényezőkre bontható (*Shorrocks* [1980]), tehát a vele bizonyos $D(y_i)$

eloszlásra mért egyenlőtlenségek nagysága előállítható a $D(y_i)$ által magában foglalt, egymást kölcsönösen kizáró résznépességek egyenlőtlenségi értékeinek összegeként, *Jenkins* [1995] alapján segítségével tényezőkre bonthatjuk az egyenlőtlenségeket. Ha v_ka népesség k részhalmazának aránya a teljes népességben, tehát $v_k = n_k/n$, továbbá λ_k a k népességcsoport átlagjövedelmének aránya a népesség egészének átlagjövedelméhez, tehát $\lambda_k=\mu_k/\mu$, és θ_k a k népességcsoport részesedése a népesség összes jövedelméből, tehát $\theta_k= v_k/\lambda_k$ az MLD-index segítségével kifejezett teljes egyenlőtlenség felbontható két komponens összegére:

$$MLD=\Sigma_{\underline{k}} v_k MLD_k + \Sigma_{\underline{k}} v_k \log(1/\lambda_k).$$

A kifejezés első része a „csoporton belüli" egyenlőtlenséget jelöli: ez az egyes résznépességeken belüli egyenlőtlenségek súlyozott átlaga. A kifejezés második része a „csoportok közötti" egyenlőtlenséget mutatja, ami nem más, mint az egyenlőtlenségnek az a mértéke, ami akkor állna fenn, ha a részhalmazok minden egyes tagjának a jövedelmét pontosan a csoport átlagával helyettesítenénk be. Mivel a csoportokon belüli és a csoportok közötti egyenlőtlenség összege pontosan megegyezik az összes egyenlőtlenség nagyságával, az egyes komponenseket százalékos formában is felírhatjuk.

Az időbeli változások nyomon követésére szükség lehet az egyenlőtlenség *változásának* tényezőkre bontására. Az MLD két időpont, t és $t + 1$ közötti változása (ΔMLD) a következőképpen írható fel (*Mookherjee–Shorrocks* [1982] nyomán *Jenkins* [1995]):

$$\Delta MLD \equiv MLD_{(t+1)} - MLD_{(t)} = \Sigma_{\underline{k}} v_k \Delta MLD_{(k)} + \Sigma_{\underline{k}} \underline{MLD_{(k)}} \Delta v_k - \Sigma_{\underline{k}} [\underline{\log(\lambda_k)}] \Delta v_k - \Sigma_{\underline{k}} v_k \Delta \log(\lambda_k)$$

$$\cong \Sigma_{\underline{k}} v_k \Delta MLD_{(k)} + \Sigma_{\underline{k}} \underline{MLD_{(k)}} \Delta v_k - \Sigma_{\underline{k}} [\lambda_k - \log(\lambda_k)] \Delta v_k + \Sigma_{\underline{k}} (\underline{\theta_k} - \underline{v_k}) \Delta \log(\mu_k).$$

[*A* komponens] [*B* komponens] [*C* komponens] [*D* komponens],

ahol az aláhúzott kifejezések a t és a $t + 1$ periódusra vonatkozó értékek átlagát jelölik.

A Cowell-Fiorio-Jenkins regresszió-alapú dekompozíciós eljárás (ld Cowell és Fiorio, 2011, Fiorio és Jenkins 2007) alapegyenletei a következők:

(1) yvar = b0 + b1*X1 + b2*X2 + ... + bK*XK + residual
(2) yvar = b0 + Z1 + Z2 + ... + ZK + residual

Az eljárás során arra keressük a választ, hogy az összes egyenlőtlenség mekkora hányada tulajdonítható az egyes tényezőknek (jövedelemtípusoknak, vagy népességcsoportok szerint: az egyes társadalmi demográfiai dimenzióknak). A regresszió alapú dekompozíciós eljárás nem érzékeny arra, hogy a szóródásnak valójában milyen jövedelem egyenlőtlenségi mérőszámát veszünk alapul. Fontos megjegyezni, hogy az egyenlőtlenség komponenseinek hozzájárulását a Zk=bk*Xk tagok adják, tehát azt, hogy a bk vagy a Xk tagok külön-külön vett hozzájárulása mekkora, nem tudhatjuk meg ebből az eljárásból.

1.9. IRODALOM

Anthony B. AtkinsonésFrançois Bourguignon (szerk, 2015.) Handbook of Income Distribution, Elsevier, North Holland B.v.

Cowell, F.A. and Fiorio, C.V. (2011), 'Inequality Decompositions: A Reconciliation', Journal of Economic Inequality, 9: 509-528.

Eppich Győző és Köllő János 2014. Foglalkoztatás a válság előtt, közben és után megj. Kolosi és Tóth, szerk, 2014. 157-178.

Cseres-Gergely Zsombor és Molnár György 2014. Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac. megj. Kolosi és Tóth, szerk., 2014. 204-225.

Fábián, Zoltán, András Gábos, Marianna Kopasz, Márton Medgyesi, Péter Szivós and István György Tóth (2014) Hungary: A country caught in its own trap in. Nolan, B., et al szerk. 2014. 322-345.

Fiorio, C.V. and Jenkins, S. 2007. ineqrbd: Regression-based inequality decomposition following Fields (2003). UK Stata User Group meeting 10. September 2007.

Förster, M. F. and István György Tóth 2014: Cross-Country Evidence of the Multiple Causes of Inequality Changes in the OECD Area. in: Atkinson, A.and F. Bourguignon (szerk., 2015) 1729-1843.

Gábos András – Branyiczki Réka – Barbara Lange – Tóth István György 2014. Az aktív korúak foglalkoztatottsága és szegénysége az Európai Unióban és Magyarországon: válság előtt, alatt és után In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk., 2014), 179-203.

Jenkins, Stephen P. 1995. 'Accounting for Inequality Trends: Decomposition Analyses for the UK, 1971–86', Economica, 62 (245), 29–63. p.

Kolosi Tamás és Tóth István György szerk. 2014. Társadalmi riport, 2014, Budapest: TÁRKI, 2014. 657 p.

Medgyesi Márton 2014. Components of income inequality and its change in EU countries, 2004-2010 ImPRovE Discussion Paper No. 14/01. http://improve-research.eu/?page_id=37

Mookherjee, D és Shorrocks, A. F. 1982. A decomposition analysis of the trend in UK income inequality. Economic Journal, 92. 886–992. p.

Shorrocks, A.F. 1982. Inequality Decomposition by Factor Components, Econometrica, Vol. 50, No.1.

Szivós Péter – Tóth István György: (szerk. 2013): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban: TÁRKI MONITOR JELENTÉSEK 2012, Budapest: TÁRKI, 2013, 144 p. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf

Tóth István György és Medgyesi Márton 2012: A jövedelmi egyenlőtlenségek hosszú távú meghatározói Magyarországon. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk. 2012), 2012. 19-40. p.

Tóth István György 2013.Jövedelem-eloszlás 2009-2012 között. In: Szivós P.ésTóth I. Gy. (szerk.) 2013 9-36. p.

Tóth, István György 2014.Revisiting Grand Narratives of Growing Income Inequalities: Lessons from 30 country studies. in Nolan, B., et al, eds, 2014, 11-47. p.

2. JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTETTSÉG JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON (GÁBOS ANDRÁS – SZIVÓS PÉTER – TÁTRAI ANNAMÁRIA)

Tanulmányunkban a szegénység és a társadalmi kirekesztettség fő jellemzőit vizsgáljuk a magyar társadalomban a TÁRKI 2014-es háztartásvizsgálatának adatai alapján. Elemzésünk célja, hogy helyzetleírást adjon a magyarországi szegénységről a legfrissebb adatok alapján, az elmúlt 10-15 év fejleményeinek kontextusában. A két évvel ezelőtti jelentésünk (Gábos, Szivós és Tátrai, 2013) arról számolt be, hogy – bármelyik mérőszámot is tekintjük – 2012-re folytatódott és felgyorsult a szegénység 2007 óta tartó növekedése, akárcsak a szegénységben és kirekesztettségben élők társadalmi-demográfiai profiljának mind élesebbé válása. A szegénység és a társadalmi kirekesztettség generációk közötti újratermelődésének felerősödése folyamatai szempontjából legérdekesebb kérdés 2014-re vonatkozóan tehát az, hogy a válság lezárultával és a viszonylag jelentősen átalakuló gazdaság- és társadalompolitikai mezőben változott-e a szegényégi trend és annak fontosabb meghatározói.

A KSH rendelkezésre álló, legfrissebb adatai a 2013-as referenciaévre vonatkozóan a jövedelmi szegénység stagnálását, valamint a súlyos anyagi deprivációban és az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők arányának csökkenését mutatják a megelőző évhez képest, a Háztartások Költségvetési és Életkörülmények Felvétele (KSH HKÉF) 2014. évi hulláma alapján (KSH 2014).

Eredményeink egy olyan időszakban mutatjuk be, amelyet a hazai szegénység kiterjedtségének és mélységének kérdése körül egyre intenzívebbé váló politikai, közéleti és szakmai vita jellemez. Ennek során gyakran olyan becslések kerültek a hírekbe, melyek eltérő szegénység koncepció alapján és eltérő referenciaévre vonatkozóan készültek. Míg korábban a magyarországi adatközlés a szegénység területén alapvetően a relatív koncepción alapuló szegénységi rátára (és egyéb kacsolódó mérőszámokra) vagy az abszolút koncepción alapuló létminimumra épült, addig az Európai Unió társadalmi befogadás jelzőszámrendszerébe való szoros betagozódást követően a multidimenzionális szegénység mérőszámai is a statisztikai jelentések részeivé váltak. Ezzel jelentősen megnőtt a szegénység leírására használt indikátorok száma, lehetőséget adva az adatok szelektív és konfúz interpretálására. Jelentésünk összeállításával, mely a KSH HKÉF vizsgálata mellett az egyetlen olyan adatforrásra épül, amely a téma elemzésére alkalmas, mi nem a vitában veszünk részt, hanem adatokat szolgáltatunk a korábbi gyakorlatunknak megfelelően.

A jelentésünk középpontjában továbbra is a jövedelmi szegénység indikátorai állnak. A 2000-es évek időszakát jellemző folyamatok áttekintése során több olyan mérőeszközt is alkalmazunk, melyek a háztartások abszolút és relatív, objektív és szubjektív jövedelmi helyzetéről nyújtanak képet. Ezúttal is elemezzük a háztartások helyzetét az anyagi depriváció elemi és összetett indikátorai szerint. Ezen felül, kiemelt figyelmet fordítunk az Európa Unió 2020-ig tartó, és befogadó növekedés stratégiájának szegénységi célkitűzése során alkalmazott mérőeszközére, a szegénység és a társadalmi kirekesztettség összetett mutatójára is, mely a jövedelmi szegénység és az anyagi depriváció kiterjedtsége mellett az alacsony munkaintenzitású háztartások arányát is tartalmazza. Elemzésünk kezdetén azt a célt is megfogalmaztuk, hogy a hazai helyzet értékelését a nemzetközi adatok tükrében is elvégezzük. Ezzel összhangban, azokban az esetekben, ahol több indikátort is használunk ugyanannak a társadalmi folyamatnak a leírására, elsődlegesen a nemzetközileg összehasonlításra is lehetőséget adó mérőszám alapján interpretáljuk eredményeinket.

E kötet első tanulmánya[16] áttekintést nyújt a jövedelmi egyenlőtlenséget jellemző általános folyamatokról, továbbá a tágabb környezet változását leíró gazdaság- és társadalompolitikai fejleményekről és makrogazdasági mutatókról. Eredményeink értelmezésekor támaszkodunk ezekre az adatokra. Az adatfelvétel alapján közölt eredmények javarészt olyan indikátorokra támaszkodnak, melyek részét képezik a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (továbbiakban NTFS) monitoring rendszerének (TÁRKI 2012).

Tanulmányunk négy nagyobb fejezetre oszlik. Először áttekintjük a jövedelmi szegénység fő trendjeit és meghatározóit, a 2005 óta tartó időszakra koncentrálva (2.1. fejezet). Ezt követően megvizsgáljuk a jövedelmi szegénység kockázatát a főbb társadalmi-demográfiai csoportokban és a szegénységben élők profilját (2.2.

[16] Tóth István György: Jövedelem-eloszlás 2009-2014 között.

fejezet). A 2.3. fejezetben a magyar népesség anyagi deprivációjával foglalkozunk, míg a 2.4.-ben az Európa 2020 stratégia szegénységi céljához rendelt összetett indikátor mentén vizsgáljuk a szegénység és a társadalmi kirekesztettség helyzetét Magyarországon. A tanulmány a tárgyalt társadalmi folyamtok alakulására és eredményeink társadalompolitikai relevanciájára vonatkozó összegzéssel zárul.

2.1. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG FŐ TRENDJEI, 2005-2014

2.1.1. A SZEGÉNYSÉG KITERJEDTSÉGE

Magyarországon 2014-ben a szegénységi küszöb értéke évi nettó 935 ezer Ft (havi 78 ezer Ft). Ennél kevesebb ekvivalens jövedelemből élt a népesség 16,6%-a (2.1. táblázat). Becslésünk szerint tehát 1,6- 1,7 millió ember élt jövedelmi szegénységben Magyarországon a tavalyi évben. Ez a szám, bár valamelyest alacsonyabb, statisztikailag nem különbözik a 2012-ben mérttől, tehát a szegénység kiterjedtsége ekét év alatt nem változott. Egy hosszabb, 2000 óta tartó szegénységi trendbe illesztve ezt az adatot megállapítható, hogy az időszakot jellemző legalacsonyabb érték a 2005-ös (12,9%). Ezt követően, de még inkább 2007 óta folyamatosan nőtt a relatív szegénységben élők aránya: 2007-ben a teljes népesség 12,6%-a élt szegénységben, a következő két évben ez az érték több mint 1 százalékponttal, az azt követő három éves periódusban pedig további 3 százalékponttal növekedett. A 2009 és 2012 közötti változás statisztikailag is egyértelműen szignifikáns, a 2007 és 2009 közötti növekedés esetében a konfidencia-intervallumok között kismértékű, a 2005 és 2007 közötti változás esetében pedig nagymértékű átfedés van. Ebben a trendben a 2014-es adatok azt jelzik, hogy a korábbi időszakhoz képest a szegénység növekedése megállt. Mint minden ilyen esetben, ezúttal is fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a trendek tartósságáról csak az újabb mérések fényében lehet majd pontos leírást adni.

A TÁRKI legfrissebb szegénységi adatait – akárcsak az előző elemzések során mindig, ezúttal is – összehasonlíthatjuk más adatforrásokból származó eredményekkel. Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy nem áll rendelkezésre olyan adatforrás, amely ugyanarra az időperiódusra/jövedelemévre, tehát a 2014-es évre vonatkozna. Ebből a szempontból a korábbi évekhez képest azonban kétségtelen előrelépést jelent, hogy az egyetlen, azonos jövedelemkoncepcióra épülő háztartásfelvétel, a KSH HKÉF-ből származó eredmények publikációs protokollja felgyorsult és a tavalyi, 2014-es adatfelvétel 2013-as referenciaévet jellemző mérőszámai már nyilvánosak (KSH 2014). A KSH adatai szerint a szegénység mértéke 2012 és 2013 között változatlan volt – kismértékben, de statisztikailag nem szignifikánsan növekedett 14,3%-ról 14,6%-ra. Korábbi tanulmányainkban (Gábos és Szivós 2010; Gábos, Szivós és Tátrai 2013) részletesebben is tárgyaltuk, ezúttal csak utalunk arra, hogy a KSH és TÁRKI adatai közötti eltérések magyarázata mindenekelőtt a mintamegvalósulások eltérésében keresendő: a TÁRKI megvalósult mintája a magyarországi jövedelem-eloszlás szélesebb sávját fedi le (Havasi 2011; Gábos, Szivós és Tátrai 2013).

A jövedelmi szegénység mérésével kapcsolatos fogalmak

Tanulmányunk ezen részében az elemzés a jövedelmi alapú szegénységi mérőszámok mentén történik. Az alkalmazott indikátorok meghatározását az alábbiakban összegezzük.

A háztartás jövedelme. A háztartás összes éves jövedelme, ideértve a munkaerő-piaci és az állami újraelosztásból származó nettó jövedelmeket, valamint a magánháztartások közötti transzfereket (Ft).

A jövedelmek referenciaéve. Az az időszak, amelyre a háztartások jövedelmi adatai vonatkoznak. Ez lehet a kérdezést közvetlenül megelőző 12 hónap (mint a TÁRKI Háztartás Monitor esetében) vagy egy naptári év (mint a KSH HKÉF esetében). Utóbbi esetben az adatgyűjtés éve és az adatok referencia-éve eltérhet, és jellemzően el is tér egymástól. Emiatt az EUROSTAT által publikált, a jövedelmi koncepción alapuló adatok referenciaéve (az Egyesült Királyság és Írország kivételével) *t*-1, ahol *t* a közleményekben szereplő év. A KSH magyar nyelvű kiadványai és a TÁRKI jelentései mindig a referenciaévet tüntetik fel.

Ekvivalencia-skála. A különböző összetételű háztartások jóléti szintjének összevetését teszi lehetővé a háztartás méretgazdaságosságának figyelembe vételével. Megmutatja, hogy egy személy egy adott

demográfiai összetételű háztartás tagjaként hányszor nagyobb költséggel tudja elérni ugyanazt a jóléti szintet, amit egyedülállóként adott összegből meg tud valósítani. Részletesebben lásd a kötet előző tanulmányának módszertani függelékét. A tanulmányban alkalmazott ekvivalencia-skálák paraméterei a következők.

OECD2: első felnőtt háztartástag értéke 1; minden további 14 éves vagy idősebb háztartástagé 0,5; 14 évesnél fiatalabb háztartástagé 0,3.

OECD1: első felnőtt háztartástag értéke 1; minden további 16 éves vagy idősebb háztartástagé 0,7; 16 évesnél fiatalabb háztartástagé 0,5.

Az egy főre jutó jövedelem esetében értelemszerűen minden háztartástag súlya 1.

Szegénységi küszöb-érték. A(z ekvivalens vagy egy főre jutó) éves háztartásjövedelem mediánjának 60%-a (Ft).

Szegénységi ráta. A szegénységi küszöbnél kevesebb jövedelemmel rendelkező háztartásokban élő személyek aránya a teljes népességhez viszonyítva (%).

Szegénységi ráta a 2000-ben rögzített szegénységi küszöb mellett. A 2000-es adatokból becsült szegénységi küszöb árindexszel korrigált értékénél kevesebb jövedelemmel rendelkező háztartásokban élő személyek aránya az adott évben a teljes népességhez viszonyítva (%).

Szegénységi rés-arány. A szegénységi küszöbnél alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők mediánjövedelmének a szegénységi küszöbből vett különbsége a szegénységi küszöb arányában (%). Azt mutatja meg, hogy a szegénységben élőknek mekkora erőfeszítésre lenne szüksége a szegénységből való kikerülésre, ezt szokás a szegénység mélységének nevezni.

Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása. A szociális transzferek nélkül és transzferekkel számított ekvivalens háztartásjövedelem alapján becsült szegénységi ráták aránya (%). A szociális transzferek meghatározásakor kétféleképpen jártunk el: először nyugdíjjövedelem nélkül, majd azzal együtt számított transzfereket vettük figyelembe az indikátor számításánál. Ez a mutatószám alkalmas arra, hogy időbeli és országok közötti összehasonlítás révén képet adjon egy ország jóléti rendszerének működéséről, a készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatásáról. Az indikátor azonban nem képes figyelembe venni az adórendszeren keresztüli újraelosztás mértékét és mintázatait, és nem képes beépíteni a transzferek visszavonása által kiváltott viselkedési hatásokat sem.

A trendek vizsgálata mellett célunk nemzetközi összehasonlításban is bemutatni a magyarországi adatokat. A 2.1. ábra az EUROSTAT által publikált legfrissebb eredményeket tartalmazza az EU 28 tagállamára. Bár az EUROSTAT publikációs gyakorlata szerint ezek 2013-es adatként vannak feltüntetve, az éves jövedelem referenciaéve 2012. A TÁRKI adatai ezeknél két évvel frissebbek. Az ábrán három adatpont jellemzi Magyarországot: a HKÉF alapján számított EUROSTAT adat 2012-re, a KSH által tavaly novemberben nyilvánosságra hozott 2013-as, valamint a TÁRKI Háztartás Monitor alapján becsült 2014-es érték. A szegénységi rátát uniós összehasonlításban vizsgálva azt mondhatjuk, hogy míg a KSH adatai szerint Magyarországon a jövedelmi szegénység kockázata az európai átlag alatt marad, addig a TÁRKI becslése alapján a szegénység mértéke, 2012-höz hasonlóan, tavaly is az európai átlaggal megegyező, az új tagországok átlagánál (17,3%) pedig valamivel alacsonyabb volt.

2.1. ábra A szegénységi ráta az Európai Unió országaiban (2012) és Magyarországon 2013-2014-ben (%)

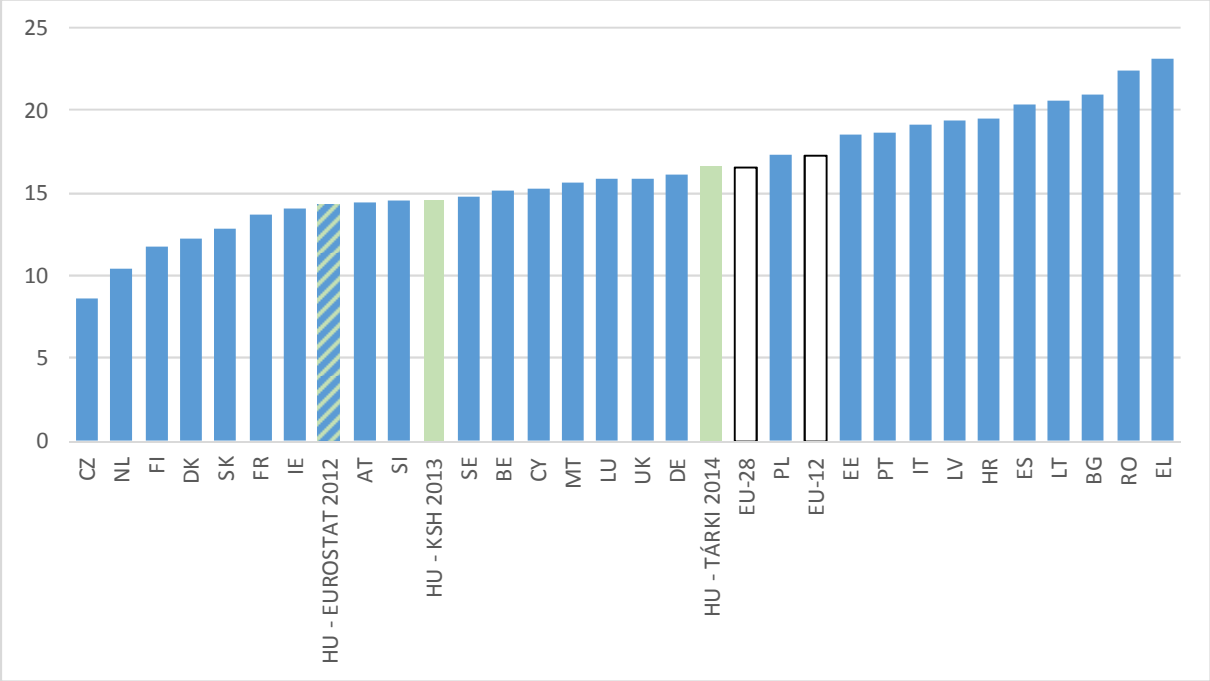

Forrás: EUROSTAT, illetve KSH (2014), és saját számítások a 2014-es TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. A szegénységi küszöb az OECD2-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60%-a.

2.1.2. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG TRENDJEI ALTERNATÍV EKVIVALENCIA SKÁLÁK

Az OECD2 ekvivalencia skála méretgazdaságossági paraméterei – empirikus skálák tapasztalatai alapján kialakított - szakértői becslésen alapulnak, és szakértők utalnak rá, hogy az európai uniós tagországok esetében alkalmazott egységes skála nem tükrözi a nagyon eltérő átlagos életszínvonal mögötti fogyasztási különbségeket[17]. A konszenzuson alapuló módszertan melletti nemzetközi összehasonlíthatóság szempontja nélkülözhetetlen bizonyos körülmények között, elsősorban az Európai Unió és a tagállamok társadalompolitikai monitoring rendszerének kialakításakor és működtetésekor. A kutatók számára azonban adott a lehetőség, hogy a fő indikátor mellett más mérőszámokat is használjanak és ezzel összetettebb képet alkossanak a jövedelem-egyenlőtlenségi és szegénységi folyamatokról egy-egy országban. Mi magunk is ennek szellemében járunk el, amikor a jövedelmi szegénység fontosabb mérőszámait az OECD2-skála mellett más háztartási méretgazdaságosság, jelesül az OECD1 skála és az egy főre jutó jövedelem mellett is kiszámítottuk. Az eredményeket a 2.2. és a 2.3. táblázat tartalmazza. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy az ekvivalencia skála megválasztása hatással van becsléseinkre, akár a szegénységi ráta értékét, akár az időbeli trendek alakulását figyeljük, ám a folyamatok alakulásával kapcsolatos legfontosabb megállapításokat nem változtatják meg jelentősen.

Az OECD1-skálával számított szegénységi ráta értéke 17,5% (2.2. táblázat), míg az egy főre jutó jövedelemmel számított rátáé 20,1% (2.3. táblázat) volt 2014-ben, tehát a szegénység kiterjedtsége mindkét esetben nagyobb volt, mint az OECD2-skála használatakor. Az eltérések ellenére az elmúlt időszak trendjei mindkét alternatív skála alkalmazása mellett megfigyelhetők: 2007 és 2012 között a szegénység mértékének növekedése, 2012 és 2014 között pedig annak változatlansága, enyhe, de statisztikailag nem szignifikáns mértékű csökkenése.

[17] Pl. Éltető és Havasi (2002).

2.1.3. A SZEGÉNYSÉG MÉLYSÉGE

A 2007 és 2012 közötti időszakban a szegénység kiterjedtségével párhuzamosan növekedett annak mélysége is, tehát a szegények nemcsak többen lettek, de távolabb is kerültek annak lehetőségétől, hogy ebből a helyzetből kikerülhessenek. Amint azt a 2.1. táblázatból láthatjuk, a szegénységi rés-arány 2000-2007 közötti kismértékű ingadozásokat (18-19%) követően 2009-re már egyértelműen növekedett (22%), a 2012-es adat (26%) azonban jelentősen felülmúlt minden korábban mért értéket. 2014-ben ebben a tekintetben enyhe javulást mutatnak az adatok: a szegénységben élők mediánjövedelmének a szegénységi küszöbtől vett különbsége az utóbbi 23%-ával egyenlő.

Összehasonlítva eredményeinket a már elérhető EUROSTAT adatokkal, megállapíthatjuk, hogy a szegénységi rés-aránynak a TÁRKI Háztartás Monitorból 2014-es jövedelemévre becsült értéke hasonló mértéket mutat, mint az EUROSTAT által 2012-es jövedelemévre publikált érték (22%).

Az alternatív ekvivalencia skálákat vizsgálva 2014-ben a szegénységi rés-arány az OECD1 és OECD2 skála szerint számolt értéke gyakorlatilag megegyezik (23,0% illetve 22,6%), az egy főre jutó jövedelem esetében azonban ennél nagyobb, 24,9%-os értéket mértünk (2.2. ill. 2.3. táblázat). A trendeket vizsgálva ezen kívül azt is megfigyelhetjük, hogy a három skála nagyjából párhuzamosan mozog, ám az alternatív ekvivalencia skálák használata esetében a 2007-et követő változások nagyobbnak mutatkoznak mind a növekedés, mind a csökkenés idején.

2.1.4. A KÉSZPÉNZES TRANSZFEREK SZEGÉNYSÉGCSÖKKENTŐ HATÁSA

A nyugdíjaktól tisztított készpénzes transzferek nélkül számított szegénységi ráta értéke 2014-ben 23% volt (2.1. táblázat). Ez azt jelenti, hogy - feltételezve a szegénységi küszöb változatlanságát - az összes jövedelem figyelembevételével becsült 16,6%-hoz képest mintegy 6,5 százalékponttal többen tartoznának a jövedelmi szegények közé, ha ezek az ellátások hiányoznának a rendszerből és csak munkaerő-piaci jövedelmek, valamint háztartások közötti transzferek léteznének. A mutatószám használata elsősorban a trendek elemzése során (vagy nemzetközi összehasonlításban) nyeri el értelmét, megmutatva hogy a készpénzes juttatások rendszere milyen kiterjedtségű és milyen eloszlási jellemzőkkel bír, így mekkora a potenciális szegénységcsökkentő hatása. 2003 és 2012 között a szegénység előfordulása, a nyugdíjaktól tisztított készpénzes transzferek nélkül számított jövedelem alapján, 22-24% körül alakult, 2000-ben ennél valamivel alacsonyabb (18%) volt. Összevetve ezt a mérőszámot az összes jövedelem figyelembe vételével számított szegénységi rátával, megállapíthatjuk, hogy a készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása 2000 és 2003 között számottevő növekedést követően stagnált (2003 és 2007 között 1,8 körül alakult), majd két lépésben (2007-ről 2009-re és 2009-ről 2012-re) jelentősen csökkent. Az elmúlt két évben e tekintetben nem figyelhetünk meg jelentősebb változást.

Amennyiben a nyugdíjakat is a transzferek részének tekintjük, a szegénységi ráta értéke nagyjából változatlan maradt a 2003 és 2012 közötti periódusban (45-48%), azt követően, hogy 2000-ben mindössze 30% volt. 2014-re kismértékű csökkenést figyelhetünk meg (42%). Összehasonlítva ezeket az értékeket a transzferekkel számított szegénységi rátákkal, megfigyelhetjük, hogy 2000 és 2005 között a két mutató hányadosa egyértelműen növekedett: 2000-ben 2,3, míg öt évvel később 3,9 volt. 2005 óta azonban ez az arány folyamatosan csökken: 2009-ig még csak kisebb mértékben és fokozatosan (2007: 3,6; 2009: 3,4), 2012-re viszont már jelentős mértékben (2,7), a 2014-es érték (2,5) pedig már közel van a 2000-eshez (2,3).

A fentiekben bemutatott trendek többé-kevésbé mindegyik ekvivalencia skála használata esetében igazak, de a mutatószám értékeiben megfigyelt változások az egy főre jutó jövedelem esetében kevésbé ingadozóak (2.2-2.3. táblázat). Mindez azt jelenti, hogy az újraelosztás szegénységre gyakorolt hatása a 2000-es években egy fordított U-görbével írható le, 2005-ös csúcsponttal, azóta ez a hatás folyamatosan csökkenő.

2.1.5. SZUBJEKTÍV JÖVEDELMI HELYZET VÁLTOZÁSA

A szegénység objektív mérőszámai mellett a TÁRKI Háztartás Monitor kérdőíve lehetőséget ad arra is, hogy a háztartások saját maguk ítéljék meg anyagi helyzetüket.[18] A háztartások saját megítélése szerint jövedelmi helyzetük, a 2003/2005 óta tartó romló tendenciát megfordítva, jellemzően javult a 2012 és 2014 közötti időszakban (lásd a 2.4. táblázatot). Míg 2005 és 2012 között 3,8%-ról 9,0%-ra nőtt a nélkülözők aránya, a hónapról-hónapra anyagi gondokkal küszködőkét pedig 17,7%-ról 25,6%-ra, addig 2012 és 2014 között az első kategóriába tartozók aránya 5,1%-ra, a másodikba tartozóké pedig 17,3%-ra csökkent. A nehéz anyagi helyzetet, a tartalékok teljes hiányát jelző két kategóriában a csökkenés együttes mértéke 12 százalékpontos volt 2012 és 2014 között, s ez az arány nagyjából megegyezik az ugyanígy definiált népesség arányában 2007 és 2012 között megfigyelt növekedésnek. Ezzel párhuzamosan, nőtt azok aránya, akiknek jövedelmi helyzete egyáltalán nem adott okot aggodalomra 2014-ben: a saját megítélése alapján 'gondok nélkül élők' aránya a tavalyi évben 4,0%-ra nőtt a két évvel korábbi 1,6%-ról, míg azok aránya, akik 'beosztással jól kijönnek' 10 százalékponttal, 23%-ról 33%-ra nőtt ezalatt a két év alatt.

2.2. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG KOCKÁZATA ÉS A SZEGÉNYSÉGBEN ÉLŐK PROFILJA, 2005-2014

2.2.1. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉG KOCKÁZATA FŐBB TÁRSADALMI CSOPORTOKBAN

Változások a háttérváltozók kialakításában

A korábbi publikációkhoz képest a szegénységelemzéshez használt háztartásjellemzők kialakítása során két lényegesebb változás is történt, amit fontos kiemelni az eredmények elemzése előtt, hogy azok értelmezése és a korábbi adatokkal való összevetése ne adjon okot a félreértelmezésre.

- A TÁRKI Háztartás Monitor 2014. évi hullámában az etnikai hovatartozásra vonatkozó információ gyűjtése, összhangban a 2011-es Népszámlálás és a KSH nem kötelező lakossági adatfelvételeinek gyakorlatával, a kérdezett önazonosításán alapult, megengedve a kettős identifikációt. Korábban az etnikai hovatartozásra vonatkozó információ a kérdezőbiztostól származott, aki jelezte, hogy szerinte a kérdezett roma, nem roma vagy ezt nem tudja eldönteni. Ugyancsak változást jelent a korábbi évek gyakorlatával összevetve, hogy románnak tekintünk valakit abban az esetben, ha a háztartásfő vagy a háztartásgazda elsődlegesen vagy másodlagosan románnak vallja magát, míg korábban csak a háztartásfő etnikai hovatartozása alapján képeztük ezt a háttérváltozót. Az önazonosítás kettős kérdése 2009 óta része a kutatás kérdőívének. Ennek megfelelően most a 2009 és 2014 közötti időszak mindhárom hullámára eszerint számoltuk újra és tesszük közzé eredményeinket. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az idősor erre az időperiódusra áll rendelkezésre, a korábbi évekre, eltérő módszertannal számított eredményeinket a továbbiakban már nem publikáljuk, de azok továbbra is elérhetőek korábbi elemzéseinkben. Összességében, a TÁRKI Háztartás Monitor 2014-es hulláma alapján, ha a romákat a háztartásfő vagy háztartásgazda önbesorolása alapján azonosítjuk, számarányuk a teljes népességben 5,6%. Amennyiben csak a háztartásfőket vesszük figyelembe, ez az arány 4,4%, szintén a teljes népességre vetítve. Ezek az értékek valamelyest alacsonyabbak, mint a kérdezői besorolás alapján 2012-ben becsült arány: 6,3%, ha csak a háztartásfők alapján soroljuk be a háztartás tagjait és 7,3%, amennyiben a háztartásgazdát is figyelembe vesszük. A 2012-es adatok szerint a kétfajta azonosítás között nagyon magas a korreláció: a magukat románnak vallókat a kérdezőbiztosok is azonosan sorolják be, igaz vannak esetek, amikor a külső besorolás

[18] A kérdés így hangzott: „Hogy érzi, Önök anyagilag gondok nélkül élnek, beosztással jól kijönnek, éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből, hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak, vagy nélkülözések között élnek?". A válaszadók számára a következő válaszlehetőségek álltak rendelkezésre: 1 – gondok nélkül élnek; 2 – beosztással jól kijönnek; 3 – éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből; 4 – hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak; 5 – nélkülözések között élnek.

szerinti romák magukat nem vallják annak. A 2011-es Népszámlálás során a magyarországi népesség 3,7%-a vallotta magát románnak.

- A háztartás munkaintenzitásának számításakor a 2014-es hullámban már teljes mértékben az EUROSTAT által alkalmazott módszertant használtuk. Ez két ponton eredményezett változtatást: egyrészt a háztartás aktív korú tagjainak felső életkori határát 64-ről 59-re csökkentettük, másrészt a mutatót csak a 0-59 éves népességre értelmezzük, nem pedig mindenkire, aki számított munkaintenzitással rendelkező háztartásban él (vannak olyan 60 éves vagy idősebb személyek, akik olyan háztartásban élnek, melyre korábban számítottunk munkaintenzitás-értéket – őket az újraszámított adatokban már nem vettük figyelembe, szemben a 2009-es és 2012-es adatokon alapuló publikációkkal). A 2009 és 2014 közötti teljes adatsort újraszámítottuk az új módszertan alapján.

A szegénységi ráta főbb társadalmi-demográfiai jellemzők szerinti értékeit a 2.5. táblázatban foglaltuk össze a 2005-2014 közötti időszakra vonatkozóan, egyúttal közölve a konfidencia intervallum-becslések eredményeit is. Az alábbi elemzés ezekre az információkra támaszkodik.

A szegénység kockázata csökken az *életkor*ral. A legmagasabb szegénységi kockázatú életkori csoport a gyermekeké és a fiataloké. Az általános, 16,6%-os szegénységi rátával szemben a 0–17 évesek körében a szegénység 22, a 18–24 évesek körében pedig 18%. A felnőttek közül a középkorúak (25–64 évesek) esetében a szegénység kiterjedése enyhén az átlag alatt marad, 15-16% körül van. Az idős, 65 év feletti népesség szegénységi kockázata a legalacsonyabb, 13%.

Az életkor és szegénység kapcsolatát elemezve korábbi tanulmányainkban (Gábos és Szivós, 2008, 2010; Gábos, Szivós és Tátrai, 2012) már kiemeltük, hogy míg közvetlenül a rendszerváltást követően az idősek relatív jövedelmi szegénysége volt kiugróan magas (1992-ben 22%), addig a kilencvenes évek második felére már a gyermekek és a fiatalok szegénységi kockázata volt a legmagasabb, míg az időseké a legalacsonyabb. Ez a mintázat mindmáig érvényes, a válság időszakában még hangsúlyosabbá vált, 2014-ben is érvényes mindez, azonban a legfrissebb adatok szerint némiképp csökkentek a korcsoportok közötti különbségek. A gyermekek szegénységi rátája 2007 és 2009 között 17-ről 21%-ra, 2012-re pedig 26%-ra növekedett. 2014-re a gyermekek körében a szegénység 22%-ra csökkent. A 0-17 évesek relatív szegénységi kockázata így harmadával (32%-kal) magasabb a teljes népességre jellemző értéknél.

A 18-24 éves fiatalok szegénységi rátája a gyermekekéhez hasonló ívet ír le 2000- után. 2007-2012 között jelentősen megnőtt körükben a szegénység előfordulása (15%-ról 23%-ra növekedett), 2014-re csökkenés tapasztalható (18%).

A 25–49 évesek, tehát a gyermekes szülőket is magában foglaló korosztályok esetében 1990-es évek elejét követően hasonló tendenciát látunk, de az indulásnál tapasztalt nagyon alacsony szegénységi mutatók növekedése az országos átlag közelében stabilizálódott. Ezzel párhuzamosan a 65 év felettiek szegénysége, tehát a jövedelemszerkezetben elfoglalt helye 1990-es évek eleje után fokozatosan javult, majd alacsony szinten (7-9% között) stabilizálódott szegénységi rátájuk a kétezres évek folyamán. 2014-ben a 65 év felettiek szegénysége azonban szignifikáns mértékben, 8%-ról 13%-ra növekedett.[19]

A *háztartásfő nemét* vizsgálva azt láthatjuk, hogy 2005 és 2009 között folyamatosan csökkent a férfi és női háztartásfők szegénységi rátája közötti különbség, mígnem 2012-re a háztartásfő neme már nem mutatkozott differenciáló tényezőnek. Ekkor a férfi háztartásfővel élők 17%-a, a női háztartásfővel együtt élők 16%-a volt jövedelmi szegény. A 2014. évi adatok azonban egész más képet mutatnak: a férfi háztartásfővel élők 15%-a, míg a női háztartásfővel élők 23%-a élt szegénységben. Vagyis ismét kinyílt, méghozzá minden korábban tapasztaltnál jelentősebb mértékben nyílt ki a női és a férfi háztartásfővel élők közötti olló. A női és férfi háztartásfők közötti különbség eddigi legmagasabb értéke (2005-ben) 4, 2014-ben pedig 8 százalékpont volt. Az olló kinyílását a női háztartásfővel élők szegénységi rátájának növekedése okozta. 2012-vel összehasonlítva a

[19] A gyermekek és a fiatalok körében a 2012 és 2014 közötti változás értékelésekor figyelembe kell vennünk, hogy a becslések konfidencia-intervalluma kismértékben átfed, a 65 évesnél idősebbek esetében ez a bizonytalanság nem áll fenn (2.5. táblázat).

női háztartásfők körében 7 százalékponttal nőtt a szegénység előfordulásának valószínűsége. Ez a változás 1%-os szignifikanicaszinten vizsgálva is szignifikáns.

A *háztartásfő iskolázottsága* az egyik legfontosabb jellemző, amely a szegénységi kockázattal összefügg. Míg a diplomás háztartásfővel élők szegénységi rátája 2005-öt követően folyamatosan 1-4% között alakult, addig a legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élők körében a szegénység előfordulása 2005 és 2014 között szinte megkétszereződött: 24%-ról 44%-ra növekedett. Az érettségizettek és a szakmunkás háztartásfővel élők körében 2012 és 2014 között az indikátorok értéke nem változott jelentősen (7% ill. 17%).

Az iskolázottsághoz hasonlóan jelentős eltéréseket figyelhetünk meg a háztartások között a *háztartásfő gazdasági aktivitása* szerint. A kétezres évek folyamán mindvégig kiemelkedő volt azoknak a háztartásoknak a szegénységi kockázata, amelyekben a háztartásfő munkanélküli vagy inaktív. Körükben a szegénységi ráta értéke 40 és 50% között változott a 2009-ig tartó időszakban, majd 66%-ra nőtt 2012-re. 2014-ben ezt az értéket 62%-ra becsüljük, ami 2012-höz viszonyítva nem jelent szignifikáns változást. A háztartások gazdasági aktivitását vizsgálva 2014-ben a második legnagyobb kockázatú csoportot azok képezik, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, más háztartástag azonban nem. Az egykeresős háztartások szegénységi rátája 2005-2012 között 10-12% között mozgott, 2014-re azonban megkétszereződött: csaknem 25%-ra emelkedett. Ennek elsődleges oka az lehet, hogy az ebbe a háztartástípusba soroltak között megnőtt azok aránya, ahol a háztartásfő közmunkás és ez a státusz nem járt az egyébként magas szegénységi kockázat jelentősebb csökkenésével.[20] Ugyancsak nőtt az elmúlt két év során azoknak a szegénységi rátája, akik olyan háztartásban élnek, amelyekben a háztartásfő nyugdíjas és legalább egy háztartástag foglalkoztatott (2000: 5%, 2012: 14%, 2014: 17%). A háztartás munkaerő-piaci kapcsolódásának másik mérőszáma a *munkaintenzitás*[21]. Ezt vizsgálva könnyen látható, hogy a kapcsolat egyértelműen negatív: minél magasabb a munkaintenzitás szintje, annál alacsonyabb a szegénység rátája. Ez az összefüggés a 2009-től kirajzolódó trendek alapján jelentősen meredekebbé vált, vagyis a háztartás munkaintenzitása egyre erősebb meghatározója a szegénységi előfordulásának. A nagyon alacsony (MI <0,2) munkaintenzitású háztartásban élők körében a szegénység előfordulásának valószínűsége 2014-ben 68% volt, és ugyancsak jóval átlag feletti értéket becsültünk az alacsony (0,2 <MI <0,45) munkaintenzitású háztartásban élők körében is (45%). 2012-höz viszonyítva mindkét csoportban valamelyest nőtt a szegénység rátája. Az elmúlt két évben kirajzolódó további változás a közepes (0,45 <MI <0,55) munkaintenzitású háztartásban élők helyzetének szignifikáns romlása. Míg 2009-ben és 2012-ben ebben a csoportban a szegénység előfordulásának valószínűsége átlag alatti volt (11% ill. 13%), 2014-re csaknem megkétszereződött a szegénységi ráta (22%). Vagyis amíg a munkaintenzitás tekintetében 2012-ig csak az alacsony és a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők szegénységi kockázata volt átlagon felüli, addig 2014-re már az átlagos munkaintenzitású háztartások tagjai is jelentősen veszélyeztetetté váltak. Mindeközben a magasabb munkaintenzitású háztartások tagjai körében a szegénységi ráta átlag alatti (3-6%).

A *háztartástípus* a háztartásméret, a háztartástagok életkora és a köztük lévő kapcsolat jellegére vonatkozó információkat sűríti egybe. Ezen ismérvek különböző kombinációja erősítheti vagy gyengítheti az elemi változók mentén megfigyelt szegénység mértékét. Így például az idős párok szegénységi kockázata lényegesen alacsonyabb, mint a hasonló korú, egyedül élő személyeké, míg a gyermekek jelenléte növeli a szegénység kockázatát, különösen akkor, ha a szülők legalább három gyermeket nevelnek. Ugyancsak magas kockázatot jelent az, ha egy gyermekes háztartásból hiányzik az egyik szülő.

Magyarországon 2014-ben a legmagasabb szegénységi rátákat a három- és többgyermekes családok körében (50%), a gyermeküket egyedül nevelők (31%), az olyan gyerekes háztartásokban, ahol a szülőkön kívül más felnőtt (is) élők (20%), valamint az egyszemélyes háztartások körében tapasztaltuk (életkortól függően: 24% ill. 18%). Ezzel szemben a gyermektelen háztartások szegénységi rátája átlag alatti: a gyermeket nem nevelő párok körében 9%, a gyermeket nem nevelő nem egyfős és nem is párok alkotta háztartásban élőké 13%. A gyermekesek körében 2014-ben a szegénység előfordulásának valószínűsége az egy vagy két gyermeket nevelő

[20]Számításaink azt mutatják, hogy a közmunkást is magában foglaló háztartásokban élők szegénységi rátája azonos az olyan háztartásokban, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, más felnőtt viszont nem valamint azon háztartásokban, ahol a háztartásfő inaktív vagy munkanélküli, míg azoké, akiknek háztartásában nincs közmunkás, számottevően alacsonyabb az első háztartástípusban, mint a másodikban.

[21] Az EUROSTAT *munkaintenzitás* indikátora azt méri, hogy a munkaképes korú (18–59 éves) háztartástagok az elméletileg lehetséges egyéves időkeretből mennyit (hány hónapot) töltöttek el foglalkoztatottként (teljes, illetve részmunkaidőben).

pároknál volt a legalacsonyabb (13-14%), míg – ahogyan láthattuk – a több gyermekes háztartásban az átlagosnál lényegesen magasabb.

A háztartástípust vizsgálva 2009-ben és 2012-ben stabilizálódni látszott az a helyzet, hogy a gyermektelenek szegénységi kockázata alacsonyabb volt a gyermekes háztartásban élőkénél, kivételt a 65 év alatti egyedül élők jelentették. A háztartástípusnak és a szegénységnek ez a kapcsolata 2014-re meggyengült, miután a gyermekesek és a gyermek nélkül élők körében fontos változások történtek. Mind az öt, gyermek nélküli háztartástípusban nőtt a szegénység előfordulása, a legjelentősebb növekedés az idős háztartások között tapasztalható. A mérleg másik oldalán, a gyermekesek között az egy illetve két gyermeket nevelők szegénységi rátája csökkent, illetve közelített egymáshoz. 2014-re az egy- és kétgyermekesek szegénységi rátája átlag alattivá vált, míg az ennél több gyermeket nevelőké jelentősen nőtt. A 2014-es adatok megerősítik azt a 2012-ben már kirajzolódó tendenciát, miszerint sokgyermekesek relatív helyzete jelentősen romlott, míg az egyedülálló szülőké nagyjából változatlan maradt. 2009-ig a gyermeküket egyedül nevelők szegénysége volt a legmagasabb, 2012-től azonban egyértelműen a harmadik gyermek vállalása az a tényező, ami a leginkább növeli a család szegénységi kockázatát. Szignifikáns javulás tapasztalható ugyanakkor az olyan gyerekes háztartások szegénységi rátájában, ahol a szülők mellett más felnőtt (is) él, mely 2012-et követően 29%-ról 20%-ra csökkent.

A *lakóhely* szempontjából továbbra is a község jelenti a legnagyobb szegénységi kockázatot: a falvakban élők közel egynegyede szegény, míg a városokban élők esetében ez az arány 16%, a budapestiek esetében pedig csupán 5%.

A háztartásfő *etnikai hovatartozása* szerinti vizsgálat alapján azt tapasztaljuk, hogy a roma háztartásfővel rendelkező háztartások tagjai az átlagosnál lényegesen magasabb szegénységi kockázatú társadalmi csoportok közé tartoznak. 2009-ben a romák 70%-a, 2012-ben 79%-a élt szegénységben, szemben a nem roma társadalom 12 ill. 14%-os arányával. A 2014-re becsült adat a szegénység előfordulásának csökkenését (69%) mutatja a romák körében. A romák és nem romák közötti különbség tehát csökkent, ám még így is több mint négyszeres. Ez a különbség jelentős mértékben a romák azon társadalmi-demográfiai jellegzetességeiből fakad, melyeket éppen ebben az alfejezetben vizsgálunk. A cigány népesség jellemzően olyan háztartásokban él, melyekben a szegénység előfordulása az átlagosnál (lényegesen) magasabb, a nem romák esetében is. Annak érdekében, hogy a romák szegénységéről pontosabb képet kapjunk, feltételes szegénységi rátákat számoltunk iskolai végzettség, gyermekszám és lakóhely szerint (2.6. táblázat). Ez lehetőséget ad arra, hogy a romák és nem romák körében a szegénység előfordulását egy-egy fontosabb háztartásjellemzőre kontrollálva vizsgáljuk: például összehasonlítva a romák és nem romák szegénységi rátáját a legfeljebb általános iskolát végzettek között. Ha ezt megtesszük, akkor megfigyelhetjük, hogy 2014-ben a cigányok négyszeres hátránya nagyjából megfelelődik, ha az alacsony végzettségűeken belül teszünk összehasonlítást, nem pedig a teljes népességben: 73% szemben a 35%-kal. Hasonlóképpen, háromszorosra csökken az eltérés a községekben élők körében, és kétszeres a három vagy többgyermekes családokat elemezve.

2.2.2. ÖNÁLLÓ HATÁSOK

A szegénységi kockázatot meghatározó egyéni és a háztartási jellemzők között – esetenként szoros – korreláció van. Ezért a különböző társadalmi csoportok szegénységi rátája mellett érdemes az egyes változók önálló hatását is megvizsgálni. Az önálló hatások elkülönítése érdekében többváltozós statisztikai elemzést végeztünk. A logisztikus regressziós modell bináris függő változójának specifikálásakor a tanulmány során mindvégig követett módszertant alkalmazzuk. Ez azt jelenti, hogy azokat tekintjük szegénynek, akiknél az OECD2-es skálával számított éves ekvivalens háztartásjövedelem a mediánjövedelem 60%-ánál kisebb. A magyarázó változókon belül elkülöníthetjük a személyek és háztartásuk fő demográfiai jellemzőit, valamint a háztartás tagjainak munkaerő-piaci helyzetét leíró változókat. Elemzésünk egyéni szintű, a modellbe minden, a mintában szereplő és a kiválasztott ismérvek mentén érvényes adattal bíró személyt bevontunk. Az időbeli változások összehasonlíthatósága érdekében ugyanazt a modellt 2009-re és 2012-re is lefuttattuk. Ezen kívül a három hullám adatait összevontuk és egy állandó hatás modellt is becsültünk, ahol az egyes hullámokhoz tartozó évek bináris változóit is szerepeltettük. Becsléseink eredményét a 2.7. táblázatban közöljük, fontosabb megállapításainkat pedig az alábbiakban foglaljuk össze:

- A 2014-es modell statisztikáit áttekintve láthatjuk, hogy a magyarázott variancia-hányad (pszeudo-R^2) 43%, míg a szegényként megfigyeltek 39%-át a modellbe bevont változók segítségével helyesen tudtuk besorolni. Ezek az értékek a három adatfelvételt figyelembe véve a legalacsonyabbak.
- A korábbi évekhez hasonlóan 2014-ben a háztartás gazdasági aktivitása és a háztartásfő iskolai végzettsége – más tényezők változatlansága mellett is – a szegénység kockázatával legszorosabb kapcsolatot mutató ismérvek. A szegénységbe kerülés esélye abban az esetben, ha egy személy teljesen inaktív háztartásban él, miközben a háztartásfő aktív korú, de munkanélküli vagy inaktív, 25-szöröse annak, mintha valaki olyan háztartásban él, ahol a háztartásfő mellett mások is foglalkoztatottak – abban az esetben, ha egyébként minden más vizsgált ismérvük megegyezik. Ez az esély 13-szoros akkor, ha a teljesen inaktív háztartásban a háztartásfő nyugdíjas. Az iskolai végzettség esetében a diplomás háztartásfőhöz képest az alapfokú végzettségű közel 12-szeres, a szakmunkásképzőt végzett pedig 4-szeres esélyt jelent a háztartás tagjai számára a szegénységbe kerülésre. Elmondhatjuk tehát, hogy az alacsony iskolázottság és a – teljes vagy részleges – munkaerő-piaci inaktivitás számottevően növeli a szegénység kockázatát abban az esetben is, ha minden más megfigyelhető jellemző azonos.
- A háztartásfő roma származása, az iskolázottság, a munkaerő-piaci aktivitás, a háztartás-összetétel és a lakóhely azonossága mellett is növeli szegénységbe kerülés esélyét: a becsült esélyhányados 2014-ben 3,4 volt. Ugyancsak nagyobb eséllyel találjuk a szegények között a községekben és a városokban élőket, mint a fővárosiakat, a becsült esélyhányados mindkét esetben 2-3-szoros. Az aktív korú párokhoz képest szignifikáns mértékben növeli a szegénységbe kerülés esélyét, ha az adott személy aktív korú egyedülálló, vagy ha gyermekes háztartásban él. A gyermekesek közül kiugróan magas 5-szörös a sokgyermekes háztartásban élők esélye a szegénységbe kerülésre.
- A korábbi hullámok eredményeivel összehasonlítva a 2014-es eredményeket láthatjuk,
    - hogy a modell magyarázó ereje valamelyest csökkent a korábbi hullámokhoz képest, tehát a megfigyelt és a modellbe bevont ismérvek kisebb mértékben magyarázzák a szegénységbe kerülés esélyét, mint korábban;
    - két ismérv, a háztartásfő iskolázottságának és a háztartás tagjainak gazdasági aktivitásának önálló hatása továbbra is nagy. Mindenképpen ki kell emelnünk, hogy az elmúlt évekhez képest – összhangban a leíró statisztikákkal – jelentősen nőtt a szegénységbe kerülésre azoknak az esélye, akik olyan háztartásban élnek, ahol csak a háztartásfő foglalkoztatott, más nem: a becsült esélyhányados a 2014-es évre 8 felett volt a 2012-ben becsült 2,7-hez és a 2009-ben becsült 3-hoz viszonyítva.
- A 2009-2014-es időszak keresztmetszeti adatainak összevont adatállományán futatott regresszió eredményei szerint az időszak egészében a háztartásfő iskolázottsága és etnikai hovatartozása, a háztartás munkaerő-piaci helyzete és a lakóhely voltak a legfontosabb, a szegénységgel összefüggő és általunk megfigyelt ismérvek. Ezek közül a legjelentősebb hatásokat az iskolázottság és a háztartási szintű munkaerő-piaci aktivitás esetében becsültük: minél alacsonyabb volt a háztartásfő iskolai végtettsége és minél gyengébben kapcsolódott egy háztartás a munkaerőpiachoz, annál nagyobb a háztartástagok esélye a szegénységre. A roma háztartásfő 2009 és 2014 között átlagosan 3,5-szeresére növelte a szegénység esélyét. Ugyancsak nagyobb eséllyel volt valaki szegény az időszak egészében, ha nem Budapesten élt, illetve ha gyermekes háztartásban tagja volt. Azt is megfigyelhetjük, hogy 2009-hez képest mind a 2012-es, mind pedig 2014-es év önmagukban is a szegénység esélyét növelő tényezők: minden más jellemző azonossága mellett, 2012-ben másfélszer, 2014-ben 2,3-szor nagyobb eséllyel volt valaki szegény, mint 2009-ben.

2.2.3. A JÖVEDELMI SZEGÉNYSÉGBEN ÉLŐK PROFILJA

Az egyes társadalmi-demográfiai csoportok szegénységi kockázata mellett fontos annak ismerete is, hogy az ezekhez a csoportokhoz tartozó egyéneknek mekkora súlya van a szegénységben élők között. Minderre azért van szükség, mert bár egyes társadalmi csoportok szegénységi rátái nagyon magas kockázatról árulkodnak, ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a szegények többségét ők adnák. A jövedelmi szegénységben élők profilját a 2.8. táblázatban foglaltuk össze.

A szegénységi profilt vizsgálva az első és legfontosabb jellemző, hogy a szegénységben élők negyede (24%) gyermek, további egytizede pedig fiatal, 18-24 éves. A szegénységben élők egyharmada tehát a 25 év alatti korosztályból kerül ki. A két életkori csoport súlya 2009-hez és 2012-höz képest is, összhangban a szegénységi kockázat körükben megfigyelt pozitív változásával, csökkent. A szegénységben élők fele együtt él legalább egy 18 évesnél fiatalabb gyermekkel. Ezen belül is, a szegénységben élők több, mint egyötöde (21%) azon háztartások tagjai közül kerül ki, akik szüleiken kívül más felnőttel (is) együtt élő gyerekes háztartásokban élnek, egytizedük pedig három vagy többgyermekes családok tagjai. Mindent összevetve azonban számottevően csökkent a gyermekes háztartásokban élők súlya a szegények körében 2012 és 2014 között, hiszen két évvel ezelőtt még a szegénységi küszöb alatt élők kétharmadát tették ki.

2009-hez és 2012-höz viszonyítva is számottevően csökkent a szegények között az alacsony munkaintenzitású (MI <0,2) háztartásokban élők aránya (55-, illetve 49%-ról 35%-ra). Míg a 2009 és a 2012 közötti csökkenés a szegénység kiterjedése mellett ment végbe (tehát a szegénység növekedésével a nagyobb munkaintenzitású háztartásban élők áramoltak be a szegénységben élők közé), most vélhetőleg másról van szó: a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartások arányának csökkenése és az egykeresős családok szegénységi kockázatásnak növekedése állhat a háttérben. Erre utal az a tény is, hogy az egykeresős (0,45 és 0,55 közötti munkaintenzitású) háztartásokban élők aránya a korábbi kétszeresére nőtt a szegények között.

Magyarországon 2014-ben a szegénységben élők közel egynegyede (23%-a) volt roma.[22] Ez az adat 2009 és 2014 között lényegében nem változott, a romák aránya a szegények között 21-24% között alakult.

2.2.4. A SZEGÉNYSÉG MÉLYSÉGE A FŐBB TÁRSADALMI CSOPORTOKBAN

A szegénység mélységét társadalmi csoportokban vizsgálva azonosíthatók azon szegénységben élő csoportok, melyek helyzete kritikus, vagyis az átlagosnál nagyobb erőfeszítésre lenne szükségük a szegénységből való kikerülésre. Az előzőek során láthattuk, hogy ha a szegények mediánjövedelmét a szegénységi küszöbtől vett távolságát az utóbbihoz viszonyítjuk, a mutató értéke 2014-ben 23% volt (2.8. táblázat). Az átlagosnál is magasabb volt a szegénységi rés-arány az egyszemélyes nem idős háztartásban élők (44%), a nagyon alacsony, vagy alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők (38% ill. 28%), az egykeresős háztartásokban (36%), a romák között (28%), és a legfeljebb általános iskolát végzettek körében (28%) (lásd a 2.9. táblázatot).

2.3. ANYAGI DEPRIVÁCIÓ

Az eddigiek során a relatív jövedelmi koncepciót figyelembe véve foglalkoztunk a magyarországi szegénységgel. A társadalmi kirekesztettségnek azonban vannak más megjelenési formái is. Ezek közé tartozik például az anyagi depriváció vagy a munkaerő-piaci kirekesztettség is. Ebben a részben az anyagi depriváció indikátorával foglalkozunk. Az anyagi javaktól való megfosztottság elemi és a kompozit indikátorainak megoszlását a teljes népességben a 2.10. táblázat foglalja össze. Eszerint 2014-ben a magyarországi népesség 45%-a volt anyagilag depriválta, több mint egynegyede (28%-a) pedig anyagilag súlyosan depriválta.

A deprivációt okozó kilenc tényező közül a váratlan kiadás okoz gondot a legtöbbeknek: a népesség közel háromnegyede (73%) olyan háztartásban él, amely képtelen egy váratlan (a szegénységi küszöbbel megegyező értékű) kiadás fedezésére. Kétharmadnyian vannak azok, akik anyagi okokból nem engedhetnek meg maguknak évi egyheti nyaralást. A lakosság több mint egyharmada (37%) él olyan háztartásban, amelyben nem tudnak húst fogyasztani kétnaponta, mert erre nincs elég pénzük, egynegyedüknek pedig anyagi okokból nincs autója.

[22]Az előző adatfelvétel eredményeinek bemutatásakor, a romák más módszertant alkalmazó azonosításával azt találtuk, hogy „Magyarországon 2012-ben a szegénységben élők egyharmada (34 százalék) roma. Ezt az adatot a 2000-es évek trendjébe helyezve megfigyelhetjük, hogy a 2000-ben tapasztalt 28 százalékos arányt követően a szegények között a romák aránya csökkent, 2003-2007 között 20 százalék körül mozgott. 2009-ben azonban a korábbinál is magasabb szintre, egyharmad körülire (33,5 százalék) emelkedett ez az arány, mely a válság előrehaladtával is stabilnak mutatkozik.” (Gábos, Szivós és Tátrai, 2013).

Az anyagi depriváció indikátorai

Anyagilag depriválttnak tekintünk valakit akkor, ha az alábbi – a háztartás pénzügyi nehézségeinek percepcióját és tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságát felölelő – kilenc tétel közül legalább három esetében depriváltként azonosítható. *Súlyosan anyagi deprivált* valaki, ha ugyanezen kilenc tétel közül legalább négy esetben állapítható meg a depriváltság. A kompozit indikátorok célja, hogy az anyagi javaktól való megfosztottság kiterjedtségét mutassa.

A háztartás

(1) képtelen a nem várt kiadásokat fedezni;

(2) nem engedhet meg magának évi egy hét nyaralást az otthonán kívül;

(3) nem képes a különféle tartozások törlesztésére;

(4) nem engedhet meg magának minden másnap egy hús-, csirke- vagy halételt;

(5) nem képes az otthonát megfelelően fűteni.

A háztartás anyagi okokból kénytelen lemondani

(6) a mosógépről,

(7) a színes TV-ről,

(8) telefonról,

(9) a személyes használatú autóról.

A magyar társadalom tagjainak anyagi depriváltsága számottevően csökkent 2009-hez és 2012-höz viszonyítva is. Amennyiben megvizsgáljuk, hogy e csökkenés mögött mely elemi indikátorok változása áll, azt találjuk, hogy azok aránya csökkent legnagyobb mértékben, akiknek fizetési hátraléka van, vagy a lakásuk rendes fűtését nem engedhetik meg maguknak. Ezeknek a problémáknak az előfordulása korábban sem volt nagyon magas (25 illetve 27% 2012-ben), 2014-re azonban mindkét esetben 9-10 százalékpontos csökkenést tapasztaltunk. Relatíve alacsonyabb, de abszolút mértékét tekintve még ennél is nagyobb csökkenés figyelhető meg az évi egyhetes nyaralás esetében (2012 és 2014 között 77%-ról 65%-ra). A pénzügyi nehézségeket, a jövedelmi tartalékok szintjét mutató indikátorban is javulás látszik: míg 2012-ben a népesség 81%-ának jelentett problémát egy váratlan kiadás fedezése, addig arányuk 2014-ben 73% volt. Nem történt azonban számottevő változás a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés tekintetében.

A súlyos anyagi depriváció előfordulása az egyes társadalmi-demográfiai csoportokban jelentős mértékű azonosságot, ugyanakkor fontos különbségeket is mutat, ha a jövedelmi szegénységgel hasonlítjuk össze (2.5., illetve 2.12. táblázat). Míg a mintázatok jellemzően hasonlóak, addig az anyagi depriváció kockázata néhány háttérjellemző mentén kiegyenlítettebb, mint a jövedelmi szegénységé. Így például az életkori csoportokat elemezve láthatjuk, hogy míg utóbbi esetében a gyermekek és az idősek (tehát a legnagyobb és legkisebb kockázatú életkori csoportok) szegénységi rátájának aránya mintegy két és félszeres, addig a súlyos anyagi depriváció előfordulása életkori csoportok szerint nagyon hasonló: például a gyermekek körében 32%, az idősek között pedig 27%. A súlyos anyagi depriváció életkori egyenlőtlenségei időben is csökkentek. Növekedett viszont a háztartásfő iskolai végzettsége szerinti egyenlőtlenség: míg a legfeljebb általános iskolát végzettek körében enyhe növekedést figyelhetünk meg 2012 és 2014 között (63-ról 68%-ra), addig a diplomások körében jelentős mértékben csökkent a súlyos anyagi deprivációban élők aránya: 14%-ról 5%-ra. Ugyanezt a trendet figyelhetjük meg a háztartás munkaintenzitása szerint is: a munka nélkül lévő háztartásokban élők depriváltsága kismértékben növekedett, az egy- és kétkeresős családoké pedig csökkent. A háztartástípus szerinti eredményeket elemezve láthatjuk, hogy a három vagy többgyermekes párok körében a súlyos anyagi depriváció mértéke nem változott két év alatt, az egyszülős háztartásokban és a kétgyermekesek között enyhén, az egygyermekesek körében viszont számottevően javult a helyzet. Ugyancsak nőtt a polarizálódás lakóhely szerint: Budapesten lényegesen jobblett helyzet, a községekben viszont nem történt változás 2012-höz képest. A súlyos anyagi depriváltság elterjedtségének csökkenése a nem roma népesség helyzetének javulásából adódik, hiszen a romák depriváltsága 2014-ben változatlanul nagyon magas, 87% a két évvel ezelőtti 86%-hoz képest.

2.4. SZEGÉNYSÉG ÉS TÁRSADALMI KIREKESZTETTSÉG: AZ EURÓPA 2020 STRATÉGIA SZEGÉNYSÉGI CÉLJA

Az Európa 2020 stratégia társadalmi befogadás indikátora

Az *Európa 2020 stratégia* (az intelligens, fenntartható és befogadó növekedésről) elfogadásával az Európa Unió, kvantitatív indikátorokon alapuló szakpolitikai célkitűzéseket is kijelölt, többek között a társadalmi befogadás területén is. Ez utóbbi cél teljesülését az Európai Bizottság *a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők* arányával méri. A definíció szerint szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben él valaki, ha

(i) jövedelmi szegény,

(ii) súlyos anyagi deprivációban vagy

(iii) nagyon alacsony, 0,2-nél kisebb munkaintenzitású háztartásban él.

A TÁRKI Háztartás Monitor Felvétel adatforrásként korlátozottan alkalmas az EU2020 stratégia szegénységi céljához rendelt kompozit indikátor előállítására. A korlátozottság a munkaintenzitás változó előállításának folyamatából áll. Egyrészt a változó létrehozásához szükséges információkat a TÁRKI kérdőíve kevésbé részletesen gyűjti, másrészt a számítások kevésbé összetettek. Éppen ezért az általunk publikált munkaintenzitás és emiatt a szegénység és a társadalmi kirekesztettség indikátora nem vethető össze közvetlenül az EUROSTAT számítása szerinti mutatószámmal, de teljes egészében alkalmas a folyamatok monitorozására, a trendek követésére. Ebben az évben, ahogyan azt az előzőekben már jeleztük, tovább közelítettük a munkaintenzitás változó számításának módszerét az EUROSTAT által alkalmazotthoz. Ennek következtében a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők arányára vonatkozó számításaink 2009-ig visszamenőleg is megváltoztak.

Nagyon alacsony munkaintenzitás: a háztartás munkaintenzitásának mértéke nem nagyobb, mint 0,2. Az EUROSTAT munkaintenzitás indikátora azt méri, hogy a munkaképes korú (18–59 éves) háztartástagok az elméletileg lehetséges egyéves időkeretből mennyit (hány hónapot) töltöttek el foglalkoztatottként (teljes, illetve részmunkaidőben). A mutató 0 és 1 között vehet fel értékeket: 0, amennyiben a megelőző 12 hónapban a háztartás aktív korú tagjai egyáltalán nem, még részmunkaidőben sem dolgoztak, és 1, amennyiben a háztartás minden aktív korú tagja teljes munkaidőben dolgozott a 12 hónap folyamán.

2014-ben a magyar népesség 35%-a élt szegénységben és társadalmi kirekesztettségben, az EU2020 stratégia által definiált mutatószám szerint (2.12. táblázat). Ez alacsonyabb, mint a 2009-re (42%) vagy a 2012-re (43%) becsült érték. Míg a jövedelmi szegénységben élők aránya nem változott számottevően (2012 és 2014 között 17,0%-ról 16,6%-ra), addig mind a súlyos anyagi deprivációban élők aránya (28% a 37%-kal szemben), mind a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya (17%-ról 9%-ra) jelentősen csökkent[23]. E három népességcsoport között azonban értelemszerűen részben átfedés van, részben pedig elkülönülnek egymástól, amint azt a 2.11. táblázat is mutatja. 2014-ben a teljes népesség 4,5%-a tartozott a csak jövedelmi szegények közé, tehát az alacsony jövedelem mellett nem volt sem súlyosan anyagilag depriválta, sem nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban nem élt. Hasonlóképpen, 16%-uk volt csak anyagilag depriválta, 1,5%-uk pedig olyan, aki csak nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élt. Az egymást átfedő csoportok közül a jövedelmileg szegény és anyagilag is súlyosan depriválta népesség aránya 7,5% volt, a jövedelmileg szegény és nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élőké 0,5%, az egyszerre anyagilag súlyosan depriválta és nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élőké pedig 0,8%. Az egyidőben mindhárom csoportba tartozók aránya a népesség 4,1%-át teszi ki. Ezeket az értékeket a két évvel korábbiakkal összevetve megállapíthatjuk, hogy a csökkenés mindenekelőtt a csak anyagilag súlyosan depriváltak arányának csökkenéséből származik. A másik két mutató által meghatározott népesség részarányának csökkenésével

[23] A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők arányának főbb társadalmi-demográfiai csoportok szerinti megoszlását a 2.12. táblázat tartalmazza.

egyidejűleg nőtt a csak jövedelmi szegények aránya a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők között. Ezzel párhuzamosan az egyszerre szegények és súlyosan depriváltak arányának kismértékű növekedése arra utal, hogy – összhangban az előző alfejezetben leírtakkal – a depriváltak körében nőtt vagy nem csökkent azok aránya, akiknek a szegénységi kockázata is magas. Másként fogalmazva, a súlyos anyagi deprivációban élők köréből azok kerültek ki az elmúlt két évben, akiknek társadalmi-demográfiai jellemzői nem korrelálnak szorosan a szegénységgel, és ezek jellemzően a magasabb státuszú csoportok iskolázottság, munkaerő-piaci kapcsolódás és lakóhely tekintetében.

A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők körében felülreprezentáltak a legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élők (72%), az egyedülálló szülős (66%) és a három vagy több gyermeket nevelő párok háztartásában élők (73%), valamint a roma háztartásfővel élők (89%) között. Ugyancsak az átlagosnál több szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élő található azokban a háztartásokban, ahol a háztartásfő munkanélküli vagy gazdaságilag inaktív (81%). Adataink szerint jelentősen szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők aránya 2012 és 2014 között a gyermekek, a fiatalok, az érettségizett és a diplomás háztartásfővel élők, az egygyermekes párok és a szüleiken kívül más felnőttel (is) élő gyermekes háztartásokban élők, a fővárosiak és a városokban lakók körében.

Míg a jövedelmi szegénységben élők fele a legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élők köréből került ki, addig a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők relatív többségét (43%) továbbra is azok alkotják, akiknek háztartásában a háztartásfő szakmunkás végzettségű (2.13. táblázat). Ugyancsak megállapíthatjuk, hogy míg a jövedelmi szegénységben élők negyede él roma nemzetiségű háztartásfővel, addig a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők között az arányuk 14%. Többségük (52%) városban, kétötödük (40%) községekben él.

2.5. ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban a TÁRKI Háztartás Monitor legújabb, 2014-es hullámának adatai elemezve a jövedelmi szegénység, az anyagi depriváció, valamint a szegénység és a társadalmi kirekesztettség témaköreit vizsgáltuk. A legfrissebb eredményeket az elmúlt időszak trendjébe illesztve is bemutattuk. Fontosabb megállapításainkat az alábbiak szerint összegezzük.

- 2014-ben a magyarországi népesség 16,6%-a, 1,6–1,7 millió ember élt olyan háztartásban, melynek ekvivalens nettó jövedelme nem haladta meg a havi 78 ezer forintot. A jövedelmi szegénységben élők arányában tehát nem történt jelentős, statisztikailag is szignifikáns változás 2012 (17,0%) és 2014 között. Ezzel becslésünk szerint a hazai szegénységi ráta éppen az EU-átlaggal megegyező volt a tavalyi évben, akárcsak 2012-ben. Miközben a szegénység kiterjedtsége – a megelőző időszakban megfigyelt növekedést követően – változatlan maradt, annak mélysége 26%-ról 23%-ra csökkent az elmúlt két év folyamán.
- A szegénység valószínűsége 2014-ben a legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élők (44%), az egyszülős (31%) és a sokgyermekes (50%) családok tagjai, a romák (69%), az inaktív vagy munkanélküli háztartásfővel élők (62%), valamint az olyan háztartásokban élők körében volt a legmagasabb, amelyekben csak a háztartásfő foglalkoztatott, más nem. Száz szegénységben élő személy közül harmincnégy gyermek vagy fiatal, tizenhárom pedig nyugdíjas korú. A szegénységben élők egyharmada olyan háztartásban él, ahol a háztartásfő inaktív vagy munkanélküli, egyharmada viszont olyanban, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, de más háztartástag nem. Száz szegény közül mindössze öt fővárosi, a többi nagyjából egyenlően oszlik meg városok és községek között.
- A szegényégi ráta változatlansága mellett azonban jelentősebb, bár statisztikailag nem minden esetben igazolható változások is történtek a társadalmi-demográfiai csoportok egymáshoz viszonyított helyzetében. 2012 és 2014 között jelentősen megemelkedett a szegénység valószínűsége a sokgyermekes családok, a 65 év felettiek, az egykeresős családok, valamint a női háztartásfővel élők körében. Ezzel szemben csökkent az olyan gyermekes háztartásokban, amelyekben a szülők mellett (is) más felnőtt is él és az egygyermekes párok alkotta háztartásokban élők, továbbá a gyermekek és fiatalok, valamint romák szegénysége. A jövedelmi szegénység változatlansága mellett, 2012 és 2014 között jelentősen csökkent a súlyos anyagi deprivációban (37%-ról 28%-ra) és a nagyon alacsony

munkaintenzitású háztartásokban élők aránya (15%-ról 9%-ra). Míg azonban a súlyos anyagi depriváció csökkenése elsősorban a legszegényebbeknél jobb, esetenként lényegesen jobb helyzetben lévők kockázatának javulásából fakad, addig munkanélküli háztartásokban élők arányának csökkenése az alacsonyabb státuszú, magas szegénységi kockázatú csoportokban éreztette hatását. A három indikátor (jövedelmi szegénység, súlyos anyagi depriváció, nagyon alacsony munkaintenzitás) által érintett népesség arányaiban történt változások eredményeként jelentősen csökkent a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők aránya: míg 2009-ben és 2012-ben is a népesség nagyjából kétötöde, 42-43%-a tartozott ebbe a körbe, addig 2014-ben már csak 35%-uk.

- A társadalompolitikai beavatkozások közvetlen hatásának feltárása, az ok-okozati kapcsolat bizonyítása keresztmetszeti adatok összevetése alapján, a TÁRKI adatfelvétele adta keretek között nem lehetséges. A rendszerváltás óta szerzett tapasztalatok azonban egyértelműen igazolják, hogy a nagy volumenű, erőteljes kormányzati lépések 'visszaköszönnek' az adatokban. Ezt megfigyelhettük például a 2002-2003-as jóléti expanzió és a 2006 és 2009 közötti megszorítások időszakában is. A 2010-es kormányváltás követő 2012-es adatfelvételünkben a pénzügyi és gazdasági válság hatása egyértelműen felülírt minden más folyamatot. Az idei eredményekben azonban, úgy tűnik, már jól tetten érhetőek a jelentősebb makrogazdasági folyamatok (pl. gazdasági növekedés megindulása a válságot követően, a foglalkoztatás bővülése, alacsony infláció, a reálkeresetek emelkedése) és társadalompolitikai beavatkozások következményei (pl. közmunkaprogram kiterjesztése és a szociális és munkanélküli segélyrendszer ezzel összefüggő visszavágása, a családi adókedvezmények rendszerének bővítése, a közműszolgáltatások árainak csökkentése). A szegénységi ráta, de még inkább a súlyos anyagi depriváció és a nagyon alacsony munkaintenzitás változása valamint a fontosabb társadalmi-demográfiai csoportok szerinti megoszlása jól jelzi a folyamatok irányát, illetve azok nyerteseit és veszteseit.
- A súlyos anyagi deprivációban élők arányának 2012 és 2014 közötti csökkenése mindenekelőtt a viszonylag alacsony szegénységi kockázatú csoportokat érintette: az érettségizett vagy diplomás háztartásfővel élőket, a fővárosiakat, az egy- és kétgyermekeseket, valamint a magas munkaintenzitású háztartások tagjait. Ezzel szemben az alacsony iskolázottságúak, a községekben élők, a sokgyermekesek, az alacsony vagy nagyon alacsony munkaintenzitásúak körében az egyébként magas deprivációs ráta nem csökkent. Mindezt összevetve azokkal az eredményekkel, mely szerint a depriváció elemi indikátorai közül – arányait tekintve – legnagyobb mértékben a (hitellel, közműszámlákkal összefüggő) fizetési elmaradás és a lakás nem megfelelő fűtése tételekben történt javulás, megállapíthatjuk, hogy az alsó középosztály és a középosztály helyzete javult, anyagi, pénzügyi kiszolgáltatottsága csökkent.
- A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők arányának 2012 és 2014 között megfigyelt jelentős csökkenése jellemzően a magas szegénységi kockázatú csoportokban történt: alacsony iskolázottságúak, városokban és községekben élők, sokgyermekes és az olyan gyermekes családokban, amelyekben a szülőkön kívül más felnőtt (is) él. A legjelentősebb, mintegy 20 százalékpontos csökkenést a romák között figyelhettük meg. Ez a folyamat feltehetően összefüggésben van az elmúlt időszak egyik legjelentősebb foglalkoztatás- és/vagy szociálpolitikai átalakításával, a közmunkaprogramok jelentős kiterjesztésével (és egyben a munkanélküli járadék rendszerének visszavágásával). Erre utal az egykeresős háztartások szegénységének növekedése is: amennyiben egy munkanélküli háztartásban valaki közmunkás lesz, javulás történik a munkaintenzitásban, ám a pótlólagos jövedelem nem elegendő a szegénységből való kikerülésre.

2.6. IRODALOM

Éltető Ö. és Havasi É. (2002): Az elemzési egység és az ekvivalencia-skála megválasztásának hatása a jövedelmi egyenlőtlenségre és szegénységre. *Szociológiai Szemle*, 2002/4. szám, 157–170. p.

Gábos A. és Szivós P. (2008): Lent és még lejjebb: jövedelmi szegénység. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Köz, teher, elosztás*. TÁRKI Monitor jelentések 2008. Budapest: TÁRKI, 39–59. p.

Gábos A. és Szivós P. (2010): Jövedelmi szegénység és anyagi depriváció Magyarországon. In: Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2010, Budapest: TÁRKI, 58-81. p.

Gábos A., Szívós P. és Tátrai A. (2012): Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000-2012. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. TÁRKI Monitor jelentések 2008. Budapest: TÁRKI, 37–60. p.

Havasi É. (2011): Jövedelem, megélhetési viszonyok, szegénység. Kézirat.

KSH (2014): A háztartások életszínvonala. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv.pdf

TÁRKI (2012): Javaslat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia Monitoring rendszerére. Jelentés a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága megbízásából. Kézirat. Budapest: TÁRKI.

2.7. TÁBLÁZATOK

2.1. táblázat A relatív jövedelmi szegénység fő mutatóinak alakulása, 2000–2014

	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfid. int. felső határa	13,8	14,3	12,9	13,5	15,0	18,1	17,7
Szegénységi ráta (%)	12,9	13,5	12,0	12,6	14,0	17,0	16,6
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfid. int. alsó határa	12,0	12,6	11,2	11,7	13,0	15,9	15,5
Szegénységi küszöb-érték (ezer Ft, mindenkori érték)	304,8	500,7	579,6	663,4	702,0	792,0	934,6
Szegénységi ráta 2000-ben rögzített küszöb mellett	12,8	4,6	4,5	3,7	6,0	9,8	5,7
Szegénységi rés-arány (%)	19,1	18,9	19,3	18,3	21,8	25,6	22,6
Készpénzes transzferek nélkül számított szegénységi ráta (nyugdíjak nélkül)	18,0	24,3	21,5	22,6	22,0	23	23
Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása: (nyugdíjak nélkül)	1,41	1,80	1,79	1,79	1,58	1,37	1,39
Készpénzes transzferek nélkül számított szegénységi ráta	30,0	45,4	46,6	45,7	48,2	45,7	42,1
Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása	2,33	3,36	3,88	3,63	3,44	2,69	2,54

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. A szegénységi határ az OECD2-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60%-a. Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása: transzferek nélkül és transzferekkel számított ráták aránya.

2.2. táblázat A relatív jövedelmi szegénység fő mutatóinak alakulása az OECD1-skálával számított ekvivalens háztartásjövedelem alapján, 2000–2014

	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfid. int. felső határa	14,3	14,5	14,1	13,7	16,2	19,0	18,6
Szegénységi ráta (%)	13,4	13,6	13,2	12,8	15,2	17,9	17,5
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfid. int. alsó határa	12,5	12,7	12,3	11,9	14,2	16,8	16,4
Szegénységi küszöb-érték (ezer Ft, mindenkori érték)	256,2	417,7	489,3	555,0	597,6	679,7	792,0
Szegénységi ráta 2000-ben rögzített küszöb mellett	13,4	5,6	4,3	3,6	7,4	9,8	5,7
Szegénységi rés-arány (%)	18,6	19,1	17,1	18,4	25,1	29,4	23,0
Készpénzes transzferek nélkül számított szegénységi ráta (nyugdíjak nélkül)	18,6	24,2	22,2	22,7	23,5	25	24
Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása: (nyugdíjak nélkül)	1,39	1,78	1,68	1,77	1,55	1,38	1,34
Készpénzes transzferek nélkül számított szegénységi ráta	30,8	45,5	47,6	46,2	49,7	47,3	43,6
Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása	2,30	3,35	3,61	3,61	3,27	2,64	2,49

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor.

Megjegyzés. A szegénységi határ az OECD1-skálával számított ekvivalens mediánjövedelem 60%-a. Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása: transzferek nélkül és transzferekkel számított ráták aránya.

2.3. táblázat A relatív jövedelmi szegénység fő mutatóinak alakulása az egy főre jutó háztartásjövedelem alapján, 2000–2014

	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfid. int. felső határa	17,3	17,9	17,9	17,7	19,1	22,0	21,3
Szegénységi ráta (%)	16,3	16,9	16,9	16,7	18,0	20,9	20,1
Szegénységi ráta (%) – a 95%-os konfid. int. alsó határa	15,3	15,9	15,9	15,7	16,9	19,8	18,9
Szegénységi küszöb-érték (ezer Ft, mindenkori érték)	202,8	331,0	390,6	446,1	474,7	540,0	635,4
Szegénységi ráta 2000-ben rögzített szegénységi küszöb mellett	16,3	7,5	5,7	5,1	9,2	11,8	6,3
Szegénységi rés-arány (%)	21,5	21,9	20,1	20,0	27,5	30,6	24,9
Készpénzes transzferek nélkül számított szegénységi ráta (nyugdíjak nélkül)	21,3	25,5	24,5	26,4	26,1	29	26
Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása arány (nyugdíjak nélkül)	1,31	1,51	1,45	1,58	1,45	1,37	1,28
Készpénzes transzferek nélkül számított szegénységi ráta	33,0	47,7	50,4	50,1	51,9	51,2	45,4
Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása	2,02	2,82	2,98	3,00	2,88	2,45	2,26

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor.

Megjegyzés. A szegénységi határ az egy főre jutó mediánjövedelem 60%-a. Készpénzes transzferek szegénységcsökkentő hatása: transzferek nélkül és transzferekkel számított ráták aránya.

2.4. táblázat A szubjektív anyagi helyzet megítélése a magyar népesség körében, 2000-2014 (%)

	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Gondok nélkül élnek	2,5	2,3	2,5	1,5	1,8	1,6	4
Beosztással jól kijönnek	21,2	27,8	28,5	26,3	21,8	23,3	33,4
Éppen, hogy kijönnek	48,8	49,0	47,6	49,9	46,6	40,5	40,3
Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	22,9	16,8	17,7	18,6	21,9	25,6	17,3
Nélkülözések között élnek	4,6	4,1	3,8	3,8	8,0	9,0	5,1
Összesen	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

2.5. táblázat A szegénységi ráta néhány demográfiai és munkaerő-piaci jellemző szerint, 2005-2014 (%, konfidencia intervallumokkal)

	2005		2007		2009		2012		2014	
	SZR	*KI (+/-)*	SZR	*KI (+/-)*	SZR	*KI (+/-)*	SZR	*KI (+/-)*	SZR	*KI (+/-)*
Összesen	12,0		12,6		14,0		17,0		16,6	
Életkor										
0-17	16	*2,2*	17	*2,3*	21	*2,6*	26	*2,9*	22	*2,8*
18-24	15	*3,1*	15	*3,1*	19	*3,6*	23	*3,8*	18	*3,7*
25-49	12	*1,6*	12	*1,6*	14	*1,7*	16	*1,8*	16	*1,8*
50-64	11	*1,8*	12	*1,9*	13	*2,0*	16	*2,2*	16	*2,4*
65+	7	*1,7*	8	*1,9*	4	*1,4*	8	*1,9*	13	*2,5*
Háztartásfő neme										
Férfi	11	*0,9*	12	*1,0*	13	*1,1*	17	*1,2*	15	*1,2*
Nő	15	*2,3*	15	*2,2*	16	*2,2*	16	*2,4*	23	*2,9*
Háztartásfő iskolázottsága										
Legfeljebb általános	24	*2,4*	24	*2,5*	28	*2,6*	41	*3,1*	44	*3,5*
Szakmunkásképző	11	*1,4*	14	*1,6*	15	*1,6*	18	*1,8*	17	*1,8*
Érettségi	9	*1,6*	5	*1,3*	6	*1,4*	6	*1,3*	7	*1,4*
Diploma	1	*0,7*	3	*1,1*	2	*0,9*	2	*1,1*	4	*1,4*
Etnikai hovatartozás										
Nem roma					12	*0,9*	14	*1,0*	14	*1,0*
Roma					70	*6,4*	79	*5,0*	69	*5,8*
Háztartás típusa										
Egyszemélyes, <64	22	*5,2*	21	*4,5*	18	*4,3*	22	*4,9*	24	*4,5*
Egyszemélyes, 65+	13	*3,9*	14	*4,1*	6	*2,8*	12	*3,4*	18	*4,8*
Pár, legalább egy tag 65+	2	*1,2*	5	*2,2*	2	*1,4*	4	*2,1*	9	*3,0*
Pár, mindkét tag <65	9	*2,6*	8	*2,5*	11	*2,8*	6	*2,2*	9	*2,6*
Más háztartás gyermek nélkül	10	*1,6*	8	*1,4*	9	*1,6*	11	*1,7*	13	*1,9*
Egyedülálló szülő	33	*8,6*	25	*7,3*	31	*7,8*	30	*8,1*	31	*9,3*
Pár 1 gyermekkel	5	*2,2*	12	*3,1*	12	*3,0*	17	*3,8*	13	*3,3*
Pár 2 gyermekkel	10	*2,4*	15	*3,0*	17	*3,2*	14	*3,3*	14	*3,3*
Pár 3+ gyermekkel	23	*4,6*	24	*4,5*	21	*5,3*	41	*6,1*	50	*7,7*
Más háztartás gyermekkel	16	*2,2*	15	*2,4*	23	*2,8*	29	*2,9*	20	*2,9*
A háztartás munkaintenzitása										
MI=0-0.20					47	*3,8*	65	*4,0*	68	*5,3*
MI=0.20-0.45					30	*4,3*	38	*4,3*	45	*5,3*
MI=0.45-0.55					11	*2,3*	13	*2,4*	22	*3,2*
MI=0.55-0.85					6	*1,7*	7	*1,9*	6	*1,9*
MI=0.85-1.0					1	*0,6*	3	*0,9*	4	*1,0*
Érvényes MI összesen					15	*1,2*	19	*1,3*	17	*1,3*

	2005		2007		2009		2012		2014	
	SZR	*KI (+/-)*	SZR	*KI (+/-)*	SZR	*KI (+/-)*	SZR	*KI (+/-)*	SZR	*KI (+/-)*
Nincs érvényes MI					10	*1,7*	10	*1,7*	10	*2,1*
A háztartás gazdasági aktivitása										
Htfő foglalkoztatott, más nem	13	*1,8*	15	*2,1*	10	*1,8*	12	*2,0*	25	*2,6*
Htfő foglalkoztatott, más is	3	*0,8*	4	*0,9*	4	*0,9*	5	*1,0*	4	*0,9*
Htfő inaktív vagy munkanélküli	46	*4,9*	41	*4,6*	47	*4,0*	66	*3,7*	62	*5,0*
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	15	*2,0*	15	*2,1*	17	*2,1*	14	*2,1*	17	*2,5*
Htfő nyugdíjas, van fogl.	13	*3,2*	9	*2,4*	5	*2,0*	14	*4,0*	11	*4,3*
Lakóhely										
Budapest	5	*1,5*	5	*1,5*	2	*1,0*	6	*1,7*	5	*1,5*
Város	10	*1,1*	11	*1,2*	13	*1,3*	17	*1,5*	16	*1,5*
Község	19	*1,8*	18	*1,8*	22	*2,0*	23	*2,0*	24	*2,3*

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. SZR – szegénységi ráta; KI – konfidencia intervallum.

Az etnikai hovatartozás és a munkaintenzitás mérésében változás történt a korábbi hullámokhoz viszonyítva. Az etnikai hovatartozás esetében a kérdezői besorolásról áttértünk a kérdezett önbesorolása alapján történő identifikációra. A munkaintenzitás esetében az aktív életkor és a kockázati népesség definíciója az EUROSTAT módszertanával megegyező módon történt. A változásokról bővebben lásd a 2.2. rész módszertani kiemelését. Minden itt közölt adat a módosult módszertan szerint került újraszámolásra a 2009 és 2014 közötti időszakra. Emiatt az itt közölt adatok egy része eltér a korábbiakban publikálttól.

2.6. táblázat Etnikai hovatartozás szerint szegénységi ráták a háztartások fontosabb jellemzői szerint, 2009-2014 (%, konfidencia intervallumokkal)

		2009				2012				2014			
		Nem roma	*KI*	Roma	*KI*	Nem roma	*KI*	Roma	*KI*	Nem roma	*KI*	Roma	*KI*
Iskolázottság	Általános	20,7	*2,5*	80,6	*6,5*	32,0	*3,2*	83,1	*5,4*	35,2	*3,8*	72,5	*6,5*
	Szakmunkás	13,9	*1,6*	40,4	*13,3*	15,9	*1,7*	65,5	*12,2*	14,9	*1,8*	64,3	*12,5*
Gyermek-szám	0	8,3	*1,0*	58,5	*15,1*	10,1	*1,1*	65,2	*11,5*	11,6	*1,2*	71,1	*9,8*
	1	11,9	*2,1*	70,2	*13,1*	16,3	*2,4*	86,5	*9,3*	10,9	*2,1*	56,3	*11,5*
	2	21,0	*2,9*	45,1	*13,7*	16,6	*2,9*	84,8	*10,4*	19,0	*3,3*	80,4	*11,5*
	3+	15,0	*4,1*	100,0	-	31,2	*5,0*	83,1	*8,1*	32,4	*6,2*	70,5	*13,5*
Lakóhely	Budapest	1,8	*0,9*	17,6	*18,1*	6,3	*1,7*	0,0	*0,0*	2,8	*1,2*	76,5	*20,2*
	Város	10,5	*1,2*	81,4	*9,1*	13,7	*1,4*	82,2	*7,2*	13,1	*1,4*	74,0	*7,8*
	Község	18,1	*1,9*	71,2	*8,4*	17,6	*1,9*	81,2	*6,6*	20,6	*2,2*	60,4	*9,3*

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. Az etnikai hovatartozás és a munkaintenzitás mérésében történt változásról lásd a 2.5. táblázat alatti megjegyzést.

2.7. táblázat A szegénység fő meghatározói Magyarországon, 2009 és 2014 között – logisztikus regressziós modell esélyhányadosai

	2009	2012	2014	2009-2014 együtt (pooled)
A szegénységi ráta értéke az adott küszöb mellett (%)	14,0	17,0	16,6	15,7
Háztartásfő neme (férfi)	0,81	0,85	1,19	0,91
Háztartásfő életkora (60+ éves)				
18–39 éves	**3,62**	**1,96**	**2,22**	**2,50**
40–59 éves	**5,23**	**2,19**	**3,05**	**3,30**
Háztartásfő iskolai végzettsége (diploma)				
Alapfokú	**9,38**	**11,3**	**11,6**	**10,0**
Szakmunkásképző	**5,69**	**5,72**	**4,22**	**4,94**
Érettségi	**2,95**	1,86	**1,91**	**2,14**
Háztartás aktivitása (háztartásfő mellett más is foglalkoztatott)				
Csak a háztartásfő foglalkoztatott	**2,96**	**2,70**	**8,30**	**4,60**
Háztartásfő inaktív vagy munkanélküli	**13,6**	**24,2**	**24,5**	**22,2**
Háztartásfő nyugdíjas, nincs foglalkoztatott	**18,1**	**6,15**	**13,0**	**13,7**
Háztartásfő nyugdíjas, van foglalkoztatott	1,95	**3,35**	**3,20**	**3,03**
Háztartásfő etnikai hovatartozása (nem roma)	**8,29**	**5,27**	**3,37**	**4,97**
Háztartás típusa (pár, mindkét tag <65 éves)*				
Egyszemélyes, <65 éves	**2,34**	**2,92**	1,65	**2,18**
Egyszemélyes, 65+ éves	*0,50*	1,29	0,96	0,85
Pár, legalább egy tag 65+ éves	**0,18**	*0,47*	*0,58*	**0,38**
Más háztartás gyermek nélkül	1,00	1,12	1,09	1,07
Egyedülálló szülő	**5,36**	**3,75**	1,22	**3,04**
Pár 1 gyermekkel	1,83	**3,35**	1,85	**2,29**
Pár 2 gyermekkel	**3,31**	**2,71**	1,89	**2,70**
Pár 3+ gyermekkel	1,46	**3,86**	**5,24**	**3,24**
Más háztartás gyermekkel	**1,98**	**2,62**	**2,12**	**2,31**
Lakóhely (Budapest)				
Község	**6,08**	**1,55**	**2,34**	**2,27**
Város	**4,97**	1,43	**2,71**	**2,67**
Állandó hatás modell az év alapján				
2012				**1,46**
2014				**2,29**
-2*Log pseudo-likelihood	2534,7	2698,6	2629,9	8061,2
Wald χ^2-statisztika	1355,0	1624,0	1288,8	4091,3
Szabadságfok	22	22	22	24
Nagelkerke R^2	0,44	0,48	0,43	0,44
A függő változó 1-es kategóriájában helyesen besorolt esetek aránya (%)	43,9	52,2	38,9	43,3
Súlyozatlan esetek száma	4846	4753	4321	13920

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.
Megjegyzés. A függő változó értékei: 0 – az adott küszöb mellett nem szegény, 1 – az adott küszöb mellett szegény. A táblázatban a változók után a referenciakategóriákat zárójelben tüntettük fel. Az esélyhányadosok ebben az esetben ehhez a kategóriához képest értelmezendőek. Az esélyhányadosok közül azokat tekintettük szignifikánsnak, melyek esetében a regressziós együttható 0,01-es, 0,05-ös vagy 0,1-es szignifikancia szinten különbözik nullától.
A szegénységi küszöb az OECD2-es skálával számított ekvivalens háztartásjövedelem 60%-a.
Az etnikai hovatartozás és a munkaintenzitás mérésében történt változásról lásd a 2.5. táblázat alatti megjegyzést.
** A 2012-es publikáció azonos táblázatában (Gábos, Szivós és Tátrai 2013: 55, 2.7. táblázat) a háztartástípusra vonatkozóan hibás adatközlés történt, ennek következtében az elemzés is helytelen volt.*

2.8. táblázat A szegénységben élők összetétele néhány demográfiai és munkaerő-piaci jellemző szerint, 2000-2014 (%)

	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Életkor							
0-17	26	32	27	26	28	28	24
18-24	13	9	12	12	12	14	10
25-49	32	34	33	31	34	30	33
50-64	19	15	19	21	21	20	19
65+	10	11	9	10	5	8	13
Összesen	100	100	100	100	100	100	100
Háztartásfő neme							
Férfi	82	76	77	76	76	84	74
Nő	18	25	23	24	24	16	26
Összesen	100	100	100	100	100	100	100
Háztartásfő iskolázottsága							
Legfeljebb általános	55	53	47	44	47	50	47
Szakmunkásképző	31	34	34	43	41	39	37
Érettségi	10	11	18	10	11	9	12
Diploma	4	2	2	3	2	2	4
Összesen	100	100	100	100	100	100	100
Etnikai hovatartozás							
Nem roma					79	76	77
Roma					21	24	23
Összesen					100	100	100
Háztartás típusa							
Egyszemélyes, <65	10	9	9	10	8	7	12
Egyszemélyes, 65+	5	5	6	6	2	5	6
Pár, legalább egy tag 65+	3	3	1	3	1	2	5
Pár, mindkét tag <65	7	7	7	6	8	3	5
Más háztartás gyermek nélkül	14	13	20	17	17	17	22
Egyedülálló szülő	4	10	6	6	6	5	4
Pár 1 gyermekkel	6	6	4	8	8	8	7
Pár 2 gyermekkel	15	10	9	12	14	8	7
Pár 3+ gyermekkel	7	15	12	13	7	12	11
Más háztartás gyermekkel	30	21	26	20	29	34	21
Összesen	100	100	100	100	100	100	100
A háztartás munkaintenzitása*							
MI=0-0.20					55	49	35
MI=0.20-0.45					24	26	26
MI=0.45-0.55					13	14	23
MI=0.55-0.85					7	6	7
MI=0.85-1.0					2	5	9
Összesen					100	100	100
A háztartás gazdasági aktivitása							
Htfő foglalkoztatott, más nem	21	33	26	27	15	17	35
Htfő foglalkoztatott, más is	11	6	9	11	8	11	11
Htfő inaktív vagy munkanélküli	37	35	29	28	43	50	31
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	29	23	28	27	30	18	20
Htfő nyugdíjas, van fogl.	1	3	8	7	3	5	3
Összesen	100	100	100	100	100	100	100
Budapest	5	10	7	7	2	6	5

	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Lakóhely							
Város	44	44	40	44	45	49	51
Község	52	46	54	49	53	45	44
Összesen	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. Az etnikai hovatartozás és a munkaintenzitás mérésében történt változásról lásd a 2.5. táblázat alatti megjegyzést.

** - Az érvényes munkaintenzitással rendelkező 0-59 évesek körében.*

2.9. táblázat A szegénység mélysége néhány demográfiai és munkaerő-piaci jellemző szerint, 2000-2014 (%)

	2000	2003	2005	2007	2009	2012	2014
Szegénységi rés-arány – teljes népesség	19,6	18,9	19,3	18,3	21,8	25,6	22,6
Életkor							
0-17	22	19	20	18	23	28	22
18-24	24	22	20	19	24	27	26
25-49	21	19	23	16	23	27	22
50-64	15	19	16	20	20	27	32
65+	12	14	14	13	8	12	16
Háztartásfő neme							
Férfi	20	19	19	17	22	27	26
Nő	17	18	17	20	20	23	18
Háztartásfő iskolázottsága							
Legfeljebb általános	23	21	19	18	23	27	28
Szakmunkásképző	16	16	17	18	21	25	19
Érettségi	16	16	31	19	26	15	15
Diploma	22	12	17	13	25	14	27
Etnikai hovatartozás							
Nem roma					22	24	22
Roma					24	35	28
Háztartás típusa							
Egyszemélyes, <65	22	28	30	37	47	50	44
Egyszemélyes, 65+	12	11	16	15	9	11	16
Pár, legalább egy tag 65+	11	14	5	7	6	12	17
Pár, mindkét tag <65	18	19	27	19	20	18	32
Más háztartás gyermek nélkül	14	20	13	19	21	24	22
Egyedülálló szülő	20	31	23	45	24	44	26
Pár 1 gyermekkel	13	21	23	10	14	13	32
Pár 2 gyermekkel	29	13	15	12	20	22	19
Pár 3+ gyermekkel	26	19	20	27	25	34	25
Más háztartás gyermekkel	21	19	20	14	23	27	16
A háztartás munkaintenzitása							
MI=0-0.20					31	40	38
MI=0.20-0.45					20	23	28
MI=0.45-0.55					12	19	16
MI=0.55-0.85					13	14	12
MI=0.85-1.0					3	12	26
Érvényes MI összesen							
Nincs érvényes MI							
A háztartás gazdasági aktivitása							
Htfő foglalkoztatott, más nem	12	15	26	13	13	27	23
Htfő foglalkoztatott, más is	21	15	10	19	16	8	10
Htfő inaktív vagy munkanélküli	26	24	31	23	30	34	36
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	18	16	18	19	21	19	18
Htfő nyugdíjas, van fogl.	4	34	14	11	28	35	15
Lakóhely							
Budapest	16	11	13	14	37	26	26
Város	20	18	17	15	20	27	24
Község	21	20	23	20	24	25	22

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.
Megjegyzés. Az etnikai hovatartozás és a munkaintenzitás mérésében történt változásról lásd a 2.5. táblázat alatti megjegyzést.

2.10. táblázat Az anyagi depriváció indikátorai – az érintett népesség aránya (%), 2009-2014

	2009	2012	2014
Az anyagi depriváció elemi indikátorai			
Anyagi okokból nincs autó	28,6	28,6	24,8
Anyagi okokból nincs színes tévé	0,6	0,4	0,5
Anyagi okokból nincs automata mosógép	10,1	7,5	5,9
Anyagi okokból nincs telefon	13,5	3,5	3,1
Nem engedhetnek meg maguknak - egy hét nyaralást	75,7	77,1	65,2
Nem engedhetnek meg maguknak - húsfogyasztást kétnaponta	41,3	44,7	37,1
Nem engedhetnek meg maguknak - a lakás rendes fűtését	19,8	27,4	18,9
Képtelenek váratlan kiadás fedezésére	76,8	80,9	72,9
Előfordult fizetési elmaradás pénzhiány miatt	20,8	24,3	14,1
Az anyagi depriváció összetett indikátorai			
Egyetlen elemi indikátor szerint sem deprivált	11,2	9,7	19,1
Legalább 2 elemi indikátor szerint deprivált	75,2	75,8	62,9
Legalább 3 elemi indikátor szerint deprivált	53,2	56,1	44,5
Legalább 4 elemi indikátor szerint deprivált (EU2020)	33,7	37,3	28,3
Legalább 5 elemi indikátor szerint deprivált	18,9	21,0	14,7

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

2.11. táblázat A szegénység és a társadalmi kirekesztettség (EU2020 szegénységi cél) indikátorai – az érintett népesség aránya (%), 2009-2014

	2009	2012	2014
Jövedelmi szegénység, súlyos anyagi depriváció, vagy alacsony munkaintenzitás	41,7	43,1	34,7
Jövedelmi szegénység vagy anyagi depriváció	37,6	41	33,3
Jövedelmi szegénység vagy alacsony munkaintenzitás	21	21	18,8
Anyagi depriváció vagy alacsony munkaintenzitás	39,1	40,2	30,3
Csak jövedelmi szegénység	2,6	2,9	4,5
Csak anyagilag deprivált	20,6	22,1	16,0
Csak alacsony munkaintenzitású háztartásban él	4,1	2,1	1,5
Jövedelmi szegénységben és anyagi deprivációban él	5,1	6,8	7,5
Jövedelmi szegénységben és alacsony munkaintenzitású háztartásban él	1,3	0,8	0,5
Anyagi deprivációban és alacsony munkaintenzitású háztartásban él	3,0	2,0	0,8
Jövedelmi szegénységben, anyagi deprivációban és alacsony munkaintenzitású háztartásban él	4,9	6,5	4,1
Összesen	41,7	43,1	34,7

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. A munkaintenzitás mérésében történt változásról lásd a 2.5. táblázat alatti megjegyzést.

2.12. táblázat Az anyagi depriváció, az alacsony munkaintenzitás, valamint a szegénység és a társadalmi kirekesztettség kiterjedtsége néhány demográfiai-társadalmi jellemző szerint, 2009-2014 (%)

	Súlyos anyagi depriváció			Nagyon alacsony munkaintenzitás			Szegénység és társadalmi kirekesztettség		
	2009	2012	2014	2009	2012	2014	2009	2012	2014
Teljes népesség	33,7	37,3	28,3	17,9	14,8	8,9	41,7	43,1	34,7
Életkor									
0-17	37	44	32	19	17	9	48	52	39
18-24	36	44	31	14	14	7	45	51	38
25-49	33	33	26	13	10	7	41	38	31
50-64	33	37	29	20	15	11	43	45	37
65+	31	34	27	-	-	-	32	37	33
Háztartásfő neme									
Férfi	30	36	27	13	11	6	39	42	33
Nő	46	44	34	15	12	11	53	50	44
Háztartásfő iskolázottsága									
Legfeljebb általános	61	63	68	23	26	14	67	71	72
Szakmunkásképző	32	43	32	15	13	8	44	50	41
Érettségi	23	24	14	7	4	5	30	29	20
Diploma	11	14	5	5	2	2	16	16	9
Etnikai hovatartozás									
Nem roma	31	35	25	12	9	6	40	41	32
Roma	86	86	87	48	47	26	92	90	89
Háztartás típusa									
Egyszemélyes,<65	43	41	31	18	24	14	49	51	40
Egyszemélyes, 65+	38	39	29				39	43	37
Pár, legalább egy tag 65+	27	26	25	3	1	1	30	28	30
Pár, mindkét tag <65	28	29	17	17	9	8	37	34	26
Más háztartás gyermek nélkül	32	34	27	11	8	7	38	38	33
Egyedülálló szülő	48	61	55	24	23	20	55	73	66
Pár 1 gyermekkel	28	32	15	8	7	5	35	39	20
Pár 2 gyermekkel	27	29	23	11	7	2	40	34	27
Pár 3+ gyermekkel	50	56	58	31	25	16	62	61	73
Más háztartás gyermekkel	39	47	36	20	20	7	50	55	42
A háztartás munkaintenzitása									
MI=0-0.20	51	63	71						
MI=0.20-0.45	43	50	52						
MI=0.45-0.55	28	35	28						
MI=0.55-0.85	25	29	26						
MI=0.85-1.0	21	22	15						
Érvényes MI összesen									
Nincs érvényes MI									
A háztartás gazdasági aktivitása									
Htfő foglalkoztatott, más nem	31	35	31	7	6	5	40	43	41
Htfő foglalkoztatott, más is	19	24	19	1	1	0	22	25	21
Htfő inaktív vagy munkanélküli	67	78	67	38	46	39	77	89	81
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	39	40	31	23	15	11	52	48	40
Htfő nyugdíjas, van fogl.	29	30	28	11	8	3	36	36	37

	Súlyos anyagi depriváció			Nagyon alacsony munkaintenzitás			Szegénység és társadalmi kirekesztettség		
	2009	2012	2014	2009	2012	2014	2009	2012	2014
Lakóhely									
Budapest	21	25	13	5	4	2	25	27	16
Város	32	39	27	12	11	6	40	46	35
Község	42	41	39	19	16	10	52	47	45

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Megjegyzés. A munkaintenzitás mérésében történt változásról lásd a 2.5. táblázat alatti megjegyzést.

2.13. táblázat A szegény és társadalmilag kirekesztett népesség összetétele néhány demográfiai és munkaerő-piaci jellemző szerint, 2009-2014

	2009		2012		2014	
	SAD	SZ&TK	SAD	SZ&TK	SAD	SZ&TK
Életkor						
0-17	20	22	22	22	21	21
18-24	10	10	12	12	11	10
25-49	33	33	30	29	32	32
50-64	22	23	22	23	21	22
65+	15	13	15	14	15	15
Összesen	100	100	100	100	100	100
Háztartásfő neme						
Férfi	71	73	79	79	77	76
Nő	29	27	21	21	23	24
Összesen	100	100	100	100	100	100
Háztartásfő iskolázottsága						
Legfeljebb általános	42	37	35	34	42	37
Szakmunkásképző	37	41	43	43	42	43
Érettségi	16	17	17	17	13	16
Diploma	5	6	6	6	3	4
Összesen	100	100	100	100	100	100
Etnikai hovatartozás						
Nem roma	90	91	88	89	83	86
Roma	10	9	12	11	17	14
Összesen	100	100	100	100	100	100
Háztartás típusa						
Egyszemélyes, <65	8	7	6	7	9	9
Egyszemélyes, 65+	6	5	7	7	6	6
Pár, legalább egy tag 65+	6	6	5	5	7	7
Pár, mindkét tag <65	8	9	7	8	6	7
Más háztartás gyermek nélkül	23	23	24	23	26	25
Egyedülálló szülő	4	4	4	5	5	4
Pár 1 gyermekkel	8	8	7	7	5	5
Pár 2 gyermekkel	9	11	7	7	7	7
Pár 3+ gyermekkel	7	7	8	7	8	8
Más háztartás gyermekkel	21	21	25	25	22	21
Összesen	100	100	100	100	100	100
A háztartás munkaintenzitása						
MI=0-0.20	32	42	29	33	23	26
MI=0.20-0.45	17	15	18	19	19	19
MI=0.45-0.55	16	15	18	18	19	20
MI=0.55-0.85	14	13	14	13	18	15

	2009		2012		2014	
	SAD	SZ&TK	SAD	SZ&TK	SAD	SZ&TK
MI=0.85-1.0	21	17	20	18	23	21
Érvényes MI összesen	100	100	100	100	100	100
Nincs érvényes MI						
A háztartás gazdasági aktivitása						
Htfő foglalkoztatott, más nem	20	20	21	22	26	28
Htfő foglalkoztatott, más is	18	17	24	22	29	26
Htfő inaktív vagy munkanélküli	25	23	27	27	20	20
Htfő nyugdíjas, nincs fogl.	30	32	23	24	21	22
Htfő nyugdíjas, van fogl.	8	8	5	5	4	5
Összesen	100	100	100	100	100	100
Lakóhely						
Budapest	11	10	11	11	8	8
Város	47	48	52	53	49	52
Község	43	42	37	37	43	40
Összesen	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítások a TÁRKI Háztartás Monitor alapján.

Magyarázat: SAD – súlyos anyagi depriváció (kilenc elemi indikátor közül a háztartás legalább négyben érintett); SZ & TK – szegénység és társadalmi kirekesztettség, az Európa 2020 stratégia szegénységi céljához tartozó kompozit indikátor.

Megjegyzés. Az etnikai hovatartozás és a munkaintenzitás mérésében történt változásról lásd a 2.5. táblázat alatti megjegyzést.

3. A HÁZTARTÁSOK FOGYASZTÁSA: ÖSSZETÉTEL ÉS TÁRSADALMI JELLEMZŐK (SIMONOVITS BORI – SZIVÓS PÉTER)

A Háztartás Monitor kutatás minden alkalommal a lakossági jövedelmek részletes vizsgálata mellett a kiadások, a fogyasztás szerkezetét is feltárja. Ebben a tanulmányban tehát – a tanulmánykötetben található más témakörökhöz hasonlóan – lehetőségünk van az időbeli összehasonlításra.

A fogyasztással kapcsolatos elemzésünkben mindenekelőtt azt érdemes tisztázni, hogy milyen tételeket és milyen elemzési szinten vizsgáljunk. Az előbbire évek óta kiforrott tételsort alkalmazunk, amelyben egyes javak és szolgáltatások fogyasztására – jellegüktől függően – havi (pl. élelmiszer, lakásfenntartással kapcsolatos rendszeres kiadások), háromhavi (pl. ruházkodás, egészségügyi kiadások) vagy éves szinten (pl. lakáskarbantartás, üdülés, tartós műszaki cikkek) kérdezünk rá. A fogyasztás ebben az esetben az adott időszakban az adott termékcsoportra vagy szolgáltatástípusra költött, forintban kifejezett pénzt jelenti.[24] Jelezzük, hogy ez a módszertan eltér a KSH hosszú ideje alkalmazott módszerétől, ahol az adatgyűjtés fontos részét képezi az ún. naplóvezetés is. Mivel mi háztartási naplót nem készítünk, hanem egyszeri kérdezés keretében gyűjtünk információkat, így részben ennek következtében az adatok közvetlenül nem összehasonlíthatóak.

Az elemzési egység kérdéskörét illetően viszonylagos konszenzus van abban, hogy a fogyasztás jellemzően háztartási szinten értelmezendő, még akkor is, ha egyes tételek esetén jól elkülöníthető személyenként is a fogyasztás mértéke. Elemzésünkben mi is a háztartások fogyasztását vizsgáljuk, ugyanakkor a háztartások eltérő nagysága, szerkezete (pl. hány felnőtt és hány gyerek él együtt, milyen az aktívak és inaktívak aránya) és ezekből fakadóan a háztartási fogyasztás méretgazdaságossága miatt, ha a háztartásokat össze akarjuk hasonlítani, olyan súlyt kell rendelni az egyes háztartástagokhoz, amelyek arányban állnak a fogyasztásukkal az adott méretű és szerkezetű háztartáson belül. Ennek kezelésére különböző ekvivalencia-skálákat használnak a kutatók, amelyeknek a magyar háztartások fogyasztásához való „illeszkedését" a 2004/2005-ös adatok alapján Varga (2006) részletesen vizsgálta. Az összehasonlítás alapján arra következtetésre jutott, hogy a magyar viszonyokhoz a világszerte elterjedt egységskálák közül leginkább az OECD1-es skála illeszkedik.[25] Ugyanakkor mivel a korábbi kutatások során a 0,73-as kitevővel számolt ekvivalencia-skálát használtuk, ezért – ahol az összehasonlítás miatt szükséges – most is az így kalkulált adatokat közöljük. (A jövedelmi adatokkal történő összevethetőség miatt használjuk továbbá az OECD2-es skálát is.[26])

3.1. A FOGYASZTÁS MÉRTÉKE

A magyar háztartások 2014-ben havonta átlagosan 155 ezer forintot költöttek fogyasztási kiadásokra; ez egy főre vetítve 79958 forintot jelentett. A kiadásokat 0,73-as kitevővel korrigált fogyasztási egységekre számítva ez 92818 forintos, OECD1-es skálával számolva pedig 90828 forintnyi kiadást jelentett. A 3.1. táblázatban összefoglaltuk, hogy ezek az értékek hogyan alakultak a 2007 és 2014 közötti összesen négy adatfelvétel idején, háztartásonként illetve a különböző fogyasztási ekvivalencia skálák szerint. A táblázat értékeit soronként összevetve a korábbi években nominálisan 10-11%-os növekedést láthatunk a vizsgálat évei között, melyet azonban korrigálnunk kell a fogyasztói árak inflációjával ahhoz, hogy a reálérték alakulását becsülhessük.

A 2009 és 2012 közötti időszakra becsült árindex 115,9% illetve a 2009 és 2007 közötti időszakra 113,9%-os általános fogyasztói árindexszel számolva 4-4%-os reálcsökkenést tapasztalunk a két vizsgált időszakban. Ez a 2007 és 2012 közötti öt évben nagyjából 8%-os reálcsökkenést jelentett, mely hasonló a 2005 és 2007 közötti

[24] Nem pedig az elfogyasztott mennyiséget: pl. hány kilogramm kenyeret vagy hány kilowatt áramot fogyasztott a kérdezett háztartás.

[25] Az OECD1-es skála az 1. felnőtt háztartástaghoz 1-es, a további felnőttekhez 0,7-es, a 15 éves és az alatti gyermekekhez pedig 0,5-es súlyt rendel.

[26] Az OECD2-es skála a felnőttek mellé 0.5-ös, a 15 éves és az alatti gyermekek mellé pedig 0.3-as súlyt rendel.

mértékhez. Mindez alapján összességében megállapíthatjuk, hogy a fogyasztás összehúzódása a teljes 2007 és 2012-es időszak egészét jellemezte. A most vizsgált 2012-2014-es időszakban a becsült általános fogyasztói árindex a korábbi töredéke, mindössze 101,4%, így az egy főre jutó fogyasztás 6,4%-os nominális növekedése 4,9%-os reálérték növekedést jelent. Ugyanakkor a háztartási szinten mérve csak 0,5%-os növekedést látunk. Ezek alapján összességében, a korábbi periódusoktól eltérően a fogyasztás 3-4%-os reálnövekedéséről beszélhetünk.

3.2. A FOGYASZTÁS TÁRSADALMI MEGHATÁROZÓI

A háztartások jellemzői (összetétel és településtípus) illetve a háztartásfők társadalmi-demográfiai jellemzői számottevőmértékben határozzák meg a háztartás fogyasztását 2014-ben. (3.2. táblázat) A településtípus és a háztartás létszáma egyaránt meghatározó jelentőségűek: míg a fővárosi háztartások az országos átlag 141%-át fogyasztják havonta, addig a városokban élők az átlag 95%-át, és a községek háztartásai pedig mindössze 81%-át.

A háztartások mérete jelentősen meghatározza a háztartások fogyasztását: minél nagyobb egy háztartás, annál kevesebb az egy fogyasztási egységre jutó fogyasztás. Míg ugyanis az egyfős háztartások átlagos fogyasztása meghaladta a 116 ezer forintot, a legalább négyfős háztartásoké ennek alig több mint a fele61 ezer forint volt fogyasztási egységenként. Nyilvánvaló, hogy mindkét összefüggés (településtípus és háztartásméret) mögött összetételi hatás (is) van, azaz más a különböző összetételű és földrajzi elhelyezkedésű háztartások társadalmi, gazdasági és demográfiai összetétele.

A háztartásfő legfontosabb jellemzői szerint összehasonlítva azt látjuk, hogy a legmagasabb jövedelmi ötödébe tartozó, diplomásként, önállóként illetve vállalkozóként dolgozó háztartásfővel rendelkező háztartások fogyasztása a legmagasabb volumenű. E társadalmi csoportok körében az OECD1-es skála alapján számolt fogyasztás az átlagos érték 149-169%-a. Ezzel szemben a legalacsonyabb fogyasztási szintet az alacsonyan képzett (érettségivel nem rendelkező) illetve inaktív háztartásfőjű, legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozó, legalább négyfős háztartások körében találunk, ahol az egy fogyasztási egységre vetített fogyasztás jellemezően az átlagos szint mindössze 60-70%-a.

A háztartásfő kora szintén érdemben befolyásolja az egy főre jutó fogyasztást, amelyből elsősorban a 30-39 év közötti háztartásfővel rendelkező háztartások fogyasztása emelkedik ki. A korábbi eredményekkel összevetve azt látjuk, hogy amíg 2012-ben a 60-69 éves háztartásfőjű háztartások fogyasztása átlag feletti volt (112%), addig 2014-ben ugyanennek a csoportnak a fogyasztása az átlagos szintre esett vissza (99%). Ezzel párhuzamosan megugrott a 30-as éveiben járó háztartásfővel rendelkező háztartások fogyasztása: míg 2012-ben alig érték el az átlagos fogyasztási szinten (98%), addig 2014-re csaknem 10%-kal haladták meg az átlagot (109%).

További említésre méltó változás, hogy a háztartásfő iskolai végzettsége szerint valamelyest nőttek a háztartások fogyasztásbeli különbségei. Míg 2012-ben a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező háztartásfőkkel élők fogyasztása az átlagos fogyasztási szint háromnegyede, 76%-a volt, addig az egyetemet végzett háztartásfők esetében ez 143% volt. 2014-ben viszont ehhez képest a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkező háztartások közötti különbség megnőtt: az alacsony iskolázottságú háztartásfők háztartásainak fogyasztása az átlagos szint kétharmadára, 67%-ra esett vissza, a diplomás háztartásfőké viszont az átlag 149%-ára nőtt. Összességében tehát a vizsgált társadalmi jellemzők mentén a fogyasztás egyenlőtlensége nagyobb 2014-ben, mint két évvel korábban.

3.3. FOGYASZTÁSI TÉTELEK

Ami az egyes fogyasztási tételeket illeti, nem meglepő, hogy a legtöbbek által fogyasztott termékek és szolgáltatások a napi létfenntartáshoz kapcsolódnak: a magyar háztartások szinte mindegyike (99,4%) költ élelmiszerre és majdnem mindegyike lakásfenntartásra (98,9%), testápolásra (99,2%) valamint mosó- és tisztítószerekre (98,9%). Ennél kisebb arányban, de tízből legalább kilenc háztartás költ telefonálásra, televízió

illetve, internet-előfizetésre (92,9%).[27] Ezek mellett a fogyasztási tételek mellett az egészségüggyel kapcsolatos kiadások is meghatározóak: tízből nyolc-kilenc háztartásban jelentkeznek rendszeresen orvosi és gyógyszer kiadások (85%).

A lakásfenntartási kiadások közül a legnagyobb arányban elektromos árammal (98,8%) és a fűtéssel[28]kapcsolatos kiadásokra költenek a háztartások. Emellett a víz- és csatornahasználatból eredő kiadások a magyar háztartásokat 92,7%-át terhelik havonta. Szemétszállításra a háztartások bő háromnegyede költ rendszeresen, és lakbérre illetve közös költségre pedig a háztartások bő egyharmada.

Tízből nagyjából hét háztartás költ közlekedésre és ruházkodásra, körülbelül csaknem kétharmaduk szépségápolásra, minden második háztartás pedig élvezeti cikkekre (pl. cigarettára vagy szeszes italra). Ezek közül a szépségápolásra költők aránya nőtt a leginkább az elmúlt 5 éves időszakban: míg 2009-ben a háztartások 48,9%-a költött rendszeresen ilyen jellegű szolgáltatásokra és termékekre (pl. fodrászra, kozmetikusra vagy szoláriumra), addig 2012-ben ez az arány 56,9%, 2014-ben pedig 65,6% volt.

Tíz háztartásból nagyjából három kiadásai között találunk valamilyen lakáskarbantartással, háztartással vagy lakásfelszereléssel, üdüléssel illetve művelődéssel, oktatással vagy szórakozással kapcsolatos kiadási tételt. A háztartások nagyjából egyötöde fizetett 2014-ben ház- vagy ingatlanadót és ennél valamivel kevesebben költöttek, tartós műszaki cikkekre illetve sportra.

A művelődésre, oktatásra illetve szórakozásra rendszeresen költők aránya jelentősen megnőtt az elmúlt 5 évben, hiszen míg 2009-ben és 2012-ben a magyar háztartások legfeljebb egynegyede költött ezekre, addig 2014-ben a művelődésre, oktatásra költők aránya megközelítette, a szórakozásra rendszeresen költők aránya pedig meghaladta a 30%-ot. Az üdülésre is áldozókrészesedése2007 óta épp a legutóbbi, 2014-es évben volt a legmagasabb, mivel 2012-ig a háztartások legfeljebb 22%-a, 2014-benviszont már 29%-a fordított valamennyit üdülésre. Ezzel szemben mind a lakásfenntartásra, mind a tartós műszaki cikkekre a vizsgált időszak elején (2004 és 2007 között) nagyobb arányban a háztartások költöttek, mint a vizsgált időszak második felében (2009 után). Úgy tűnik, hogy egyrészt az átlagjövedelem szintjének emelkedése, másrészt a kormányzati „fogyasztás-politika" (lásd pl. a cafetéria rendszer preferenciáit) több tételnél emeli az adott kiadásra fordító háztartások arányát, hiszen jelentősen növekedett a ruházkodásra, sportra, szépségápolásra és az üdülésre költő háztartások aránya. (3.3. tábla)

A háztartásoknak csak egy szűk körét érintik olyan jellegű kiadások, mint más háztartások pénzbeli támogatása (5,9%), illetve tartásdíj fizetése (2,2%)

A háztartások ekvivalens jövedelemi ötödei szerint vizsgálva a fogyasztási tételenkénti kiadási arányokat azt látjuk, hogy vannak olyan alapvető kiadási tételek, melyekre a háztartások szinte mindegyike költ. Ezek az élelmiszerfogyasztás, a lakásfenntartással kapcsolatos, valamint a tisztító- és tisztálkodó-szerekre fordított kiadások. Ezeken az alapvető szükségletek kielégítésén kívüli tételek esetében viszont jelentős különbségek vannak a jövedelmi ötödök fogyasztási gyakoriságában. (3.4. táblázat)

A leginkább jövedelem-érzékeny kiadási tétel az üdülésre, nyaralásra szánt kiadás: míg az alsó jövedelmi ötödbe tartozók mindössze 10%-a, addig a felső ötödbe tartozók közel kétharmada, 64%-a költött a kérdezést megelőző 12 hónapban nyaralásra, azaz a különbség több, mint hatszoros. Emellett a „luxuskiadás" kategóriába sorolható a művelődésre, oktatásra, korrepetálásra, sportra, tartós műszaki cikkre, vagy a szórakozásra szánt kiadások: a legszegényebb és leggazdagabb jövedelmi ötödbe tartozó háztartásokat összevetve háromszoros-négyszereseltérést találunk. . Más háztartásokat a leggazdagabb háztartások hatszoros arányban támogatnak pénzzel a legszegényebbekhez képest.

Szintén jelentős, legalább kétszeres arányt találtunk a szépségápolásra, valamint a lakásfelszerelési cikkekre költő háztartások aránya között a két szélső jövedelmi ötöd összevetésekor. Általános trend a többi vizsgált

[27] A 2014-es évben először együtt számoltuk e három kiadási tételre szánt költségeket, az ún. komplex előfizetések terjedése miatt.

[28] A fűtés a kiadási tételek tekintetében vagy gáz, vagy a távfűtéses lakások esetén meleg víz és fűtésdíj formájában jelentkezik.

fogyasztási tétellel kapcsolatban, hogy a háztartási jövedelem kvintiliseiben felfelé haladva szintén növekvő arányban fogyasztják azokat a háztartások.

A ténylegesen fogyasztók körében a fogyasztási tételekre költött átlagos kiadások volumene a legalsó és legfelső ötödbe tartozó háztartások között a vizsgált tételek nagy részében 1,5-2-szeres különbséget mutat. A legkisebb differenciát a lakásfenntartással kapcsolatos kiadásokban találjuk: ezek közül is a legkisebb különbség a fűtésre illetve a fűtés nélküli áram- és gázfogyasztásra költött összeg tekintetében található, azaz legkevésbé az energiaköltségeken képesek a háztartások takarékoskodni (3.5. táblázat). A lakáskarbantartásra, háztartási és lakásfelszerelési cikkekre, tartásdíjra, ruházkodásra, valamint sportolásra és szórakozásra 2012-ben mért három-négyszeres különbségek a 2014-es adatokban nem rajzolódtak ki. (vö. Simonovits-Szivós 2013.)

3.4. A FOGYASZTÁS SZERKEZETE

A fogyasztás szerkezetének vizsgálatából megtudhatjuk, hogy a háztartások átlagosan a kiadásaik mekkora részét fordítják az egyes tételekre. (3.6. táblázat) Az összes kiadás legnagyobb hányadát az élelmiszerrel kapcsolatos kiadások tették ki az elmúlt 10 évben: ennek arány ugyan a vizsgált időszakban néhány százalékpontnyit csökkent, de az elmúlt öt évben még is a háztartások fogyasztásának nagyjából az egyharmadát tette ki. A másik jelentős költségelem a lakásfenntartással kapcsolatos kiadás, melyek viszont jelentősen megnőttek a vizsgált időszakban: míg a 2004/2005-ös adatfelvétel idején a kiadások egynegyedét tették ki a lakásfenntartással kapcsolatos költések, addig 2009-ben ez a tétel meghaladta az összes fogyasztás 30%-át, majd 2014-re megközelítette a kiadások egyharmadát.

3.1. ábra A fogyasztási kiadások szerkezete (százalékban), 2012-ben és 2014-ben

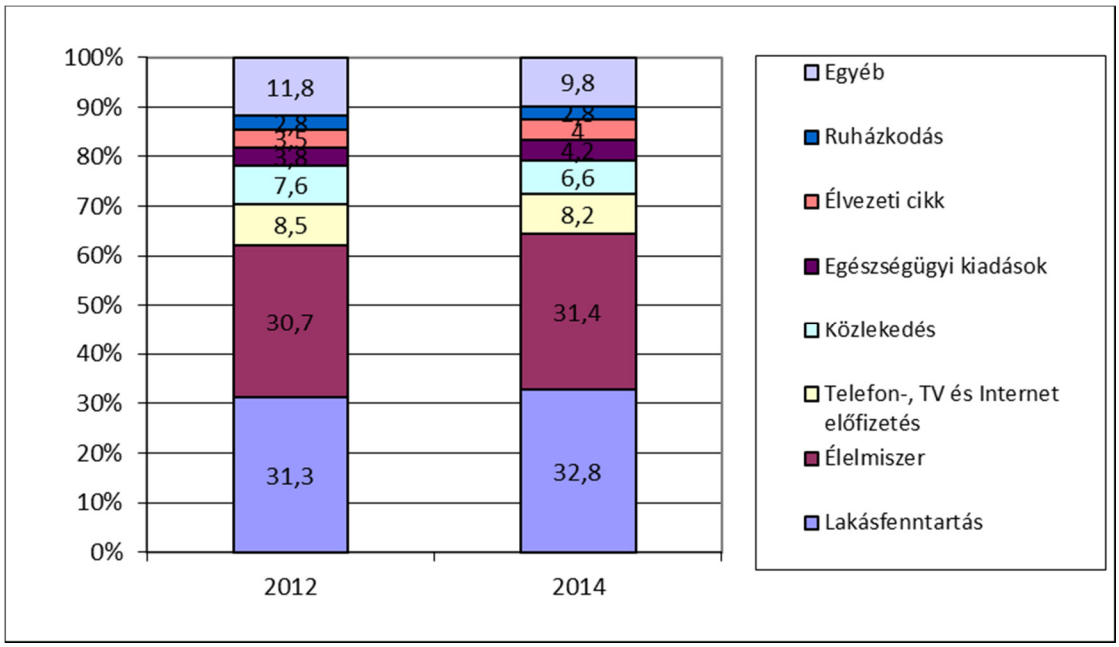

Közlekedésre, telefon, tévé- és internet-előfizetésre együtt a költségek 7-8%-a, egészségügyi kiadásokra és élvezeti cikkekre nagyjából 4-5%-a jutott a teljes vizsgált időszakban. 2007-hez képest változás, hogy 2009-re felére esett vissza a ruházkodásra, és 2014-re harmadára a lakáskarbantartásra fordított kiadások aránya, valamint minimálisra csökkent a tartós műszaki cikkekre és a lakásfelszerelési cikkekre fordított kiadási arány. Tisztítószerekre és tisztálkodó szerekre az összkiadásuk kevesebb, mint 2–2%-ot költötték a magyar háztartások 2014-ben. A többi kiadási tétel legfeljebb 1%-os súllyal jelent meg az összes kiadáson belül.

Ki kell emelni a legáltalánosabb, egyben legjelentősebb fogyasztási tételt, az élelmiszert, mert ez az a tétel, amelyre mindenkinek kell költenie, így a jövedelemhez, vagy az összes fogyasztáshoz viszonyított élelmiszerfogyasztási arány jó indikátora a jól-létnek. Az élelmiszerfogyasztás összes fogyasztáson belüli aránya szoros összefüggésben áll a háztartás gazdasági-társadalmi helyzetével. A 3.7. táblázat a háztartások jellemzői

(összetétel és településtípus) illetve a háztartásfők társadalmi-demográfiai jellemzői szerint elemzi a háztartások élelmiszerfogyasztási arányát az összes fogyasztáson belül.

Legerősebb az összefüggés a háztartás jövedelme illetve a háztartásfő iskolai végzettsége valamint az élelmiszerre fordított kiadási arány között. Míg a leggazdagabb jövedelmi ötöd fogyasztásának 26%-át, a legalacsonyabb ötödbe tartozók esetében a fogyasztásuk 40%-át teszi ki az élelmiszer. Iskolai végzettség szerint ugyanilyen mértékű különbséget látunk a legmagasabb és a legalacsonyabb végzettségű csoport fogyasztása között: míg a felsőfokú végzettségű háztartásfővel rendelkezők fogyasztásának 28%-át, a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők fogyasztásának 41%-át adja az élelmiszerfogyasztás. A háztartásfő foglalkozása szintén fontos tényező: míg a fizikai foglalkozásúak átlagosan a kiadásaik 35%-át fordítják élelmiszerre, addig a szellemi és vezető foglalkozású háztartásfők esetében ez az arány 31%, az önállók esetében pedig mindössze 26%.

A háztartások mérete és a településtípus alapján összevetve a háztartások fogyasztását, szintén találunk különbségeket. Míg az 1-3 fős háztartások között nincs érdemi különbség, addig a 4 fős vagy annál nagyobb háztartások az átlagot (33%) meghaladó arányban költenek élelmiszerre (36%). Fordított az összefüggés a település mérete és az élelmiszerfogyasztás aránya között: minél kisebb településen található a háztartás, annál nagyobb az élelmiszerre fordított kiadás aránya. (Itt sem szabad megfeledkezni az összetételi hatásról, azaz az eltérő földrajzi elhelyezkedésű háztartások társadalmi, gazdasági és demográfiai összetétele jelentős eltéréseket mutat.)

Az élelmiszerhez hasonlóan kiemelt fontosságú a szinte minden háztartás számára elkerülhetetlen lakásfenntartás: az ezzel kapcsolatos kiadások jelentősen megnőttek, megkétszereződtek a vizsgált tíz év alatt, mégpedig úgy, hogy a növekedés nagyobb része az időszak közepén történt, az utolsó két évben mindössze 5 százalékponttal emelkedett az összeg (3.3. táblázat). A lakásfenntartással kapcsolatos kiadások közé soroltuk a gáz-, víz- es meleg víz- illetve fűtésdíjat, az elektromos árammal, a víz- es csatornahasználattal, illetve szemétszállítással kapcsolatos költségeket, valamint a lakbért es közös költséget. A 3.8. táblázat szerint minden vizsgált tényező összefüggést mutat a lakásfenntartási kiadások alakulásával. A háztartás jellemzői szerint láthatók legfontosabb összefüggések: egyrészt a fővárosban és a városokban többet költenek lakásfenntartásra, mint a községekben, másrészt hogy minél kisebb a háztartás, annál nagyobb aranyú fogyasztási tételt jelent a lakásfenntartás. Emellett a 60 éven felüli háztartásfővel élők, az általánosnál alacsonyabb iskolai végzettségű, a nyugdíjas és fizikai munkát végző háztartásfők valamint a második jövedelmi ötödbe tartozó háztatások az átlagot meghaladó arányban költenek lakásfenntartásra. Ezzel szemben az 50 évnél fiatalabb háztartásfőjű háztartások tagjai, a nem fizikai munkát végzők, az alkalmazottak és a legfelső jövedelmi ötödbe tartozók az átlag alatti mértékben fordították a teljes fogyasztásuk egy részét lakásfenntartással kapcsolatos kiadásokra 2014-ben.(3.8. táblázat)

3.5. ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban a magyar háztartások fogyasztásának legfontosabb jellemzőit vizsgáltuk, a Tárki 2014-es háztartás monitor kutatásának adatfelvétele alapján. A magyar háztartások 2014-ben havonta átlagosan 155 ezer forintot költöttek, mely 80 ezer forintnyi egy főre jutó fogyasztást, és OECD1-es skála szerint pedig egy fogyasztási egységre nézve 91 ezer forintnyi kiadást jelentett. Összességében, a korábbi periódusoktól eltérően a fogyasztás 3-4%-os reálnövekedéséről beszélhetünk 2012és 2014 között.

A háztartások legfőbb jellemzői alapján a korábbi évekhez hasonlóan a háztartás létszáma és fogyasztása között negatív összefüggés figyelhető meg, azaz minél kisebb a háztartás, annál nagyobb az egy főre jutó fogyasztása. A legfontosabb társadalmi jellemzők szerint vizsgálva a fogyasztást pedig elmondható, hogy legmagasabb fogyasztási szintet a legmagasabb jövedelmi ötödébe tartozó, diplomás és szellemi munkát végző illetve vállalkozóként dolgozó háztartásfővel rendelkező háztartások érik el. Ezzel szemben a legkevesebbet az alacsonyan képzett (érettségivel nem rendelkező) illetve inaktív háztartásfőjű, legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozó, legalább négyfős háztartások fogyasztanak. Adataink szerint a vizsgált dimenziókban növekedett a fogyasztás egyenlőtlensége.

Úgy tűnik, hogy egyrészt az átlagjövedelem szintjének emelkedése, másrész a kormányzati „fogyasztás-politika” sok tételnél emeli az adott kiadásra fordító háztartások arányát. Kiemelkedően növekedett a ruházkodásra, sportra, szépségápolásra és az üdülésre költő háztartások aránya.

Adataink megerősítették azt a közgazdaságtanból jó ismert összefüggést, hogy az élelmiszerfogyasztás összes fogyasztáson belüli aránya szoros összefüggésben áll a háztartás gazdasági-társadalmi helyzetével, azaz a magasabb életszínvonalon élő háztartások kisebb arányban költenek élelmiszerre, mint az alacsonyabb státuszúak.

A lakásfenntartással kapcsolatos kiadások – melyek a vizsgált periódusban nagyjából másfél százalékponttal növekedtek a kiadásokon belül – a legfontosabb szocio-demográfiai változók szerint vizsgálva megállapítottuk, hogy minden vizsgált tényező összefüggést mutat azzal, hogy a teljes költésen belül mekkora részben költ egy háztartás erre. Általában elmondható, hogy a középkorú, magasabb iskolai végzettségű, a szellemi, önálló illetve vezetői munkát végző háztartásfőjű, a városokban illetve községekben élők és a 3 főnél nagyobb háztartások az átlagosnál (33,5%) kevesebbet költenek lakásfenntartásra, de ezek az eltérések nem olyan mértékűek, mint az élelmiszerre fordított kiadások esetében.

3.6. IRODALOM

Bernát Anikó (2007): Háztartások fogyasztása In: Szivós Péter és Tóth István György (szerk.): Köz, teher, elosztás. Tárki Monitor jelentések 2008. pp 143–153. Tárki 2008

Varga Noémi (2006): Fogyasztási jellemzők. In: Szivós Péter és Tóth István György (szerk.): Feketén-fehéren. Tárki Monitor jelentések 2005. pp 109–124. Tárki 2006

Simonovits Bori – Szivós Péter (2013): A háztartások fogyasztása 2012-ben In: Szivós Péter és Tóth István György (szerk.): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. Tárki Monitor jelentések 2012. pp 61–74. Tárki 2013

3.7. TÁBLÁZATOK

3.1. táblázat A háztartások fogyasztása és a különböző fogyasztási egységekre jutó fogyasztások 2007-2014 (átlag, forintban), illetve 2012-2014 közötti változások

	N	Háztartásfogyasztása	Egy főre jutó fogyasztás	Fogyasztási egységre jutó (0,73-as kitevővel korrigált háztartásnagyság)	Fogyasztási egységre jutó (oecd1)	Fogyasztási egységre jutó (oecd2)
2007	2020	131448	60360	72271	70404	n.a*
2009	1967	139979	66910	79228	77340	86592
2012	1982	152096	75142	88259	86152	96060
2014	1802	155034	79958	92818	90828	100441
2014/2012 nominál		1,019	1,064	1,052	1,054	1,046
2014/2012 reál		1,005	1,049	1,037	1,040	1,031

**nincs adat*

3.2. táblázat Az összes fogyasztás átlaga OECD1 skála alapján a háztartások és háztartásfők társadalmi-demográfiai jellemzői alapján, 2012-ben és 2014-ben

	2012		2014	
	Összes fogyasztás (Ft/hó)	Arány (összes=100%)	Összes fogyasztás (Ft/hó)	Arány (összes=100%)
Összesen	86152	100	90828	100
A háztartásfő életkora				
18–29 éves	81317	94	88612	98
30–39 éves	84689	98	98878	109
40–49 éves	82000	95	85239	94
50–59 éves	81136	94	88871	98
60-69 éves	96517	112	90155	99
70 év feletti	89271	104	92951	102
A háztartásfő iskolai végzettsége				
Legfeljebb 8 általános	65495	76	60537	67
Szakmunkásképző	74792	87	78934	87
Érettségi	93698	109	97287	107
Felsőfokú	123210	143	135486	149
A háztartásfő gazdasági aktivitása				
Alkalmazott	89871	104	92757	102
Vállalkozó	116061	135	153090	169
Nyugdíjas	88044	102	87169	96
Egyéb	52395	61	55637	61
Az aktív háztartásfő foglalkozása				
Önálló	104722	122	144395	159
Vezető	109527	127	103181	114
Szellemi	121408	141	121868	134
Fizikai	77214	90	79259	87
A háztartási jövedelem ötödei OECD1 skála alapján számolva				
1. kvintilis	51379	60	56859	63
2. kvintilis	70560	82	70254	77
3. kvintilis	83552	97	82944	91
4. kvintilis	96108	112	100189	110
5. kvintilis	128950	150	144164	159
Háztartáslétszám				
1	101385	118	116107	128
2	93450	109	90270	99
3	76181	88	77856	86
4+	61229	71	62833	69
Településtípus				
főváros	116883	136	127972	141
város	83376	97	86171	95
község	71044	83	73154	81

3.3. táblázat Az egyes fogyasztási tételekre költő háztartások aránya és a fogyasztási egységekre vetített átlagos kiadás az adott tételre költő háztartások körében 2004–2014 között*

	2004/2005		2006/2007		2009		2012		2014	
	Adott tételre költők háztartások aránya	Átlag (Ft)	Adott tételre költők háztartások aránya	Átlag (Ft)	Adott tételre költők háztartások aránya	Átlag (Ft)	Adott tételre költők háztartások aránya	Átlag (Ft)	Adott tételre költők háztartások aránya	Átlag (Ft)
Az elmúlt hónapban										
Élelmiszer	99,8	21160	99,7	21887	99,3	23139	99,8	25074	99,4	27178
Élvezeti cikk	50,2	5445	49,9	5824	47,1	6016	46,0	6104	49,4	8114
Közlekedés	63,5	6771	65,5	6304	59,9	7419	64,3	8594	68,9	9681
Telefonszámla	88,8	4301	92,0	4012	89,6	4127	95,4	8480	92,9	11102
TV, kábeltévé	63,7	2060	69,1	2188	74,2	2265				
Internet előfizetés	12,3	3540	28,7	2737	41,6	2314				
Lakásfenntartás összesen	99,6	14151	97,8	16004	99,4	22135	97,8	26736	98,9	28748
Ebből: Lakbér, közös költség	38,7	4441	32,8	5221	35,4	6812	36,7	6970	38,3	11175
Szemétszállítás	69,7	761	77,3	898	79,4	1031	75,2	1401	76,9	1536
Elektromos áram (fűtés nélkül)	99,5	3466	98,3	4186	98,6	5094	97,5	5982	98,8	5439
Gáz	84,3	2643	84,6	4319	79,1	8090	77,7	8585	80,4	7525
Melegvízdíj és fűtésdíj (táv- vagy központi fűtés esetén)	33,5	4664	26,4	6823	21	10425	27,8	12030	23,1	11376
Víz- és csatornahasználati díj	92,5	2181	91,8	2660	92,9	2682	92,8	3586	92,7	3300
Az elmúlt 3 hónapban										
Ruházkodás	60,2	11170	62,0	9728	52,1	9584	61,9	10269	69,8	12424
Egészségügyi kiadások	83,7	10047	82,5	10679	82,1	10821	83,6	12234	85,3	10892
Testápolás, tisztálkodási szerek	98,8	3602	97,8	3593	97,2	3391	99,2	3761	99,2	4191
Mosóporok, tisztítószerek	98,5	3402	98,3	3571	97,4	3243	98,8	3740	98,9	3869
Művelődés, oktatás, korrepetálás	28,5	7840	29,9	6678	21,4	7273	23,2	6943	29,1	6218
Szórakozás	23,1	7143	26,7	7943	24,3	6842	25,2	7404	34,0	8124
Sport	11,3	10631	12,7	6297	10,7	6300	13,5	6218	18,0	7836
Szépségápolás	60,2	3219	63,3	3283	48,7	3758	56,9	4037	65,6	4574
Az elmúlt 12 hónapban										
Háztartási-, lakásfelszerelési cikk	27,3	37396	27,1	39694	23,3	27498	29,4	17555	31,4	20173
Üdülés	21,5	66365	21,9	61173	16,2	57246	19,2	60026	28,7	67928
Lakáskarbantartás	35,4	99030	34,7	147388	23,2	76719	28,8	73387	27,6	52903
Tartós műszaki cikk	21,0	45710	21,2	46846	12,8	39070	15,5	37060	17,0	41582
Tartásdíj	1,3	125979	2,9	167250	1,7	50425	2,1	136582	2,2	97226
Más háztartás pénzbeni támogatása	8,9	97380	6,2	106182	5,3	93887	8,3	221562	5,9	160683
Házadó, ingatlanadó	20,7	7664	18,7	7867	17,4	4935	21,4	5390	21,7	4969

**Megjegyzés: 0,73-as kitevővel számolva*

3.4. táblázat Az egyes fogyasztási tételek adott időszakban való fogyasztásának gyakorisága az egy fogyasztási egységre jutó havi háztartásjövedelem ötödei szerint, 2014-ben (százalék)*

Kiadási tételek	Alsó ötöd	2.	3.	4.	Felső ötöd	összesen
Az elmúlt hónapban az adott tételre költők aránya,%						
Élelmiszer	100	100	100	100	100	100
Élvezeti cikk	46	38	38	55	70	49
Közlekedés	48	57	68	81	91	68
Telefonszámla, TV, kábeltévé és Internet előfizetés együtt	81	90	96	99	99	93
Lakásfenntartás összesen	99	100	99	100	99	100
Ebből: Lakbér, közös költség	27	26	39	44	56	38
Szemétszállítás	71	83	78	75	78	77
Elektromos áram (fűtés nélkül)	97	99	99	100	99	99
Gáz	65	75	84	86	92	80
Melegvízdíj és fűtésdíj (táv- vagy központi fűtés esetén)	17	19	26	27	29	24
Víz- és csatornahasználati díj	86	93	93	96	95	93
Az elmúlt 3 hónapban az adott tételre költők aránya,%						
Ruházkodás	57	54	67	80	93	70
Egészségügyi kiadások	75	91	88	90	82	85
Testápolás, tisztálkodási szerek	98	100	99	100	99	99
Mosóporok, tisztítószerek	98	99	99	100	99	99
Művelődés, oktatás, korrepetálás	15	19	22	34	55	29
Szórakozás	18	17	24	45	66	34
Sport	10	8	12	22	37	18
Szépségápolás	41	53	60	84	91	66
Az elmúlt 12 hónapban az adott tételre költők aránya,%						
Háztartási-, lakásfelszerelési cikk	18	22	29	40	48	31
Üdülés	10	13	22	36	64	29
Lakáskarbantartás	21	31	32	31	24	27
Tartós műszaki cikk	7	15	16	23	24	17
Tartásdíj	2	2	2	1	4	2
Más háztartás pénzbeni támogatása	2	4	5	6	12	6
Más külföldön élő személy vagy háztartás	20	26	25	21	16	2
Házadó, ingatlanadó	18	22	29	40	48	22

**Megjegyzés: 0,73-as kitevővel számolva*

3.5. táblázat Az egyes fogyasztási tételekre költő háztartások kiadása az egy fogyasztási egységre jutó kiadás az adott periódusban, a háztartásjövedelem ötödei szerint, 2014-ben (forint)*

Kiadási tételek	Alsó ötöd	2.	3.	4.	Felső ötöd	Összesen
Az elmúlt hónapban						
Élelmiszer	19676	23503	27653	29601	35310	27176
Élvezeti cikk	5928	6187	6533	8076	11364	8109
Közlekedés	5494	6086	8063	9786	15456	9681
Telefonszámla, TV, kábeltévé és Internet előfizetés együtt	7655	8069	9993	11528	15860	11102
Lakásfenntartás összesen	18907	22374	27294	30656	44901	28772
Ebből: Lakbér, közös költség	9994	6282	7568	8207	18750	11175
Szemétszállítás	1163	1328	1501	1622	2299	1536
Elektromos áram (fűtés nélkül)	4116	4576	5383	6148	6990	5440
Gáz	5727	6883	7492	8451	8568	7534
Melegvízdíj és fűtésdíj (táv- vagy központi fűtés esetén)	9151	10410	12089	11369	12691	11376
Víz- és csatornahasználati díj	2508	2829	3156	3716	4329	3302
Az elmúlt 3 hónapban						
Ruházkodás	8500	7196	9698	12267	19714	12425
Egészségügyi kiadások	9179	13438	11426	9870	10128	10896
Testápolás, tisztálkodási szerek	3056	3724	4078	4275	5784	4189
Mosóporok, tisztítószerek	2788	3786	3939	4237	4596	3869
Művelődés, oktatás, korrepetálás	5370	3703	4363	5704	8351	6218
Szórakozás	5915	3515	5643	7254	11194	8125
Sport	7512	4381	2976	6157	10917	7837
Szépségápolás	2677	2842	3716	4553	7016	4574
Az elmúlt 12 hónapban						
Háztartási-, lakásfelszerelési cikk	26202	18181	21160	18429	19928	20173
Üdülés	47587	29017	46795	57596	90463	67928
Lakáskarbantartás	40679	44637	58953	59498	58722	52885
Tartós műszaki cikk	39811	23342	37613	41503	57309	41582
(Tartásdíj)	22666	7270	234000	72348	126368	97226
(Más háztartás pénzbeni támogatása)	107705	174527	49854	163006	204430	160683
Házadó, ingatlanadó	3535	3601	5865	4797	7792	4969

**Megjegyzés: 0,73-as kitevővel számolva*

(): 20 nál kisebb elemszám

3.6. táblázat Az egyes kiadásfajták részaránya a teljes kiadásból, 2004- 2014 között* (százalék)

Kiadási tételek	2004–2005	2006–2007	2009	2012	2014
Élelmiszer	36,2	35,1	33,8	30,7	31,4
Élvezeti cikk	4,5	4,1	4,1	3,5	4,0
Közlekedés	6,0	5,8	6,5	7,6	6,6
Telefonszámla	6,0	5,8	5,3	4,8	5,6
TV, kábeltévé	2,1	2,5	2,4	2,2	1,7
Internet előfizetés	0,5	1,0	1,6	1,5	0,9
Lakásfenntartás	23,4	25,4	30,6	31,3	32,8
Ruházkodás	3,3	5,2	2,5	2,8	2,8
Egészségügyi kiadások	5,1	5,2	4,1	3,8	4,2
Testápolás, tisztálkodási szerek	2,0	2,0	1,6	1,6	1,7
Mosóporok, tisztítószerek	2,0	2,0	1,6	1,5	1,7
Művelődés, oktatás, korrepetálás	1,0	0,9	0,6	0,7	0,5
Szórakozás	0,6	0,7	0,5	0,7	0,7
Sport	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
Szépségápolásra	0,9	1,0	0,8	0,9	1,0
Háztartási-, lakásfelszerelési cikk	1,0	2,0	0,6	0,5	0,4
Üdülés	1,2	1,1	0,9	1,2	1,2
Lakáskarbantartás	3,2	3,7	1,8	2,3	1,1
Tartós műszaki cikk	1,0	2,0	0,5	0,6	0,4
Tartásdíj	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1
Más háztartás pénzbeni támogatása	0,7	0,4	0,2	1,2	0,4
Más külföldön élő személy vagy háztartás					0,0
Házadó, ingatlanadó	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

**2012-ben és 2014-ben a számítást, az összes háztartásra aggregáltan végeztük el, korábban a háztartási arányok átlagaként.*

3.7. táblázat Élelmiszerfogyasztás aránya és szórása a háztartások társadalmi-demográfiai jellemzői alapján, 2014-ben

	Fogyasztási arány	szórás
Összesen	**33,4**	**12,9**
A háztartásfő életkora		
18–29 éves	31,9	13,3
30–39 éves	32,9	13,3
40–49 éves	31,9	12,5
50–59 éves	33,5	13,7
60-69 éves	33,3	11,6
70 év feletti	36,3	12,8
A háztartásfő iskolai végzettsége		
Legfeljebb 8 általános	40,9	15,0
Szakmunkásképző	33,8	11,9
Érettségi	31,1	11,0
Felsőfokú	28,1	10,6
A háztartásfő gazdasági aktivitása		
Alkalmazott	31,3	11,5
Vállalkozó	24,1	9,4
Nyugdíjas	35,8	12,5
Egyéb	40,2	16,1
Az aktív háztartásfő foglalkozása		
Önálló	25,5	11,0
Vezető	30,4	11,7
Szellemi	30,6	11,1
Fizikai	34,6	12,5
A háztartási jövedelem ötödei OECD1 skála alapján számolva		
1. kvintilis	39,7	16,0
2. kvintilis	35,5	11,7
3. kvintilis	33,8	12,1
4. kvintilis	31,9	10,5
5. kvintilis	26,3	9,2
Háztartáslétszám		
1	33,0	14,3
2	32,8	11,9
3	32,9	12,0
4+	35,7	12,4
Településtípus		
főváros	29,7	10,8
város	33,4	12,7
község	36,1	13,8

3.8. táblázat Lakásfenntartási kiadások aránya és szórása a háztartások társadalmi-demográfiai jellemzői alapján, 2014-ben

	Fogyasztási arány	szórás
Összesen	**32,9**	**13,9**
A háztartásfő életkora		
18–29 éves	30,6	14,1
30–39 éves	30,7	13,5
40–49 éves	30,8	11,9
50–59 éves	32,1	13,9
60-69 éves	35,6	14,7
70 év feletti	36,7	14,5
A háztartásfő iskolai végzettsége		
Legfeljebb 8 általános	34,0	15,3
Szakmunkásképző	33,5	13,4
Érettségi	33,3	13,8
Felsőfokú	30,6	13,1
A háztartásfő gazdasági aktivitása		
Alkalmazott	30,8	13,0
Vállalkozó	31,3	11,7
Nyugdíjas	36,3	14,6
Egyéb	31,5	14,1
Az aktív háztartásfő foglalkozása		
Önálló	31,5	13,1
Vezető	30,4	14,6
Szellemi	29,2	12,2
Fizikai	34,3	14,1
A háztartási jövedelem ötödei OECD1 skála alapján számolva		
1. kvintilis	32,8	15,4
2. kvintilis	34,7	14,8
3. kvintilis	33,5	14,3
4. kvintilis	32,3	12,3
5. kvintilis	31,4	12,3
Háztartáslétszám		
1	37,1	14,5
2	33,8	13,5
3	30,3	12,0
4+	27,4	13,0
Településtípus		
főváros	34,7	12,1
város	34,2	14,1
község	29,6	14,1

4. TÁRSADALMI SÉRÜLÉKENYSÉG: VAGYONI HELYZET, ELADÓSODOTTSÁG, MEGÉLHETÉSI NEHÉZSÉGEK (MEDGYESI MÁRTON - SIMONOVITS BORI - BERNÁT ANIKÓ)

A következő fejezet [29] a háztartások anyagi stabilitását illetve sérülékenységét vizsgálja a vagyoni megtakarításokon és az adósságokon keresztül. E két terület egyfelől egy érem két oldalaként is felfogható, másfelől egyszerre, egymás mellett is létezhet egy-egy háztartáson belül, így a feltárható helyzetkép igen összetett lehet. Ebben a részben arra vállalkozunk, hogy bemutatjuk az egyes vagyonelemek, megtakarítási formák, valamint hitelek és adósságtípusok elterjedtségét a magyar háztartások körében, valamint részletes képet adunk arról, hogy mely társadalmi-gazdasági jellemzői befolyásolják leginkább azt, hogy inkább megtakarításokat vagy adósságokat halmoznak-e fel a háztartások.

4.1. BEVEZETÉS A VAGYONI ÉS MEGTAKARÍTÁSI HELYZETKÉP ELÉ

Azok a háztartások, amelyek rendelkeznek vagyonnal, nagyobb mértékben képesek jövedelemkiesés (pl. betegség, munkanélküliség) pótlására vagy váratlan kiadások fedezésére. A háztartási vagyon elemei az ingatlanvagyon (lakás, nyaraló, gazdasági ingatlan, földtulajdon), pénzügyi eszközök (betétek, értékpapírok, biztosítások), járművek, tartós fogyasztási cikkek, értékes vagyontárgyak (pl. műtárgyak) és a háztartás tagjai által birtokolt vállalkozások, üzletrészek. A háztartások sérülékenysége szempontjából elsősorban azok a vagyonelemek fontosak, amelyek könnyen pénzzé tehetők (likvidek), így alkalmasak a váratlan jövedelem-kiesés pótlására vagy a hirtelen jelentkező kiadások fedezésére. Emiatt kiemelten fontos a sérülékenység szempontjából a pénzügyi vagyonnal, megtakarításokkal rendelkezés. Ugyanakkor például az ingatlanvagyon is fontos, hiszen jelzálog-hitelek révén a háztartások könnyebben, olcsóbban juthatnak bankhitelhez is.

A Háztartás Monitor kutatás nem alkalmas a háztartások vagyonának teljes körű számbavételére és a háztartások nettó vagyonának, a háztartások birtokában levő vagyontárgyak értékének és a fennálló adósságok különbségeként adódó pontos megbecslésére. Elsősorban a háztartások ingatlanvagyonával és a pénzügyi vagyonnal, megtakarításokkal való rendelkezés került részletesebben felmérésre a vizsgálatban, valamint a felvett hitelekről tartalmaz információt a kutatás. A következőkben először az ingatlanvagyonra és a pénzügyi vagyonra fókuszálva jellemezzük a háztartások vagyoni helyzetét és vizsgáljuk a vagyoni helyzet eltéréseit a különböző népesség-csoportokban. A társadalmi-gazdasági háttérváltozók közül a háztartásfő életkorának, a háztartás típusának, a háztartásfő iskolai végzettségének, a háztartás gazdasági aktivitásának, a háztartás jövedelmi helyzetének, a településtípusnak a hatását vizsgáltuk az ingatlanvagyonnal illetve különböző típusú megtakarításokkal való rendelkezésre.

Az életkor fontos szerepét emeli ki a háztartások megtakarítási viselkedésének magyarázatára kidolgozott legismertebb elmélet, az életciklus-elmélet. Eszerint az egyének megtakarítási és hitelfelvételi döntéseikkel a teljes életpálya figyelembe vételével igyekeznek a jövedelmi ingadozásokat „kisimítani". Ezért aktív éveik alatt megtakarítanak nyugdíjas korukra, hogy abban az időszakban is fedezhessék fogyasztásukat, amikor már nem rendelkezek jövedelemmel, illetve aktív éveik elején hitelt vesznek fel jövőbeni magasabb jövedelmeik terhére.

Ahogyan minden gazdasági döntést, úgy a megtakarításokkal kapcsolatos döntést is meghatározza a háztartások anyagi helyzete, illetve a háztartások anyagi helyzetét befolyásoló jellemzők, mint az iskolai végzettség, háztartástagok aktivitása, a nem és a településtípus. Egyes - főként hosszútávú - megtakarítási formák esetében a megtakarítói viselkedést befolyásolhatja az egyén családi állapota, gyermekeinek száma is. A hatás iránya azonban nem egyértelmű, hiszen a házastárs vagy a gyermekek gondoskodása pótolhatja a megtakarítást, ugyanakkor a megtakarítás célja lehet az is, hogy örökséget hagyjanak gyermekek számára. A megtakarítási döntéseket ezek mellett a preferenciák is befolyásolják, ezek között elsősorban a fogyasztói

[29] Javított verzió: 2015.04.15.

türelmetlenség szerepét szokták kiemelni, vagyis azt, hogy a háztartás tagjai mennyire részesítik előnyben a jelenlegi fogyasztást a jövőbelivel szemben.

4.2. VAGYONI HELYZET A HÁZTARTÁS MONITOR VIZSGÁLATBAN

4.2.1. INGATLANVAGYON

A magyarországi háztartások 84%-a saját tulajdonú lakásban lakik, és túlnyomó többségük (94%) 100%-ban birtokolja a lakást, amelyben élnek. Emellett a háztartások 11%-a jelenlegi lakásán kívül más ingatlantulajdonnal (más lakás, nyaraló, gazdasági ingatlan, földtulajdon stb.) is rendelkezik. A kutatás a lakóingatlan és egyéb ingatlantulajdon értékére is rákérdez, így ezeket összegezve tudjuk mérni a háztartás ingatlanvagyonának nagyságát. A háztartási ingatlantulajdon egy főre jutó értéke alapján öt csoportba soroltuk a népességet: az első csoportba azok tartoznak, akik nem rendelkeznek ingatlantulajdonnal, a további csoportok pedig az ingatlan-tulajdonnal rendelkező háztartásokat sorolja négy nagyjából egyenlő létszámú csoportba. Ahogy az első ábra is mutatja, a háztartások 15%-ának nincsen ingatlantulajdona. Az ingatlantulajdonosok közötti első csoportban átlagosan 1,5 millió Ft egy főre jutó ingatlanvagyonnal rendelkeznek a háztartások, míg a legnagyobb értékű ingatlanvagyonnal rendelkező csoportban az átlag 13.6 millió Ft.

4.1. ábra A háztartások ingatlanvagyonának eloszlása

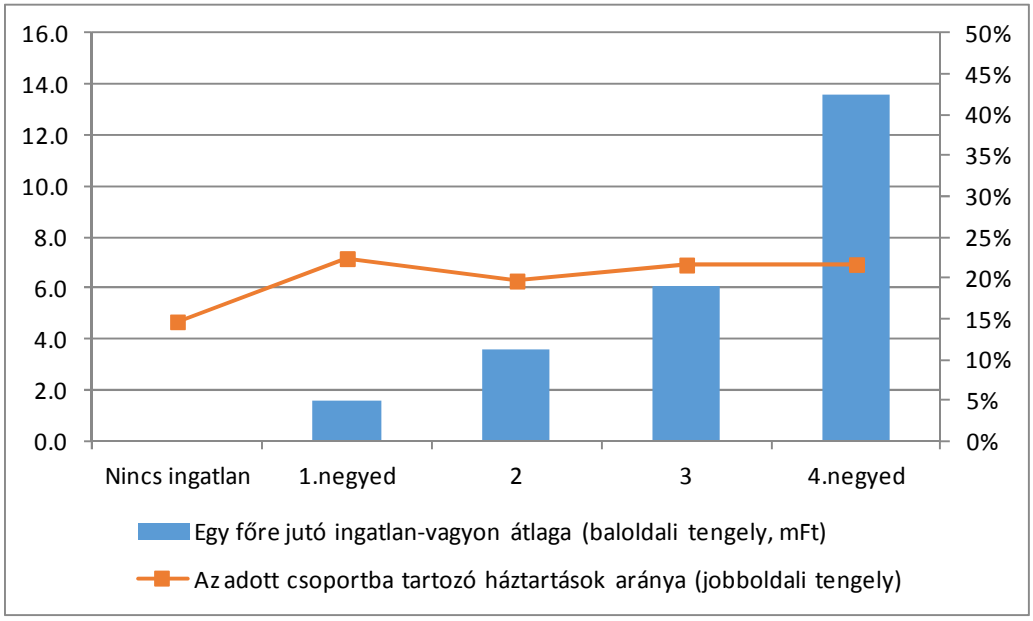

A 4.1. táblázat mutatja a háztartások ingatlanvagyon társadalmi csoportok szerint. Az életkor szerepe egyértelműen kiemelkedik: a 30 év alatti háztartásfővel rendelkező háztartások egyharmadának (33%-ának) nincs ingatlantulajdona, ami lényegesen magasabb, mint a teljes népességben mért 15%-os arány. Ezzel szemben a 60 év feletti korcsoportokban a legmagasabb ingatlanvagyonnal rendelkezők aránya magasabb az átlagosnál (30% az átlagos 22%-kal szemben).

Az ingatlanvagyon nagysága nem meglepő módon összefüggést mutat a háztartás jövedelmi helyzetével és annak legfontosabb meghatározóival: a háztartásfő iskolai végzettségével illetve a háztartástagok gazdasági aktivitásával. Az alsó és felső jövedelmi kvintilis nem tér el az ingatlanvagyonnal rendelkezők arányában, de azok között, akik rendelkeznek ingatlantulajdonnal, lényeges eltéréseket látunk a birtokolt ingatlanok értékében. A legalacsonyabb jövedelmű ötöd 37%-a az ingatlanvagyon nagysága szerinti 1. negyedbe tartozik, és mindössze 11%-uk sorolható a legmagasabb ingatlanvagyonúak közé, míg a legmagasabb jövedelmű ötöd

esetében éppen fordított a helyzet. Hasonló eltéréseket látunk a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők és az egyetemi diplomával rendelkezők között. A háztartásfő gazdasági aktivitása szerinti eltérések azt mutatják, hogy a vállalkozók és kisebb mértékben a nyugdíjasok rendelkeznek az átlagnál értékesebb ingatlanvagyonnal, míg a munkanélküliek és inaktívak körében az átlagosnál lényegesen alacsonyabb az ingatlantulajdon értéke. Egyrészt ennek a csoportnak a 25%-a egyáltalán nem rendelkezik ingatlannal, 44%-uk pedig az ingatlanvagyon értéke alapján az alsó negyedbe esik.

4.2.2. A PÉNZÜGYI VAGYON A HÁZTARTÁS MONITOR VIZSGÁLATBAN

A Háztartás Monitor vizsgálat adatai alapján a háztartások különböző megtakarítási formákkal való rendelkezését tudjuk vizsgálni. Ahogy a 4.2. ábra és a 4.2. táblázat is mutatja, a valamilyen megtakarítással rendelkező háztartások aránya 2014-ben 42%, ami hasonló a két évvel ezelőtti értékhez. Mindez azt jelenti, hogy 2010 után mintegy 10 százalékponttal alacsonyabb a valamilyen megtakarítással rendelkező háztartások aránya, mint a 2000-es évek első évtizede során. A legnépszerűbb megtakarítási forma hasonlóan a korábbi évekhez az életbiztosítás, amivel a háztartások egynegyede rendelkezik. A másik hosszú távú megtakarítási forma a nyugdíjcélú megtakarítás. Önkéntes nyugdíjpénztári befektetéssel vagy nyugdíj-előtakarékossági számlával a háztartások 10%-a rendelkezik. Egészségpénztári megtakarítással rendelkező háztartások aránya a 2000-es évek első évtizede végi felfutás (2010-ben 19%) után csökkent, jelenleg a háztartások 8%-a rendelkezik ilyennel. A megtakarításukat betétkönyvben (is) tartó háztartások aránya a 2000-es évek első évtizede során tíz százalék körül ingadozott, jelenleg 7%. A különböző banki, állami, vállalati értékpapírokat birtokló háztartások aránya 2003 óta 5 és 7% között változik, jelenleg 6%. Deviza-megtakarítása és lakástakarék megtakarítása szintén a háztartások 6-7%-ának van. A készpénzt tartó háztartások aránya továbbra is viszonylag magas, bár a 2005-ös 18%-ról 2010-re 14%-ra, 2014-re pedig 12%-ra csökkent az otthon készpénz megtakarítással rendelkező háztartások aránya.

4.2. ábra A különböző pénzügyi vagyon-elemekkel rendelkező háztartások aránya

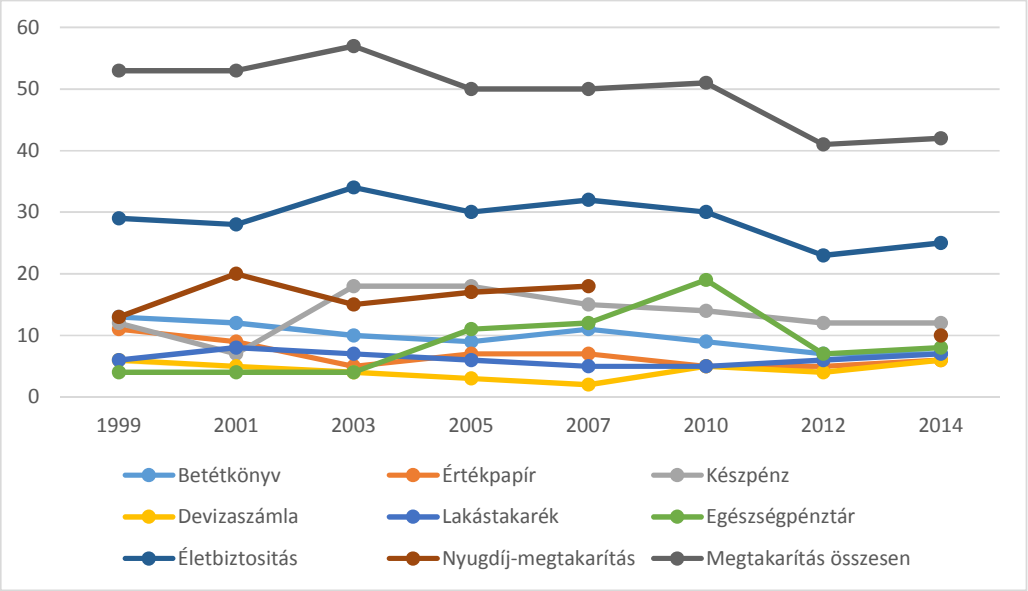

A különböző megtakarítási formákkal rendelkezők aránya jelentős eltéréseket mutat a háztartásfő életkora szerint. Az idősek körében pedig alacsonyabb a banki kapcsolattal rendelkezők aránya, nagyobb mértékű a készpénztartás és a legfontosabb megtakarítási forma a bankbetét. A hatvan év feletti háztartásfőjűek háztartásaiban az átlagosnál lényegesen alacsonyabb a lakossági folyószámlával rendelkezők aránya, a hatvanas éveikben járó háztartásfők háztartásainak bő kétharmada (71%), az annál is idősebbeknek pedig alig fele (49%) rendelkezik folyószámlával. A 70 év feletti háztartásfők háztartásainak 15%-a tart otthon készpénz-megtakarítást, míg a 30 év alatti fiatalok esetében ez az arány 9%. A hosszabb távú megtakarítások, mint az életbiztosítás vagy a nyugdíjcélú megtakarítás értelemszerűen a fiatalok körében gyakoribb. A harmincas

éveikben járó háztartásfők háztartásainak egyharmada rendelkezik élet- vagy nyugdíjbiztosítással, míg a hatvan év felettiek körében csak 15-20% esetén jellemző ez.

A háztartásfő iskolai végzettsége is befolyásolja a megtakarításokkal való rendelkezést. Ez egyrészt annak a következménye, hogy az iskolázottság a jövedelmi helyzet egyik legfontosabb meghatározója, másrészt azonban a pénzügyekkel, befektetési lehetőségekkel kapcsolatos informáltságot, fejlettebb pénzügyi kultúrát is jelezhet. A felsőfokú végzettséggel rendelkező háztartásfők háztartásainak kétharmada (68%-a) rendelkezik valamilyen megtakarítási formával, míg a maximum nyolc általános iskolai végzettséggel bírók körében csak egyötödnyi (20%) az ilyen háztartások aránya. Az iskolai végzettség szerint jelentős különbség tapasztalható minden megtakarítási forma esetében, és viszonylag egyenletesen nő az iskolázottság különböző szintjei között a megtakarítássokkal rendelkező háztartások aránya.

A magasabb jövedelműek minden megtakarítási formával nagyobb arányban rendelkeznek, mint a rosszabb anyagi helyzetben levő háztartások. A jövedelem szerinti felső ötödbe tartozó háztartások 72%-ának van valamilyen megtakarítása, míg az alsó ötödben 19% a megtakarításokkal rendelkező háztartások aránya. Jellemző, hogy a háztartások legkedvezőbb jövedelmi helyzetben levő húsz százaléka, azaz a legfelső ötöde rendelkezik kiugróan magas arányokkal, míg a 3 és 4. ötödben jóval alacsonyabb arányban találunk valamilyen megtakarítással rendelkező háztartásokat, való rendelkezés alacsonyabb, a legalacsonyabb arányok pedig a legszegényebb két ötödre jellemzőek. Az értékpapírokkal rendelkező háztartásoknak aránya például 15% a legmagasabb jövedelműek között, míg a többi jövedelmei csoportban 5 százalék körüli. A felső jövedelmi ötöd háztartásainak felében (53%) fordul elő nyugdíj-vagy életbiztosítás, a többi csoportban a háztartások bő harmada, 34-38%-a rendelkezik ilyen típusú megtakarításokkal.

A települési lejtő a megtakarítások kapcsán is tetten érthető: Budapesten a háztartások 61%-a, községekben és a kisebb városokban viszont mindössze egyharmada rendelkezik valamilyen fajta megtakarítással. A különböző településtípusok lakói körében jellemzően más-más megtakarításfajták fordulnak elő az átlagosnál nagyobb gyakorisággal. A fővárosi háztartások 19%-a rendelkezik betétkönyvvel és ugyancsak az átlagosnál jóval magasabb (15%) az értékpapírokkal rendelkezők aránya. A községiek körében mindkét megtakarítás típus jóval ritkábban fordul elő, betétkönyvvel 4%, értékpapírral mindössze 2% rendelkezik. Az életbiztosítással vagy nyugdíjcélú megtakarítással rendelkezők arányában már sokkal kisebb az eltérés a települési lejtő mentén, a készpénztartók aránya pedig lényegében ugyanakkora Budapesten és a községekben.

4.3. A HÁZTARTÁSOK ELADÓSODOTTSÁGA

4.3.1. LAKOSSÁGI HITELFELVÉTELEK IDŐBELI ALAKULÁSA

A háztartások eladósodottságát összetett módon mértük, hiszen a különböző típusú adósságok felhalmozhatóak a bankoktól és pénzintézetektől felvett hitelek révén, de egyéb forrásrévén is, például önkormányzattól, munkahelytől közszolgáltatótól vagy magánszemélytől felvett hitelekből. Elsőként áttekintjük a háztartások eladósodottságának időbeli alakulását, majd részletesen rátérünk az aktuális, azaz a 2014-es helyzetre is.

A 4.3. ábra alapján az ezredfordulót követő első évtizedben a felvett banki hitelek növekedését látjuk. A növekedés jelentős része az évtized első felében zajlott le, amelynek eredményeként 2010-ben a banki hitelt törlesztők aránya már elérte a 35%-ot, azaz a háztartások bő egyharmada volt érintett. 2010 után jelentős visszaesés tapasztalható a hitellel rendelkező családok[30] arányában, 2012-ben már csak a háztartások egynegyede rendelkezett valamilyen banki vagy pénzintézeti hitellel, 2014-ben pedig további csökkenés után csupán egyhatoduk (18%). Ennek a jelentős visszaesésnek lehetséges okai a lényegesen megváltozott hitelkonstrukciók (2009 után a bankok jelentősen kedvezőtlenebb feltételekkel kínáltak hiteleket, mint korábban) és az, hogy 2012. február végén lezárult deviza-alapú jelzáloghitelek kedvezményes rögzített árfolyamon történő végtörlesztési folyamata, melynek eredményeképp csaknem 170 ezer háztartás szabadult

[30] A kérdések nem az újonnan felvett, hanem futó hitelekre vonatkoznak.

meg devizahitelétől, a jelzálog-fedezetű devizahitel állománynak nagyjából egynegyedének visszafizetésével. [31] Ez a meredek visszaesés jól látszik a lakáshitelek 2010 utáni csökkenésén.

4.3. ábra Banki vagy pénzintézeti hitelt törlesztő háztartások arányának (%)* időbeli alakulása (2001- 2014)

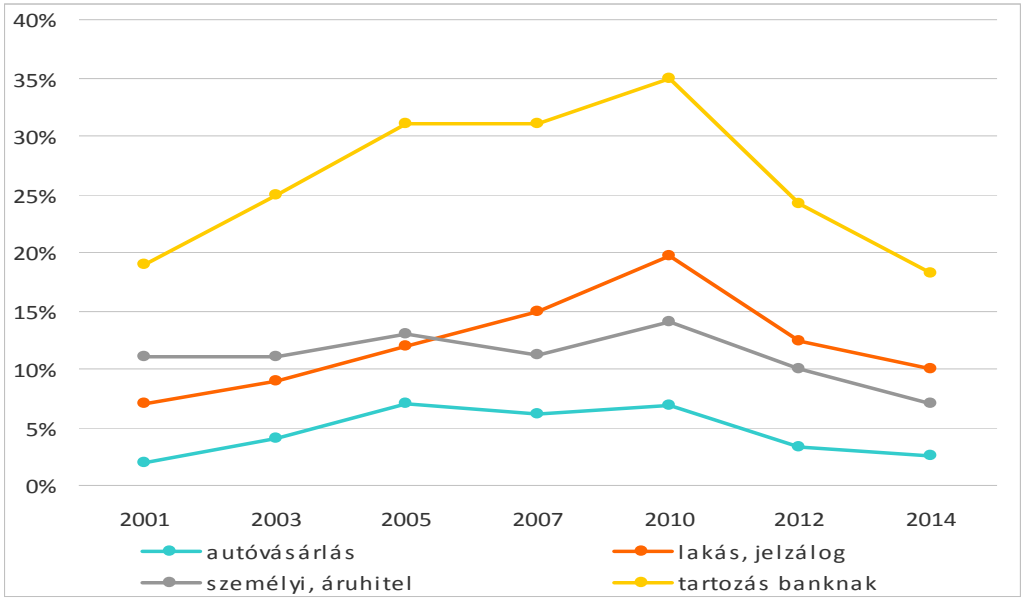

** Egy háztartásnak egyidejűleg több hitele is lehet*

A lakás- és jelzáloghitelek mellett a banki hitelek között kiemelten kezeltük az autóvásárlási illetve a személyi és áruvásárlási hiteleket. A személyi hitellel rendelkező háztartások aránya 11-ről 14%-ra nőtt 2001 és 2010 között (eközben 2007-ben visszaesett 11%-ra), majd jelentősen lecsökkent 2014-re (7%). Ehhez hasonlóan alakult az autóvásárlási hitellel rendelkező háztartások arányának időbeli trendje is: 2001 és 2010 között némi emelkedés, 2007-es megtorpanással, majd az időszak végére visszaesett az autóvásárlási hitellel rendelkező háztartások aránya a 2001-es szintre (2-3%).

4.3.2. BANKI HITELEK ÉS EGYÉB TARTOZÁSOK: 2014-ES HELYZETKÉP

2014 szeptemberében az összes háztartás közül minden hatodiknak volt valamilyen bank vagy más pénzintézet felé tartozása, melyek közül a leggyakoribb hiteltípusok a szabad felhasználású jelzáloghitelek, a személyi hitelek, és a különböző ingatlanvásárlási hitelek voltak. Ezek közül legalább eggyel a háztartások nagyjából 4-4, míg a többi banki vagy pénzintézeti hiteltípussal a háztartások kevesebb, mint 4 százaléka rendelkezett (4.4. ábra).

Más, rendszeres törlesztést igénylő tartozása a megkérdezett háztartások 6%-ának volt 2014 szeptemberében, melyek közül a leggyakoribb a közszolgáltató felé történő tartozás volt: az összes megkérdezett háztartás 4%-ának volt közszolgáltató felé, pl. víz- vagy elektromos áram számlával elmaradása. A család illetve önkormányzat felé a háztartások alig 1-1%-a tartozik. Az egyéb forrásból felvett hitelek (munkahely, más magánszemély) pedig még ennél is kisebb kört, a háztartások töredékét, kevesebb, mint 1-1%-át érintették. (4.5. ábra)

[31] A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete In: Jogi fórum (2012) http://www.jogiforum.hu/hirek/27362

4.4. ábra Banktól illetve pénzintézettől hitelt felvevők aránya (százalékban az összes háztartás között és azok között a háztartások között, amelyeknek volt bank vagy pénzintézet felé tartozása 2014 szeptemberében)

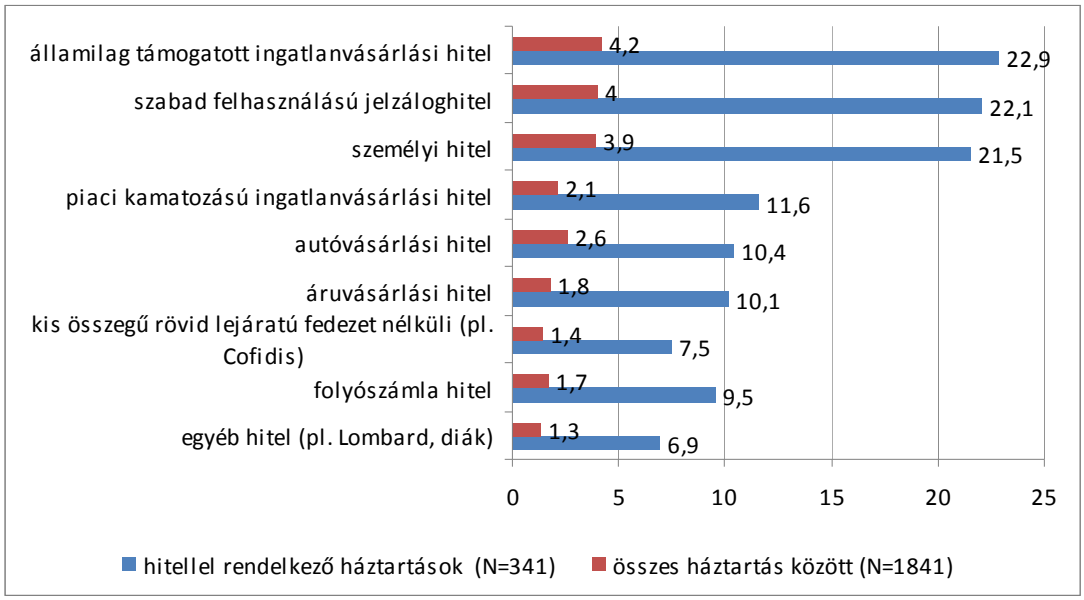

**Egy háztartás több hitelfajtával is rendelkezhet, ezért a hitellel rendelkező háztartásokon belüli arányok összege meghaladja a 100%-ot*

4.5. ábra Egyéb módon tartozók aránya (százalékban az összes háztartás között és azok között, akiknek volt bank vagy pénzintézet felé tartozása 2014 szeptemberében)

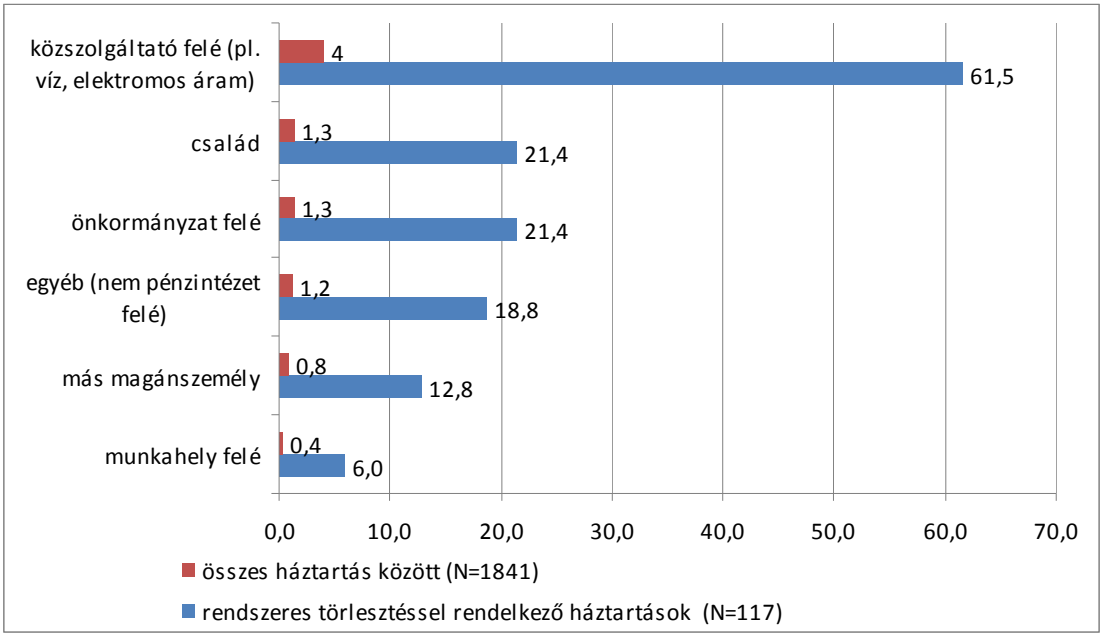

** Egy háztartás több hitelfajtával is rendelkezhet, ezért a hitellel rendelkező háztartásokon belüli arányok összege meghaladja a 100%-ot.*

4.3.3. LEJÁRT KÖZÜZEMI TARTOZÁSOK

A közüzemi tartozások kapcsán különösen fontos megvizsgálni a lejárt tartozás kérdéskörét, hiszen adott hosszúságú nem fizetés után a szolgáltató korlátozhatja illetve akár meg is szüntetheti a szolgáltatást. Kétségkívül a lejárt közüzemi tartozással rendelkező háztartásoké a legsérülékenyebb társadalmi csoport e cikken vizsgált csoportokon belül, hiszen ők olyan alapvető kiadásokat sem tudnak fedezni, amelyek később akár elemi lakhatási infrastruktúrák elvesztésével is járhatnak. A következőkben tehát azt mutatjuk be, hogy a háztartások mekkora részének van elmaradása valamelyik szolgáltató (áram-, gáz- illetve vízszolgáltató) felé, illetve hogy ez az elmaradás 60 napon túli, lejárt fizetési kötelezettség-e.

Ahogy a 4.6. ábra is mutatja, a magyar háztartások 7%-ának van legalább egy lejárt tartozása valamely közműszolgáltató felé. Ezen belül számottevő eltérést találunk a díjhátralékos háztartások arányában aszerint, hogy van-e valamilyen egyéb hiteltörlesztése illetve adóssága: míg a rendszeres törlesztéssel rendelkező háztartások közül minden ötödiknek (19%) van lejárt közműtartozása, addig a rendszeres törlesztéssel nem rendelkező háztartásokat vizsgálva ez az arány mindössze 3%; ráadásul a rendszeres törlesztéssel rendelkező háztartások 9%-ának legalább kétfajta közüzemi díjhátraléka van. Ez a csoport tehát egyszerre több irányba tartozik és ezek egy részét már nem tudja fizetni, azaz egy olyan adósságspirálba került vagy kerülhet, amelyből önerőből rendkívül nehéz kijutni.

4.6. ábra Lejárt közüzemi díjjal tartozó háztartások megoszlása (százalékban)

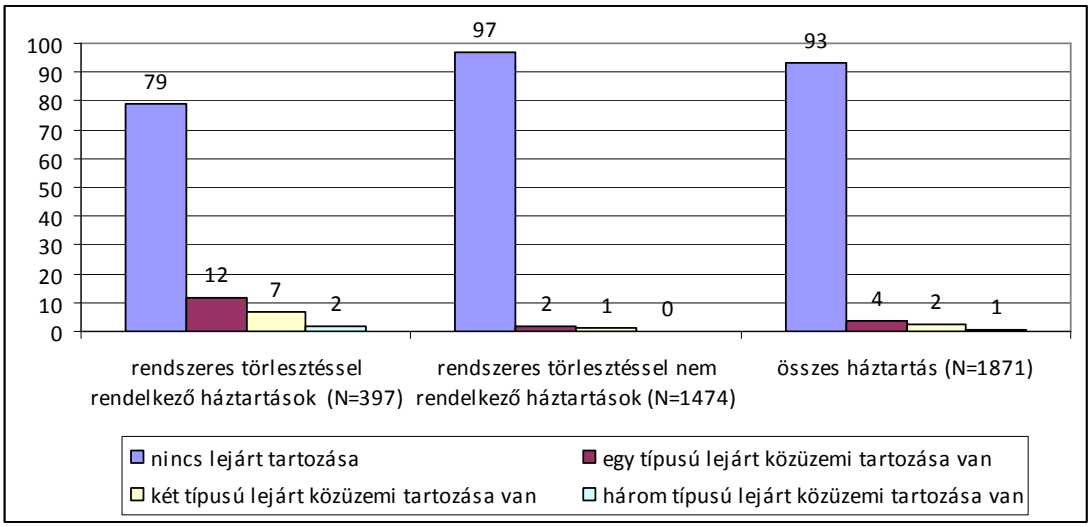

A lejárt közüzemi díjjal tartozó háztartások megoszlása szorosan összefügg a jövedelmi helyzettel, bár hozzá kell tenni, hogy ez az összefüggés nem lineáris. A háztartási jövedelem (OECD2 skála szerinti) legalsó, 1. ötödébe tartozó háztartások tartozása kiemelkedő: csaknem minden harmadik tartozik valamilyen közüzemi díjjal, míg a 2-4. ötödben ez az arány 4-8% közötti szinten, és a legfelső jövedelem ötödbe tartozó háztartások esetében 2%-on állt 2014 őszén. Különös sérülékenységet jelent a 60 napon túli elmaradás, mivel ez a szolgáltatás korlátázását, majd kikapcsolását vonhatja maga után a legtöbb szolgáltató esetében. Ebből a szempontból is a legveszélyeztetettebbek a legalacsonyabb jövedelmű háztartások, melyek közül minden tizediknek van 60 napon túli tartozása, szemben a közepes és magasabb jövedelmű háztartások esetében talált 0-2% közötti arányokkal. (4.7. ábra)

4.7. ábra Lejárt közüzemi díjjal tartozó háztartások megoszlása, a háztartás OECD2 jövedelemskála szerinti kvintilisei szerint (százalékban, N=1868)

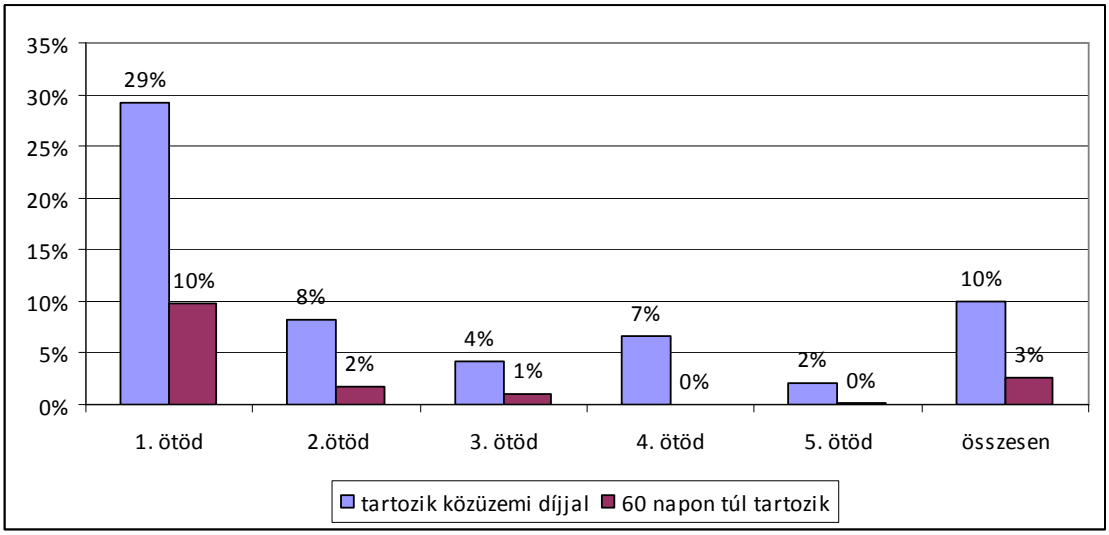

4.3.4. A TÖRLESZTÉSEK MÉRTÉKE ÉS ARÁNYA HÁZTARTÁSOK JÖVEDELMÉNEK ÉS FOGYASZTÁSÁNAKTÜKRÉBEN

Az előzőekben részletezett hiteleket és tartozásokat összesítve azt látjuk, hogy a lényegében minden ötödik háztartás (22%) rendelkezett valamilyen hitellel vagy hátralékkal bank, pénzintézet, közszolgáltató, önkormányzat vagy egyéb intézmény felé, melynek átlagos havi törlesztő részlete 54,6 ezer forint volt 2014 szeptemberében, mediánja pedig 41,9 ezer forint. A tartozások havi törlesztő részlete kapcsán érdemben válaszoló háztartások közül 10% törlesztett legfeljebb havi 9300 forintot, míg a másik véglet az a további 10%-nyi háztartás, amely legalább havi 100 ezer forintnyi törlesztő részletet fizetett összesen a banki és egyéb tartozásaira a 2014 szeptemberében.

A háztartások sérülékenységét, megélhetési nehézségeit jól tükrözi az a mutató, amit a háztartások havi összes törlesztéséből és havi jövedelmének arányából számolunk. A tartozással rendelkező háztartások esetében ez a törlesztési arány átlagosan 28% volt, azaz a magyar háztartások havi jövedelmük bő negyedét fordították a havi tartozásaik törlesztéseire 2014 kora őszén.

A háztartások törlesztési aránya statisztikailag is szignifikáns eltérést mutat a háztartás és a háztartásfő legtöbb vizsgált jellemzője szerint. A háztartásfő kora, iskolai végzettsége és gazdasági aktivitása egyaránt szoros összefüggést mutat a háztartás hiteltörlesztésre fordított jövedelemarányával. Ez különösen magas az 50 és 60 év közötti háztartásfők háztartásaiban, amelyek havi jövedelmük 42%-át fordítják hiteltörlesztésre szemben az átlagos 28%-kal. A 8 általánosnál alacsonyabb végzettségű háztartásfők háztartásainak jövedelmükhöz viszonyított hiteltörlesztési aránya szintén kiemelkedő, havi jövedelmük 43%-a. A háztartásfő gazdasági aktivitása szerint vizsgálva ezt az arányt az aktív csoportok relatíve jobb helyzetét találjuk, hiszen míg a vállalkozók és az alkalmazottak háztartásai havi jövedelmük nagyjából egyötödét, addig a nyugdíjas és egyéb inaktív háztartásfők családjai annak egyharmadát illetve közel felét fordítják tartozásaik törlesztésére, mely kiemelkedően magas arányok a háztartások súlyos sérülékenységére utalnak. Ehhez hasonló összefüggést mutat a háztartás munkaintenzitása a háztartásjövedelemhez viszonyított törlesztési aránnyal, hiszen az alacsony munkaintenzitású háztartások (0,20 és 0,44) fordítják arányaiban a legtöbbet jövedelmükből tartozásaik törlesztésre, esetükben ez eléri a háztartás jövedelmének felét, míg a magasabb (0,56 feletti) munkaintenzitású háztartásoknál ez jóval alacsonyabb arány, csak a jövedelmük nagyjából egyötödét teszi ki. A legalacsonyabb (0 és 0,20 közötti) munkaintenzitású háztartások, amelyek egyben a legkevésbé hitelképesek is, az előző kettő között, a jövedelmük nagyjából egyharmadát költik tartozásaik törlesztésre.(4.4. táblázat)

Ezek után nem meglepő, hogy a havi jövedelem emelkedésével csökken a hiteltörlesztés súlya a családi kasszában: a legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozó háztartások fordítják ugyanis havi jövedelmük

legnagyobb részét hiteltörlesztésre (54%-át); a 2. és 3. jövedelmi ötödbe soroltak havi jövedelmük nagyjából egynegyedét (24% és 27%), míg a felső két ötödbe tartozó hitellel rendelkező háztartások kevesebb, mint egyötödét (19%). A szubjektív anyagi helyzet szintén szoros összefüggést mutat azzal, mekkora terhet jelent a hitel havi törlesztő részlete. A nélkülözések között élő hitellel rendelkezők jövedelmük több mint kétharmadát felemésztik havi részleteik. Arányaiban legkevesebbet, jövedelmük 15%-át azok a hitellel rendelkező háztartások fordítják törlesztésre, amelyek saját megítélésük szerint beosztással jól kijönnek havi bevételeikből. (4.4. táblázat)

A teljes jövedelem mellett a háztartások élelmiszerköltéséhez viszonyított hiteltörlesztés is beszédes indikátora lehet a háztartások sérülékenységének. A tartozások havi törlesztő részletére érdemben válaszolók nagyjából fele ugyanannyit fordított havonta törlesztésre, mint élelmiszerre. Minden ötödik hitellel rendelkező háztartás (20%) esetében a havi kiadások között dupla akkora súllyal szerepel a hiteltörlesztés, mint az élelmiszerre fordított kiadások, ami súlyos sérülékenységre utal. Ugyanakkor minden harmadik hitelt törlesztő háztartásnak (30%) a havi törlesztő részlete nem haladta meg az élelmiszerre fordított kiadások felét 2014 őszén.

Azt, hogy a háztartás havi összes hitel- és adósságtörlesztése hogyan viszonyul az élelmiszerkiadásaikhoz, elsősorban a háztartás objektív és szubjektív anyagi helyzete határozza meg. Csakúgy, mint a jövedelemhez viszonyított arány esetében a legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozó háztartások esetében találunk kiemelkedő arányt, ami szintén súlyos társadalmi sérülékenységre utal, hiszen a legkevesebb jövedelemből gazdálkodó háztartások az átlagos 1,2 szeres aránnyal szemben csaknem kétszer annyit fordítanak havi törlesztő részletük fedezésére, mint élelmiszerre. Ezzel egybecsengenek a jövedelmi helyzet szubjektív megítélése mentén mért különbségek is: a rendszeres havi törlesztést igénylő hitellel rendelkező háztartások közül azok, amelyek állításuk szerint nélkülözések között élnek, három és félszer annyit fordítanak törlesztőrészleteik fedezésére, mint élelmiszerre. Ezzel szemben azok a háztartások, amelyek saját megítélésük szerint beosztással jól kijönnek jövedelmükből valamivel kisebb arányban költenek hiteltörlesztésre, mint élelmiszerre. Mindezt kicsit másképp nézve a 4.5. táblázatból az is látszik, hogy a hitelt vagy tartozást törlesztő magyar háztartások lényegében összesen havi százezer forint körüli összeget költenek élelmiszerre és hiteltörlesztésre együtt, de hogy e két tétel hogyan aránylik egymáshoz, pontosabban hogy egy háztartás mennyit fordít hiteltörlesztésre ahhoz képest, amennyit élelmiszerre költ, nagyon jól kirajzolódik a szubjektív anyagi helyzet szerinti önbesorolásukban is. A magukat nélkülözőnek tartó háztartások esetében a hitel- és élelmiszerkiadásokra költött összesített kiadás többsége, négyötöde hitelre megy el és csak egyötödét költik élelmiszerre, míg csak egy kicsivel jobb a helyzet, háromötöd-kétötöd az arány a hitel javára azok körében, akik valamivel jobbnak tartják anyagi helyzetüket, de még így is hónapról hónapra élnek. A mintázat ehhez hasonlóan folytatódik: minél jobb anyagi helyzetűnek tartja magát egy háztartás, annál kisebb arányú a hiteltörlesztés az élelmiszerkiadásokhoz képest.

A háztartás jövedelemi helyzete mellett a szokásos társadalmi-demográfiai tényezők közül egyedül a háztartásfő életkora szerint találtunk szignifikáns eltéréseket, mégpedig nagyon hasonlóakat, mint amit a jövedelemhez viszonyított hiteltörlesztési arány vizsgálatakor láttunk. Az élelmiszerfogyasztáshoz viszonyítva is az 50-59 év közötti háztartásfők háztartásai fordítanak a legtöbbet a hiteleik törlesztésére: körükben ez az arány 1,7 szeres, szemben a 30-40-es illetve 60-as éveikben járó háztartásfőjű háztartásokkal, melyek lényegében ugyanolyan arányban fordítják jövedelmüket hiteleik törlesztésére, mint élelmiszerre. Az élelmiszerfogyasztáshoz viszonyított hiteltörlesztési arány sem a háztartásfő iskolai végzettsége, sem gazdasági aktivitása, sem foglalkozása, sem származása szerint nem mutatott érdemi eltéréseket (az adatok értelmezésékekor itt azonban figyelembe kell vennünk az alacsony esetszámokat). (4.5. táblázat)

4.4. AZ ADÓSSÁGOKKAL RENDELKEZŐ HÁZTARTÁSOK PROFILJA

A magyar háztartások közel ötödének, 19%-ának van valamilyen rendszeres törlesztést igénylő hitele vagy tartozása és adta meg pontosan, hogy ennek havi összege mennyi. Ez alapján, ahogy azt már korábban is bemutattuk, átlagosan havi 55 ezer forintot költ törlesztésre egy hitellel vagy egyéb adóssággal rendelkező háztartás. Ezen belül a háztartások 4%-a havi legfeljebb 20 ezer forintot, 10%-uk 20 és 60 ezer közötti, további 5%-uk pedig 60 ezer forint feletti összeget költ törlesztésre. (4.8. ábra)

Nem meglepő, hogy a törlesztő részletet és az átlagos havi jövedelem együtt mozog: a legalacsonyabb, 20 ezer Ft alatti havi részletet fizetők jövedelme a legalacsonyabb, átlagosan havi 195000 Ft, míg a közepes, 20-60 ezer és a legmagasabb, 60 ezer Ft fölötti összeget fizetők háztartásának összjövedelme 270000 Ft körül mozog, kis előnnyel a magasabb törlesztő részletű háztartások javára. A háztartások többségét adó hitel nélküli családok jövedelme az előbbi két összeg között épp félúton van, átlagosan 231000 Ft-ot tesz ki. (4.8. ábra)

4.8. ábra A háztartások aránya és átlagos havi jövedelme a hitel-vagy egyéb tartozás havi törlesztésének mértéke szerint (azon háztartások körében, amelynek van tartozása és annak havi törlesztési összegét meg is tudta adni)

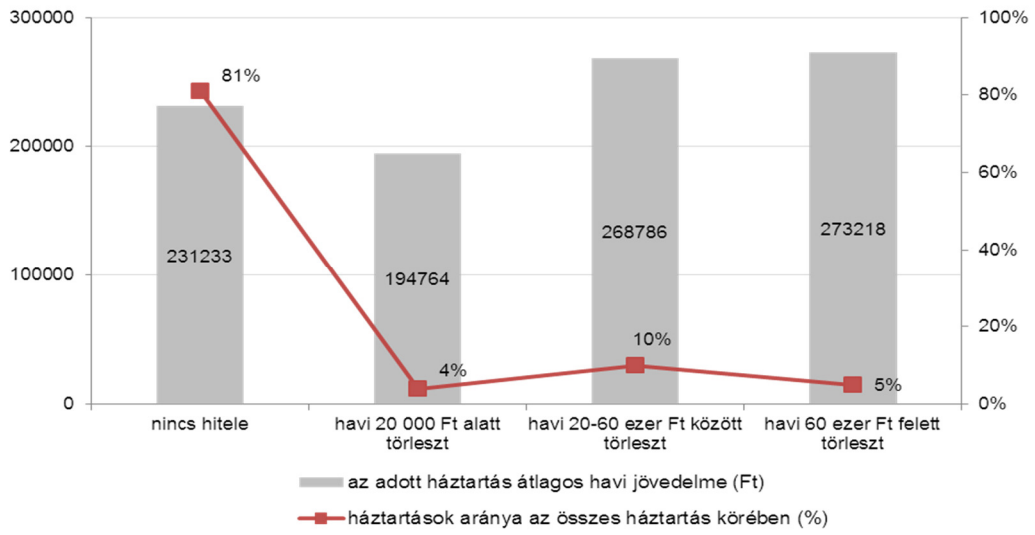

-

Leginkább a jövedelem és a munkaerő-piaci aktivitás befolyásolja a hitellel való rendelkezést illetve annak mértékét, de ezen kívül is ki lehet emelni néhány társadalmi csoportot, amelyek az átlagostól eltérnek. (4.6. táblázat) Ami a jövedelmet illeti, a legmagasabb arányban (23%) azok a jobb anyagi helyzetű háztartások rendelkeznek valamilyen havi törlesztést igénylő tartozással, amelyek a negyedik jövedelmi ötödbe tartoznak, azaz a közepes és a legmagasabb jövedelmi szint között helyezkednek el. Ezek a hitellel rendelkező háztartások átlagon felüli arányban törlesztenek közepes mértékben, 20-60 ezer Ft között havonta (a 4. jövedelmi ötödbe tartozó háztartások 14%-a sorolható ide). Érdekes azonban, hogy a szubjektíven megítélt anyagi helyzet alapján a jobb módúak (akik beosztással jól kijönnek vagy gondok nélkül élnek), azaz akik elvileg a negyedik jövedelmi ötöd párjait alkothatnák, egyáltalán nem emelkednek ki átlagon felüli eladósodottsággal; épp ellenkezőleg, a magukat jobb anyagi helyzetűek közé sorolók az átlagosnál kisebb arányban törlesztenek valamilyen hitelt vagy adósságot, így tehát az objektív és szubjektív anyagi helyzet szerint nem kapunk konzisztens képet a hitellel rendelkező háztartások kapcsán. Ehelyett a saját anyagi helyzetüket rossznak értékelők között találunk kiemelkedően magas arányban hitellel rendelkező háztartásokat, lényegében minden harmadik ilyen család küszködik valamilyen adóssággal (az anyagi gondokkal küzdő háztartások 32%-a és a nélkülözők 36%-a).

A háztartás munkaintenzitása alapján kirajzolódó kép tovább árnyalja az eddigieket. Eszerint a két végletbe tartozó, azaz a lényegében inaktív és a teljesen aktív háztarások kevésbé rendelkeznek hitellel (a munkaintenzitás alapján 0-0,2 értékű háztartások 16%-a, a 0,86-1 értékűek 20%-ának van valamilyen havi törlesztést igénylő tartozásuk), míg a közepes munkaintenzitású, azaz a nem teljes évben illetve munkaidőben teljes kapacitással dolgozó háztartásoknak a harmada (30-36%-a) törleszt valamilyen tartozást.

Fontos tényező még ebben a kérdéskörben a háztartásfő néhány jellemzője, így a kora, iskolázottsága és etnikai hovatartozása. Összességében a legjellemzőbb a középgenerációhoz tartozó (30-50-es éveiben járó), közepesen iskolázott, ezen belül is inkább a szakmunkás végzettségű háztartásfők háztartásai között a hitellel való rendelkezés: az ilyen háztartások 22-28%-ának van valamilyen törleszteni valója, és körükben átlagon felül találunk olyan háztartásokat, amelyek közepesen magas, 20-60 ezer forint közötti havi összeget fordítanak erre. A roma háztartásfők háztartásai is kiemelkedően érintettek, 37%-uk rendelkezik valamilyen tartozással.

A háztartás összetétele alapján feltűnő, hogy a gyermekes háztartások mennyivel nagyobb arányban vannak eladósodva a gyermeket nem nevelőkhöz képest. Közülük is a párok és gyerme(ke)k alkotta háztartások a leginkább kitettek, hiszen ezek bő harmada (35%) rendelkezik hitellel vagy egyéb tartozással, de az egy szülős gyermekes háztartásoknak is a negyede (25%), a más típusú gyermekes háztartásoknak pedig 29%-a rendelkezik hitellel, mégpedig átlagon felüli arányban közepes (havi 20 és 60 ezer Ft) vagy magas összegű (havi 60 ezer Ft feletti) törlesztést igénylő tartozással.

4.5. ÖSSZEFOGLALÁS

Tízből négy magyar háztartásnak van valamilyen típusú pénzügyi-vagyoni megtakarítása, emellett pedig ingatlannal a magyar háztartások bő négyötöde rendelkezik, döntő többségük teljes mértékben birtokolja azt. Ami az adósságokat illeti, bank, pénzintézet, közműszolgáltató illetve egyéb intézmény felé tízből két háztartás tartozik. Mind a vagyoni jellegű megtakarításokkal, mind pedig a hitelekkel rendelkező háztartások aránya csökkent az ezredforduló óta, de míg a vagyon esetében a csökkenés kisebb stagnáló időszakok mellett lényegében folyamatos volt, addig a hiteles háztartások aránya a 2000-es évek elején meredeken nőtt, majd 2010-től – állami beavatkozás valamint a válság miatt megszigorodó hitelpiac hatására – gyors esésbe kezdett.

Nem meglepő, hogy a háztartás jövedelmi helyzete erősen hat a megtakarítási képességre és az adósságokra egyaránt; a legfelső jövedelmi ötödbe tartozó háztartások rendelkeznek a legnagyobb arányban megtakarításokkal, közel háromnegyedüknek van valamilyen pénzügyi vagyona, míg a legszegényebb ötödben alig minden ötödik háztartásnak van bármilyen megtakarítása. Ennek tükörképeként az adósságok elburjánzásának leginkább a szegényebb háztartások vannak kitéve, aminek minősített esete a lejárt közműtartozás és ezáltal a fokozott kiszolgáltatottság és sérülékenység, ami a magyar háztartások 7%-ára jellemző.

A különböző hitel- és egyéb törlesztésekkel rendelkező háztartások havi jövedelmüknek átlagosan bő egynegyedét költik törlesztésre, viszont az élelmiszerre költött havi teljes összeg 1,2-szeresét fordítják törlesztő részletekre, ami 2014 őszén átlagosan összesen 55 ezer forintot tett ki. A törlesztési arány jövedelemhez és élelmiszerkiadásokhoz viszonyított indikátorai alapján a legsérülékenyebb háztartások az alacsony iskolázottságú, 50-es éveiben járó háztartásfőjű, gazdaságilag (majdnem) inaktív háztartások, amelyek jellemzően a legszegényebb jövedelmi ötödbe tartoznak és önmagukat nélkülözések között élőkként jellemzik.

A háztartások közel ötöde törleszt valamilyen adósságot vagy hitelt havi rendszerességgel; a háztartások tizedének ez havi 20-60 ezer Ft közötti terhet jelent, míg 5-5%-uknak ennél kevesebbet, illetve többet. A hitel- vagy adósságtörlesztés által leginkább érintett háztartások a közepes-jobb anyagi helyzetű, aktív korú és közepesen iskolázott háztartásfőjű háztartások, amelyekben él gyermek, és amelyek közepesen használják ki munkakapacitásukat.

4.6. TÁBLÁZATOK

4.1. táblázat A különböző népességcsoportok megoszlása a háztartás egy főre jutó ingatlanvagyona szerint

	Nincs ingatlan	1. negyed	2. negyed	3. negyed	4. negyed	N
Háztartásfő életkora						
18-29	33	28	13	12	14	121
30-39	18	33	16	17	17	327
40-49	13	29	28	16	14	384
50-59	8	24	22	24	22	370
60-69	13	13	18	25	32	346
70 év felett	16	10	16	30	28	323
Háztartásfő iskolai végzettsége						
8 ált. vagy alatta	14	32	18	22	14	369
szakmunkás	14	29	23	20	15	640
érettségi	15	15	20	24	25	505
felsőfokú	17	11	14	22	36	347
Háztartásfő aktivitása						
alkalmazott	13	27	23	20	18	845
vállalkozó	18	7	16	23	37	134
nyugdíjas	14	14	18	27	28	687
egyéb	25	44	15	11	5	204
Háztartásfő foglalkozása						
önálló	15	7	15	22	41	148
vezető	12	17	25	17	29	110
szellemi	14	12	14	24	37	250
fizikai	15	26	21	22	17	1302
Háztartásfő etnikuma						
nem roma	14	21	20	22	22	1802
roma	28	57	6	8	1	70
Háztartás OECD2 skála szerinti jövedelmi ötödök						
1. ötöd	18	37	18	16	11	373
2. ötöd	13	28	20	24	16	374
3. ötöd	9	21	25	25	20	374
4. ötöd	13	17	20	23	27	374
5. ötöd	20	9	16	21	34	373
Háztartás munkaintenzitása						
0-0.2	13	23	21	21	22	295
0.21-0.44	16	46	21	10	7	113
0.45-0.55	18	34	17	18	13	214
0.56-0.85	9	37	30	12	13	200
0.86-1	13	16	20	24	26	600
Település típusa						
Budapest	31	4	10	19	36	373
megyeszékhely	11	29	21	23	16	338
város	12	20	23	23	23	626
község	9	35	22	21	14	534
Háztartás összetétele						
Egyszemélyes	22	6	10	24	38	600
Pár gyermek nélkül	10	13	21	31	24	417
Egyedüli szülő gyermekkel	22	36	21	14	8	77
Pár gyermekkel	10	41	25	18	7	401
Más háztartás gyermek nélkül	14	29	29	16	12	220
Más háztartás gyermekkel	9	46	26	9	11	156

	Nincs ingatlan	1. negyed	2. negyed	3. negyed	4. negyed	N
Szubjektív anyagi helyzet						
Gondok nélkül	14	1	15	33	37	71
Beosztással	18	12	18	23	29	652
Éppen kijönnek	10	24	23	23	21	763
anyagi gondok vannak	18	39	18	16	9	278
Nélkülöznek	22	48	14	11	6	103
Teljes minta	15	22	20	22	22	1866

4.2. táblázat Különböző megtakarítási formákkal rendelkező háztartások aránya (%)

	1999	2001	2003	2005	2007	2010	2012	2014
Lakossági folyószámla	49	58	62	64	67	72	73	76
Betétkönyv	13	12	10	9	11	9	7	7
Értékpapír	11	9	5	7	7	5	5	6
Készpénz	12	7	18	18	15	14	12	12
Devizaszámla	6	5	4	3	2	5	4	6
Lakástakarék	6	8	7	6	5	5	6	7
Egészségpénztár	4	4	4	11	12	19	7	8
Életbiztosítás	29	28	34	30	32	30	23	25
Nyugdíj-megtakarítás	13	20	15	17	18	na.	na.	10
Megtakarítás összesen	53	53	57	50	50	51	41	42
N	2021	1943	2257	2017	1994	1965	1986	1871

Megjegyzés: a nyugdíj-megtakarítások közé az önkéntes nyugdíjpénztári mellett 2014-ben a nyugdíj-előtakarékossági számlán való takarékoskodást is beszámítottuk.

Az összes megtakarítás (utolsó előtti sor) a lakossági folyószámlával rendelkezést nem tartalmazza.

4.3. táblázat A megtakarítási formák előfordulása a háztatások különböző csoportjaiban (%)

	Lakossági folyószámla	Betétkönyv	Értékpapír	Életbiztosítás / nyugdíj-megtakarítás	Készpénz	Megtakarítás összesen	N
Háztartásfő életkora							
18-29	80	8	6	32	9	47	121
30-39	83	7	7	31	11	42	327
40-49	86	7	4	33	11	47	384
50-59	83	5	5	36	13	48	370
60-69	71	7	5	21	12	34	346
70 év felett	49	8	8	15	15	35	323
Háztartásfő iskolai végzettsége							
8 ált. vagy alatta	41	3	0	10	8	20	369
szakmunkás	76	3	3	21	9	34	640
érettségi	88	9	6	33	13	49	505
felsőfokú	93	15	15	52	19	68	347
Háztartásfő gazdasági aktivitása							
alkalmazott	90	7	5	36	13	49	845
vállalkozó	94	13	17	54	23	75	134
nyugdíjas	60	7	5	16	12	32	687
egyéb	55	3	2	15	2	22	204
Háztartásfő foglalkozása							
önálló	91	10	18	47	22	68	148
vezető	91	16	8	51	17	63	110

	Lakossági folyószámla	Betétkönyv	Értékpapír	Életbiztosítás / nyugdíj-megtakarítás	Készpénz	Megtakarítás összesen	N
szellemi	91	17	12	44	23	62	250
fizikai	71	4	3	21	9	34	1302
Háztartásfő etnikuma							
nem roma	78	7	6	29	12	43	1802
roma	25		1	7		9	70
Háztartás OECD2 skála szerinti jövedelmi ötödök							
1. ötöd	52	3	2	12	5	19	373
2. ötöd	66	2	1	17	7	25	374
3. ötöd	80	6	4	26	13	41	374
4. ötöd	85	10	7	33	14	51	374
5. ötöd	96	15	15	53	23	72	373
Háztartási munkaintenzitás							
0-0.2	62	4	1	13	8	23	295
0.21-0.44	75	1	1	21	6	31	113
0.45-0.55	85	7	9	33	11	44	214
0.56-0.85	87	8	4	45	11	57	200
0.86-1	91	8	7	39	16	54	600
Település típusa							
Budapest	85	19	15	39	14	61	373
megyeszékhely	84	6	5	37	15	47	338
város	74	3	4	24	9	35	626
község	66	4	2	19	13	34	534
Háztartás összetétele							
Egyszemélyes	65	6	6	21	11	36	600
Pár gyermek nélkül	74	9	7	23	15	40	417
Egyedüli szülő gyermekkel	78		2	27	2	32	77
Pár gyermekkel	90	5	3	40	11	51	401
Más háztartás gyermek nélkül	77	10	6	31	14	45	220
Más háztartás gyermekkel	81	9	7	33	12	47	156
Szubjektív anyagi helyzet							
Gondok nélkül	96	12	24	67	48	94	71
Beosztással	86	12	11	38	19	57	652
Éppen kijönnek	73	5	2	23	9	35	763
anyagi gondok vannak	71	1	1	16	1	22	278
Nélkülöznek	27		1	7		9	103
Teljes minta	76	7	6	28	12	42	1866

Megjegyzés: Az összes megtakarítás (utolsó előtti oszlop) a lakossági folyószámlával rendelkezést nem tartalmazza.

4.4. táblázat A háztartások hiteltörlesztési aránya (havi össztörlesztés/havi összes jövedelem) egyes társadalmi-demográfiai-gazdasági jellemzői alapján, 2014-ben (N=344)

	átlag	medián	szórás	N
Összesen	28,0	17,8	42,2	
A háztartásfő kora				
(18-29)	29,0	19,6	41,6	28
30-39	23,0	17,8	23,3	87
40-49	20,6	14,9	19,9	97
50-59	42,5	21,7	73,1	79
60-69	27,3	17,0	27,4	37
(70 év felett)	26,0	19,5	23,1	14
Szign (F próba)	0,017			
Háztartásfő iskolai végzettsége				
8 ált. vagy alatta	43,5	21,9	71,0	55
szakmunkásképző	29,0	19,1	42,6	133
érettségi	22,6	18,1	25,2	99
felsőfokú	19,4	15,5	15,1	54
Szign (F próba)	0,010			
Háztartásfő gazdasági aktivitása				
alkalmazott	23,2	16,7	34,1	217
(vállalkozó)	20,4	14,9	13,6	22
nyugdíjas	33,8	21,8	37,1	59
egyéb inaktív	46,5	23,2	75,8	44
Szign (F próba)	0,004			
Háztartásfő foglalkozása				
(önálló)	20,1	14,5	13,5	21
(vezető)	21,2	19,3	13,4	21
szellemi	21,7	15,6	21,4	42
fizikai	29,3	17,8	46,1	253
Szign (F próba)	0,482			
Háztartásfő és vagy háztartásgazda származása				
nem roma	27,4	17,5	42,9	317
(roma)	33,6	29,2	31,7	25
Szign (F próba)	0,481			
Háztartás OECD2 skála szerinti háztartási jövedelmi ötödök				
1. ötöd	53,6	32,0	77,8	72
2. ötöd	26,5	21,0	29,1	68
3. ötöd	24,0	17,9	21,1	60
4. ötöd	16,4	15,7	10,1	84
5. ötöd	18,6	12,8	20,0	58
A háztartás munkaintenzitása				
0-0.2 között	37,6	25,8	40,6	44
0.21-0.44 között	50,1	24,2	82,9	39
0.45-0.55 között	30,5	17,3	53,9	61
0.56-0.85 között	21,4	16,8	17,8	57
0.86-1 között	18,5	15,5	15,9	118
Szign (F próba)	0,000			
Település típusa				
Budapest	19,8	15,8	18,4	52
megyeszékhely	25,3	17,1	24,8	77

	átlag	medián	szórás	N
város	24,0	15,6	29,8	91
község	35,9	22,3	60,9	122
Szign (F próba)	0,060			
Háztartás típusa				
Egyszemélyes	33,6	20,4	58,9	66
Pár gyermek nélkül	30,4	21,8	32,1	50
(Egyedülálló szülő gyermekkel)	20,1	14,8	25,9	17
Pár gyermekkel	25,7	16,6	40,0	132
Más háztartás gyermek nélkül	26,8	18,2	35,0	35
Más háztartás gyermek gyermekkel	26,8	13,5	39,5	41
Szign (F próba)	0,800			
Háztartás szubjektív anyagi helyzete				
(Gondok nélkül élnek)	19,2	18,4	8,4	6
Beosztással jól kijönnek	15,5	13,6	10,3	96
Éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből	22,6	17,1	20,3	124
Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	34,1	25,2	35,2	81
Nélkülözések között élnek	69,5	31,6	105,8	34
Szign (F próba)	0,000			

** a 30 alatti elemszámok ()-jel jelölve*

***: az alacsony esetszámok és a szélsőértékek miatt ebben a táblázatban az egyéni szinten számított arányok átlaga helyett, az kategóriánkénti átlagok*
arányát közöljük

4.5. táblázat A háztartások élelmiszerkiadása, hiteltörlesztési összege és ezek aránya (havi össztörlesztés/havi élelmiszerkiadás) azon háztartások körében, amelyeknek van hiteltörlesztése (N=316), a háztartásfő életkora, a háztartás jövedelmi helyzete és a szubjektív anyagi helyzete szerinti csoportokban

	N	Élelmiszer kiadás (forint/hó)	Hiteltörlesztés összege (forint/hó)	átlagok aránya (hiteltörlesztés/ élelmiszerkiadás)**
Összesen	316	46252	55738	1,2
A háztartásfő kora				
(18-29)	27	41050	63529	1,55
30-39	80	48313	48634	1,01
40-49	92	49961	50472	1,01
50-59	71	46978	78510	1,67
60-69	32	34391	37015	1,08
(70 év felett)	14	43264	42108	0,97
Háztartás OECD2 skála szerinti jövedelmi ötödök				
1. kvintilis	66	31541	61580	1,95
2. kvintilis	59	41982	51748	1,23
3. kvintilis	58	44363	52471	1,18
4. kvintilis	79	54215	48334	0,89
5. kvintilis	54	59473	67327	1,13
Háztartás szubjektív anyagi helyzete				
(Gondok nélkül élnek)	5	47218	53628	1,14
Beosztással jól kijönnek	86	56743	46714	0,82
Éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből	114	51068	53241	1,04
Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	79	37921	60712	1,60
Nélkülözések között élnek	32	21587	76715	3,55

** a 30 alatti elemszámok ()-jel jelölve*

4.6. táblázat A háztartások jellemzői havi hitel- és adósságtörlesztésük összege alapján 2014-ben (N=1817)

	Nincs hitele	20 ezer Ft alatt	20-60 Ft között	60 ezer Ft fölött	N
Háztartásfő életkora					
18-29	77	(4)	(14)	(5)	117
30-39	72	(6)	15	(7)	311
40-49	74	(6)	13	(8)	371
50-59	78	(5)	9	9	355
60-69	88	(4)	(6)	(2)	339
70 év felett	95	(1)	(3)	(1)	324
Háztartásfő iskolázottsága					
8 ált. vagy alatta	84	(7)	(5)	(5)	359
szakmunkás	78	5	11	6	620
érettségi	80	(4)	12	(5)	490
felsőfokú	84	(2)	10	(5)	337
Háztartásfő aktivitása					
alkalmazott	73	5	15	7	812
vállalkozó	83	(1)	(9)	(7)	131
nyugdíjas	92	(3)	(4)	(2)	679
egyéb	76	(10)	(6)	(8)	192
Háztartásfő etnikuma					
nem roma	82	4	10	5	1744
roma	63	(17)	(10)	(10)	71
Háztartás OECD2 skála szerinti jövedelmi ötödök					
1. ötöd	80	(8)	(7)	(6)	354
2. ötöd	82	(5)	10	(4)	364
3. ötöd	84	(3)	9	(4)	365
4. ötöd	77	(4)	14	(6)	360
5. ötöd	84	(2)	(8)	(6)	367
Háztartás munkaintenzitása					
0-0.2	84	(7)	(5)	(4)	282
0.21-0.44	64	(7)	(16)	(13)	108
0.45-0.55	70	(7)	15	(7)	206
0.56-0.85	70	(6)	(13)	(11)	186
0.86-1	80	(3)	12	(5)	583
Település típusa					
Budapest	86	(3)	(7)	(4)	370
megyeszékhely	76	(4)	15	(4)	322
város	85	(4)	7	(4)	611
község	76	(6)	11	8	513
Háztartás összetétele					
Egyszemélyes	89	(4)	6	(2)	587
Pár gyermek nélkül	88	(2)	(7)	(3)	411
Egy szülő gyermekkel	75	(9)	(13)	(3)	75
Pár gyermekkel	65	(6)	17	12	381
Más ht gyermek nélkül	84	(4)	(8)	(4)	214
Más ht gyermekkel	71	(6)	(13)	(10)	147
Szubjektív anyagi helyzet					
Gondok nélkül	92	0	(4)	(4)	68
Beosztással	85	(2)	10	(3)	640
Éppen kijönnek	83	(4)	8	5	749
anyagi gondok vannak	68	(9)	13	(11)	258
Nélkülöznek	64	(13)	(12)	(12)	95
Teljes minta	***81***	***4***	***9***	***5***	***1817***

5. KÖZMUNKA, KÖZMUNKÁSOK (MEDGYESI MÁRTON)

5.1. BEVEZETÉS

Az utóbbi években foglalkoztatáspolitikai és szociálpolitikai eszköztárában a közfoglalkoztatás központi szerepet játszik. A 2009-ben elindított *Út a Munkához Program* (ÚMP), majd a 2010-es választások után 2011 elején beinduló új közfoglalkoztatási program deklarált célja a leghátrányosabb helyzetű kistelepüléseken élő alacsony iskolai végzettséggel rendelkező munkanélküliek jövedelemhez juttatása és visszavezetése a nyílt munkaerőpiacra közfoglalkoztatás révén. Közfoglalkoztatásban a munkaügyi kirendeltségen regisztrált álláskeresők, valamint a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól szóló törvény szerinti rehabilitációs ellátásban részesülő személyek vehetnek részt.

Ezzel párhuzamosan a kormányzat a munkanélküliséghez kapcsolódó készpénzes támogatások feltételeit szigorította és az ellátásokat csökkentette. Az álláskeresési járadék esetében a folyósítás maximális időtartamát 270 napról 90 napra csökkentették, és az ellátás összegét a minimálbér 100%-ában maximálták. Az álláskeresési segélyre való jogosultságot a legfeljebb 5 évvel a nyugdíjkorhatár előtt állókra korlátozták. Az álláskeresési járadékra nem jogosult aktív korú munkanélküliek foglalkoztatást helyettesítő támogatást (FHT) kaphatnak, amennyiben a családban az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem nem haladja meg az öregségi nyugdíjminimum 90%-át. Az FHT összege az öregségi nyugdíjminimum 80%-ának megfelelő összeg, 2014-ben 22800Ft. Az FHT-ra jogosultak kötelesek álláskeresőként regisztrálni és állami foglalkoztatási szervvel együttműködni. Kötelesek továbbá legalább a regisztrálást követő egy év alatt 30 nap időtartamban közfoglalkoztatásban részt venni vagy keresőtevékenységet folytatni, illetve munkaerő-piaci programban részt venni, vagy legalább hat hónap időtartamra meghirdetett képzésben részt venni.

5.2. KÖZMUNKÁBAN ÉRINTETTEK ARÁNYA

A Monitor-kutatásban a közmunkás, közhasznú illetve közcélú munkát végzők arányának felmérésére két kérdés is szerepel: egyrészt a gazdasági aktivitás kérdezés időpontjában történő felmérésénél tudjuk beazonosítani azokat, akik ilyen munkát végeztek, másrészt az egyéni kérdőívben külön kérdés szerepelt arra, hogy a válaszadó a kérdezést megelőző 12 hónap során végzett-e közmunkát.

Az 5.1. ábra mutatja a közmunkában érintett népesség arányát. A kérdezéskor (2014. szeptember-október) a 16-64 éves korosztály 1,8%-a végzett közmunkát, a kérdezést megelőző 12 hónap során pedig 5,7% volt a közmunkát végzők aránya az aktívkorúak között. Mindez azt jelenti, hogy a magyarországi háztartások 6,7%-ában volt olyan személy, aki a kérdezést megelőző egy évben végzett közmunkát. Ezekben a háztartásokban a teljes népesség 9,1%-a élt a kutatás időpontjában.

Cseres-Gergely és Molnár (2014) a Nemzeti Munkaügyi Hivatal adatai alapján a 2013 során közfoglalkoztatásban érintettek számát 309 ezer főre becsüli, amely az aktív korú népesség 4,6%-a. A 2014-es hasonló adatok még nem láttak napvilágot, de a szakértők a közmunkában érintettek létszámának növekedését várták erre az évre, így a Háztartás Monitor kutatás adataiból a 2013-as adatokat meghaladó becslésünk a várt irányban történő elmozdulást jelez.

5.1. ábra A közmunkában érintettek aránya 2013. október – 2014. szeptember (%)

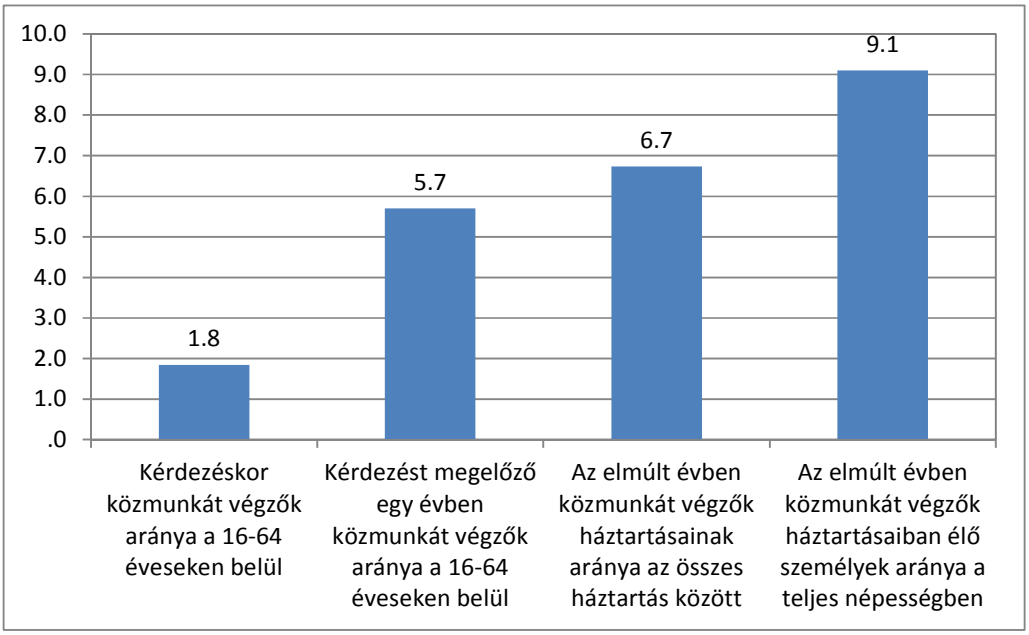

A Háztartás Monitor kutatás adatai alapján a kérdezéskor közmunkát végzők esetében meg tudjuk nézni, hogy heti hány órában végeztek közmunkát, közhasznú illetve közcélú munkát. A kutatás adatai szerint az érintettek túlnyomó többsége teljes munkaidőben végzett közmunkát: 80%uk teljes munkaidőben, vagyis heti 40 órában dolgozott közmunkásként, 17%-uk heti 30 órában, 3%-uk pedig heti 20 órában.

A kérdezést megelőző 12 hónapra vonatkozó kérdés alapján megvizsgálhatjuk, hogy azok, akik az elmúlt egy évben folytattak ilyen munkavégzést, hány hónapban végeztek közmunkát ez alatt az időszak alatt. A közmunkát végzők átlagosan 6,2 hónapig vettek részt közfoglalkoztatásban, a pontos megoszlást az 5.2. ábra mutatja. A közmunkát végzők több mint egyharmada legfeljebb három hónapig volt foglalkoztatásban, míg körülbelül egynegyedük 4-6 hónapot végeztek közmunkát, és ugyanekkora arányt képviselnek azok is, akik 10-12 hónapot dolgoztak, míg legkisebb arányban a7-9 hónapig közmunkát végzők voltak (15%).

5.2. ábra A közmunkában töltött hónapok számának megoszlása azok körében, akik a kérdezést megelőző 12 hónapban végeztek közmunkát (%, n=152)

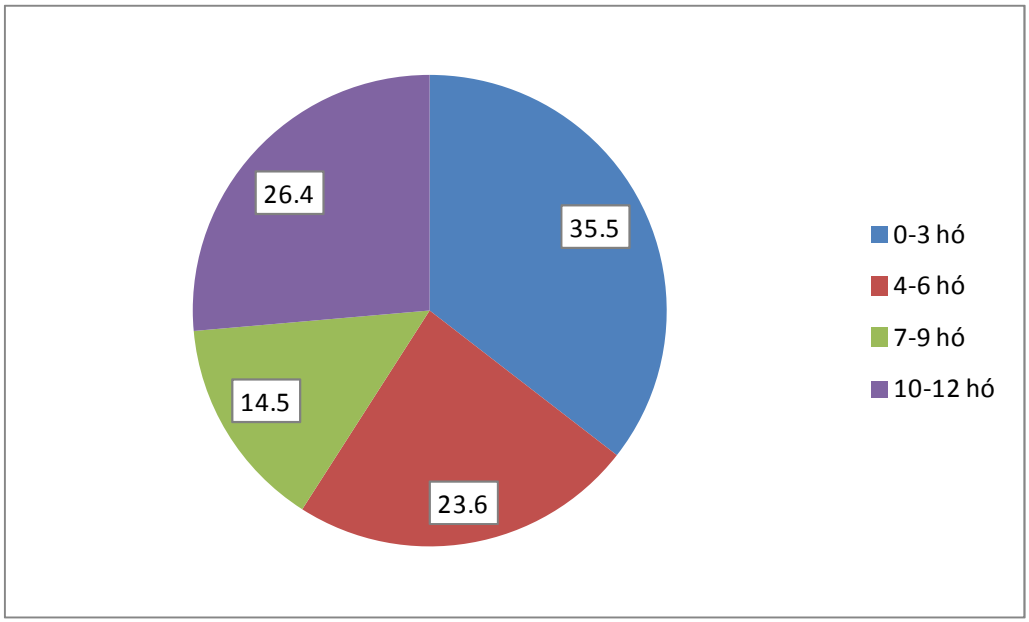

Az 5.1. táblázat adatai megerősítik, hogy a közfoglalkoztatás az aktív korú munkanélküliek/inaktívak ellátásában fontos szerepet játszik. A kérdezést megelőző 12 hónapban a felsorolt ellátások közül a közmunkában részt vevők aránya volt a legmagasabb. Álláskeresési járadékban az aktív korúak 3,6%-a részesült, foglalkoztatást helyettesítő támogatást 2,2% kapott.

Adataink alapján megvizsgáltuk, hogy a kutatás időpontjában milyen munkaerő-piaci státuszban voltak azok, akik a kérdezést megelőző egy évben részt vettek közmunkában. A kérdezést megelőző egy évben közmunkát végzők 29%-a a kérdezés időpontjában alkalmazottak volt, és ugyancsak 29%-nyianvégeztek a kérdezéskor is közmunkát, míg 26%-uk volt ekkor munkanélküli. Ezen kívül a kérdezés időpontjában a kérdezést megelőző egy év során közmunkát végzők 3%-a alkalmi munkát végzett, másik 3%-a gyeden, gyesen volt, 1%-uk nyugdíjas, 8% pedig egyéb eltartottként élt.

5.3. A KÖZMUNKÁSOK ÉS HÁZTARTÁSAIK JÖVEDELMEI

2014-ben a közmunkások minimálbére a szakképzettséggel nem rendelkezők esetében nettó[32] havi 50.632 Ft (a családi adókedvezmény nélkül), a szakképzettséggel rendelkezők körében 65.000 Ft volt, míg 2013-ban 49453 Ft és 63404Ft volt a megfelelő érték. Természetesen amennyiben nem teljes munkaidőben végezték a közmunkát, úgy arányosan alacsonyabb összegeket kereshettek a közfoglalkoztatottak. Bár ezek elvileg minimálbér értékek, a közmunkások foglalkoztatói jellemzően nem fizettek ennél magasabb béreket (Eppich és Köllő 2014).

n változott maga a közmunkások átlagos havi közmunka-keresete 44576 Ft volt, a havi összegek megoszlását az 5.3. ábra mutatja. Az ábra szerint a havi 22 ezer Ft alatti közmunka jövedelemmel rendelkezett a közmunkások közel egyötöde, 23%-a, és mintegy egyharmad azok aránya, akiknél az általunk mért kereset lényegesen elmarad a 2013-ban illetve 2014-ben érvényes teljes munkaidős közmunkabér 50000 Ft körüli értékétől. Korábban láttuk, hogy részmunkaidős közfoglalkoztatás a közmunkát végzők 20%-ára volt érvényes, és ezen belül is a heti 30 órás közmunka volt nagyobb arányban, így vizsgálatunkban feltehetően alulbecsültek a közmunkából származó jövedelmek.

[32]A közfoglalkoztatási jogviszony alapján a közfoglalkoztatott jogosultságot szerez társadalombiztosítási- és nyugellátásra (táppénz, nyugdíj). Ennek megfelelően – a munkabérhez hasonlóan – a közfoglalkoztatási bér után is fizetnek TB-járulékokat és SZJA-t.

5.3. ábra Havi közmunkajövedelmek megoszlása (%, N=132)

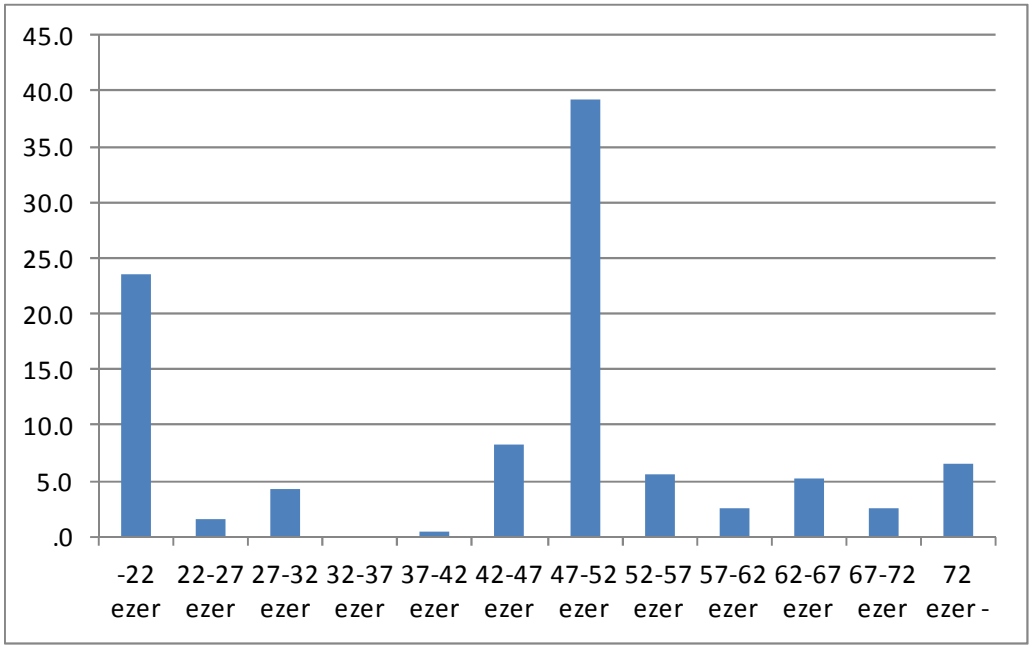

A közmunkások háztartásaiban élők jövedelmi szerkezetét vizsgálva a közmunkából származó jövedelmek 12%-át teszik ki a háztartási jövedelmeiknek. Egyéb munkajövedelem jelenti a közmunkások háztartási jövedelmeinek 51%-át, tehát összesen jövedelmeik közel kétharmada munkajövedelem. Tőkejövedelmekkel a közmunkások háztartásai nem rendelkeznek. Jövedelmeik nagyjából ugyanakkora részét, 17-18%-át teszik ki a társadalombiztosítási jövedelmek (nyugdíj, álláskeresési járadék, gyed) és a szociális jövedelmek. Amennyiben a közmunkások háztartásait és az összes aktív korú egyént jövedelmi szerkezetük alapján hasonlítjuk össze, azt láthatjuk, hogy az aktív korúak jövedelmeiben általában a munkajövedelmek nagyobb arányt képviselnek, összesen 73%-ot. Az aktív korúak háztartási jövedelmének 4%-a tőkejövedelem, így a piaci jövedelmek aránya meghaladja az összes jövedelem háromnegyedét. A TB-jövedelmek aránya hasonló a közmunkások háztartásaiban élők csoportjában és általában az aktív korúak között, a szociális jövedelmek aránya viszont lényegesen alacsonyabb az aktív korúak között általában, mindössze 4%.

5.4. ábra Közmunkások háztartásaiban élők és az aktív korúak jövedelmi szerkezete

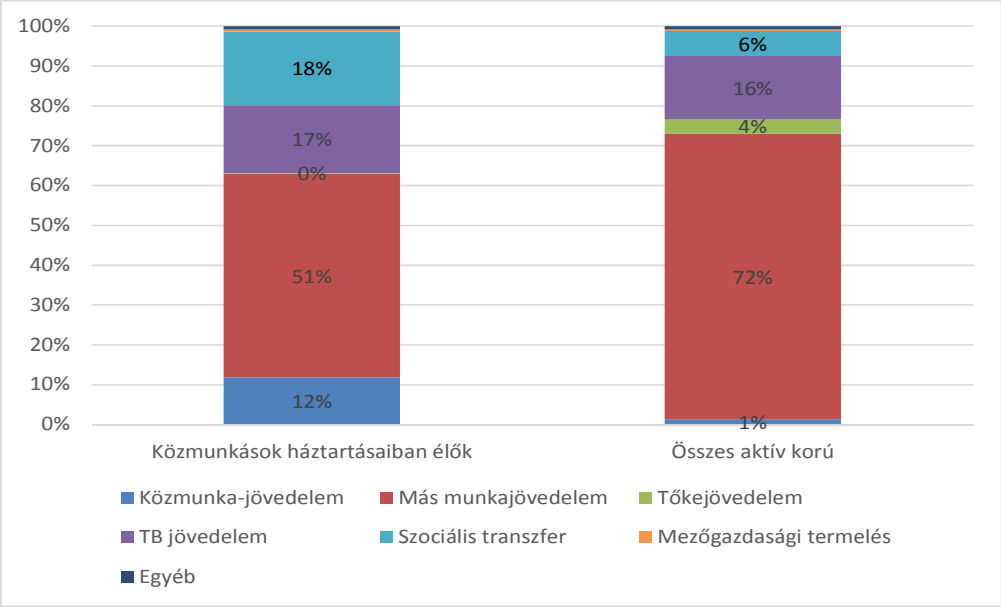

A közmunka-jövedelmeknek az összes háztartási jövedelmen belüli aránya nagymértékben függ a háztartás jövedelmi helyzetétől. Amíg a legalacsonyabb jövedelmű népesség-ötödben a közmunkából származó kereset az összes jövedelem 4-5%-a, a második ötödben már csak 2-2,5% az aránya, a harmadik ötödtől felfelé pedig 1%-nál alacsonyabb részesedéseket regisztráltunk.

5.5. ábra A közmunkajövedelmek részaránya a háztartások jövedelmeiben jövedelmi ötödönként

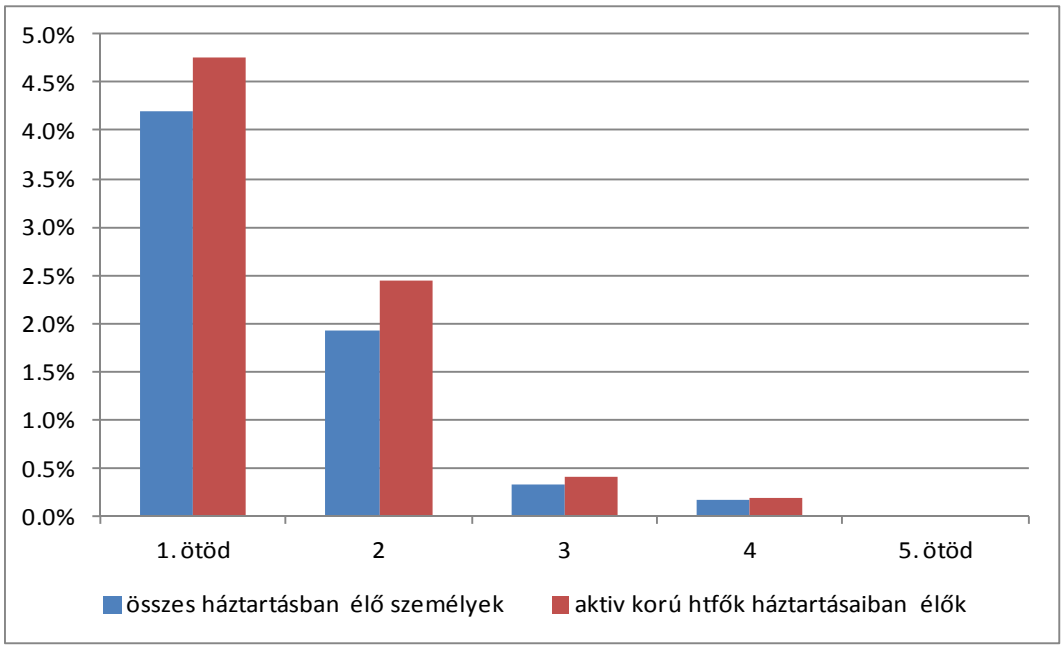

A közmunkából származó jövedelmek célzottságát mutatja az 5.6. ábra a munkanélküli aktív korúak számára elérhető többi ellátással összehasonlításban. A közmunkából származó jövedelmek majdnem fele (49%-a) jut a népesség legszegényebb ötödéhez, és 37%-a a második legszegényebb ötödhöz. A közepes jövedelmű ötöd a közmunkajövedelmek 8%-át, a két magasabb jövedelmű ötöd pedig összesen 5%-át kapja Összehasonlításképpen, az álláskeresési járadék kevésbé célzott, mint a közmunkajövedelmek, hiszen ennek 70%-a kerül a két legalacsonyabb jövedelmű ötödhöz, 17%-a a harmadik ötödhöz, és a két magasabb jövedelmű népesség-ötöd kapja a járadék 13%-át. A foglalkoztatást helyettesítő támogatás és az aktív korúak ellátása viszont a közmunka-jövedelemnél is nagyobb mértékben koncentrálódik a legszegényebb népességcsoportnál: mindkettőnek nagyjából háromnegyede kerül a legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozó háztartások tagjaihoz.

5.6. ábra A közmunkajövedelmek célzottsága: az egyes jövedelmi ötödök részesedése az egyes transzfer-típusokból

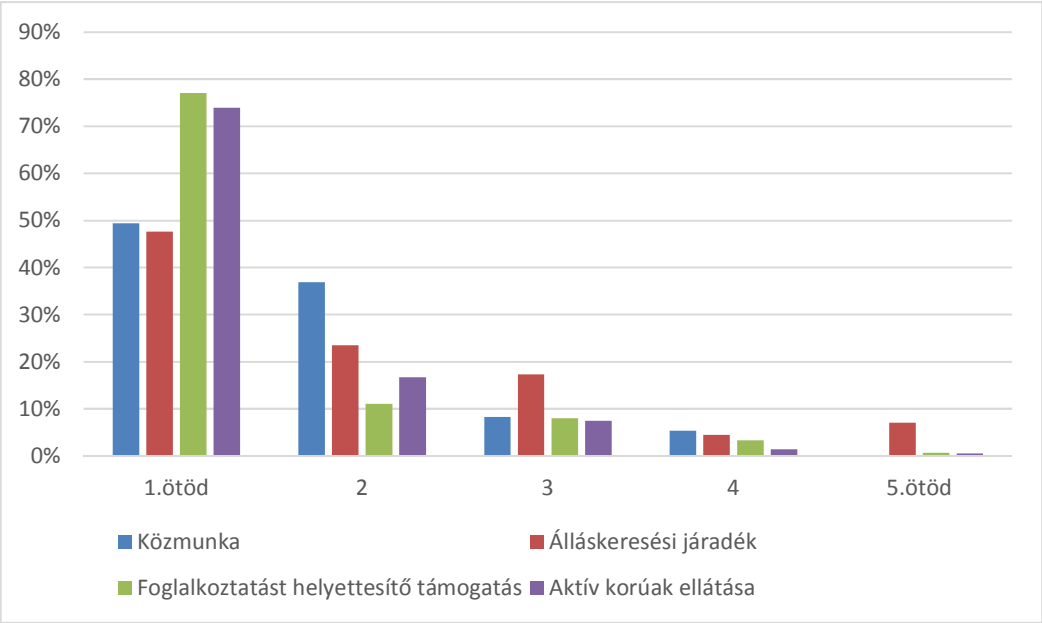

5.4. KIKET ÉRINT A KÖZMUNKA?

A következő részben azt vizsgáljuk, hogy mely népességcsoportokat érinti nagyobb mértékben a közmunka. A közmunkajövedelmek eloszlásának vizsgálatánál láttuk, hogy azt az alacsonyabb jövedelmű népesség-ötödökben élők kapják nagyobb arányban. Itt először azt vizsgáljuk, hogy az aktív korú népesség mekkora része vett részt közfoglalkoztatásban a kérdezést megelőző 12 hónapban, a jövedelmen kívül életkor, iskolai végzettség, munkaerő-piaci státus, foglalkozás, településtípus és régió szerint. Második lépésben pedig azt vizsgáljuk, hogy milyen a közmunkában érintett háztartásokban élő népesség összetétele.

Nem és életkor szerint nem látunk lényeges eltéréseket a kérdezést megelőző 12 hónapban közfoglalkoztatásban érintettek arányában. Egyedül a 60 évnél idősebbek körében kisebb az arányuk az átlagosnál, de ez nem meglepő, hiszen ennek a korosztálynak lehetősége van a nyugdíjba vonulásra. A többi tényezőközül a munkaerő-piaci esélyeket lényegesen befolyásoló tényezők szerepe fontos, így a háztartásfő iskolai végzettségéé, foglalkozásáé vagy a háztartás településtípusáé. A közfoglalkoztatásban érintettek aránya a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők között a legmagasabb, 15%, míg az érettségizettek és felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében az átlagosnál lényegesen alacsonyabb, 1-2% az arányuk. A kérdezéskori munkaerő-piaci státus szerint munkanélküliek és nem nyugdíjas inaktívak körében legmagasabb a közmunkában érintettek aránya (16%). A közfoglalkozatásban résztvevők arányában a települési lejtő is tetten érhető: arányuk legmagasabb a községekben (11%), a megyeszékhelyeken és Budapesten viszont lényegesen kisebb alacsonyabb (1-2%). Ugyancsak látható, hogy a gazdaságilag egyik legfejletlenebb régióban, Észak-Alföldön az átlagost jóval meghaladja a közfoglalkoztatásban résztvevők aránya (13%). Meglepő ugyanakkor, hogy a munkanélküliség által hasonlóan sújtott észak-magyarországi régióban az átlagosnál alacsonyabb, 3% a közmunkások részesedése.

Hasonló összefüggéseket látunk akkor is, ha a közfoglalkoztatásban résztvevők háztartásaiban élő népesség összetételét hasonlítjuk az összes aktív korú háztartásfős háztartásban élő népesség összetételével. A közfoglalkoztatásban részt vevők háztartásaiban élők körében felülreprezentáltak a férfiak, a 16-30 éves korosztály és a gyermekes háztartásokban élők, az alacsony iskolázottságúak, az alsó két jövedelmei ötödbe tartozók, a kistelepülésen illetve az észak-alföldi régióban élők és a roma etnikumú népességhez tartozók.

5.5. ÖSSZEFOGLALÁS

A Háztartás Monitor kutatás adatai szerint a kérdezést megelőző 12 hónap során 5,7% volt a közmunkát végzők aránya az aktív korúak között; a közfoglalkoztatásban érintettek háztartásaiban a teljes népesség 9,1%-a élt a kutatás időpontjában. Az adatok tükrözik, hogy a közfoglalkoztatás az aktív korú munkanélküliek/inaktívak esetében fontos szerepet játszik: a kérdezést megelőző 12 hónapban az álláskeresési járadékban vagy a foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülők aránya alacsonyabb volt, mint a közmunkában részt vevők aránya (az előbbiben az aktív korúak 3,6%-a részesült, utóbbit 2,2%-uk kapott).

A közmunkások háztartásaiban élők jövedelmeinek közel kétharmada munkajövedelem, ebből 12%-át teszik ki a közmunkából származó jövedelmek, a többi pedig más foglalkoztatásból származó munkajövedelem. Az aktív korú háztartásfők háztartásaiban összességében a jövedelmek 73%-a származik a munkából, a közmunkások háztartásaiban az átlagosnál alacsonyabb a munkajövedelmek aránya. Ezzel párhuzamosan az átlagosnál magasabb a TB-jövedelmek és a szociális jövedelmek aránya ezekben a háztatásokban.

A közmunkajövedelmek szegényebb háztartások jövedelmeinek nagyobb hányadát jelentik, a középső és a felső két ötödben elhanyagolható a jelentőségük. Összességében a közmunkából származó jövedelmek majdnem fele jut a népesség legszegényebb ötödéhez, és 37%-a a második legszegényebb ötödhöz. Ezzel a közmunkajövedelmek az álláskeresési járadéknál jobban, az aktív korú inaktívak számára elérhető készpénzes egyéb ellátásokhoz (pl. FHT) képest viszont kevésbé célzottak. A közfoglalkoztatás társadalmi hátterét más szempontok alapján vizsgálva látható, hogy közmunkában az alacsony iskolázottságú, kistelepülésen illetve az észak-alföldi régióban élők vesznek részt nagyobb arányban.

5.6. IRODALOM

Eppich Győző-Köllő János: foglalkoztatás válság előtt, közben és után. in: Kolosi Tamás-Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2014, Budapest Tárki.

Cseres-Gergely Zsombor-Molnár György: Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac in: Kolosi Tamás-Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2014, Budapest Tárki.

5.7. TÁBLÁZATOK

5.1. táblázat A különböző munkanélküliséghez kapcsolódó ellátásokban részesülők adatai az aktív korúak (16-64 évesek) körében

	Hány százalék kapott?	Aki kapott, átlagosan hány hónapig kapta?	Átlagosan egy hónapban milyen összegben kapta? (HUF)
álláskeresési járadék	3,6%	5,1	34338
keresetpótló juttatás	0,7%	6,5	34457
álláskeresési segély	0,8%	8,1	24273
más munkanélküliséghez kapcsolódó ellátás	0,3%	7,5	30426
foglalkoztatást helyettesítő támogatás	2,2%	6,5	25069
aktív korúak ellátása (rendszeres szociális segély)	2,2%	8,9	23270
közmunkát, közhasznú vagy közcélú munkát?	5,7%	6,2	44576

5.2. táblázat Az elmúlt 12 hónapban közmunkát végzők aránya a 16-64 éves népesség különböző csoportjaiban

	Nem végzett közmunkát	Végzett közmunkát	Összesen	N
Nem				
Férfi	94%	6%	100%	1238
Nő	94%	6%	100%	1399
Életkor				
16-30 eves	94%	6%	100%	646
31-40 eves	94%	6%	100%	619
41-50 eves	94%	6%	100%	580
51-60 eves	94%	6%	100%	565
61+ eves	99%	1%	100%	226
Iskolai végzettség				
max. 8 általános	85%	15%	100%	504
szakmunkásképző	93%	7%	100%	779
érettségi	98%	2%	100%	848
felsőfokú	99%	1%	100%	496
Foglalkozás				
önálló	100%	0%	100%	182
vezető	99%	1%	100%	107
szellemi	99%	1%	100%	385
fizikai	92%	8%	100%	1650
Munkaerő-piaci státus				
alkalmazott	97%	3%	100%	1441
vállalkozó	100%	0%	100%	180
nyugdíjas	99%	1%	100%	358
egyéb nem dolgozó	84%	16%	100%	657
Háztartási ekvivalens jövedelem ötödei				
1. ötöd	82%	18%	100%	514

	Nem végzett közmunkát	Végzett közmunkát	Összesen	N
2	92%	8%	100%	468
3	98%	2%	100%	489
4	98%	2%	100%	541
5. ötöd	99%	1%	100%	621
Település típusa				
Budapest	98%	2%	100%	465
megyeszékhely	99%	1%	100%	514
város	94%	6%	100%	886
község	89%	11%	100%	771
Régió				
Közép Magyarország	98%	2%	100%	315
Közép Dunántúl	95%	5%	100%	274
Nyugat Dunántúl	96%	4%	100%	230
Dél Dunántúl	93%	7%	100%	299
Észak Magyarország	97%	3%	100%	298
Észak Alföld	87%	13%	100%	481
Dél Alföld	93%	7%	100%	275
Budapest	98%	2%	100%	465
Teljes minta	94%	6%	100%	2637

5.3. táblázat A közmunkások háztartásaiban élő személyek megoszlása társadalmi-gazdasági háttérváltozók szerint

	Közmunkában nem érintett háztartásokban élő népesség	Közmunkában érintettek háztartásaiban élő népesség	Aktív korú háztartásfők háztartásaiban élő népesség összesen
Nem			
Férfi	47,6%	55,0%	48,3%
Nő	52,4%	45,0%	51,7%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Életkor			
16 év alatt	19,1%	17,3%	18,9%
16-30 eves	20,6%	27,3%	21,3%
31-40 eves	18,5%	16,5%	18,3%
41-50 eves	16,8%	17,3%	16,8%
51-60 eves	15,7%	16,3%	15,7%
61+ eves	9,4%	5,5%	9,0%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Iskolai végzettség			
max. 8 általános	32,9%	59,4%	35,7%
szakmunkásképző	22,9%	29,1%	23,5%
érettségi	28,4%	8,0%	26,2%
felsőfokú	15,9%	3,5%	14,6%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Etnikum			
nem roma	96,4%	69,8%	93,6%
roma	3,6%	30,3%	6,4%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Háztartás összetétel			
Egyszemélyes	9,6%	5,5%	9,2%
Pár gyermek nélkül	13,3%	7,5%	12,7%
Egyedüli szülő gyermekkel	5,3%	5,0%	5,2%
Pár gyermekkel	42,9%	44,1%	43,1%
Más ht. gyermek nélkül	13,2%	10,8%	12,9%
Más háztartás gyermekkel	15,7%	27,1%	16,9%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Háztartás munkaintenzitása			
0-0.2	13,0%	14,2%	13,2%
0.21-0.44	8,3%	29,3%	10,5%
0.45-0.55	18,6%	15,8%	18,3%
0.56-0.85	18,3%	24,7%	18,9%
0.86-1	41,8%	16,0%	39,1%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Háztartási ekvivalens jövedelem ötödei			
1	16,3%	58,3%	20,7%

	Közmunkában nem érintett háztartásokban élő népesség	Közmunkában érintettek háztartásaiban élő népesség	Aktív korú háztartásfők háztartásaiban élő népesség összesen
2	17,3%	26,8%	18,3%
3	20,3%	6,5%	18,9%
4	22,6%	5,3%	20,8%
5	23,4%	3,3%	21,3%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Település típusa			
Budapest	17,9%	6,3%	16,7%
megyeszékhely	21,8%	3,3%	19,8%
város	31,9%	35,3%	32,2%
község	28,5%	55,1%	31,3%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
Régió			
Közép Magyarország	12,1%	6,0%	11,5%
Közép Dunántúl	9,7%	12,5%	10,0%
Nyugat Dunántúl	9,1%	5,2%	8,7%
Dél Dunántúl	10,6%	8,2%	10,3%
Észak Magyarország	12,2%	7,2%	11,7%
Észak Alföld	16,1%	43,9%	19,0%
Dél Alföld	12,3%	10,7%	12,1%
Budapest	17,9%	6,2%	16,7%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%
N	3416	400	3816

6. MAGYAROK KÜLFÖLDÖN – ÚJRATÖLTVE (LIGETI ANNA SÁRA – SIK ENDRE – SZEITL BLANKA)

Elemzésünk a magyar migrációs folyamatot vizsgáló előző tanulmányunk (Blaskó et al., 2014) folytatása. Ugyanazokra a kérdésekre keressük a választ: *Mennyien migrálnak? Kik ők? Hová irányul a migráció a mai Magyarországról?* Elemzésünk első része ott kezdődik, ahol az előző tanulmány végződött: a „*Mennyien*?"-kérdés megválaszolásához a korábbi adatokat kiegészítettük az azóta ismertté vált statisztikákkal és elemzések eredményeivel, s ezekhez rendeltük hozzá a Monitor-kutatás adatait. Jelen kutatásban a külföldön tartózkodók csoportjába olyanok tartoznak, akik a kérdezést megelőző 12 hónapban hosszabb ideig külföldön dolgoztak vagy tanultak; róluk nagyobb részben háztartásuk más itthon élő tagja számolt be, de kisebb részben olyanok is vannak köztük, akik habár éltek külföldön az elmúlt egy évben, de a kérdezés idejében épp – átmenetileg vagy véglegesen – itthon tartózkodtak. A második fejezetben („*Kik*?") is az előző tanulmány összefoglalásával kezdünk, s a Monitor friss adatai alapján törekszünk újat mondani a migránsok társadalmi összetételéről. Végül a harmadik részben („*Hová*?") azt vizsgáljuk, hogy változott-e az előző időszakokban tapasztaltakhoz képest a migránsok térbeli elrendeződése.

6.1. MENNYIEN? – A KÜLFÖLDÖN ÉLŐ/DOLGOZÓ MAGYAROK ARÁNYÁRÓL 2011 ÉS 2014 KÖZÖTT

A legfrissebb tükörstatisztikák és a makroszintű munkaügyi statisztika kombinációja alapján készült elemzések (Czibik et al., 2014, Bodnár-Szabó, 2014) egyaránt azt mutatják, hogy a migráció növekedésének trendje Magyarországon 2006 után kezdett felgyorsulni, s azóta töretlenül emelkedik. Ugyanezt mutatja a KSH Munkaerő-felvételeinek (MEF) 2011. február és 2014. február közötti adatainak elemzése (Cseres-Gergely, 2014) is. A SEEMIG-kutatás (Blaskó, 2014, Gödri et al., 2014) alapján készült hivatalos KSH becslés a következőképpen hangzik:

„A Népességtudományi Kutatóintézet (NKI) Életünk fordulópontjai kutatása szerint 2013 elején 335 ezer 18-49 éves magyar állampolgár élhetett külföldön. A SEEMIG pilot survey-jét – amiben 30 ezer háztartás volt – alapul véve 381 ezer volt a 15-74 éves kivándoroltak száma. A tükörstatisztikák alapján pedig úgy fest, 424 ezer kivándorolt magyar él a világon. A SEEMIG pilot projekt keretéből ugyanakkor tudni lehetett, hogy a kivándoroltak 19%-a 1 évnél rövidebb ideig tartózkodott külföldön, ezt alapul véve legalább 343 ezer magyar élhetett külföldön 2013 elején." (HVG, 2014)

A 6.1. táblázat szerint a magyar magánháztartások tagjainak körülbelül 1%-át[33] tekinthetjük külföldön tartózkodónak. Ez az érték jóval alacsonyabb annál, mint ami a tükörstatisztikák eredménye alapján várható lett volna (Gödri et al., 2014). Ez azért nem meglepő, mert a magyar háztartások itthon élő tagjainak feltett, a pillanatnyilag külföldön tartózkodó/dolgozó háztartástagokra vonatkozó kérdés[34] értelemszerűen nem tartalmazhatja a teljes háztartásukkal külföldre költözőket[35] – akik viszont a makrostatisztikában megjelennek.

[33] Az *Életünk fordulópontjai* c. adatfelvételben (NKI 2012) ennél sokkal magasabb értéket (7,4%) kaptak a kutatók. Ez a kutatás azonban csak a 18–49 éves korosztályra koncentrált (Kapitány–Rohr 2013), s mivel a mért korosztályos értéket helytelen lenne a teljes népességre vetíteni, továbbá, mert a néhány perces kérdezési idő is torzíthatja (feltehetően a valóság irányába) a többi kutatás eredményeivel való összevetést, ezért ezt a kutatást az elemzésből kihagytuk.

[34] Értelemszerűen az ilyen háztartástagok létét le is tagadhatja a kérdezett, s az sem tudható, hogy a háztartások tagjaik közé sorolnak-e egy már régebben külföldön tanuló/dolgozó családtagot.

[35] Azon háztartások, amelyek teljes egészükben külföldre távoztak, a legtöbb adatfelvételből hiányoznak. Ezek arányát nem ismerjük (egy adatfelvétel a társasházak esetében a lakások 8%-áról kapott ilyen információt, GKI 2013), tehát csak azt tudjuk, hogy e tekintetben becslésünk lefelé torzít.

A 2014. évi adatokat tartalmazó Monitor-adatfelvétel ezeknél magasabb értéket mutat (2,4%), de ez részben abból is adódik, hogy ez az érték azokat is magában foglalja, akik az elmúlt 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak ugyan, de most (átmenetileg, vagy akár végleg) itthon vannak[36].

A korábbi vizsgálatok eredményei között nincs nagy eltérés akkor sem, ha az elemzés alanyának magát a háztartást tekintettük: a háztartások 2%-ához tartozott olyan háztartástag, aki a felvétel idején külföldön tartózkodott. A 2014. évi Monitor-adat az előzőkhöz képest ismét magasabb, ami feltehetőleg részben a kérdésben szereplő hosszabb időtávval, részben pedig azzal függ össze, hogy a külföldön tanulókkal és dolgozókkal külön kérdések foglalkoztak.

Mint később látni fogjuk, a migráció folyamatának jobb megértését szolgálja, ha nemcsak a teljes népességre, hanem annak szűkebb halmazaira is elvégezzük a migránsok számának becslését. Ennek megfelelően előbb a munkaképes korúakra, majd a foglalkoztatottakra szűkítettük le a becslések körét. A 2014. évi Monitorban a korábban említett 2,4%-nál magasabb értéket kapunk mind a 18-65 évesek (3,2%), mind a 18-65 éves foglalkoztatottak esetében (3,6%).

6.2. KIK? – A KÜLFÖLDÖN ÉLŐK/DOLGOZÓK DEMOGRÁFIAI JEGYEIRŐL ÉS TULAJDONSÁGAIRÓL

Ebben a fejezetben előbb egyéni, majd háztartási szinten vizsgáljuk azoknak a szocio-demográfiai tényezőknek a migráció esélyére gyakorolt hatását, amelyeket a migráció szakirodalma gyakran említ. Ezután e tényezők együttes hatásával keresünk választ arra a kérdésre, hogy milyen társadalmi folyamatok hatnak a migráció esélyére a mai Magyarországon.

A következő táblázatokban a népesség három halmazát vizsgáljuk: az első halmaz a teljes népesség, ami a statisztikai elemzések szokásos megoldása, a következő két halmaz pedig olyan szűkítéseket jelent, amelyről feltételezzük, hogy hitelesebben tükrözik a migrációs folyamatok társadalmi beágyazottságát. A 18-65 évesekre koncentráló elemzésből kimaradnak a legfiatalabb és a legidősebb korosztály tagjai, akik körében a tanulás vagy munka célú migráció esélye elhanyagolható. A 18-65 éves foglalkoztatottak halmazának elemzése ezen túlmenően a tanulási célú migráció lehetőségét is lényegében kizárja. Tehát a két szűkítés egyfelől a migráció szempontjából releváns korcsoportokra, illetve a munkaerő-piacon aktív csoportokra fókuszál.

A 6.2. táblázatból kiolvasható, hogy mindhárom halmaz esetében szignifikánsan magasabb a férfiak migrációja a nőkéhez képest, különösen a munkaerőpiacon aktívak körében, mely csoportban a kivándorlók háromnegyede férfi. Míg a teljes mintában és a 18-65 évesek között a középiskolás kor feletti, de 45-50 év alatti korcsoportokban az átlagosnál magasabb a migráció mértéke, a munkaerő-piacon aktívak esetében nincs szignifikáns különbség a korcsoportok tekintetében. (6.3. táblázat) Az iskolázatlanok körében alacsony, a közép- vagy felsőfokú végzettségűek esetében magas a migráció esélye. (6.4. táblázat)

A 6.5. táblázata lakóhely szerepére mutat rá: a budapestiek körében magas, a községbeliek között pedig alacsony a migráció esélye, s ez az eltérés ismét eltűnik a munkaerő-piacon aktívak esetében, vagyis a mért eltérés feltehetően a külföldi továbbtanulás területi egyenlőtlenségeire vezethető vissza.

A havi nettó jövedelem a külföldön élők esetében a hazai átlag közel kétszerese, de szignifikánsan magasabb a 18-65 évesek esetében is. Ebben az esetben azonban kétirányú az összefüggés: a magasabb jövedelműek körében magasabb a migráció esélye, de az is jellemző lehet, hogy a külföldön élők többet keresnek.

A 2014. évi Monitor-felmérés különlegesnek mondható abban, hogy kísérletet tettünk azoknak a vizsgálatára, akik külföldön dolgozóktól pénzbeli támogatásban részesülnek, azonban az alacsony elemszám miatt ennek a kérdésnek a vizsgálatát nem tudtuk bevonni az elemzésünkbe.[37]

[36]Ha a 2012. évi adattal való összehasonlítás (amely a migráció jelenségének pillanatfelvételét mutatja) érdekében csak azokat akarjuk figyelembe venni, akik jelenleg külföldön tartózkodnak, akkor ezek becsült aránya (akik tehát nem töltöttek ki egyéni kérdőívet) az akkorival megegyező érték (0.7%) körüli.

A migráció esélyét foglalkozáscsoportonként vizsgálva (6.7. táblázat) azt látjuk, hogy a vállalkozók kicsiny és a szakmunkások nagy csoportja az, ahonnan a migránsok nagy eséllyel kikerülnek.

Jellemző továbbá az éppen vagy már Magyarországon tartózkodó, de a kérdezést megelőző 12 hónap során valamikor külföldön élőkre az is, hogy:

- magasabb közöttük az idegen nyelvet beszélők aránya (60%, a minta 27%-hoz képest [38],
- többen használnak közülük naponta számítógépet (56%, a minta 36%-hoz képest) és internetet (55%, a minta 36%-hoz képest),
- erősebben bíznak jövőjükben (49%, a minta 30%-hoz képest), azonban az eddigi életükkel való elégedettségük nem különbözik szignifikánsan a mintától
- a külföldön tartózkodók nem különböznek szignifikánsan a szubjektív egészségi állapot és a saját társadalmi osztály-hovatartozásuk megítélése tekintetében

Ahogy a migránsok létszámának becslése során nem lehet egyetlen számmal válaszolni arra a kérdésre, hogy „*Hányan vannak*”, ugyanúgy nehéz a migránsok társadalmi összetételének meghatározása is. A tavalyi többváltozós elemzés során (Blaskó, 2014) azokat vizsgáltuk, akiknek külföldön tartózkodása a felvétel időpontjában rövidebb volt 12 hónapnál.

A 18–65 éves népesség alapmodelljének (6.8. táblázat 1. oszlop) vizsgálatakor azt látjuk, hogy az életkor növekedésével erősen és folyamatosan csökken a migráció esélye, a férfiak pedig közel kétszeres valószínűséggel mennek külföldre. A legalacsonyabb iskolai végzettségűekhez képest a diplomások és a szakmunkásképzőt végzettek közel négyszeres valószínűséggel, de a középfokú végzettségűek is nagyobb valószínűséggel mennek külföldre. Lakóhely tekintetében is lényeges különbségeket láthatunk: a Budapesten élőkhöz viszonyítva más településtípusokon élőknek kisebb, ugyanakkor a Közép-Magyarországon élők referenciacsoportjához képest minden más régióban nagyobb az esély a migrációra.

A modell bővítése (6.8. táblázat 2. oszlop) kétszeresére növeli a modell erejét. A korábban már megismert hatásokon túl (ezek csak annyiban változtak, hogy a kor hatása markánsabban érvényesül, illetve az iskolai végzettség ereje valamennyit csökken), azt találjuk, hogy a roma származás kis mértékben csökkenti, a vallás nem befolyásolja, ezzel szemben a korábbi migrációs tapasztalat, valamint a munkaerőpiacon értékesíthető (különösen a német) nyelvtudás erősen növeli a külföldre költözés esélyét.

A minta szűkítésével a főbb megállapítások nem változnak sokat: a 18–65 éves foglalkoztatottak körében (6.8. táblázat 3. és 4. oszlop) az iskolai végzettség hatása erősen csökken, s a bővített modellben ellentétes hatásúvá is válik, valamint eltűnik a roma származás hatása.

A 2014-es Monitor felmérésnél használt többváltozós modell eredményeit a 6.9. táblázat tartalmazza. Az első oszlop a migráció legtágabban definiált formáját, a külföldön tartózkodás esélyét meghatározó tényezők erejét és irányát mutatja. A második és harmadik oszlopban ugyanezen tényezők hatását vizsgáljuk, de különválasztva a külföldi tanulás és külföldi munkavégzés egymástól nagyon eltérő szociológiai tartalmú jelenségét. Végül a negyedik oszlopban megismételjük a második oszlopbeli elemzést, de kizárva a modellből az inaktívakat, akik körében a külföldi munkavállalás elenyésző mértékben lehetséges csupán, ezért a külföldön dolgozók velük való összehasonlítása torzíthatja a modell érvényességét.

A külföldön tartózkodás esélye magas a férfiak és a felsőfokú végzettségűek, alacsony az idősebbek és az értelmiségiként vagy vezetőként dolgozók körében. Ezek az eredmények a 2011. évi Népszámlálás eredményei képest igen hasonlóak, kivéve a területi hatásokat, amelyeket a Monitor adatain nem találtunk szignifikánsnak.

Ha a külföldi munkavállalást vizsgáljuk csupán (1. oszlop), akkor a nem, a kor és az iskolai végzettség hatása azonos az előbbivel, de egy további szignifikáns hatást is megfigyelhetünk: magas a szakmunkásként dolgozók külföldi munkavállalásának esélye. Ha az elemzést a foglalkoztatottakra szűkítjük (4. oszlop), akkor csak

[37] A kérdés pontosan így szólt: „Másoktól, külföldön dolgozóktól kapott pénzbeli támogatást? Ha igen, mennyi volt ez az elmúlt 12 hónapban?” Összesen 42 fő számolt be ilyen támogatásról, így az adatok mélyebb elemzése nem lehetséges.

[38] Inkább az lehet meglepő, hogy a külföldön hosszabb ideig tartózkodók több, mint harmada nem beszél idegen nyelvet.

minimális eltérést tapasztalunk, amennyiben ugyanazok a tényezők és ugyanúgy hatnak a külföldi munkavállalás esélyére, mint azt a 18-65 évesek körében láttuk.

A külföldi tanulás esélyét az előző két modellnél sokkal erősebben magyarázzák a vizsgálatba bevont változók, de ez csupán annak köszönhető, hogy – értelemszerűen – a továbbtanulásra legalkalmasabb korban lévők esélye magas a külföldi tanulásra, s ennek erős hatását túl csak az figyelhető meg, hogy a vidékiek, s különösen az észak-alföldi régió lakosai közül alacsony a külföldön tanulás esélye.

A háztartások esetében korábban láttuk, hogy majdnem 5%-ukban van olyan háztartástag, aki jelenleg vagy az elmúlt 12 hónapban külföldön tanult vagy dolgozott. Az ilyen háztartásokra (N=86) az össze háztartáshoz képest jellemző, hogy

- magasabb az egy főre jutó jövedelmük (2 834 225 forint, szemben az 1 355 467 forinttal
- sokkal vagyonosabbak (átlagosan 6,7-féle vagyontárgya van, szemben az 1,3-mal
- nincs eltérés ugyanakkor közöttük az egy főre jutó lakásméretben és a szobák számában

Ha azt vizsgáljuk, hogy mely tényezők hatnak erősen arra, hogy egy háztartásban legyen migráns háztartástag, akkor ezt a háztartások társadalmi-gazdasági helyzetét megragadni képes tényezők együttes hatásán keresztül tehetjük meg (6.10. táblázat). A külföldön tanuló háztartástag előfordulásának esélye a rosszabb épületben lévő bérelt és kevésbé értékes lakásban élő (de autóval rendelkező) illetve az észak-alföldi régióban élő háztartásokra jellemző inkább. Külföldön dolgozó háztartástag kisebb eséllyel fordul elő Észak-Magyarországon, rosszabb épületekben bérelt lakásban élő, nem magas jövedelmű háztartások körében, akik ugyanakkor értékesebb autóval rendelkeznek.

Összességében elmondhatjuk, hogy mind a külföldön dolgozókat, mind a külföldön tanulókat, illetve e két kategóriát együtt vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a háztartásra, mint egységre tekintve, a lakás/ház tulajdonlási viszonya fontos szerepet tölt be a háztartásban előforduló migránsok esélyében: mind a három modell esetében az ingatlan bérlése nagyban növeli annak esélyét, hogy migráló háztartástagot találunk a háztartásban. Elmondhatjuk azt is, hogy az éves egy főre jutó háztartási jövedelem hatásának nincs egyértelmű iránya és egységes ereje: a külföldön tanulók esetében nem szignifikáns, a dolgozók, illetve a külföldön tartózkodók esetében pedig a jövedelem emelkedése csökkenti a migrálási esélyeket.

6.3. HOVÁ? – A MIGRÁCIÓ TÉRBELI SZERKEZETÉRŐL, ILLETVE A VÉGÁLLOMÁSOKRÓL

A harmadik kérdés, amire választ keresünk, a migráció térbeli szerkezete. A korábbi adatfelvételek szerint Németország és az Egyesült Királyság a két legfontosabb célország, s a harmadik helyen Ausztria található (Blaskó et al., 2014). A Monitor-adatok is azt mutatják, hogy a külföldön dolgozók körében a német-britirány dominál, de – s erre nincs magyarázatunk – az Ausztriába távozók aránya elmarad az egyéb adatok alapján becsült értéktől (6.1. ábra). A külföldön tanulók kis csoportjára jellemző német-osztrák-brit dominancia, ami – figyelembe véve az előbbi két ország, különösen Ausztria közelségét és az egyetem ingyenességét, illetve a fiatalok angol nyelvtudásának viszonylag magasabb fokát és az angol egyetemek magas presztízsét – megfelelhet a valóságnak.

6.1. ábra A külföldön dolgozók és tanulók leggyakoribb célországai az összes háztartástag körében (%)

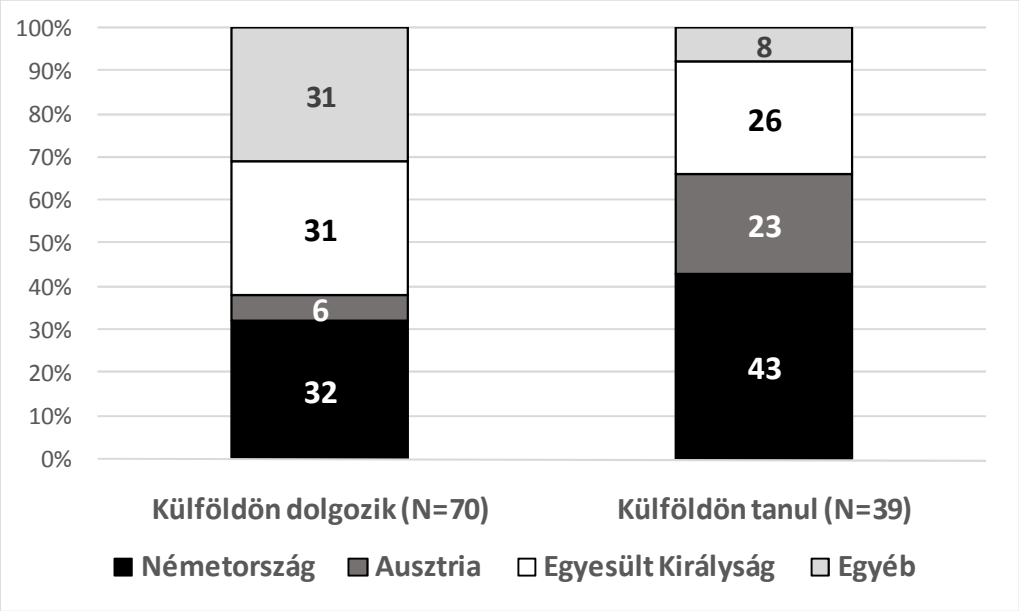

6.4. ÖSSZEFOGLALÁS

A definíciós problémák és a nehéz mérhetőség miatt a migránsok számának és összetételének becslése továbbra is nehéz feladatnak bizonyul. A migránsok utóbbi években növekvő aránya halványan kirajzolódik az adatokból, ám a definíciós problémák miatt ennek trendje nem egyértelmű. A migránsok társadalmi összetételéről elmondható, hogy leginkább a fiatal férfiak mennek külföldre, akik magasabb végzettségűek, főként vállalkozóként, vagy szakmunkásként dolgoznak, Németországba, az Egyesült Királyságban vagy Ausztriában, átlagon felüli arányban indulnak olyan háztartásból, amelyik nem tulajdonosa, csak bérlője lakásának, és amelyben nem magas a jövedelem, de van autó. A külföldön tanulók természetesen szintén fiatalok, célországuk pedig leginkább Németország, Egyesült Királyság vagy Ausztria.

6.5. IRODALOM

Blaskó Zs. – Ligeti Anna Sára – Sik Endre (2014) Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? In. Társadalmi Riport, szerk. Kolosi Tamás és Tóth I. György, Tárki, Budapest 351-374 old. http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b337.pdf

Blaskó Zs.(2014): Surveying the Absentees – Surveying the Emigrants, SEEMIG Working Papers, No.4.http://seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGWorkingPapers4.pdf

Bodnár K. – Szabó L. T. 2014: A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra. MNB Tanulmányok 114. sz.http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_egyebkiadvanyok_hu/A_kivandorlas_hatasa_a_hazai_munkaeropiacra.pdf

Czibik Á. – Hajdu M. – Németh N.– Nyírő Zs. – Tóth I. J. – Türei G. 2014: A migráció és a magyar migránsok jellemzői 1999–2011 Tendenciák és a migránsok profilja a KSH Munkaerő-felmérés adatai alapján, MTA KI, Műhelytanulmányok 4. sz. http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1404.pdf .

Cseres-Gergely Zs. 2014: Ezért jó a kormánynak a sok külföldön dolgozó. In: Index, 2014. július 8. http://index.hu/gazdasag/defacto/2014/07/08/ezert_jo_a_kormanynak_a_sok_kulfoldon_dolgozo/

Gödri, I. – B. Soltész – B. Bodacz-Nagy (2014): Immigration or emigration country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: A Longer-Term Historical Perspective. Budapest: Hungarian Demographic Research Institute, Working Papers on Population, Family and Welfare. No.19.http://demografia.hu/en/downloads/Working_Papers/HDRI-WP19-2014-Godri-etal.pdf

HVG (2014) Most végre kiderült, mennyi magyar él külföldön http://hvg.hu/gazdasag/20141015_Most_vegre_kiderult_mennyi_magyar_el_kulf

Kapitány B. – Rohr A. 2013: A Magyarországon állandó lakcímmel rendelkező 18–49 éves magyar állampolgárok mintegy 7,4%-a tartózkodik jelenleg tartósan külföldön. Korfa, 13. évf. 3. sz. Budapest: KSH NKI. http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Korfak/korfa-2013-3.pdf

Nem csökken a kivándorlás 2014. Ténytár, 2014. május 7. http://tenytar.blog.hu/2014/05/07/nem_csokken_a_kivandorlas

NKI 2012: Életünk fordulópontjai. KSH Népességtudományi Kutatóintézet. http://www.eletunkfordulopontjai.hu/index.php/a-kutatasrol

6.6. TÁBLÁZATOK

6.1. táblázat A külföldön élő/dolgozó magyarok becsült aránya a hazai háztartásokban élőkhöz viszonyítva (%, szórás)

	Népszámlálás 2011	SEEMIG 2013[a]	SEEMIG OMNIBUSZ 2013[a]	NKI OMNIBUS 2013[b]	TÁRKI MONITOR 2012[y]	TÁRKI MONITOR 2014[z]
Külföldön élő/dolgozó háztartástagok	0,70[c]	0,89	0,93	0,96)	0,66	**2,4**
Külföldön dolgozó/élő háztartástagot tartalmazó háztartások	2,2	1,77	1,98	2,1	1,86	**4,6**

Forrás: Blaskó et al, 2014 alapján és saját számítás

a – A SEEMIG-kutatás azokra a 15-74 éves háztartástagokra terjed ki, akik a felvétel idején „külföldön töltötték idejük nagyobb részét", vagy már korábban (egy évnél régebben, de 1989 után) mentek külföldre. A SEEMIG Omnibusz kutatás ugyanerre a migráns népességre koncentrált.
b – Az NKI Omnibusz kutatása a 18-40 éves külföldön dolgozó vagy tanuló háztartástagokat vizsgálta
c – A népszámlálás 10%-os mintájából készült számítás.
y – A kérdezés időpontjában külföldön tanuló/dolgozó
z – Az elmúlt 12 hónapban külföldön tanuló/dolgozó

6.2. táblázat A nem a külföldön tartózkodók* között és a mintában (%)

Kiknek a körében?	Külföldön tartózkodók	Összes
Összes háztartástag N (p=0,000)	**105**	**4407**
Férfi	63	46
Nő	37	54
18-65 éves háztartástag N (p=0,002)	**94**	**2906**
Férfi	63	47
Nő	37	53
18-65 éves foglalkoztatott háztartástag N(p=0,000)	**65**	**1806**
Férfi	75	52
Nő	25	48

Forrás: Monitor 2014, saját számítás

** Magában foglalja azokat is, akik a kérdezést megelőző 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak, de most itthon vannak.*

6.3. táblázat A korcsoportok a külföldön tartózkodók* között és a mintában (%)

Kiknek a körében?	Külföldön tartózkodók	Összes
Összes háztartástag N, (p=0,000)	**105**	**4407**
0-15 évesek	2	13
16-25 évesek	26	11
26-35 évesek	17	12
36-50 évesek	32	23
50 éven felüliek	23	41
Összesen	100	100
18-65 éves háztartástag N, (p=0,000)	**94**	**2906**
18-35 évesek	48	31
36-45 évesek	28	25
46-65 évesek	24	44
Összesen	100	100

Forrás: Monitor 2014, saját számítás

** Magában foglalja azokat is, akik a kérdezést megelőző 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak, de most itthon vannak.*

6.4. táblázat Az iskolai végzettség a külföldön tartózkodók* között és a mintában (%)

Kiknek a körében?	Külföldön tartózkodók	Összes
Összes háztartástag N, (p=0,000)	**105**	**4407**
legfeljebb 8 általános	9	34
Szakmunkásképző	26	25
Érettségi	36	26
Felsőfok	29	15
Összesen	100	100
18-65 éves háztartástag N, (p=0,009)	**94**	**2906**
legfeljebb 8 általános	5	17
Szakmunkásképző	28	30
Érettségi	40	34
Felsőfok	27	19
Összesen	100	100

Forrás: Monitor 2014, saját számítás

** Magában foglalja azokat, akik a kérdezést megelőző 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak, de most itthon vannak.*

6.5. táblázat A lakóhely a külföldön tartózkodók* között és a mintában (%)

Kiknek a körében?	Külföldön tartózkodók	Összes
Összes háztartástag N, (p=0,000)	**105**	**4407**
Budapest	37	18
megyeszékhely	15	18
város	30	32
község	18	32
Összesen	100	100
18-65 éves háztartástag N, (p=0,000)	**94**	**2906**
Budapest	38	18
megyeszékhely	15	19
város	30	32
község	17	31
Összesen	100	100

Forrás: Monitor 2014, saját számítás

** Magában foglalja azokat is, akik a kérdezést megelőző 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak, de most itthon vannak.*

6.6. táblázat A havi nettó jövedelem a külföldön tartózkodók* között és a mintában (%)

Kiknek a körében?	Külföldön tartózkodók	Összes
Összes háztartástag N, (F= 77,1 p=0,000)	**67**	**3768**
Átlag	160986	86444
18-65 éves háztartástag N, (59,3 p=0,000)	**51**	**2176**
Átlag	181745	112742
18-65 éves foglalkoztatott háztartástag N, (F= 99,2, p=0,000)	**37**	**1442**
Átlag	234872	134212

Forrás: Monitor 2014, saját számítás

** Magában foglalja azokat is, akik a kérdezést megelőző 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak, de most itthon vannak.*

6.7. táblázat A foglalkozáscsoport a külföldön tartózkodók* között és a mintában (%)

Kiknek a körében?	Külföldön tartózkodók	Összes
Összes háztartástag N, (p=0,000)	**81**	**3399**
Vállalkozó	16	6
értelmiségi vagy vezető beosztású	21	31
Szakmunkás	51	34
segédmunkás, fizikai dolgozó	12	29
Összesen	100	100
18-65 éves háztartástag N, (p=0,000)	**71**	**2617**
Vállalkozó	14	7
értelmiségi vagy vezető beosztású	20	33
Szakmunkás	56	35
segédmunkás, fizikai dolgozó	10	25
Összesen	100	100
18-65 éves foglalkoztatott háztartástag N, (p=0.000)	**65**	**1802**
Vállalkozó	15	9
értelmiségi vagy vezető beosztású	20	37
Szakmunkás	59	34
segédmunkás, fizikai dolgozó	6	20
Összesen	100	100

Forrás: Monitor 2014, saját számítás

** Magában foglalja azokat is, akik a kérdezést megelőző 12 hónapban külföldön tanultak vagy dolgoztak, de a kérdezés idején itthon vannak.*

6.8. táblázat A migráció esélyét befolyásoló tényezők alap- és bővített modelljei a 18-65 éves teljes népesség és a foglalkoztatottak körében (logisztikus regresszió esélyhányadosai)

	18–65 évesek		18–65 éves foglalkoztatottak	
	Alap (1)	Bővített (2)	Alap (3)	Bővített (4)
Pseudo R^2	*6%*	*12%*	*5%*	*13%*
Nem (nő)	1,9**	1,9**	1,9**	1,9**
Életkor (18–31 évesek)				
32–41 évesek	0,7**	0,9**	0,6**	0,7**
42–54 évesek	0,4**	0,6**	0,4**	0,5**
55–65 évesek	0,2**	0,2**	0,2**	0,4**
Iskolai végzettség (alapfokú)				
Szakmunkásképző	3,6**	3,4**	2,0**	1,8**
Érettségi	2,7**	1,7**	1,4**	0,8
Felsőfok	3,9**	1,5**	1,7**	0,5**
Településtípus (Budapest)				
Megyeszékhely	0,6**	0,6**	0,6**	0,6**
Város	0,8**	0,9	0,8**	0,9
Község	0,8**	0,9	0,8**	1,0
Régió (Közép-Magyarország)				
Közép-Dunántúl	1,7**	1,9**	1,7**	1,9**
Nyugat-Dunántúl	1,9**	1,6**	1,9**	1,5**
Dél-Dunántúl	2,7**	2,9**	3,1**	3,4**
Észak-Magyarország	1,9**	2,8**	2,2**	3,3**
Észak-Alföld	1,6**	2,2**	1,8**	2,6**
Dél-Alföld	2,1**	2,3**	2,5**	2,6**
Roma (nem roma)	-	0,6**	-	0,9
Német (nem német)	-	0,9	-	0,8
Református	-	1,0	-	1,0
Más vallású	-	1,1	-	0,9
Nem vallásos	-	1,0	-	1,0
Élt-e már valaha legalább egy évig külföldön (nem)	-	2,8**	-	2,6**
Német nyelvtudás (nincs)	-	4,0**	-	4,7**
Angol nyelvtudás (nincs)	-	2,3**	-	2,6**

Forrás: Blaskó et al, 2014.

Megjegyzés: 2011-es Népszámlálás, a referenciacsoportok zárójelben szerepelnek

6.9. táblázat A külföldön tartózkodás, s ezen belül a külföldi tanulás és munkavégzés esélyét befolyásoló tényezők a 18-65 éves népesség, illetve a külföldi munkavégzés esélye a 18-65 éves foglalkoztatottak körében (logisztikus regresszió esélyhányadosai)

	18-65 éves háztartástagok			18-65 éves foglalkoztatott háztartástagok
	Külföldön tartózkodik	Külföldön dolgozik	Külföldön tanul	Külföldön dolgozik
Nagelkerke R^2	*14%*	*18%*	*27%*	*16%*
Településtípus (Budapest)				
Megyeszékhely	0,8	0,9	0,7	0,8
Város	0,8	0,9	0,9	1,1
Község	0,6	0,8	0,1	0,7
Régió (Közép-Magyarország)				
Közép-Dunántúl	0,6	0,5	0,1	0,5
Nyugat-Dunántúl	0,9	0,7	0,2	0,8
Dél-Dunántúl	0,8	0,7	0,1	0,6
Észak-Magyarország	1,1	0,9	0,0	1,2
Észak-Alföld	0,7	0,6	0,05*	0,5
Dél-Alföld	0,6	0,5	0,3	0,5
Nem (nő)	2,6**	3,0**	0,9	2,7**
Életkor (18–31 évesek)				
32–41 évesek	1,5	1,3	0,3*	1,5
42–54 évesek	1,5	1,5	0,2*	1,7
55–65 évesek	0,3*	0,1**	0,1**	0,3
Iskolai végzettség (alapfokú)				
Szakmunkásképző	0,8	4,3	-	2,9
Érettségi	0,8	3,5	-	2,2
Felsőfok	3,4*	20,0**	-	15,1**
Beosztás (vállalkozó)				
Értelmiségi vagy vezető beosztású	-	0,4*	-	0,4*
Szakmunkás	-	3,1*	-	3,5*
Segédmunkás, fizikai dolgozó	-	1,0	-	1,1
Családi állapot (nincs élettársa, házastársa)	0,9	0,9	0,4	0,9

Forrás: Monitor 2014, saját számítás

Megjegyzés: A kategóriák elnevezése mögött álló zárójelben a referencia csoport szerepel.

6.10. táblázat A külföldön tartózkodás, s ezen belül a külföldi tanulás és munkavégzés esélyét befolyásoló tényezők a 18-65 éves népesség, illetve a külföldi munkavégzés esélye a 18-65 éves foglalkoztatottak körében (logisztikus regresszió esélyhányadosai)

	Van külföldön tanuló háztartástag	Van külföldön dolgozó háztartástag	Van külföldön tartózkodó háztartástag
Nagelkerke R^2	**29%**	**14%**	**12%**
Településtípus (Budapest)			
Megyeszékhely	0,30	0,7	0,8
Város	1,31	1,5	2,3**
Község	4,19	1,9	2,7**
Régió (Közép-Magyarország)			
Közép-Dunántúl	2,1	1,8	1,1
Nyugat-Dunántúl	1,8	1,4	0,7
Dél-Dunántúl	3,9	0,5	0,4*
Észak-Magyarország	52,3	0,3*	0,4*
Észak-Alföld	41,3**	0,9	1,1
Dél-Alföld	5,7	1,3	1,1
Épület jellege (bérház, panel)			
Családi ház	0,1*	0,2**	0,2**
Többlakásos társasház	0,1*	0,2*	0,2**
Régi típusú, bérház	0,1*	0,4	0,3*
Lakáspiaci övezet (legmagasabb)			
Olcsó övezet	0,0	2,4	2,3
Közepes övezet	0,0	1,9	0,6
Magasabbra értékelt övezet	0,0	1,7	0,7
Nincs törlesztést igénylő tartozás (Van)	0,5	0,8	0,9
Nincs ténylegesen működő vállalkozás (Van)	0,6	1,1	1,1
Éves egy főre jutó jövedelem (legalsó kvintilis)			
2. kvintilis	0,0	6,7	0,7
3. kvintilis	0,0	1,5	0,6
4. kvintilis	0,0	0,2**	0,3**
5. kvintilis	0,0	0,3*	0,3*
A lakást bérli (tulajdonos)	4,9**	2,7**	3,1**
A lakás értéke (alacsony)[39]			
Közepes	0,3*	0,9	1,3
Magasabb	0,9	1,2	1,3
A háztartás tulajdonában lévő autó(k) értéke (alacsony)[40]			
Közepes	2,2	2,1*	1,5
Magas	4,2*	2,5*	1,7

Forrás: Monitor 2014, saját számítás

Megjegyzés: A kategóriák elnevezése mögött álló zárójelben a referencia csoport szerepel.

[39] A válaszadó által becsült jelenlegi ingatlanérték (bérlők esetében az ingatlan eladásra becsült értéke), három kategóriában.

[40] A háztartás tulajdonában lévő autók értékei összesen, három kategóriában.

7. TÁRSADALMI RÉTEGEK, FOGYASZTÁSI STÁTUSZCSOPORTOK MAGYARORSZÁGON[41] (FÁBIÁN ZOLTÁN)

7.1. ELMÉLETI KERETEK ÉS MÓDSZEREK

A társadalmi rétegződés empirikus vizsgálatának több évtizedre visszanyúló hagyományai vannak Magyarországon (Ferge, 1969; Kolosi, 1984). Ezek két fő irányzatba sorolhatók: egyfelől az osztályszerkezeti, másfelől a rétegződési megközelítések közé. Az előbbiek a foglalkozási osztályszerkezet alapján a társadalom szerkezetéből elméletileg levezetett releváns kategorikus különbségeket vizsgálják, míg az utóbbiak a társadalmi javak eloszlásának graduális, mennyiségi eloszlásait tanulmányozzák. (Huszár, 2013) Az osztálykülönbségek akár weberi alapon, akár marxi alapon nem feltétlenül mennyiségiek, hanem minőségiek. Ilyen osztály-megközelítésre példa Erik O. Wright neomarxista elemzései, amelyek Marx kizsákmányolás fogalmának több szempontú kitágításán alapulnak, valamint a különböző foglalkozási osztályszerkezeti sémák (Harrison & Rose, 2006; Wright, 1985).

A TÁRKI háztartás vizsgálataihoz kapcsolódóan elsősorban neo-weberianus rétegződési és életstílus alapú elemzések születtek (Fábián, Kolosi, és Róbert, 2000; Fábián, Róbert, és Szívós, 1998; Kolosi és Keller, 2010; Kolosi és Pósch, 2014). A jelen tanulmány is ebbe a sorba illeszkedik. Abból indulunk ki, hogy a társadalmi jólét anyagi, materiális dimenzióját három fő tényező határozza meg: a jövedelmi, a fogyasztási és a vagyoni javak eloszlása. Ezek együttesét fogyasztási státusznak nevezzük és egy összetett (háromelemű) kompozit index segítségével mérjük. Mindazonáltal tisztában vagyunk azzal, hogy a materiális dimenzión túl a rétegződés egyik legfontosabb meghatározója a kulturális tőke. Miközben ezt kiemelten vizsgáljuk, a háztartási fogyasztási státusz kialakításakor nem vesszük figyelembe, hanem csak utólag vetjük majd össze annak összefüggéseit a háztartások és egyének fogyasztási státuszával.

A jövedelmek vizsgálatakor ezúttal nem egyszerűen az egy főre jutó jövedelmekből indulunk ki, hanem figyelembe vesszük a háztartások folyó kiadásait és esetleges hiteltörlesztéseiket (eladósodottságukat) is. Ezt a megközelítést azért tartottuk adekvátnak, mert a 2008-ban bekövetkezett pénzügyi válság a devizahitelek magas arányának köszönhetően drasztikusan megnövelte a háztartások eladósodottságát, miközben a fogyasztási kiadások lecsökkentek (Bauer et al.). Az eladósodás persze nem 2008-ban kezdődött, hanem az ezredforduló tájékán, amikor a háztartások hitelállománya a GDP kb. 5%-át tette ki. A folyamat 2010-ben tetőzött, mikor ez az arány már a 40%-ot közelítette, az azóta eltelt időszakban azonban már csökkent a háztartások hitelállománya.

A korábbi elemzésektől eltérően tehát a jövedelmek mellett figyelembe vesszük a folyó kiadásokat (élelmiszer, rezsi, ruha stb.) és a hiteltörlesztéseket bankok, pénzintézetek, egyéb intézmények, illetve magánszemélyek felé. Az így megállapított tényleges jövedelmet jobb híján „folyó megtakarításnak" nevezzük. Ez lehet akár negatív összeg is, vagyis nem kizárt, hogy egy háztartás többet költsön, mint amennyi bevétele van.

Meg kell azonban említeni néhány módszertani korlátot. A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat a háztartási és egyéni jövedelmeket részletesen számba veszi és adott esetekben azokat imputációval ki is egészíti. Ezzel szemben a folyó kiadásokat egyetlen kérdés alapján becsüljük: rákérdeztünk arra, hogy „egy átlagos hónapban" mennyi szokott lenni az összes kiadásuk. Igaz, ez a kérdés egy részletesebb kérdésblokk után következik, amely tételesen kérdezett rá az egyes kiadási tételek nagyságára. (A részletesebb kérdésblokk elemzését lásd a kötet 3. fejezetében, Simonovits-Szivós cikkében.) Az általunk felhasznált kérdésre a megkérdezett háztartás gazdák 14%-a nem tudott felelni. Ezeket az eseteket nem imputáltuk, hanem 0 értéken hagytuk, ezáltal összességében alulbecsüljük a folyó kiadások volumenét. Az elemzésünk szempontjából inkább azt hangsúlyoznánk ki, hogy 86% esetében – ugyan kevéssé megbízható – indikátor állt rendelkezésre a kiadások becslésére. Végülis tehát a folyó megtakarítási indexet úgy képeztük, hogy a háztartások havi jövedelméből kivontuk a folyó kiadások és a

[41] A szerző köszönettel tartozik Kolosi Tamásnak a tanulmányhoz fűzött észrevételeiért, javaslataiért.

havi hiteltörlesztések összegét, amelynek az átlaga 121208 forint, mediánja pedig 81404 forint[42]. Hangsúlyozzuk tehát, hogy ez az összeg felülbecsült, mégpedig annak következtében, hogy a folyó havi kiadásokat alulbecsüljük, valamint az átlag és a medián közötti nagy távolság arra utal, hogy néhány esetben extrém magas a „folyó megtakarítás" értéke.[43] A végső mérőszámunkat úgy kaptuk meg, hogy a folyamatos forintban kifejezett változónkat sztenderdizáltuk, ún. z-score-okra transzformáltuk. Azaz 0 átlagú és 1 szórású változókká alakítottuk át, aminek előnye, hogy a negatív értékek egyértelműen jelzik az átlagos pozíciótól való kedvezőtlenebb helyzetet, míg a pozitív értékek az átlagnál előnyösebb helyzetet fejeznek ki.

Másik fontos materiális szempont a fogyasztási javak, tartós fogyasztási cikkek, személyautó birtoklása, amelyeket részletesen vizsgáltunk, és amelyek közül azokat a tételeket választottuk ki, amelyek a hierarchikus társadalmi különbségeket a legjobban jelképezik. Az a tény például, hogy mely családoknál található műtárgy vagy festmény, nemcsak a jövedelmi státusszal függ össze, hanem sokkal inkább a kulturális fogyasztási szokásokkal, amely a legelőnyösebb rétegekben differenciál. Ezek meghatározásához főkomponens-elemzést végeztünk és az első komponensen 0,5 feletti súllyal szereplő tételeket használtuk fel. (7.1. táblázat) Ezek a következők voltak: számítógép, internet hozzáférés, digitális fényképezőgép, nagyképernyős televízió, HIFI berendezés, személyes használatú autó, DVD lejátszó, videokamera, mosogatógép, klímaberendezés. Az ezek meglétét jelző, 0-1 értékű változókból additív skálát képeztünk, majd ezeket is sztenderdizáltuk. Ezek alapján az első főkomponens saját értéke 4,8, megmagyarázott szórása 31,9%. A dőlt betűvel jelzett tételek faktorsúlya kisebb, mint 0,5. a 7.1. táblázatban. Ezek nem kerültek be az anyagi státusz index változói közé.

A vagyoni helyzet legfontosabb eleme a lakásvagyon, amelyről részletes információkkal rendelkezünk. Más vagyoni elemeket (vállalkozói vagyon, megtakarítások) a hiányzó válaszok nagy száma miatt csak korlátozottan tudtuk figyelembe venni. A lakásvagyon indexet az alábbi elemekből állítottuk össze:

- lakóingatlan becsült forgalmi értéke (folytonos változó)
- laksűrűség (egy főre jutó négyzetméter index alapján képzett tercilis értékek)
- WC a lakáson belül (0: nincs vagy másokkal közös; 1: egy van; 2: több van)
- fürdőszoba a lakáson belül (0: nincs vagy másokkal közös; 1: egy van; 2: több van)

A lakóingatlanok becsült forgalmi értékét a bérlakásban élőkhöz is hozzárendeltük, a válaszhiány esetében településtípus, lakáspiaci elhelyezkedés, szobaszám szerint imputáltunk forint értéket. A 0 értéket érvényesként fogadtuk el. A mintában a legértékesebb lakás értéke 80 millió forint volt.

A legsűrűbben lakott lakásban 4,3 m^2 jutott egy főre. A legritkábban lakott ingatlan laksűrűsége 200 m^2 volt.

A háztartások 5-6%-ában nincs egyáltalán WC és/vagy fürdőszoba, illetve ha van, akkor más háztartással közösen használják azt. 7-8% azok aránya, ahol a lakóingatlanon belül több WC és/vagy fürdőszoba is található. A lakáshelyzet indexet a fenti változók első főkomponensének faktorpontszámával mértük, ezáltal súlyozottan vesszük figyelembe a bevont változókat, vagyis a lakásértéket az határozza meg legjobban, hogy van-e WC benne, ezt követően az, hogy van-e fürdőszoba, valamint az, hogy mennyi a lakáspiaci értéke és végül az, hogy hányan élnek egy négyzetméterre vetítve. A másik előnye ennek a mérési módnak az, hogy szintén sztenderdizált formában fejezi ki a mért látens dimenziónk (lakáshelyzet) mennyiségét. (7.2. táblázat)

Végezetül a háztartások fogyasztási státuszát, vagyis a rétegződésben elfoglalt pozícióját egyetlen mutatószámmal fejeztük ki. Ez a mutató szintetizálja a háztartások (a) folyó megtakarítási pozícióját, (b) tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságát, vagyis anyagi státuszát valamint (c) lakásjellemzőit. Ebben az esetben is főkomponens-elemzést végeztünk és az első főkomponens faktorpontszámát használtuk fel a hierarchikus különbségek mérésére. (7.3. táblázat)

A graduális különbségek mellett arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen tipikus mintázatokat vesznek fel az egyenlőtlenségek és eszerint milyen státuszcsoportok különböztethetők meg a mai magyar társadalomban. E célból klaszterelemzést végeztünk. Ennek a statisztikai eljárásnak az a célja, hogy az elemzésbe bevont változók

[42] Ha a részletes kiadási kérdésblokk alapján mértük volna a folyó kiadásokat, akkor a medián érték ennek az összegnek a fele, 40 ezer forint körül lett volna.

[43] Az extrém értékek egyaránt lehetnek a mintavételből fakadó véletlenek, de lehet, hogy mérési hibából származnak.

szempontjából meghatározott számú homogén csoportot alakítsunk ki. Kiindulásként hét csoportot határoztunk meg, melyeket utólag öt csoportra redukáltunk.[44]

Korrigáltuk az eredeti tipológiát (klasztereket) a megtakarítás és a vállalkozói vagyon alapján is. A 10 millió forint feletti tőkével rendelkezőket felső rétegbe, az 1 és 9 millió forint közötti tőkével rendelkezőket felső-közép rétegbe soroltuk át.

A végső tipológia tehát öt csoportot tartalmaz: (1) alsó, (2) alsó-közép, (3) közép, (4) felső-közép és (5) felső réteget, avagy fogyasztási státuszcsoportot. A legnépesebb csoport (36%) a mindhárom anyagi státusz dimenzióban kedvezőtlen helyzetben lévő alsó státuszcsoport. A háztartások kevesebb, mint 30%-a tartozik az alsó-közép kategóriába, 20%-a a közép, valamivel, több mint 10%-a a felső-középbe és 4% pedig a legfelsőbe. (7.4. táblázat)

7.2. TÁRSADALMI RÉTEGEK MAGYARORSZÁGON

A folyó megtakarításban nagyobb különbségek mutatkoznak az alsó és a felső csoportok között, mint a háztartások összes illetve egy főre vetített jövedelmei között. Itt ismét emlékeztetünk arra, hogy a folyó megtakarítások forintban kifejezett értéke felülbecsült. (7.5. és 7.6. táblázat)

A kulturális státusz mérésére egy olyan kompozit indexet hoztunk létre, amely a kérdezett és szülei iskola végzettségét, a kérdezett nyelvtudását és az internethasználat gyakoriságát egyetlen pontszámban fejezi ki. Ebben az esetben is főkomponens-elemzés révén alakítottuk ki a sztenderdizált pontszámokat. A fogyasztási státusz és a kulturális státusz között 0,56-os erősségű korreláció mutatkozik, ez meglehetősen szoros összefüggést fejez ki.

A háztartások elhelyezhetők a háztartásfő kulturális státusza és a fogyasztási státusz által definiált kétdimenziós térben, ezt a 7.1. ábra mutatja. Látható, hogy a felső-közép csoport kulturális státusza inkonzisztens, amennyiben alacsonyabb, mint a középső státuszcsoporté. Egyébiránt a két státuszdimenzió összefüggése lineáris, vagyis a magasabb pozíció az egyik dimenzióban magasabb pozícióval jár együtt a másikban. (A kulturális és fogyasztási státusz összefüggésére még az egyéni elemzés során külön kitérünk majd.)

[44] Az összevonások a legfelső és a felső-közép kategóriákat érintették. A felső-közép kategóriát úgy alakítottuk ki, hogy a felső klaszterek közül egy jó folyó megtakarítási pozícióval és egy jó lakás helyzeti státusszal rendelkező csoportot összevontuk egyetlen felső-közép kategóriába. Ez a felső-közép csoport tehát heterogén abban a tekintetben, hogy két markáns réteg található benne: egy fiatalabb megtakarító és egy idősebb jó lakású réteg.

7.1. ábra Fogyasztási státuszcsoportok helyzete a háztartásfő fogyasztási státusza és kulturális státusza szerint*

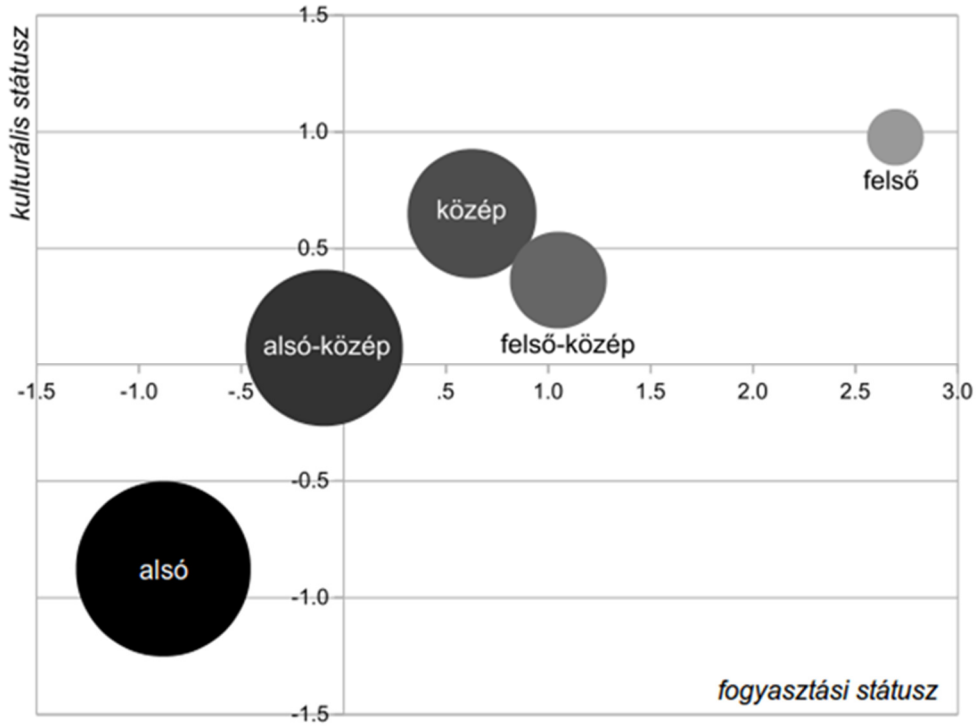

** A méret a csoportok nagyságával arányos. Kulturális státusz: szülők iskolai végzettsége, a kérdezett iskolai végzettsége, nyelvtudás, internethasználat (faktorpontszám). A társadalmi státusz a lakás, az anyagi státusz és a folyó megtakarítás faktorpontszáma.*

Településtípus szerint vizsgálva a leginkább középréteg-jellegű a főváros, itt található a legmagasabb arányban a felső három fogyasztási státuszcsoport. A leginkább deprivált karakterrel a községekben élő háztartások jellemezhetők, háromnegyed részük az alsó két fogyasztási csoportba tartozik. (7.2. ábra) Másfelől viszont az alsó fogyasztási csoport zöme (51%) városokban él és csak kétötödük (40%) lakik falvakban. (7.7. táblázat)

7.2. ábra A fogyasztási státuszcsoportok aránya az egyes településtípusokban, százalék

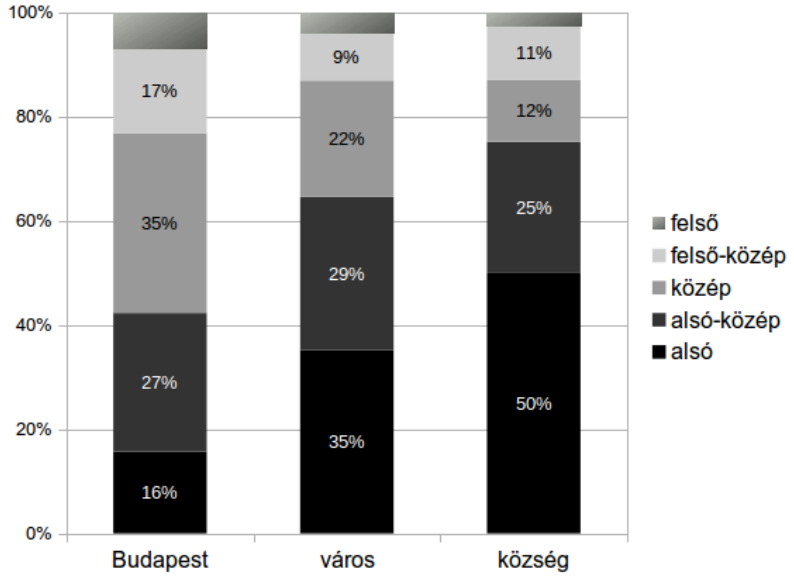

N=1737

A kérdezőbiztosok feladata volt annak eldöntése, hogy az általuk felkeresett háztartásnak milyen a lakáspiaci státusza, vagyis olcsó, közepes vagy drágának ítéli a környéken található ingatlanokat, lakásokat. Az alsó fogyasztási státuszcsoport közel egyharmada (31%) él olcsó lakáspiaci környéken, 58%-uk közepes, átlagos lakáspiaci környezetben lakik. A legfelső csoportba tartozó háztartások 38%-ának a lakókörnyezetét drága ingatlanpiaci státuszúnak minősítették és közöttük nem volt olyan, aki olcsó övezetben élne. (7.3. ábra)

7.3. ábra A fogyasztási csoportok lakáspiaci státusz szerinti összetétele (százalék)

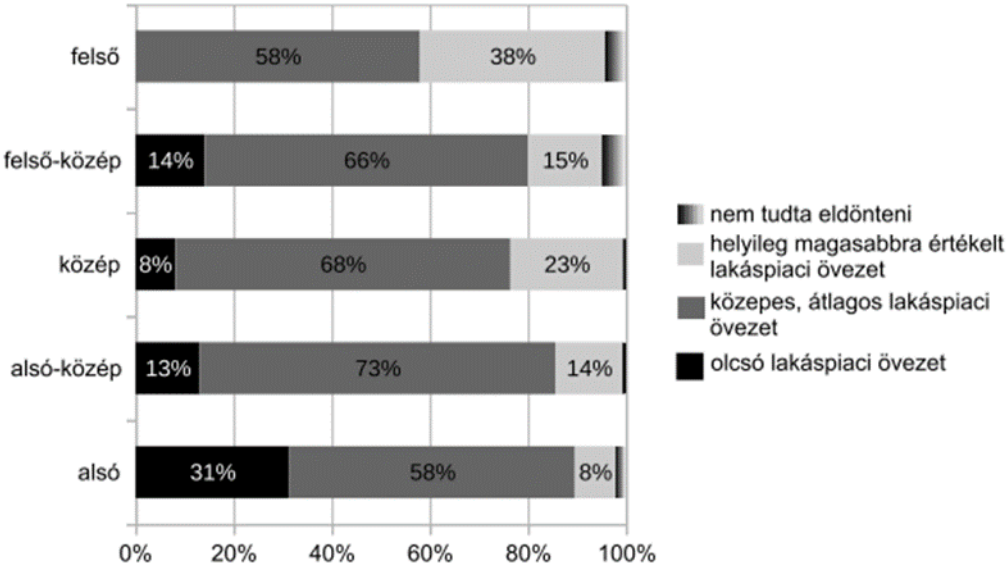

N= 1649. Megjegyzés: A lakáspiaci státusz megállapítása a kérdezőbiztos megítélése szerint történt.

A háztartásfő életkora, a háztartások mérete és a 14 éven aluli gyermekek száma alapján megállapítható, hogy az alsó fogyasztási rétegben az idősebb, kisebb létszámú, kevesebb gyermeket nevelő háztartások találhatók. (7.8. táblázat) A háztartásméret és a fogyasztási státusz között lineáris összefüggés mutatkozik (7.4. ábra), jóllehet a legtöbb gyermek az átlagot tekintve a középső és a legfelső státuszcsoportokba tartozó háztartásokban él. (7.9. táblázat)

7.4. ábra Átlagos háztartásméret (fő) fogyasztási státuszcsoportonként

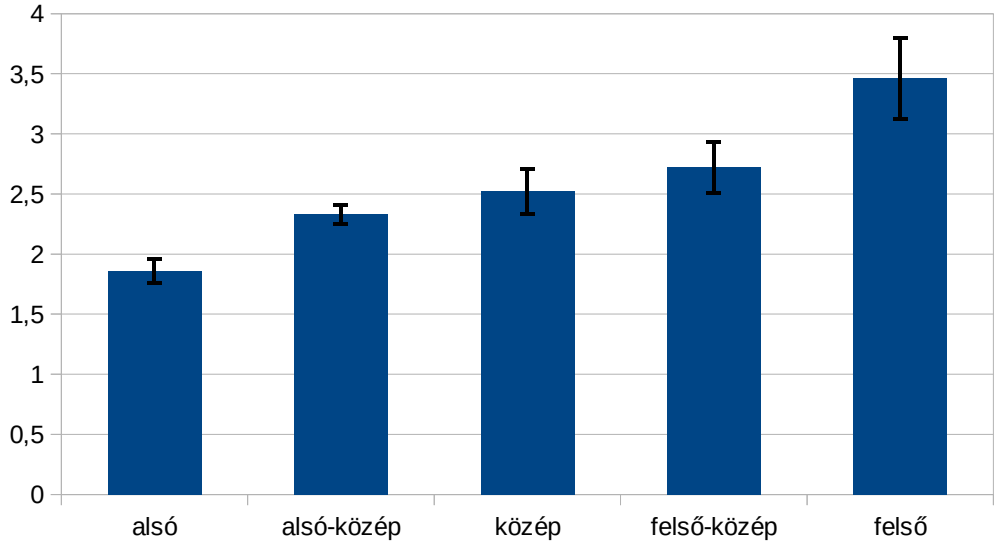

N=1739

A munkaintenzitás[45] alapján is megállapítható, hogy a háztartások fogyasztási státusza és a munkaerő-piaci aktivitás között szoros összefüggés mutatható ki, legalábbis a legalsó réteg munkaintenzitási mutatója messze elmarad a magasabb státuscsoportokétól. (7.10. táblázat) A középső, illetve a fölötti rétegek munkaintenzitása kb. duplája az alsó, deprivált rétegének.

A háztartásfő iskolai végzettsége – mint korábban már utaltunk rá a kulturális tőke kapcsán – döntően meghatározza a háztartások rétegződését. Az általános iskolát végzett háztartásfők több, mint háromnegyede (77%), az általánosnál kevesebbet végzetteknek pedig több, mint négyötöde (83%) tartozik a legalsó fogyasztási státuszcsoportba. A szakmával rendelkezők (de nem érettségizettek) zöme (38%) deprivált, de 50%-uk alsó-közép és középső státuszú. Az érettségizettek a középső csoportokban koncentrálódnak - 74%-uk tartozik ide –, és a deprivált, alsó réteg aránya kevesebb (21%), mint az országos átlag (36%). A felsőfokú végzettséggel rendelkező háztartásfők több, mint negyede (28%) a felső-közép és felső státuszcsoportba tartozik, míg az alsó csoport aránya körükben mindössze 6%.

[45] A háztartás munkaintenzitása egy olyan mutató, melynek értéke 0, ha az összes aktívkorú háztartástag közül senki se dolgozik. A mutató értéke 1, ha az összes aktívkorú tag teljes munkaidőben foglalkoztatott.

7.5. ábra Fogyasztási státuszcsoportok százalékos aránya a háztartásfő iskolai végzettsége szerint

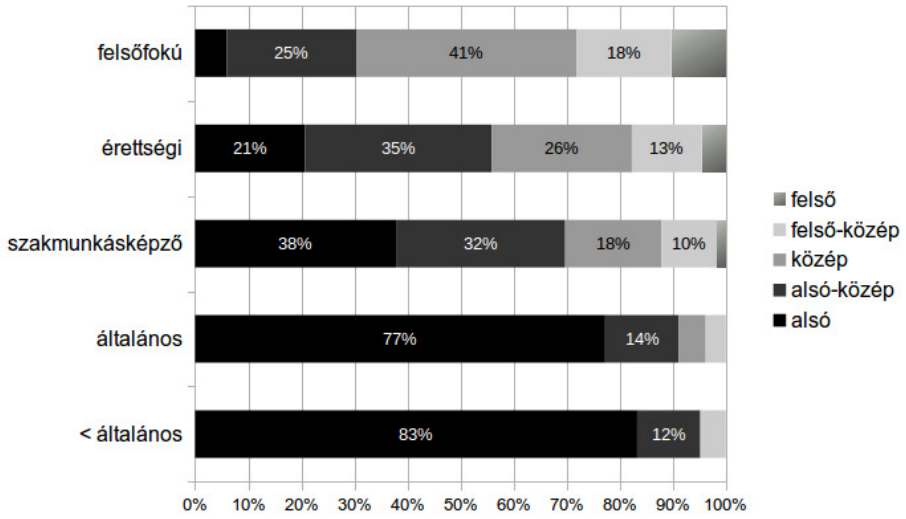

N=1731

A fogyasztási státuszcsoportok kialakítása során a jövedelmek és a folyó kiadás mellett a hiteltörlesztéseket is figyelembe vettük. A hitelek összegén kívül arra is rákérdeztünk, hogy volt-e az elmúlt években lakáscélú devizahitelük az elmúlt néhány évben. Ha ezek arányát megvizsgáljuk az egyes fogyasztási státuszcsoportokban, akkor kiderül, hogy a devizaalapú lakáshitelek problémája leginkább a középrétegeket érintették, azokon belül is az alsó-közép fogyasztási réteget. A legalsó, deprivált rétegben az ilyen devizahitelek aránya 3%, míg az alsó-közép rétegben ennek közel négyszerese, 11%. (7.6. ábra) A legfelső státuszcsoportba tartozó háztartások 6%-ának volt lakáscélú devizahitele az elmúlt évek folyamán.

7.6. ábra Azon háztartások százalékos aránya, amelyeknek lakáscélú devizahitele volt az elmúlt néhány évben

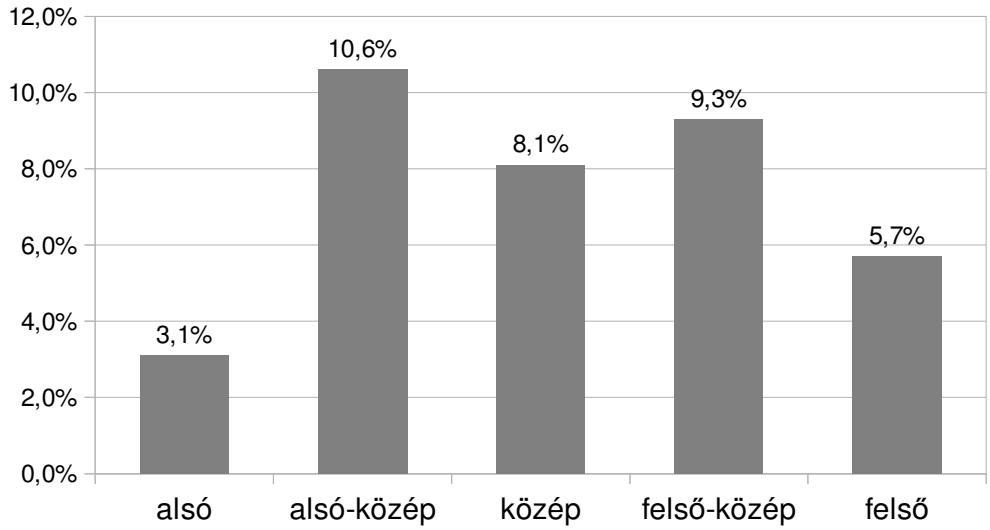

N=1739

Az egyének megoszlása a háztartási fogyasztási rétegek között némiképp kedvezőbb képet mutat, mint a háztartások megoszlása, mert amint jeleztük korábban, a deprivált, alsó fogyasztási réteg átlagos háztartáslétszáma kevesebb, mint a magasabb státuszcsoportoké. Ennek következtében az alsó fogyasztási réteg aránya 30%, szemben a háztartás szinten regisztrált 36%-kal. (7.11. táblázat)

A háztartások munkaintenzitása kapcsán már jeleztük, hogy a hierarchikus rétegződést, a gazdasági aktivitást nagymértékben meghatározza, de legalábbis megnöveli a depriváció esélyét, azaz az alsó fogyasztási rétegbe való tartozás valószínűségét. Ezt megerősíti, ha az egyes fogyasztói rétegek gazdasági aktivitás szerinti összetételét részletesebben megvizsgáljuk. (7.12. táblázat) A nyugdíjasok aránya a legalsó csoportban messze átlag feletti (55%), az alsó-közép rétegben átlag körüli (29%), míg a felsőbb csoportokban átlag alatti (14-20%). Az alkalmazottak aránya a középső rétegben a legmagasabb (63%), míg a legalsóban mindössze (19%). Az önálló vállalkozók aránya a felső-közép rétegben 16%, a felsőben pedig 20%, szemben a 16 éves és idősebb népesség egészében megfigyelt 6%-os aránnyal. Mind a munkanélküliek, mind a közmunkások az alsó fogyasztói rétegben felülreprezentáltak.

A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat egyéni kérdései között rákérdeztünk arra is, hogy a kérdezett mely társadalmi osztályba sorolja saját magát. Az általunk empirikusan levezetett státuszcsoportok viszonylag szorosan összefüggenek az egyének saját szubjektív osztálytudatával. (7.7. ábra) Az alsó fogyasztási réteg 26%-a alsó osztálybelinek vallja magát, közel 50%-uk pedig munkásosztálybelinek. Az alsó-közép fogyasztói réteg 36%-a sorolja magát a munkásosztályhoz, 26%-uk pedig az alsó-közép osztályhoz. A középső státuszcsoporthoz tartozók zöme (45%) középosztályi identitással bír, további 27%-uk pedig alsó-középosztállyal azonosul. A felső-közép fogyasztói rétegbe tartozó egyének legnagyobb csoportja (42%) is középosztálybelinek vallja magát és mindössze 3% nevezte meg a felső-középosztályt. A felső rétegben is domináns (53%) a középosztályi identitás, de a felső-közép osztállyal is jelentős arányú (15%) az azonosulás. A teljes mintában a „felső osztállyal", vagyis az elittel való azonosulás 5%-nyi volt, de egyik rétegen belül sem haladta meg az 1%-ot. Úgy tűnik, hogy a rétegződés és az osztálytudat kapcsolata a társadalmi hierarchia alján erősebb, mint a tetején. Ez magyarázható azzal, hogy a rendszerváltást követően kialakult felsőbb rétegek helyzete még nem szilárdult meg oly mértékben, hogy az tudatilag is kikristályosodott volna.

7.7. ábra A fogyasztási rétegek összetétele a szubjektív osztályazonosulás szerinti

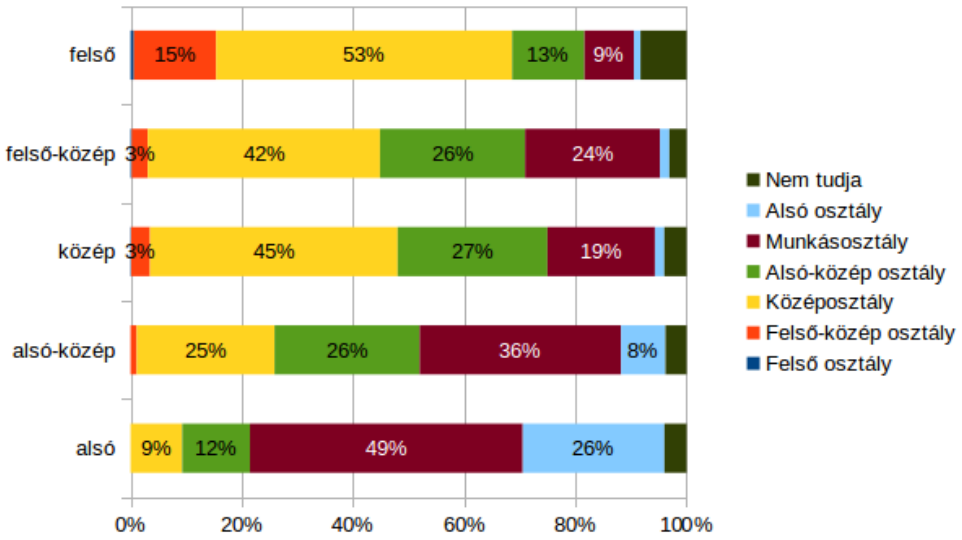

Az osztályazonosulás mellett a kérdezettek pártpreferenciájának és fogyasztási státuszcsoportjának összefüggését is megvizsgáltuk. Mind a legnagyobb jobboldali pártszövetség, a Fidesz-KDNP, mind pedig a legnagyobb baloldali párt az alsó fogyasztási rétegben felülreprezentált. Az utóbbi párt esetében különösen pregnánsan megmutatkozik ez az összefüggés: a szocialisták népszerűsége a legalsó rétegben 22%-os, a legfelsőben viszont mindössze 6%. A kormánypártok népszerűsége ezzel szemben kiegyenlítettebb a fogyasztói rétegek között, vagyis egyfajta néppárti karakter jellemző rá. Úgy tűnik, hogy a baloldali pártoknak jelenleg az a legnagyobb problémájuk, hogy nem tudnak *egyetlen* néppárttá válni. A töredezett baloldal pártjai csak egy-egy rétegnek tudnak csak olyan üzenetet küldeni, amivel szavazataikat elnyerhetnék. (7.8. ábra)

Például a szocialisták viszonylag – hangsúlyozni kell, hogy „viszonylag" – hatékony a legalsó fogyasztási réteg körében, de elveszíteni látszik a vonzerejüket a felsőbb státuszcsoportok körében. A Fidesz-KDNP ezzel szemben hatékonyan tudott „udvarolni" a társadalmi grádics minden fokán álló szavazóknak.

A baloldal más pártjai viszont éppen abban voltak viszonylagosan sikeresek, amiben az MSZP nem: az Együtt-PM például a teljes népességbeli átlagához képest jobban teljesített a felső-közép csoportban, ahol 5%-ot ért el. Viszont ugyanebben a csoportban a Fidesz-KDNP támogatottsága közel tízszerese (49%) volt az Együtt-PM-ének.

A 2014-es parlamenti választások előtt közvetlenül úgy tűnt, hogy a Fidesz-KDNP szavazóbázisa inkább az alsó, a baloldali „Összefogás" pártjainak támogatottsága pedig inkább a felső rétegekben volt jellemző. (Enyedi, Fábián, és Tardos, 2014) Ennek az lehetett az oka, hogy az MSZP-hez képest alternatív baloldali pártok liberálisabb ideológiai karaktere bevonzotta a felsőbb státuszú szavazói rétegeket. Ugyanakkor taszították az alsóbb státuszú csoportokat, akik a „rezsicsökkentés" új szlogenje hallatán vonzódni kezdtek ahhoz a politikai formációhoz, mely őket korábban „panelprolinak"-nak minősítette.

A jobboldali radikális Jobbik inkább a felső és különösen a felső-közép rétegek körében népszerű. A Jobbik szavazókról már korábbi elemzések is megállapították, hogy nem a társadalom alsóbb rétegeiből rekrutálódnak. (Rudas, 2010) Eddig inkább a deklasszálódástól veszélyeztetett középosztályhoz kötötték inkább a párt bázisát. (Bernát, Juhász, Krekó, és Molnár, 2012) Ez a magyarázat szociálpszichológiailag és néhány társadalmi-demográfiai változó szempontjából plauzibilis magyarázat, de rétegződési szempontból inkább a legfelső rétegekhez köthető a párt bázisa.

7.8. ábra Pártpreferencia-csoportok a fogyasztói rétegekben

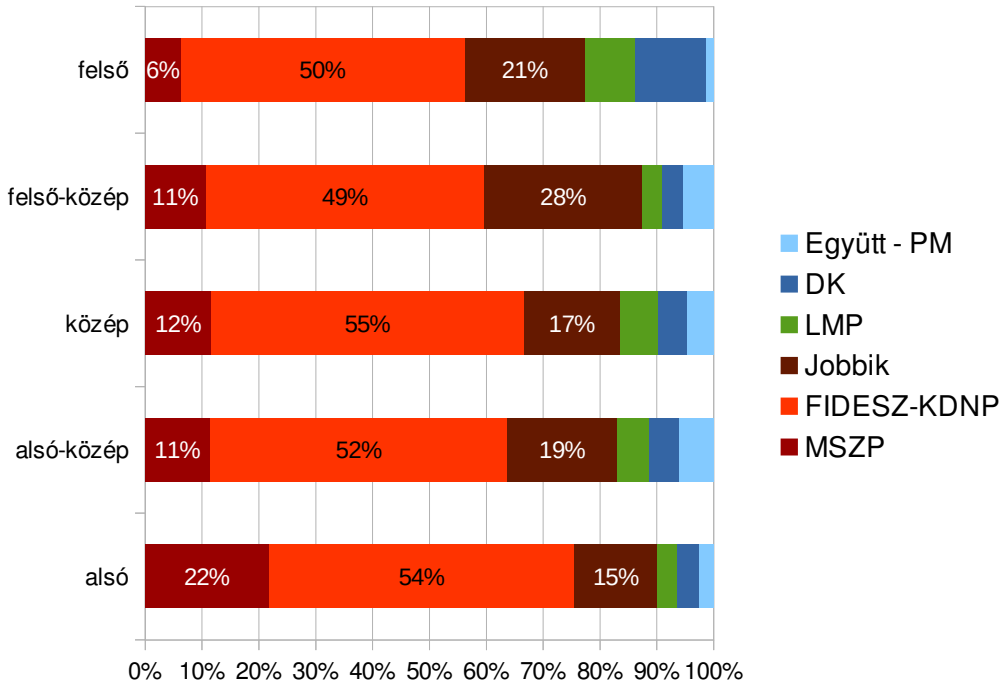

N=1448. Megjegyzés: Az „egyéb párt", „nem tudja", „nem válaszol" kategóriák mellőzésével.

A kulturális és a fogyasztási státusz összefüggését mutatja a 7.9. ábra. Jól megfigyelhető az a néhány háztartás, amely kimagasló fogyasztási státuszával outlier-ként szerepelnek, azaz kiugranak a legfelső státuszcsoportban. Ha figyelmünket azon személyekre összpontosítjuk, akiknek a fogyasztási státuszpontszáma a -2,5–+2,5 terjedelmen belül vannak, akkor megállapítható, hogy az egyes rétegeken belül eltérő erősségű korreláció mutatkozik a kulturális státusz és a fogyasztási státusz között. (7.10. ábra) Az összefüggés a legerősebb a felső-közép és a középrétegben, a felső rétegben pedig alig mutatkozik lineáris kapcsolat. Hipotézisként megfogalmazható, hogy a felső réteg kulturális megosztottsága is állhat amögött, hogy az osztályazonosság-tudat szempontjából ez a csoport heterogénebb, mint az alsóbb rétegek. (7.7. ábra)

7.9. ábra Az egyéni kulturális státusz és a háztartás fogyasztási státusza közötti összefüggés

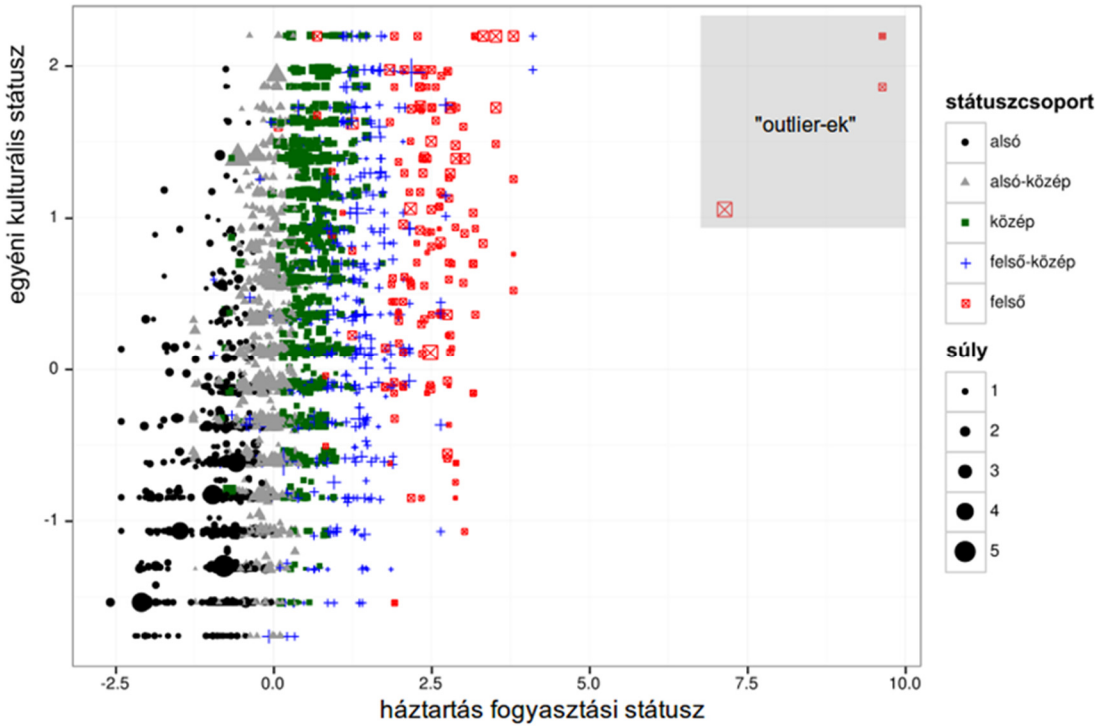

N=3332

7.10. ábra A kulturális és fogyasztási státusz közötti összefüggés fogyasztási csoportonként

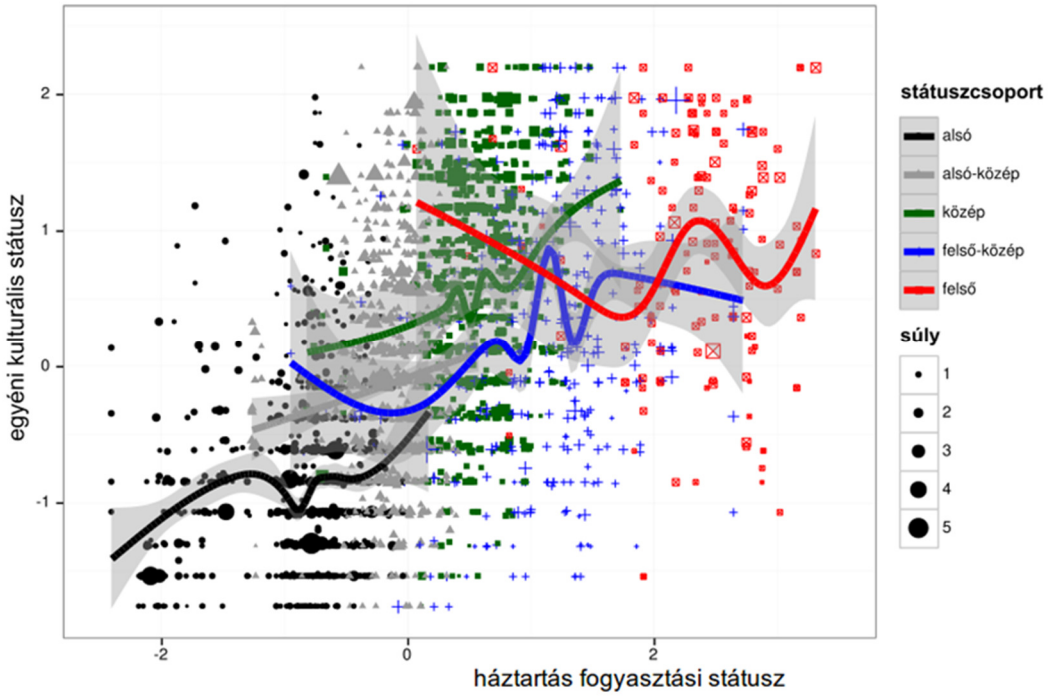

N=3200. A rétegenként berajzolt vonal a kisimított átlagokat mutatják.

7.3. ÖSSZEFOGLALÁS

A folyó megtakarítások, az anyagi státusz és a lakásjellemzők alapján meghatározott fogyasztási rétegződés vizsgálata során egy jelentős mértékben deprivált társadalom képe rajzolódott ki. A rétegződésben elfoglalt helyet leginkább az iskolai végzettség, a kulturális tőke és a gazdasági aktivitás befolyásolja leginkább. A magyar társadalom más vizsgálatok szerint is leginkább abban különbözik az európai társadalmaktól, hogy a szakképzetlen, rendszeresen nem foglalkoztatott rétegek nagyobb arányban vannak jelen (Kolosi és Pósch, 2014). Ennek a sajátosságnak a következtében azon középrétegek, melyek a polgári demokráciák alapját képezik, Magyarországon a rendszerváltást követően nem tudtak megerősödni.

7.4. IRODALOM

Bernát, A., Juhász, A., Krekó, P., és Molnár, C. (2012). A radikalizmus és a cigányellenesség gyökerei a szélsőjobboldal szimpatizánsai körében. In T. Kolosi & I. G. Tóth (Eds.), *Társadalmi Riport 2012* (pp. 355–376). Budapest: TÁRKI.

Bauer, P., Endrész, M., Kiss, R., Kovalszky, Z., Martonosi, Á., Rácz, O., és Schindler, I. (2013). Túlzott lakossági eladósodás: okok, trendek, következmények. MNB Szemle, (Október), 29–38. http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_mnbszemle/mnbhu_msz_20131030/bauer.pdf

Enyedi, Z., Fábián, Z., és Tardos, R. (2014). Pártok és szavazók, 2002–2014. In T. Kolosi & I. G. Tóth (Eds.), (pp. 532–557). Budapest: Tárki Társadalomkutatási Intézet Zrt. http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b344.pdf

Fábián, Z., Kolosi, T., és Róbert, P. (2000). Fogyasztás és életstílus. In T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich (Eds.), *Társadalmi riport 2000* (pp. 225–259). Budapest: TÁRKI.

Fábián, Z., Róbert, P., és Szívós, P. (1998). Anyagi-jóléti státuscsoportok társadalmi miliői. In T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich (Eds.), *Társadalmi Riport 1998* (pp. 72–91). Budapest: TÁRKI.

Ferge, Z. (1969). *Társadalmunk rétegződése : elvek és tények*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Harrison, E.,és Rose, D. (2006). *The European Socio-economic Classification*. Colchester. https://www.iser.essex.ac.uk/files/esec/guide/docs/UserGuide.pdf

Huszár, Á. (2013). Foglalkozási osztályszerkezet (I.) - Elméletek, modellek. *Statisztikai Szemle*, *91*(1), 31–56. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2013/2013_01/2013_01_031.pdf

Kolosi, T. (1984). *Státusz és réteg* (p. 280). Budapest: Társadalomtudományi Intézet.

Kolosi, T.,és Keller, T. (2010). Kikristályosodó társadalomszerkezet. In T. Kolosi & I. G. Tóth (Eds.), (pp. 105–135). Budapest: TÁRKI.

Kolosi, T.,és Pósch, K. (2014). Osztályok és társadalomkép. In T. Kolosi & I. G. Tóth (Eds.), *Társadalmi Riport 2014* (pp. 139–156). Budapest: TÁRKI. http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b328.pdf

Rudas, T. (2010). A Jobbik törzsszavazóiról. In T. Kolosi & I. G. Tóth (Eds.), *Társadalmi Riport 2010* (pp. 512–526). Budapest: TÁRKI.

Wright, E. O. (1985). *Classes*. London: New Left.

7.5. TÁBLÁZATOK

7.1. táblázat Fogyasztási cikkek főkomponens elemzése

	1. főkomponens	2. főkomponens	3. főkomponens	4. főkomponens
Számítógép	.820	-.285	.132	-.228
Internet hozzáférés	.812	-.282	.132	-.224
Digitális fényképezőgép	.751	-.127	-.006	-.139
Plazma, LCD televízió	.684	-.092	-.217	-.030
HIFI berendezés	.649	.060	.089	.080
Személyautó	.634	-.148	-.135	-.090
DVD lejátszó	.624	-.129	.260	.012
Videokamera	.584	.310	-.297	.323
Mosogatógép	.560	.201	-.236	.387
Klímaberendezés	.501	.276	-.473	.132
Antik vagy iparművészeti bútor	*.229*	*.684*	*.042*	*-.336*
Műtárgy, régiség	*.220*	*.676*	*.126*	*-.242*
Neves művész alkotása	*.112*	*.555*	*.431*	*-.089*
Mikrohullámú sütő	*.393*	*-.158*	*.457*	*.100*
Fagyasztó	*.174*	*.113*	*.457*	*.695*

7.2. táblázat A lakásjellemzők főkomponens elemzése

Változó	Faktorsúly
vízöblítéses WC	0,943
fürdőszoba, zuhany	0,941
lakás értéke	0,642
laksűrűség	-0,159

Sajátérték: 2,21, megmagyarázott szórás 55,3%.

7.3. táblázat A folyó megtakarítási, az anyagi és a lakásjellemző indexek főkomponens elemzése

	1. főkomponens	2. főkomponens
anyagi státusz	0,782	-0,102
lakáshelyzet	0,736	-0,530
folyó megtakarítás	0,707	0,664
sajátérték	*1,654*	*0,732*
megmagyarázott szórás	*55,128*	*24,413*

7.4. táblázat Fogyasztási státuszcsoportok százalékos aránya a háztartások körében

Státuszcsoport	Százalék
alsó	36
alsó-közép	29
közép	20
felső-közép	11
felső	4
Összesen	*100*

N=1739.

7.5. táblázat A fogyasztási státuszcsoportok átlagos helyzete a csoportosítási dimenziókban (átlagos z-score számok)

	Folyó megtakarítás			Anyagi státusz			Lakáshelyzet		
	Átlag	Esetszám	Szórás	Átlag	Esetszám	Szórás	Átlag	Esetszám	Szórás
alsó	-0,366	615	0,389	-1,095	615	0,291	-0,480	615	0,874
alsó-közép	-0,215	480	0,482	0,075	480	0,359	-0,125	480	0,376
közép	0,145	381	0,502	1,081	381	0,388	-0,001	381	0,439
felső-közép	0,700	193	1,257	0,659	193	0,842	0,952	193	1,249
felső	1,968	70	3,078	1,429	70	0,526	2,494	70	0,997
Összesen	*0,000*	*1739*	*1,000*	*0,001*	*1739*	*1,000*	*0,002*	*1739*	*1,000*

7.6. táblázat A fogyasztási státuszcsoportok átlagos jövedelmei és folyó megtakarítása (Ft)

	Háztartás havi összjövedelme			Egy főre jutó háztartás jövedelem			Folyó megtakarítás		
	Átlag	Eset-szám	Szórás	Átlag	Eset-szám	Szórás	Átlag	Eset-szám	Szórás
alsó	138 989	615	74 554	83 346	615	34 472	53 534	615	71 892
alsó-közép	212 121	480	86 659	106 744	480	47 042	81 407	480	89 114
közép	300 981	381	103 243	141 464	381	67 104	147 937	381	92 786
felső-közép	381 544	193	230 846	161 394	193	126 157	250 600	193	232 342
felső	645 818	70	590 993	281 946	70	556 577	484 968	70	569 121
Összesen	*242 055*	*1739*	*199 178*	*119 219*	*1739*	*134 088*	*121 208*	*1739*	*184 875*

7.7. táblázat A fogyasztási státuszcsoportok megoszlása településtípus szerint (százalék)

	Budapest	város	község	Összesen
alsó	9%	51%	40%	100%
alsó-közép	20%	55%	26%	100%
közép	32%	52%	15%	100%
felső-közép	31%	43%	26%	100%
felső	34%	49%	17%	100%
Összesen	*21%*	*51%*	*28%*	*100%*

N=1737

7.8. táblázat A háztartásfő átlag életkora fogyasztási státuszcsoportonként (évek száma)

	Átlag	N	Szórás
alsó	61,3	615	16,4
alsó-közép	49,8	480	15,0
közép	47,1	381	13,0
felső-közép	49,8	193	13,7
felső	50,4	70	13,6
Összesen	*53,3*	*1739*	*16,0*

7.9. táblázat A 14 éven aluli gyermekek átlagos száma fogyasztási csoportonként

	Átlag	Esetszám	Szórás
alsó	0,18	629	0,56
alsó-közép	0,34	509	0,70
közép	0,43	343	0,68
felső-közép	0,29	193	0,68
felső	0,53	66	0,80
Összesen	*0,30*	*1739*	*0,66*

7.10. táblázat Átlagos munkaintenzitás* fogyasztási rétegenként

	Átlag	N	Szórás
alsó	0,38	330	0,38
alsó-közép	0,63	411	0,40
közép	0,77	343	0,30
felső-közép	0,74	172	0,34
felső	0,78	61	0,24
Összesen	*0,62*	*1317*	*0,39*

** A háztartás munkaintenzitása egy olyan mutató, melynek értéke 0, ha az összes aktívkorú háztartástag közül senki se dolgozik. A mutató értéke 1, ha az összes aktívkorú tag teljes munkaidőben foglalkoztatott.*

7.11. táblázat A 16 évesnél idősebb népesség megoszlása a háztartás-szinten kialakított fogyasztási státuszcsoportok között (százalék)

Státuszcsoport	Százalék
alsó	30
alsó-közép	27
közép	24
felső-közép	13
felső	5
Összesen	*100*

7.12. táblázat Fogyasztási státuszcsoportok összetétele gazdasági aktivitás szerint (százalék)

	Fogyasztási státuszcsoport (réteg)					
Gazdasági aktivitás	alsó	alsó-közép	közép	felső-közép	felső	Összesen
alkalmazott	19%	49%	63%	52%	48%	44%
vállalkozó	0%	2%	7%	16%	20%	6%
alkalmi munkás	1%	2%	0%	0%	-	1%
közmunkás	3%	1%	1%	-	-	1%
GYED-GYES	4%	3%	3%	2%	2%	3%
munkanélküli	9%	5%	3%	1%	1%	5%
nyugdíjas	55%	29%	14%	20%	16%	31%
egyéb/eltartott	8%	8%	9%	9%	13%	9%
Összesen	*100%*	*100%*	*100%*	*100%*	*100%*	*100%*

N=3118

II. BIZTONSÁG, BIZONYTALANSÁG, ATTITŰDÖK

8. A BŰNÖZÉSTŐL ÉS A MUNKAHELY ELVESZTÉSÉTŐL VALÓ FÉLELEM MAGYARORSZÁGON (PÓSCH KRISZTIÁN)

8.1. BEVEZETÉS

Az alábbi fejezetben a magyar társadalomra jellemző egzisztenciális (munkahely elvesztésétől való és közbiztonsággal kapcsolatos) félelmek kerülnek tárgyalásra. Arra keresem majd a választ, hogy vajon melyek azok a tényezők, melyek az egyik vagy másik félelemtípus mögött állnak. A munkahely elvesztésétől való félelmet egyéni, míg a bűnözéssel kapcsolatos félelmet háztartás szinten mértük, így eredményeik is ezeken a szinteken értelmezendőek.

8.2. A MUNKAHELY ELVESZTÉSÉTŐL VALÓ FÉLELEM

A munkahely elvesztésétől való félelem egy speciális kérdés, hiszen csak azokra vonatkozik, akik jelenleg állással rendelkeznek. A vizsgálat során egy négyfokú skálán kérdeztünk rá, hogy mennyire tart az válaszadó a munkájának az elvesztésétől. Az adatok azt mutatták (8.1. táblázat) hogy a legtöbb válaszadót valamennyire aggasztotta a kérdés (44,3%), körülbelül negyedük (27,4%) nem különösebben aggódott, 17,5%-uk egyáltalán nem és csupán nagyjából minden tízedik (10,7%) tartott ettől nagyon.

A munkahely elvesztésétől való félelem vizsgálata máskülönben a null-eredmények tipikus esetét képviseli. Nem sikerült eltérést találni sem az életkori csoportok mentén, sem az iskolázottság, lakóhely, a gazdasági helyzet szubjektív megítélése, de még a nem tekintetében sem.[46], [47] Az egyetlen érdemi eltérésre a munkahely elvesztésétől való félelem és egy főre jutó háztartási jövedelem mentén sikerült rábukkanni[48]: az egyáltalán nem aggódók szignifikánsan többet keresnek a munkavesztéstől valamilyen mértékben félőkhöz képest.

8.3. BŰNÖZÉSTŐL VALÓ FÉLELEM ÉS VIKTIMIZÁCIÓ

A viktimizáció a magyar kriminológia viszonylag gyakran tárgyalt területének tekinthető. Talán a legalaposabb magyarországi kutatásnak a 2003-2004-ben lefolytatott reprezentatív mintás vizsgálatot összefoglaló kétkötetes *Áldozatok és vélemények* c. munka (OKRI 2004) tekinthető. Jelen vizsgálatban egyetlen viktimizációs kérdést tettünk fel arról, hogy az elmúlt öt évben érte-e a háztartás bármely tagját erőszakos támadás, illetve betörtek-e hozzájuk. Csupán a válaszadók 5%-a számolt be ilyenről (minden huszadik háztartás), ami az említett vizsgálat eredményéhez képest meglehetősen alacsony számnak tekinthető.[49]

A bűnözéstől való félelemről folytatott kutatásokat Korinek László munkássága (különösen: Korinek, 1995) honosította meg a magyar társadalomtudományban (a magyar kutatások áttekintését lásd: Schering és Korinek,

[46] $F_{életkoricsoport}(3)=2,9$, $p>0,05$, $F_{iskolázottság}(3)=0,9$, $p>0,05$, $F_{lakóhely}(3)=0,6$, $p>0,05$, $F_{szub.gazdaságihelyzet}(4)=2,42$, $p>0,05$, $t_{nem}=-0,7$, $p>0,05$

[47] A vizsgálatot ANOVA-kal végeztem a Post Hoc-tesztek többszöri összehasonlításra érzékeny Bonferroni korrekciójával (a robosztus alternatívák azonos eredményeket hoztak). A t-teszt esetén nem feltételeztem azonos varianciát.

[48] $F_{munkaelvesztfél.}(3)=4,32$ $p<0,05$

[49] Érdekes, a rendelkezésre álló adatok alapján nem eldönthető kérdés, hogy vajon ez az alacsony szám mennyiben köszönhető az egyes háztartásokra jellemző halmozott viktimizációval (ti. egy háztartás akár több alkalommal többféle bűneset áldozataivá is válhat).

2009). Bár azóta több új vizsgálat született, azt már ez az úttörőnek számító munka is kiemeli, hogy a bűnözéstől való félelem és a tényleges bűnözés között csak részleges összefüggés található. Farral, Jackson és Gray (2009) összefoglaló kötetükben négy fő elméleti megközelítést azonosítanak a bűnözéstől való félelem kapcsán. Ezek közül egyik sem képes kizárólagosan magyarázni a félelem észlelését, valószínűbb, hogy egymást kiegészítve működnek.

1. A klasszikusnak számító viktimizációs elmélet szerint a bűnözéstől való félelem magja az áldozatok saját tapasztalataiban, illetve az általuk felmért kockázatok racionális elemzésében rejlik. Amennyiben valaki áldozattá válik és/vagy egy bűnözéstől jobban sújtott helyen lakik, nagyobb valószínűséggel fog a bűnözéstől tartani – érvelnek az irányzat képviselői. Az erre a megközelítésre épülő kutatások rendszerint ellentmondásos eredményekre jutnak. Ugyan a viktimizáció több kutatásban is szignifikáns bejóslónak bizonyult, de nem minden esetben. Magyarországon Barabás, Irk és Kovács (2004) kutatása megerősíteni látszik ezt a megközelítést: vizsgálatukban a Ferencvárosban lakók körében a bűnözéssel kapcsolatos racionális kockázatelemzést tárják fel.
2. A második megközelítés szerint (részletesen lásd: Jackson, 2006) a bűnözéstől való félelem legfőbb bejóslója nem a tényleges, hanem az észlelt (pszichológiai) kockázatelemzés. Az egyik legjellemzőbb torzító elem az észlelt bűnesetek kapcsán a média hatása, ami hajlamossá teheti az embereket arra, hogy az erőszakos bűncselekmények gyakoriságát felértékeljék (lásd például a már említett OKRI 2014). Az egyéni különbségek ugyancsak fontos szerepet játszhatnak a személyes kockázat megítélésében. A bűnözéssel kapcsolatos kontroll érzete és a vélelmezett károkozás mértéke például kisebb mértékű becsült kockázat esetén is növelni tudta a bűnözéstől való félelmet (Jackson, 2011).
3. A harmadik megközelítés szerint a bűnözéstől való félelem nem elsősorban a vélt/valós viktimizációs kockázatból fakad, hanem a társadalmi kohézióval és a közösség prevenciós hatékonyságának (*collective efficacy*) észlelt mértékével függ össze. Ez a megközelítés durkheimi alapokra építve azt hangsúlyozza, hogy a bűnözéstől való félelemnek kifejező (expresszív) funkciója van. Az emberek nem a vélt/valós kockázat alapján, hanem az általuk tapasztalt morális hanyatlás és társadalmi rendetlenség nyomán mondanak ítéletet a bűnözésről (erről a megközelítésről lásd: Tyler és Boeckmann, 1997, valamint Jackson, 2004).
4. Végül az utolsó megközelítés elsősorban a makroszintű, strukturális különbségekben látja a bűnözéstől való félelem gyökerét. Skogan (1986) híres tanulmánya óta egyre több kutatás emeli be a makroszintű jellemzőket a vizsgálat során, így fordítva figyelmet az adott terület/kerület/település etnikai összetételére, rendezettségére, az ott folyó építkezésekre, gazdasági jellemzőire stb. Taylor és Jamieson (1998) például a kilencvenes évek gazdasági visszaesésével magyarázta a megugró bűnözéstől való félelmet az Egyesült Királyságban. Összefoglalva, ez a megközelítés szerint a társadalmi kontroll észlelt elvesztése okozza a bűnözéstől való félelem megnövekedését.

Jelen vizsgálódás a fenti megközelítések mindegyikéből merít egy kicsit, de legfontosabb eredményei a negyedik megközelítéshez tartoznak majd, megyei szintű különbségekre koncentrálva.

8.4. MÉRŐESZKÖZÖK

A bűnözéstől való félelmet három tétellel mértük. Az első azt kérdezte a válaszadóktól, hogy mennyire biztonságos a környékükön sötétedés után sétálni, a másik kettő a lakásba való betörés és az erőszakos bűncselekmény áldozattá válásával kapcsolatos aggodalmat firtatta.[50] A feltételezésünk az volt, hogy mindhárom kérdés egyazon látens komponenst, a bűnözéstől való félelmet méri.

[50] Mennyire érzi úgy, hogy ezen a környéken sötétedés után biztonságos egyedül sétálni? Milyen gyakran aggódik amiatt, hogy esetleg betörnek a lakásába? Milyen gyakran aggódik amiatt, hogy erőszakos bűncselekmény áldozatává válik?

Két további esetben éltünk azzal a feltételezéssel, hogy látens hatások bújhatnak meg a vizsgált kérdések mögött. A válaszadók szubjektív jól-létét három kérdéssel mértük, mely az életük eddigi alakulásával, jövőbeni kilátásokkal és életszínvonalukkal való elégedettséget mérte. Végül látens változónak tekintettük a kérdezőbiztosoknak a megkérdezett személyek lakásáról kialakított szubjektív ítéletét is (sötét vagy világos-e a lakás, olcsó vagy drága berendezés található-e benne stb.).

8.1. ábra A szubjektív jól-lét, a bűnözéstől való félelem és lakásértékelés mérési modelljei

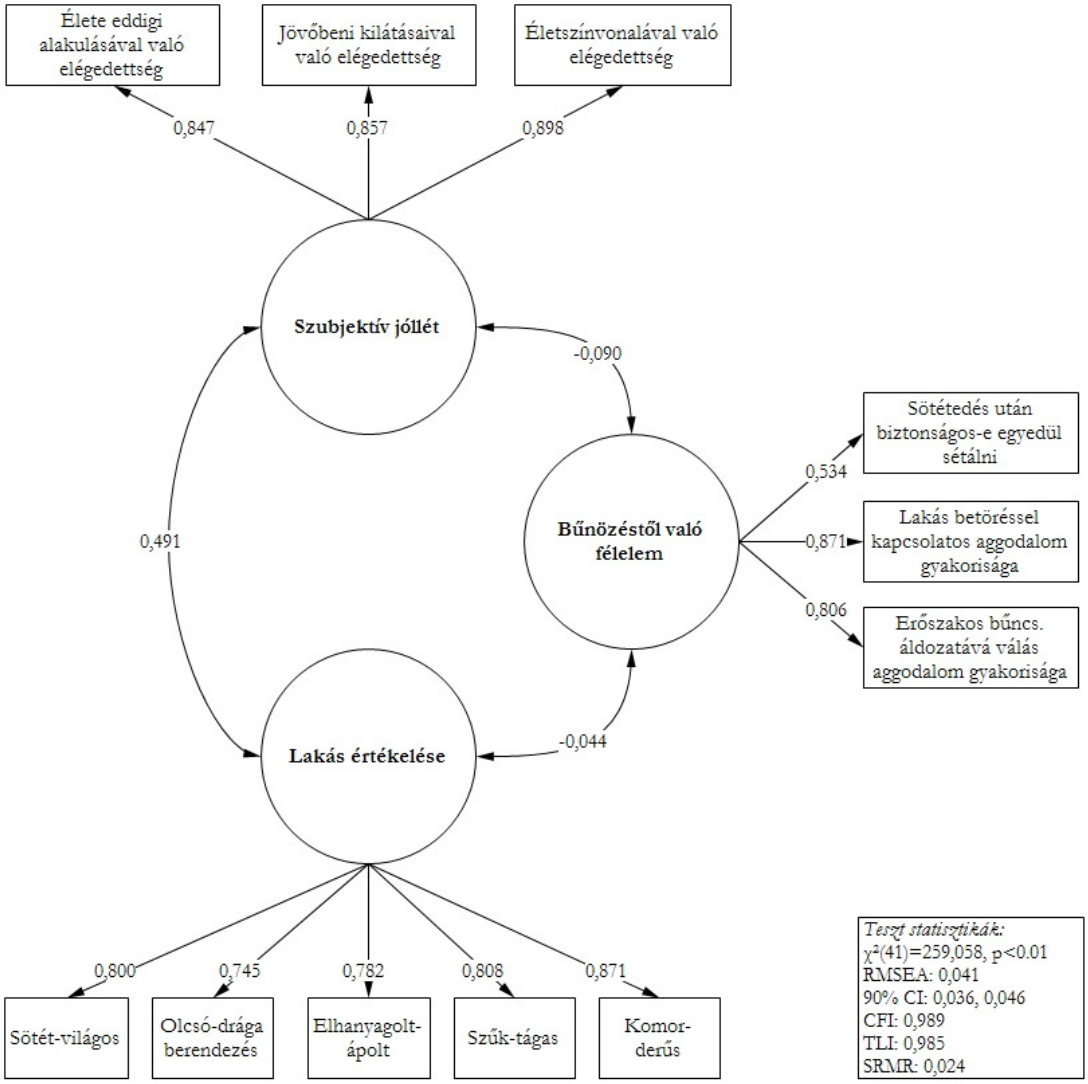

A látens faktorstruktúra ellenőrzésére konfirmatív faktorelemzést végeztem, melynek eredményei megerősítették a gyanúnkat és kiváló illeszkedésre bukkantunk (lásd: 8.1. ábra).[51] A későbbi becslés pontosságának erősítése érdekében a latens változók esetén a faktorelemzés során kinyert faktorszkórokat használtam (lásd erről: Distefano, Zhu és Mindrilá, 2009). A többi változó esetében a megfigyelt értékeik kerültek be a későbbi elemzésekbe.

[51] Az elemzés értelmezéséhez lásd például: Kaplan (2008). Valamennyi összefüggés szignifikánsnak bizonyult.

8.5. MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁSOK, AZ ADATOK BEÁGYAZOTTSÁGA

A többváltozós elemzések közül talán a lineáris regresszió a legnépszerűbb. Ezen megközelítés kapcsán visszatérő hiányosság, hogy a szerzők gyakran átsiklanak a felvett adatok esetleges magasabb szintű beágyazottságának (*nested structure*) ellenőrzése felett. A bűnözéstől való félelem szakirodalma kapcsán jogosan merülhet fel a kérdés, hogy az adatok mutatnak-e valamilyen területi szintű különbözőségét. Ennek figyelmen kívül hagyása azt kockáztatja, hogy a lineáris regresszió egyik alapkritériuma, a függetlenség sérül, ami alulbecsült standard hibákhoz, így valótlan feltárt összefüggésekhez vezethet. A bűnözéssel kapcsolatos félelem három iteme átlagainak megyei szintű vizsgálata (8.2. ábra) arra enged következtetni, hogy nagyfokú variabilitás mutatkozik a területek között (1-4-es skálán, ahol a magasabb értékek nagyobb félelmet jeleznek).[52]

8.2. ábra A bűnözéstől való félelem megyei szintű különbségei

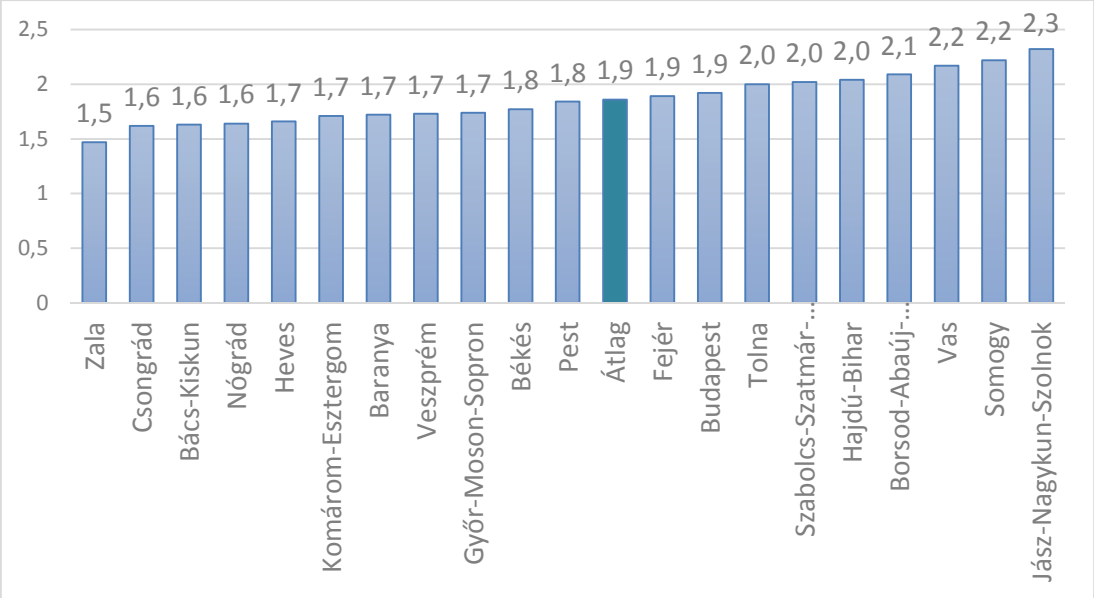

Bár a leíró adatok gyanút kelthetnek a beágyazottság tekintetében, kézelfoghatóbb eredménnyel szolgálhat annak vizsgálata, hogy a bűnözéstől való félelem varianciájának hány százalékát magyarázzák a megyék közötti különbségek. Ennek mérőszáma az osztályok közötti korreláció (*intraclass correlation* vagy *ICC*), ami azt mutatja meg, hogy egy adott osztályon (itt: megyén) belüli két véletlenül kiválasztott megfigyelés átlagosan milyen erős asszociációt mutat. A bűnözéstől való félelem esetében megyékre vetítve ez az érték ρ_{megye}=0,139, ami azt jelenti, hogy a variancia 13,9%-át nem az egyéni, hanem a megyék közötti különbségek magyarázzák. Mindez arra enged következtetni, hogy a megyék közötti különbségeket be kell emelnünk a modellbe annak érdekében, hogy a bűnözéstől való félelmet hitelesen magyarázni tudjuk, tehát az adatok erőteljes beágyazottságról árulkodnak.

[52] Megjegyzendő, hogy az alábbi, bűnözéstől való félelem rangsor merőben eltér Kó (2005) korábbi vizsgálatától. Ennek talán legfontosabb oka az, hogy Kó szokatlan módon kognitív, affektív és konnatív mérőeszközökkel ragadta meg a bűnözéstől való félelmet, így a jelen megközelítéstől merőben eltérően konceptualizálta azt.

8.6. A HÁZTARTÁSI SZINT ELEMZÉSE

Első lépésként a háztartási szintű változók kerültek be az elemzésbe, melynél a megyei szintű különbségek figyelembe lettek véve a becslés során (*random-effects model*).[53] Az első modellbe kizárólag a megkérdezettek által tapasztalt viktimizációt léptettem be. Ahogy az összes következő modellben, úgy itt is kontrolláltam a főbb szocio-demográfiai változókat a nem, az életkor és iskolázottság modellbe illesztésével. Az első modellben a nem, kor és viktimizáció bizonyult szignifikánsnak, míg az iskolázottság nem mutatott hasonló összefüggést. Lévén, az elsőszintű (itt: háztartásszintű) változók magyarázott varianciájának becslésére több hagyományos becslés is létezik (erről lásd: Snijders és Bosker, 2009), itt mind a konzervatívnak tekinthető Bryk-Raudenbush-féle, mind a megengedőbb Snijders-Bosker használható. Ezek alapján az első modellben a variancia 9,7-11,11%-át sikerült magyarázni.

A második modellbe további szélesebb értelemben vett szocio-demográfiai változók kerültek be. A háztartás anyagi helyzetét az alapján mértük, hogy van-e olyan személy a háztartásban, aki elsősorban segélyből él, illetve mennyi volt az egy főre jutó bevétel a háztartásban[54]. Azzal a feltételezéssel éltünk, hogy azon háztartásokban, amelyekben kevesebben élnek segélyből, illetve magasabb az egy főre jutó bevétel, kevésbé fognak tartani a bűnözéstől. A második változócsoportot a lakóhellyel kapcsolatos változók jelentették. Bár az előző alfejezetben amellett érveltem, hogy érdemes a megyék közötti különbségek figyelembe vétele, mások úgy érvelhetnének, hogy fontosabb szerepet játszik az adott település típusa, az adott lakás környékének értéke, vagy épp magának a lakásnak az állapota (melyet a mérőeszközöknél tárgyalt lakásértékeléssel ragadtunk meg).

A második modell eredményei alapján az újonnan beépített változók közül a legtöbb nem mutat szignifikáns összefüggést a bűnözéssel kapcsolatos félelemmel. Továbbra is a legerősebb bejósló a személyes viktimizáció, amit a nem illetve életkor követ. Szignifikáns összefüggést mutatott az egy főre jutó bevétel és tendencia szintűt, hogy az adott háztartásban van-e olyan személy, akinek a fő bevételi forrása elsősorban segély. Sem a településtípussal, sem a lakás környékével, sem a lakással kapcsolatos változók nem bizonyultak szignifikánsnak. A magyarázott variancia kevesebb, mint 1%-al (0,8%) nőtt. Kiemelendő, hogy az ICC-vel (Intraclass Correlation Coefficen) mért megyék közötti variancia szinte változatlan maradt az előző modellhez képest.

A harmadik modellbe a társas tapasztalatokat vontuk be: új változókként az egyénnel kapcsolatos hátrányos megkülönböztetés (politikai, vallási, vagy etnikai/nemzeti diszkrimináció), illetve a társas tőke kerültek be a modellbe. Itt azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a diszkriminációval való kapcsolatok növelhetik az egyes emberekben a bűnözéssel kapcsolatos aggodalmat, míg a társas tőke (hogy van, akikre támaszkodhat) csökkentheti azt. A társas tőke értelmezésére Putnam (2000) ma már klasszikusnak számító definícióját követve elkülöníthetünk egy áthidaló komponenst, a „vékony" (thin) bizalmat, ami az általános, társas bizalmat/bizalmatlanságot takarja. A másik komponens ezzel szemben a kötődési („bonding") vagy „vastag" (thick) bizalom, amit a társas tevékenységben való részvétellel lehet jellemezni. Ebben a kutatásban ezt a második komponenst mértük hétfokú skálát használva, afelől érdeklődve, hogy a kérdezett milyen gyakran él társasági életet, találkozik barátaival, rokonaival, kollégáival.

Az eredmények arra utalnak, hogy a gyanúnk itt megalapozottabb volt. A viktimizáció, nem és életkor továbbra is szignifikáns pozitív bejóslók maradtak, ahogy a jövedelem továbbra is negatív maradt. A diszkriminációk közül a vallási diszkrimináció szignifikáns pozitív, míg az etnikai szignifikáns negatív bejóslóknak bizonyultak, és ugyanez igaz a társas tőkére is. Az előző modellhez képest az egyetlen különbség, hogy immár nem mutat szignifikáns összefüggést az, ha van a háztartásban olyan tag, akinek fő jövedelemforrása segély. A modell magyarázott varianciája 1,1-1,8% közötti javulást mutat az előzőhöz képest.

[53] Az ezer iterációval bootstrappelt Hausman-tesztek egyik esetben sem mutattak különbséget a fixed és random modellek között, így átlagok körüli központosításra (*mean centering*) nem volt szükség.

[54] Az egy főre jutó családi jövedelem log-transzformációja után, mely lehetővé tette lineáris összefüggések vizsgálatát.

A negyedik modellbe két új változó került be a szubjektíven megítélt anyagi helyzet megítélése és szubjektív jól-lét révén. A második elméleti megközelítés szerint nem a viktimizáció vagy a „rideg", racionális kockázatelemzés, hanem az egyéni pszichológiai percepció tehető felelőssé a magasabb észlelt bűnözéssel kapcsolatos aggodalomért (Jackson, 2009). Erre építve negatív összefüggést vártunk mindkét újonnan bemutatott változó esetén.

A korábbiaknak megfelelően szignifikáns pozitív összefüggés mutatható ki a viktimizáció, nem, életkor és vallási diszkrimináció tekintetében. A bűnözéstől való félelmet szignifikánsan csökkentette az etnikai diszkrimináció és társas tőke, valamint a két új változó: a szubjektív gazdasági helyzet és szubjektív jól-lét is. Az előző modellhez képest az egy főre jutó bevétel elvesztette a szignifikáns bejósló erejét, amúgy a többi összefüggés változatlan maradt. A magyarázott variancia csekély mértékű, 0,5-1% közötti növekedést mutatott.

Az utolsó modell azt kívánta vizsgálni, hogy mennyiben képes az összes többi változó a bűnözéstől való félelem bejóslására, amennyiben a viktimizációt kivesszük a modellből. A magyarázott variancia nagyfokú, 6-7,9% zuhanást mutatott, mely egyben azt is jelenti, hogy önmagában a viktimizáció az összes magyarázott variancia nagyjából felét képes felölelni. Fontos, hogy a viktimizációs változó hiányában az etnikai diszkrimináció és bűnözéstől való félelem közötti szignifikáns kapcsolat eltűnt. Máskülönben a korábbi modellben tárgyalt összefüggésekre bukkantunk.

A viktimizációval kapcsolatos eredmények megerősítik Andreescu (2010) European Social Survey magyarországi adatain végzett vizsgálatát, mely hasonlóan erőteljes pozitív összefüggést talált. Ez azonban ismét ellentmond Kó (2005) eredményeihez képest, aki nem talált hasonló összefüggést. Ahogy egy korábbi lábjegyzetben kifejtettem, az utóbbi eltérés valószínűleg a bűnözéssel kapcsolatos félelem eltérő konceptuális megközelítésének köszönhető. A nemmel kapcsolatos eredmény megerősíti azt a megfigyelést, hogy a nők jobban tartanak a bűnözéstől a férfiaknál, bár, ahogy erre Sutton és Farrall (2005) rámutatott, a hatás nagy valószínűséggel eltűnne (sőt: akár az ellenkezőjére is fordulhatna), amennyiben az eredményeket a szociális kívánatossággal kontrollálnánk (ti. a férfiak kevésbé hajlandóak a félelmeikről vallani, mint a nők). Az idősebb életkorral kapcsolatos megnövekedett félelem ugyancsak gyakran tárgyalt eredménye a kutatásoknak (ennek pszichológiájáról lásd: Jackson, 2009).

A szélesebb értelemben vett szocio-demográfiai változók semmilyen hatást nem gyakoroltak a bűnözéstől való félelemre. Bár az egy főre jutó háztartási jövedelem a kettes és hármas modellben is szignifikánsnak bizonyult, de mint azt a négyes modell is mutatta, ez valószínűleg csupán proxyként szolgált a szubjektív gazdasági bizonytalansághoz és a szubjektív jól-léthez. Mindez arra utal, hogy nem a valós anyagi helyzet, hanem a hozzá kapcsolódó pszichológiai biztonságérzet a kulcs a bűnözéssel kapcsolatos félelem terén. A környékkel és lakással kapcsolatos szocio-demográfiai változókkal kapcsolatos szignifikáns összefüggések hiánya arra utal, hogy a kriminológiai irodalom korábbi megfigyelései, melyek nagyobb területi egységek vizsgálatát javasolják, igaznak bizonyultak. Az illető lakóhelye tehát sokszor csupán másodlagos a bűnözéstől való félelem esetén: sokkal fontosabb az, hogy milyen környéken (pl. forgalmas csomópontok) fordul meg nap mint nap (erről lásd: Doran és Burgess, 2011).

A társas változók közül a társas tőke valóban palliatív tényezőnek bizonyult a bűnözéssel kapcsolatos félelemmel szemben, ami ellentmond az eddigi eredményeknek (lásd például Zhuo, 2012), de igazolta a feltevésünket. A vallásos diszkrimináció az elvártaknak megfelelően az aggodalmat erősítette, míg az etnikai alapon való megkülönböztetés sokkal összetettebb képet mutatott. Az ötös modell eredményei arra engednek következtetni, hogy csupán a viktimizáció kontrollálását követően található szignifikáns negatív összefüggés a bűnözéssel kapcsolatos aggodalommal. Mindez arra utalhat, hogy az etnikailag/nemzetiségileg diszkriminált áldozattá válásuk esetén képesek azt az élményt a hátrányos megkülönböztetésre visszavezetni, így csökkentve a bűnözéssel kapcsolatos félelmüket.

Végül, a második elméleti megközelítésnek megfelelően bizonyítható a szubjektív gazdasági helyzet és jól-lét bűnözéssel kapcsolatos aggodalmat csökkentő hatására. Mindez megerősíti azt a feltételezést, hogy ez a fajta félelem nem csupán tapasztalati, hanem percepciós háttérrel is bír.

A teljes modellt áttekintve a magyar háztartásokban tapasztalt bűnözéstől való félelem legfontosabb bejósolójának a viktimizációs tapasztalat tűnik. Míg az összes többi változó a variancia 6,1-6,8%-át volt képes megragadni, addig a viktimizáció önmagában (nemmel, életkorral és iskolázottsággal kontrollálva) a 9,7-11,1%-

át. A viktimizáció nem csak a háztartások közötti, hanem a megyék közötti eredmények között is kulcsfontosságú: míg az első modellben az ICC 12,6%-ra csökkent (1,3 százalékpontos vagy 9,4%-os csökkenés az üres modellhez képest), addig az ötös modellben 13,7-os volt (0,2 százalékpontos vagy 1,5%-os csökkenés). Összességében azonban aláhúzandó, hogy a leginkább teljesnek számító négyes modellben is csupán csekély mértékű csökkenést tapasztalhattunk a megyék közötti variancia tekintetében (2,3 százalékpontos vagy 16,6%-os csökkenés), ami a megyék közötti különbségek további magyarázatát sürgeti.

8.7. MEGYEI SZINTŰ VÁLTOZÓK VIZSGÁLATA

A fejezet elején bemutatásra került, hogy a munkahely elvesztésétől való félelem a különböző szocio-demográfiai csoportok mentén alig tér el. A háztartás szintű változók vizsgálata után második lépésként a megyei szintű változók mentén mutatott különbségeket vettem górcső alá. Az alacsony elemszámra való tekintettél (tizenkilenc megye és Budapest) a megyei szintű változókat egyenként adtam hozzá a modell második (megyei) szintjéhez (*random intercept modell*), miközben a négyes modellben található egyéni szintű változókat kontrolláltam. Ahelyett, hogy az összes változónál a teljes modellt közölném, arra fogok koncentrálni, hogy az egyenként hozzáadott változók mennyiben csökkentik a megyei szintű varianciát (a négyes modellben található megyék közötti alapvarianciához képest, erről a módszerről lásd például: Steenbergen, 2012).

A modellbe három különböző változótípust léptettem be. Az első csoportba az objektív bűnözési statisztikák tartoztak (szándékos testi sértés; hivatalos, közfeladatot ellátó és hivatalos személy támogatója elleni erőszak; bűncselekmények száma összesen, bűnelkövetők összesen stb.) [55], a másodikba a közösségek etnikai/nemzetiségi összetétele (cigányság és nemzetiségek száma),[56] végül a harmadikba a különböző szociális transzferekkel kapcsolatos statisztikák (lakásfenntartási támogatásban részesültek száma; aktívkorúak ellátásban részesítettek átlagos száma; közmunkában részt vettek átlagos zárónapi létszáma stb.) került.[57] A későbbi évekre jellemző kikerülhetetlen adathiány miatt a modellbe a 2012-es adatokat kerültek bele.

Követve Hummelsheim és társainak (2011) elemzését, jelen vizsgálat azt kívánja kideríteni, hogy vajon van-e kapcsolat a jóléti állam és a bűnözéssel kapcsolatos félelem között. Az itteni kérdésfeltevés abban különbözik, hogy nem maga a jóléti állam fejlettsége és a bűnözéstől való félelem között feltételez összefüggést, hanem a szociális segélyre való ráutaltság (és az általa szült bizonytalanság) valamint a bűnözéstől való félelem között. A nemzetiségi/etnikai sokszínűség sokak számára a kényelmetlenség érzetét keltheti és fenyegetővé teheti a területet ott lakók számára (lásd erről részletesen: Sacco, 2005). Végül az objektív bűnözési adatokkal megvizsgálható, hogy vajon van-e összefüggés az áldozattá válás kockázata és bűnözéstől való félelem megyei szintű különbségei között.

[55] A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján, száz főre jutó adatok.

[56] A KSH adatai alapján, száz főre jutó adatok.

[57] A KSH és Belügyminisztérium (közmunka) adatai alapján, száz főre jutó adatok.

8.3. ábra Megyei szintű változók magyarázott varianciája (random intercept modell)

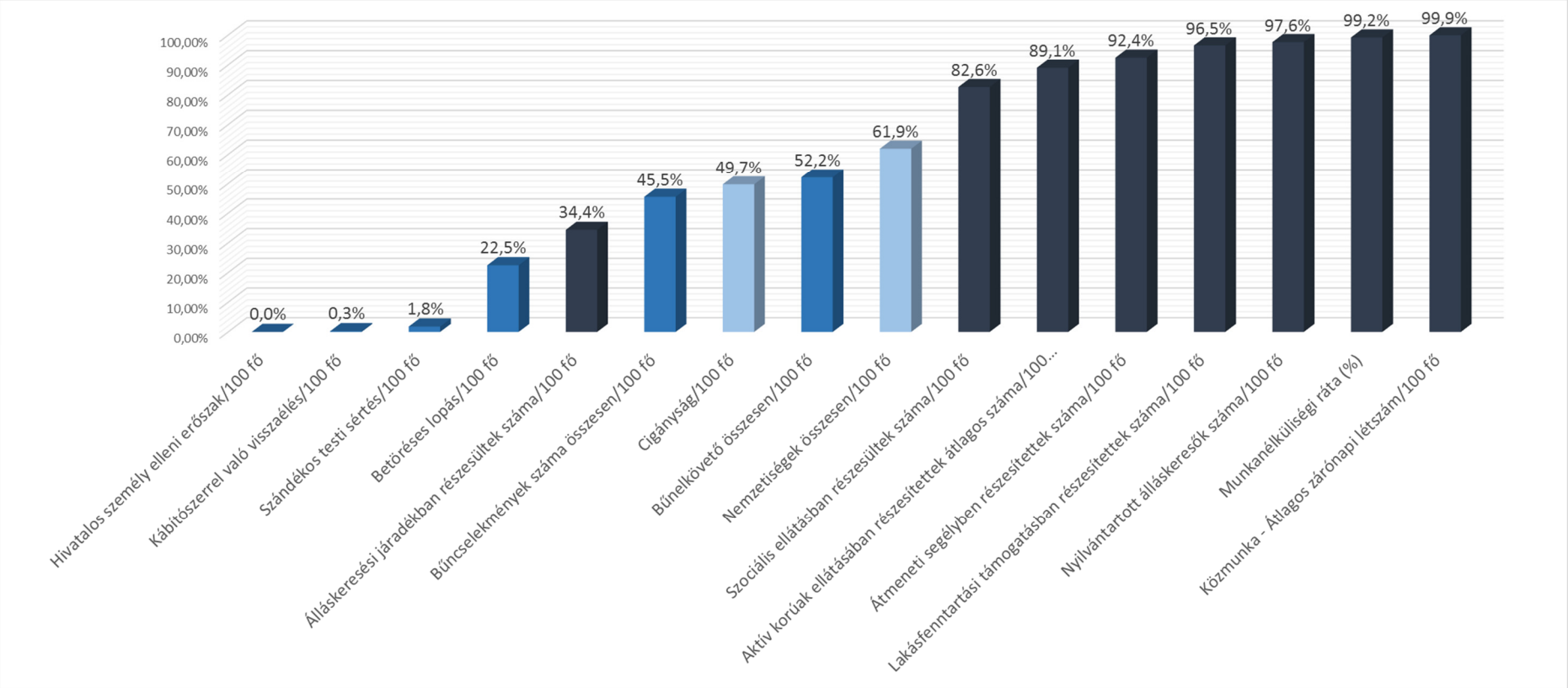

Az eredmények a szociális transzferek primátusát mutatták (8.3. ábra). A közmunkában résztvevők száma, a munkanélküliségi ráta, a nyilvántartott álláskeresők száma, vagy a lakásfenntartási támogatottságban mind olyan változók, amelyek képesek a megyék közötti variancia több mint 90%-ának magyarázatára. Az egyetlen kilógó szociális támogatás az álláskeresési járadékban részesültek száma volt, melynek átmeneti jellege magyarázhatja a mérsékeltebb variancia csökkentést. A szociális támogatásokat a közösségek heterogenitása/homogenitása követte és legkisebb magyarázóértéke a bűnözési mértékét mutató statisztikáknak van. .

Az eredmények megfeleltek a korábban megfogalmazott elvárásoknak és a Hummelsheim és társainak (2011) vizsgálata alapján lefektetett alapelveknek, hiszen a szociális ellátás milyenségétől független (pl. feltételes transzfer vagy sem), erőteljes magyarázóerővel bírnak a bűnözéssel való félelem kérdésében, míg a közösségek heterogenitása és különösen a tényleges bűnözési statisztikák csak másodlagos szerepet játszottak.

8.8. ÖSSZEFOGLALÁS

A fejezet elején bemutatásra került, hogy a munkahely elvesztésétől való félelem független az adott egyén korcsoportjától, nemétől, iskolázottságától, lakóhelyétől, anyagi helyzetének szubjektív megítélésétől és kizárólag a keresetek mentén mutatott némi eltérést. A null-eredmény magyarázata vagy egy általános (így nem szétválasztható) társadalmi jelenséget talált, de az is lehetséges, hogy az aggodalom mérésére használt kérdés nem megfelelően választotta szét az ettől való félelmet. Ennek eldöntésére további vizsgálatok szükségesek.

A jelen kutatás alapos betekintést engedett a bűnözéssel kapcsolatos félelem észlelésébe. A háztartásszintű vizsgálódás részben igazolta mind a viktimizációs, mind a szubjektív kockázatfelmérés elméletét, rámutatva, hogy a személyes tapasztalat és a szubjektív érzület egyaránt csökkenthetik a bűnözéssel kapcsolatos félelmet. A megyei szintű változók beemelésével lehetőség nyílt az észlelt társadalmi kohézió és egyéb makroszintű változók hatásainak vizsgálatára.

Ez a vizsgálat ismét felhívta arra a figyelmet, hogy a tényleges bűnözési statisztikák, a regisztrált bűnelkövetők és az észlelt bűnözés között jelentős különbségek találhatóak. Ahogy Patkós és Tóth (2012) tanulmánya rámutatott, a legtöbb bűneset nem a bűnelkövetők származási helyén történik. Így például bár jellemzően Budapesten történik a legtöbb bűncselekmény azok abszolút számát tekintve, a hivatalos statisztikák szerint az elkövetők döntően nem onnan, hanem Északkelet-Magyarországról érkeznek (8.4-es és 8.5-ös ábrák). A bűnözéstől való félelem egy újabb, ezektől eltérő képet kínál, melynél a megyék közötti eltérések gyökereit nem elsősorban a bűnözési statisztikákban, hanem a korábban említett faktorokban érdemes keresni (8.6. ábra).

8.4. ábra Bűnesetek száma/100 fő (KSH, 2012)

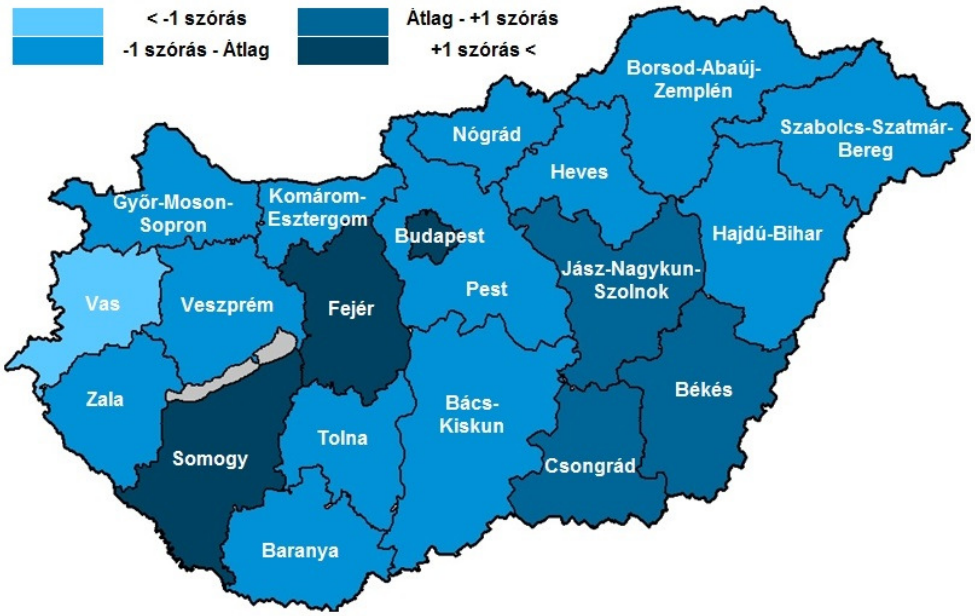

8.5. ábra Regisztrált bűnelkövetők/100 fő (KSH, 2012)

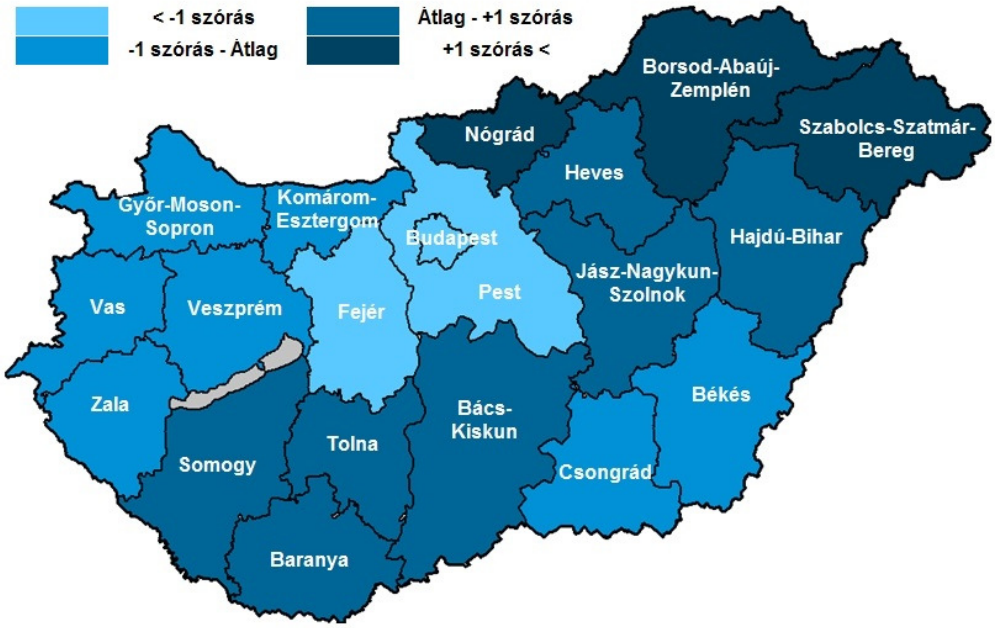

8.6. ábra Bűnözéstől való félelem (Háztartás Monitor, 2014)

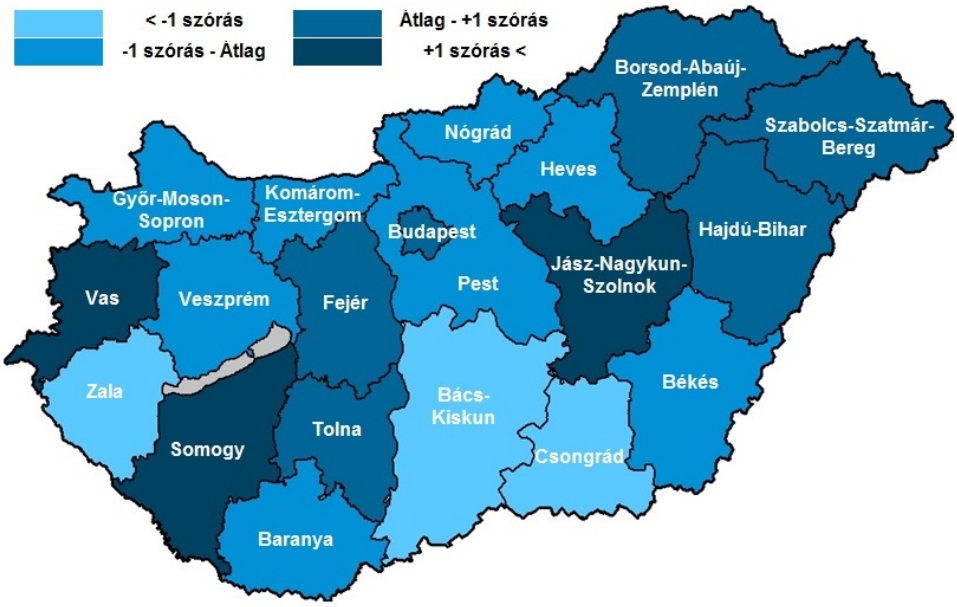

8.9. IRODALOM

Andreescu, V. (2010). Victimization and Fear of Crime in Romania and Hungary – A Comparative Analysis. Devianta Si Criminalitate, 21(3-4), 163-183.

Barabás, T, Irk, F., Kovács, R. (2005). A bűnmegelőzés, a bűnözéstől való félele. In: Barabás, T., Irk, F., Kovács, R. (eds.). Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában. OKRI, 9-145.

DiStefano, C., Zhu, M., Mindrilá, D. (2009). Understanding and Using Factors Scores – Considerations for the Applied Researcher. Practical Assessment, Research & Evaluation, 14(20), 1-11.

Doran, B.J., Burgess, M.B. (2011). Putting Fear of Crime on the map – Investigating Perceptions of Crime Using Geographic Information Systems. Springer.

Farral, S.D., Jackson, J., Gray, E. (2009). Social Order and the Fear of Crime in Contemporary Times. Oxford University Press.

Hummelsheim, D., Hirtenlehner, H., Jackson, J., Oberwittler, D. (2011). Social Insecurities and Fear of Crime – A Cross-National Study on the Impact of Welfare State Policies on Crime-related Anxieties. European Sociological Review, 27(3), 327-345.

Jackson, J. (2004). Experience and Expression – Social and Cultural Significance in the Fear of Crime. British Journal of Criminology, 44, 946-966.

Jackson, J. (2006). Introducing Fear of Crime to Risk Research. Risk Analysis, 26(1), 253-264.

Jackson, J. (2009). A Psychological Perspective on Vulnerability in the Fear of Crime. Psychology, Crime, and Law, 15(4), 365-390.

Jackson, J. (2011). Revisiting Risk Sensitivity in the Fear of Crime. Journal of Research in Crime & Deliquency, 48(4), 513-537.

Kaplan, D. (2008). Structural Equation Modeling – Foundations and Extensions. Sage.

Kó, J. (2005). Félelem keletről nyugatra – A bűnözéstől való félelem területi sajátosságai Magyarországon. In: Irk, F. (ed.) Kriminológiai Tanulmányok 42, OKRI, 41-67.

Korinek, L. (1995). Félelem a bűnözéstől. Közgazdasági és Jogi Kiadó.

OKRI (2004). Áldozatok és Vélemények I-II. OKRI.

Patkós, Cs., Tóth, A. (2012). A bűnözés néhány térbeli jellemzője a rendszerváltás utáni Magyarországon. Területi Statisztika, 15(3), 250-263.

Putnam, R.D. (2000). Bowling alone - The collapse and revival of American community. Simon & Schuster.

Sacco, V. (2005). When Crime Waves. Sage.

Scheiring, G., Papp, G. (2009). Fear of Crime and Confidence in Justice in Hungary. In: Jokinen, A., Tuuskanen, E., Yordanova, M., Markov, D., Ilcheva, M. (eds.) Review of Need – Indicators of Public Confidence in Criminal Justice for Policy Assessment. Criminal Justice Press, 93-115.

Skogan, W. (1986). Fear of Crime and Neighborhood Change. In: Reiss, A.K., Tonry, M. (eds.) Communities and Crime. University of Chicago Press, 203-229.

Snijders, T.A.B., Bosker, R.J. (2012). Multilevel Analysis – An Introduction to Basic and Advanced Multilevel Modeling. Sage.

Steenbergen, M.R. (2012). Hierarchical Linear Models for Electoral Research – A Worked Example in STATA. University of Zurich. http://www.elecdem.eu/media/universityofexeter/elecdem/pdfs/istanbulwkspjan2012/Hierarchical_Linear_Models_for_Electoral_Research_A_worked_example_in_Stata.pdf

Sutton, R.M., Farrall, S. (2005). Gender, Socially Desirable Responding and the Fear of Crime – Are Women Really More Anxious about Crime?. British Journal of Criminology, 45(2), 212-224.

Taylor, I. & Jamieson, R. (1998), Fear of Crime and Fear of Falling: English Anxieties Approaching the Millennium. Archives Europeanee de Sociologie, 19(1):149-175.

Tyler, T.R., Boeckmann, R.J. (1997). Three Strikes and You Are Out, but Why? – The Psychology of Public Support for Punishing Rule Breakers. Law & Society Review, 31(2), 237-265.

Zhuo, Y. (2012). Social Capital and Satisfaction with Crime Control in Urban China. Asian Journal of Criminology, 7, 121-136.

8.10. TÁBLÁZATOK

8.1. táblázat Munkahely elvesztésétől való félelem és jövedelmek

	Nagyon aggódom	Valamennyire aggaszt a kérdés	Nem különösebben aggódom	Egyáltalán nem aggódom
%	10,7%	44,3%	27,4%	17,5%
Egy főre jutó háztartási jövedelem	987.330,3 Ft	1.038.149,1 Ft	1.030.464,2 Ft	1.189.614,6 Ft

8.2. táblázat Bűnözéstől való félelem magyarázó modelljei (random intercept)

	Modell 1			Modell 2			Modell 3			Modell 4			Modell 5		
	B	*z*	*Stand. hiba*	*B*	*z*	*Stand. hiba*	*B*	*z*	*Stand. hiba*	*B*	*z*	*Stand. hiba*	*B*	*z*	*Stand. hiba*
Viktimizáció	0,334	*16,7***	0,019	0,337	*16,5***	0,020	0,336	*16,3***	0,020	0,334	*16,2***	0,020			
Egy főre jutó bevétel (log)				-0,029	*-3.1***	0,009	-0,260	*-2,6***	0,009	-0,007	*-0,7*	0,010	-0,007	*-0,7*	0,010
Elsősorban segélyből él-e				-0,072	*-1,8†*	0.038	-0,055	*-1,3*	0,040	0,043	*-1,0*	0,040	-0,046	*-1,1*	0,041
Budapest[2]				0,012	*0,1*	0,911	0,009	*0,09*	0,105	0,012	*0,1*	0,102	0,019	*0,1*	0,116
Megyeszékhely[2]				-0,005	*-0,3*	0,014	-0,006	*-0,4*	0,014	-0,006	*-0,4*	0,014	-0,005	*-0,3*	0,014
Város[2]				-0,015	*-1,2*	0,012	-0,014	*-1,2*	0,012	-0,015	*-1,3*	0,012	-0,011	*-0,9*	0,012
Lakás környéke				-0,007	*-0,9*	0,008	-0,006	*-0,7*	0,008	-0,005	*-0,6*	0,008	-0,006	*-0,7*	0,008
Lakás értékelése				-0,0001	*-0,02*	0,007	-0,0004	*-0,06*	0,007	0,010	*1,2*	0,008	0,010	*1,2*	0,008
Politikai diszkrimináció[3]							-0,047	*-1,1*	0,042	-0,051	*-1,20*	0,042	0,027	*0,6*	0,043
Vallási diszkrimináció[3]							0,328	*4,2***	0,076	0,324	*4,2***	0,076	0,415	*5,2***	0,079
Etnikai diszkrimináció[3]							-0,064	*-2,1**	0,029	-0,078	*-2,6***	0,030	-0,028	*-0,9*	0,030
Társas tőke.							-0,018	*-5,7***	0,003	-0,016	*-5,1***	0,003	-0,016	*-4,8***	0,003
Szubjektív gazd. helyzet										-0,026	*-4,2***	0,006	-0,027	*-4,3***	0,006
Szubjektív jóllét										-0,009	*-2,6***	0,003	-0,009	*-2,6**,*	0,003
Nem[4]	0,086	*9,9***	0,008	0,088	*9,8***	0,008	0,087	*9,8***	0,008	0,086	*9,7***	0.008	0,084	*9,2***	0,009
Kor	0,002	*7,9***	0,001	0,002	*8,0***	0,001	0,002	*6,4***	0,001	0,002	*6,6***	0,001	0,002	*6,5***	0,001
Iskolázottság	-0,006	*-1,3*	0,045	-0,003	*-0,7*	0,005	-0,001	*-0,3*	0,005	0,002	*0,4*	0,005	0,002	*0,5*	0,005
Alpha	-0,604	*-14,7***	0,041	-0,187	*-1,4*	0,132	-0,164	*-1,2*	0,132	-0,356	*-2,5***	0,138	0,001	*0,01*	0,141
N	4629			3987			3971			3958			3990		
$R^2_{Snijders\text{-}Bosker}$	11,1			11,9%			13,7%			14,7%			6,84%		
	%														
$R^2_{Bryk\text{-}Raudenbush}$	9,7%			10,5%			11,6%			12,1%			6,11%		
ICC_{megye}	12,6%			12,6%			12,2%			11,6%			13,7%		
Wald χ^2	463,4			470,9			528,2			553,2			260,9		

*†p<.10, *p<0.05, **p<0.01 1Nem áldozat, mint referencia kategória 2 Elsősorban segélyből él, mint referencia kategória 3 Község, mint referencia kategória 4 Nem volt diszkriminálva, mint referencia kategória 5Férfi, mint referencia kategória*

9. SZERELEMCSÜTÖRTÖK ÉS DOBSZERDA? A MEGKÉRDEZÉS NAPJÁNAK AZ ELÉGEDETTSÉGRE GYAKOROLT HATÁSA (KELLER TAMÁS)

9.1. BEVEZETÉS

Hétköznap vagy hétvégén vagyunk-e boldogabbak, elégedettebbek? Ha Seress Rezső: *Szomorú vasárnap* című dalára alapozunk, akkor talán nem is vagyunk olyan boldogok hétvégén. Ugyanakkor, ha a Boomtown Rats: *Don't Like Mondays* című dalát hallgatjuk meg, akkor azt gondolhatjuk, hogy mégiscsak jobbak a hétvégék. Ez a tanulmány inkább az adatok, mintsem a dalszövegek elemzésével foglalkozik és arra keresi a választ, hogy a kérdezés napjának van-e hatása az elégedettségre.

Ismert tény, hogy az emberek boldogság- és elégedettség érzése nem állandó, és a megkérdezettek különböző tevékenységek végzése közben különböző szintű boldogságot élhetnek át. (Kahneman, Krueger, Schkade, Schwarz és Stone, 2004) A témában a leghatékonyabban telekommunikációs eszközök és alkalmazások segítségével lehetséges információt gyűjteni.[58]Az adatok mutatják is az egyének boldogságérzetének héten belüli ingadozását[59], bár az idézett kutatási program eredményei nem kifejezetten a boldogság heti vagy napi ingadozásának elemzésére szorítkozik. (Killingsworth és Gilbert, 2010) Korábbi, hasonló témájú tanulmányok eredményei azonban arra utalnak, hogy az elégedettség heti hullámzása nem csak információs és telekommunikációs eszközök segítségével, hanem kérdőíves szituációban is vizsgálható. (Akay és Martinsson, 2009; Helliwell és Wang, 2011) Ebben az esetben a kutatók a kérdezés napját használják fel a vizsgálandó hatás kimutatására, és erről, különböző feltétezések mentén, azt próbálják meg bizonyítani, hogy a véletlen eredménye. Jelen tanulmányunk is ilyen megközelítéssel dolgozik.

Maga a kérdésfelvetés, hogy az emberek a hét különböző napjain különböző szintű elégedettség- és boldogságérzettel rendelkeznek, korántsem tekinthető pusztán tudományos érdekességnek. Tudjuk ugyanis, hogy az élet számos eseménye, többek között az öngyilkosságok számának alakulásában is erős munkanap-hatás érvényesül. (Beauchamp, Ho és Yin, 2014; Maldonado és Kraus, 1991) De nem is szükséges ennyire végletesen tragikus irányba gondolkozni. A munkahelyi és a családi élet szervezése szempontjából közpolitikai jelentősége is lehet annak, ha sikerül azonosítani olyan társadalmi csoportokat, amelyeknél különösen nagymértékben ingadozik az elégedettség. Ennek az elemzésnek nem utolsó sorban ilyen jellegű célja is van.

9.2. KORÁBBI VIZSGÁLATOK

A témában írt korábbi kutatások meglehetősen ellentmondásos eredményeket nyújtanak a kérdezés napjának elégedettségre gyakorolt hatásáról. Az eredményeknek három nagyobb csoportja van: kezdve attól, hogy a kérdezés napjának egyáltalán nincsen hatása az elégedettségre(Stone, Hedges, Neale és Satin, 1985), azon keresztül, hogy az emberek a hétvége közeledtével elégedettebbek (Csikszentmihalyi és Hunter, 2003; Helliwell és Wang, 2011; Taylor, 2006), egészen addig, hogy éppen a hétvégén boldogtalanabbak. (Akay és Martinsson, 2009; Maennig, Steenbeck és Wilhelm, 2014)

A hatás nagyságának becslése mellett legalább annyira érdekes azoknak az oksági mechanizmusoknak a megnevezése, amelyeket az egyes tanulmányok a kérdezés napjának hatása mögött sejtenek. Helliwell és Wang (2011) elemzése például azt sugallja, hogy a megkérdezettek a hétköznapi leterheltség és munkahelyi stressz miatt lehetnek elégedettebbek a hétvégén, mint hétköznap. Erre utal, hogy a „hétvége-hatást" kétszer olyan nagynak becslik a teljes munkaidőben dolgozóknál, mint a teljes populáció esetében. Azoknál azonban, akik vezető beosztásban vannak, illetve jó kapcsolatban vannak a főnökükkel, az elégedettségben tapasztalt

[58]https://www.trackyourhappiness.org/

[59]http://www.primalrevolutions.com/2013/05/track-your-happiness-tool/

hullámzás kisebb mértékű. Fontos azonban megemlíteni, hogy az említett vizsgálat az élet egészében történő értékelése esetében nem talál kérdezésinap-hatást, amit a szerzők azzal magyaráznak, hogy elsősorban az aktuális érzelmeket és nem pedig egy hosszabb időszak értékelését befolyásolják az aktuális körülmények, így a megkérdezés napja. Bár Taylor (2006) ilyen jellegű szenzitivitási elemzéseket nem közöl, az ő vizsgálata– mivel a munkával való elégedettséget vizsgálja – jobban utalhatnak a munka, mint leterheltség magyarázómechanizmusra. Eredményei szerint ugyanis az emberek péntekenként jobban elégedettek a munkájukkal, mint a hét többi munkanapján.

A vasárnapi neurózis[60] fogalma azonban arra utal, hogy az emberek szorongást és boldogtalanságot élhetnek át, ha az idő kereke a jól strukturált hétköznapokról a több szabadidőt, de gyakran unalmat is jelentő hétvégére fordul. Ezt az érvelést támasztja alá Akay és Martinsson (2009) vizsgálata, akik megmutatják, hogy pénteken, szombaton és vasárnap, de főként vasárnap a megkérdezettek különösen is elégedetlenek az életükkel, legalábbis ahhoz a szinthez képest, amit minden egyéb tényező azonossága mellett hétfőn találnánk. A relatív „boldogtalanság" hatása különösen is erős a teljes munkaidőben dolgozóknál, valamint a házasoknál és a (volt) nyugat-német részen élőknél.

9.3. ADATOK

Elemzésünkben két kérdés vizsgálatával foglalkozunk: az egyik az egyének általános elégedettségére, a másik a jövőbeli kilátásaikra vonatkozott. A két kérdés pontos szövege így hangzott: „*Mennyire elégedett Ön élete eddigi alakulásával, életpályájával*?", valamint: „*Mennyire elégedett Ön jövőbeli kilátásaival*?"Mindkét kérdés 0-tól 10-ig terjedő skálán lett megkérdezve, ahol a 0 jelentése „*egyáltalán nincs megelégedve*" a 10-es pedig „*a teljesen elégedett*" válaszlehetőségre utal. A két külön kérdés egymással párhuzamos vizsgálatának értelme az, hogy a jóllét heti ingadozásának általánosabb – ne csak egy kérdéshez kötődő – vizsgálatát végezzük el.

A válaszok átlaga a hét napjai szerinti bontásban az 9.1. ábrán láthatóak. Megállapítható, hogy az emberek a közepesnél egy kicsit elégedettebbek és optimistábbak, a válaszok ugyanis a skála elvileg lehetséges középpontja (5) felett találhatóak. Az elégedettség esetében a hét elején és végén tapasztalható 5,9 feletti érték, csütörtökön 5,5-ig apad. Ez a 0,4-0,5 skálapontos csökkenés a kérdésre adott válaszok szórásához (2) képest nem is annyira jelentéktelen, hiszen annak körülbelül negyede. Természetesen más számokkal, de a jövőbeli kilátások esetében is hasonló csökkenést tapasztalunk a hét közepén. A megkérdezettek csütörtökön vélekednek a legpesszimistábban a jövőről, ebben az esetben 0,6 skálapontos a maximális csökkenés, de mivel az index szórása is valamivel magasabb (2,23), ez a különbség is hozzávetőleg a szórás negyedének felel meg.

[60]http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/Sunday+Neurosis

9.1. ábra Átlagos elégedettségi mutatók a hét egyes napjain – nyers különbségek

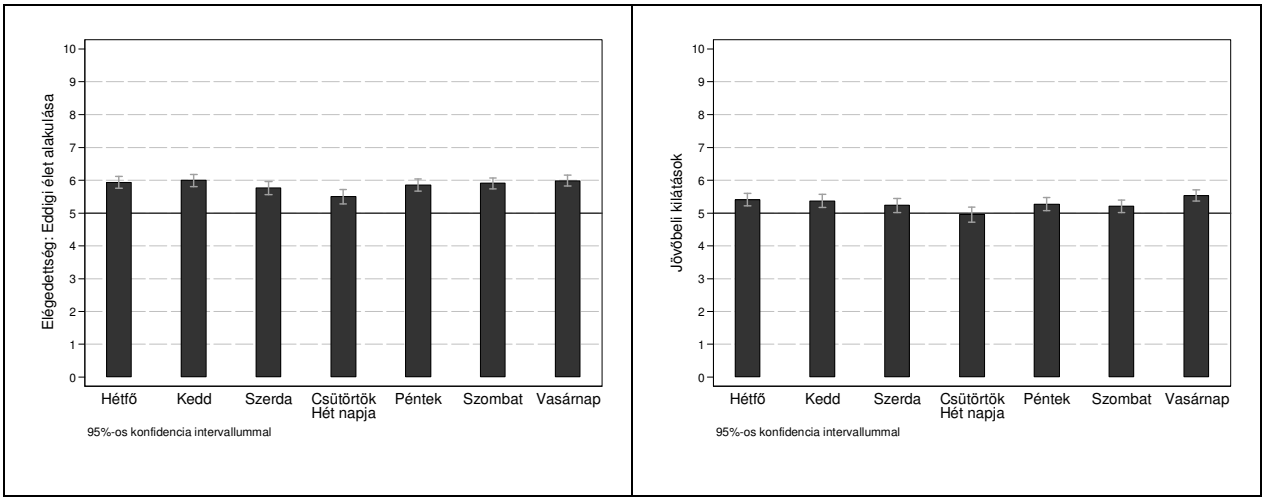

A kérdőív adatfelvétele 2014. szeptember 27-e és november 1-je között volt. A 9.2. ábrán a kérdezés egyes napjain tapasztalható átlagos elégedettség látható, általában a csütörtöki napok és a vizsgált időszak néhány fontos eseményének kiemelésével. Ez a típusú ábrázolás három fontos jelenségre hívja fel a figyelmet. Egyrészt látható, hogy az elégedettség hónapon belül is ingadozik, és a hónap közepén átlagosan alacsonyabb fokú elégedettséget mérünk. Ezt a ciklushatást mindenképpen érdemes majd kiszűrni a mélyebb elemezésnél. Másrészt látható, hogy a kérdőíves felvétel elején és végén vannak napok, amikor különösen alacsony szintű az elégedettség. Ezeken a napokon (a megkérdezés első kettő és utolsó három napja) általában kevés (10 alatti) interjú készült, és az elégedettségi adatok szórása is magas, amely látható a meglehetősen nagy konfidencia-intervallumokon. Mindazonáltal a többváltozós elemzésben érdemes lesz majd az eredmények robosztusságát azokra a napokra is megvizsgálni, amelyeken legalább 10 megkérdezés történt. Végezetül, az idősor azt is megmutatja, hogy a kérdezés nagy része október hónapra esett. Ebben a hónapban több munkanap átrendezés is volt. Október 18. (szombat) pénteki munkanapnak számított. Október 23-a és 24-e pedig ünnep- illetve munkaszüneti napok voltak. Elképzelhető, hogy a csütörtökönként tapasztalt elégedettség csökkenés csak az „ünnep hatása”. Bár az ábrán az október 23-a átlaga nem tűnik jellegzetesnek a többi csütörtöki naphoz képest, a jelenségre érdemes majd nagyobb figyelmet is szánni. Végül pedig november 1-je szintén ünnepnapnak számított.

9.2. ábra Átlagos elégedettségi mutatók a megkérdezés folyamán – nyers különbségek

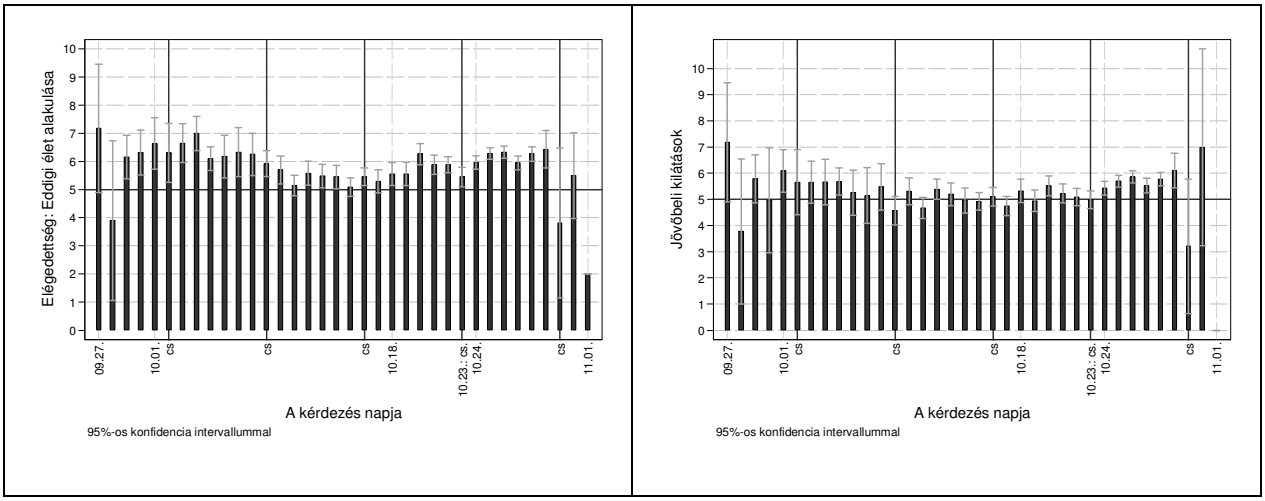

A 9.3. ábrán az elégedettségi mutatók adott napon belüli ingadozását ábrázoltuk. Megállapítható, hogy az elégedettség érzése a reggeli órákban alacsonyabb, de a délelőtt folyamán folyamatosan nő. Közvetlenül ebédidő

után csökkenés látható, majd kora délután ismét egy lokális maximumoz érnek a mutatók. Innen lassú csökkenés kezdődik. Talán éppen vacsoraidő után ismét növekedés kezdődik, amely aztán a késő esti órákra éri el a napon belüli maximumát.

9.3. ábra Átlagos elégedettségi mutatók az adott napon belül – nyers különbségek

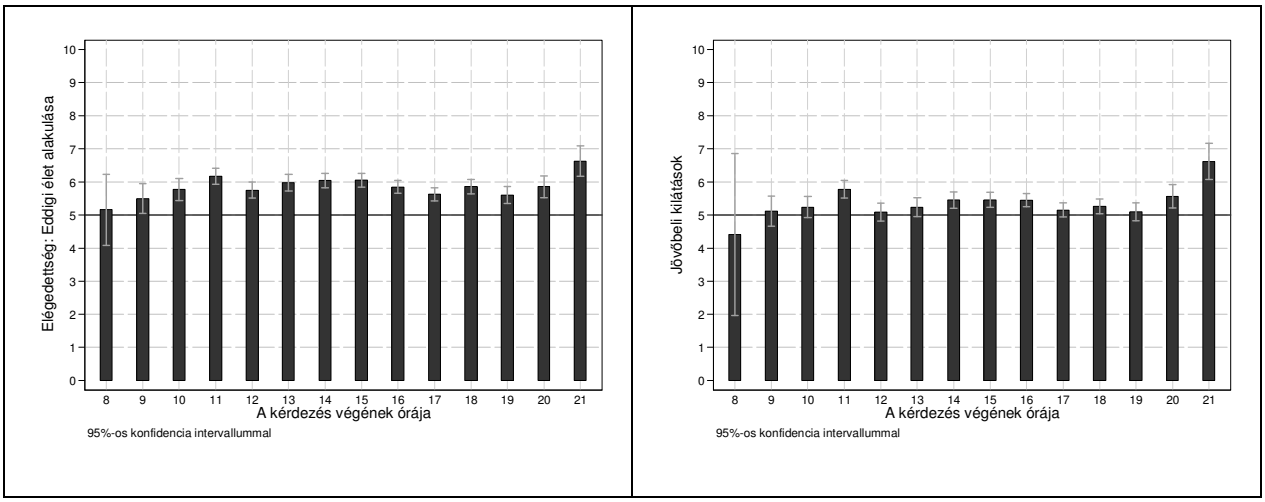

9.4. BECSLÉSI ELJÁRÁS

Korábbi vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy az elégedettséget nagymértékben befolyásolja a jövedelem, az életkor, a családi állapot (és főként az, hogy valaki házas-e), az egészségi állapot, valamint a vallásosság (a vonatkozó irodalmakat Maennig et al., 2014 foglalja össze). Amikor tehát a kérdezés napjának hatását szeretnénk kimutatni, ezeknek a tényezőknek az elégedettségre gyakorolt hatását mindenképpen érdemes kiszűrni. A másik oka annak, hogy ezeket a jellemzőket kontroll alatt tartjuk, hogy könnyen elképzelhető, hogy bizonyos jellemzőkkel rendelkező embereket könnyebb a hét bizonyos napjain megkérdezni, mit más napokon. A gazdasági aktivitás, jövedelem és iskolai végzettség például jól meghatároz egy olyan csoportot, amelyet például éppen a munkája miatt nehezebben lehet bizonyos napokon otthon találni, ami pedig azt is jelenti, hogy a kérdezés napja nem a véletlen, hanem valamilyen személyes jellemző eredménye. Hasonló okkal gondolhatjuk például azt is, hogy a vallásos emberekkel, vagy a kisgyereket nevelők esetében szintén nem véletlen, hogy a kérdőív éppen mikor készült el. Nyilvánvalóan ezek a személyes jellemzők meghatároznak egyfajta időbeosztást, ez pedig előrejelzi azt, hogy a kérdezés a hét melyik napján esélyesebb.

Másik oldalról tudjuk azt, hogy az időjárás nagyon befolyásolja a hangulatingadozást (Sanders és Brizzolara, 1982). Helyi földrajzi koordinátákat azért is jó volna tudni, mert ezek meghatározzák, hogy egy adott földrajzi helyen éppen milyen események történtek, amelyek befolyásolhatták a megkérdezettek hangulatát. Elképzelhető ugyanis, hogy a becsült naphatást valójában éppen egy borongósabb, esősebb napon tapasztalt alacsonyabb szintű elégedettség-érzet torzítja, vagy akár egy adott földrajzi térségben történt negatív esemény. Pontos időjárási adatokat nem tudunk, és azt sem, hogy adott területen éppen milyen események történtek aznap. Mindazonáltal azt gondoljuk, hogy a kérdezőbiztos személye, illetve az adott megye kódja jól meghatározhatóvá teszi az egyedi területi jellemzőket, mind az időjárási adatokat, mind a lokális események végtelen kombinációját. Ezért ezeket, mint fix hatások, szintén szerepeltetjük a becslésekben.

Tudjuk továbbá, hogy az elégedettség napon belül is hullámzik (Csikszentmihalyi és Hunter, 2003), és kora reggel valamint késő este az emberek általában kevésbé boldogok. Bizonyos interjúk meghiúsulását fokozhatja, ha a kérdező egyszerűen „rossz időben ment ki a terepre”, nem találja otthon a kérdezettet és ezért másik napon megismétli a felkeresést. Ebben az esetben az interjú nagy eséllyel tolódik el a következő napokra, ami egyúttal szintén azt jelenti, hogy a kérdezés napja már nem véletlen eredménye volt. Ráadásul az, hogy a kérdező kit és éppen mikor talál otthon, szintén nem véletlen. Könnyen elképzelhető például, hogy munkanapokon az emberek boldogságérzete pusztán azért alacsonyabb, mert a kérdező csak közvetlenül munka után találta őket otthon,

amikor amúgy is rosszabb kedvűek (ahogyan a 9.3. ábra mutatja). Mindezek miatt ésszerűnek tűnik az interjú elkészülésnek időpontját is mint fix hatást kontroll alatt tartani.

Az elégedettség végül nem független a családi háttértől sem. Ugyanabban a családban az egyének nagy eséllyel gondolkoznak egymáshoz hasonlóan az elégedettségről. Adott háztartáson belül tehát a válaszokat nem tekinthetjük teljesen függetlennek egymástól. Ezért a becslések során a standard hibákat a háztartás azonosítója szerint csoportosítottuk.

Természetesen annak ellenére, hogy a kontrollváltozók egy széles skáláját használjuk, nem tudunk minden alternatív magyarázótényezőt kiszűrni. Paneladatok híján továbbra is torzító tényező lehet az egyéni szintű, nem megfigyelhető heterogenitás. Elsősorban olyan személyiségjegyek, családi jellemzők, amelyek időben változatlanok, és amelyek nyilvánvalóan befolyásolhatják egyrészt azt, hogy ki mennyire elégedett, másrészt azt is, hogy melyik napon lesz megkérdezve. Mivel azonban keresztmetszeti adatokból dolgozunk, nagy valószínűséggel inkább fölülbecsüljük majd a keresett hatást.

Paneladatok használata azonban egyáltalán nem jelentene garanciát arra, hogy becsléseink pontosak. Nem szabad ugyanis megfeledkeznünk az önszelekció problémájáról. Ez azt jelenti, hogy bizonyos jellemzőkkel bíró emberek nagyobb eséllyel „hagyják” magukat megkérdezni a hét bizonyos napjain. Elképzelhető, hogy az amúgy is rosszkedvű emberek nagyobb eséllyel viselik el a megkérdezést egy olyan nap, amikor relatíve jobb kedvűek. Ugyanígy az is elképzelhető, hogy a kérdezők kevésbé képesek sikeres interjút lebonyolítani a hét számukra legrosszabb napján. Ha mindenki számára ugyanaz a nap számít a legrosszabbnak, akkor ez azt is jelenti, hogy a legboldogtalanabb nap tényleges „hatását” alábecsüljük, hiszen ezeken a napokon eleve kevesebb interjú készül, ezeket elsősorban olyan kérdezők készítik, akik relatíve jobb kedvűek, és főként olyanokkal, akik viszonylag vidámabbak. Ennek a torzításnak a kezelésében csak némileg segít a kérdező személyére való kontrollálás. Mivel az, hogy kit milyen nap kérdeznek meg, erősen összefügg a kérdező személyével, időbeosztásával, rábeszélőképességével, feltételezhetjük azt, hogy a kérdező személyének kontroll alatt tartása valamelyest kezeli ezt a problémát. Ugyanakkor ez a megoldás alapvetően nem orvosolja azt a torzítási lehetőséget, hogy a kérdezés napja nem feltétlenül a véletlen eredménye, hanem összefüggheet éppen azokkal a jellemzőkkel (a megkérdezettek kedélyállapota), amelyre gyakorolt naphatásokat éppenséggel ki szeretnénk majd mutatni. Az önszelekció részletezett problémája tehát nagy eséllyel a kérdezési nap hatásának alábecsléséhez vezet.

Gondolhatjuk természetesen azt, hogy a kihagyott változók pozitív, és az önszelekció negatív hatása kioltják majd egymást. Természetesen azonban nem tudunk semmilyen támpontot találni a két különböző irányú hatás nagyságának mértékéről, amely alátámasztaná ezt a feltételezést. Mindezek miatt eredményeink semmiképpen nem tekinthetőek oksági eredményeknek. Nagyon valószínű, hogy az emberek nem azért lesznek elégedetlenebbek, mert egy bizonyos napon lettek megkérdezve; sokkal inkább valószínű, hogy a bizonyos napokon megkérdezettek valami miatt éppen kevésbé elégedettek is egyben. Ez pedig az elégedettség és a kérdezés napja közötti kapcsolat mögött egy harmadik látens ok jelenlétére utal. A tanulmány során, ha nem is azonosítani, de legalább sejtetni igyekszünk ezt az okot.

A következő fejezetekben többváltozós statisztikai elemzések eredményeit mutatjuk be. Az adott kérdezési nap hatását egyrészt megvizsgáltuk a hét összes többi napjához képest, illetve a vasárnaphoz viszonyítva is (ez a nap volt ugyanis az elégedettségi mutatók egyik lokális maximuma). Mivel az eredmények nagyon hasonlóak voltak egymáshoz, ebben a tanulmányban csak azokat a számításainkat mutatjuk be, amikor a viszonyítási pont minden kérdezési nap esetében a hét összes többi napja. Kétféle modell eredményeit vizsgáljuk: a legkisebb négyzetek becslési eljárás azt feltételezi, hogy a 0-10 skála fokai közötti különbségek azonosak[61], az ordered logit eljárás pedig nem él ezzel a feltételezéssel, és megengedi, hogy a skála fokai között ne egységnyi különbségek legyenek. E két típusú becslés eredményeit nem célszerű egymással összehasonlítani, mert a becsült együtthatók más skálán vannak definiálva.

A bennünket elsősorban érdeklő kérdezési nap hatását grafikusan fogjuk bemutatni, a teljes becslési eredmények táblázatos formában a függelékben találhatóak. A grafikus ábrázolás előnye, hogy szemléletesen mutatja azt,

[61] Például, ha valaki 1-es, míg valaki más 2-es értékkel válaszolt a kérdésekre, akkor eközött a két ember között elégedettség tekintetében ugyanakkora a különbség, mint két olyan ember között, akik 9-es és 10-es értékkel válaszoltak.

hogy az adott együttható szignifikáns-e (a konfidencia intervallum érinti-e a 0-át), illetve látványos a paraméter nagysága is.

9.5. EREDMÉNYEK

Eredményeink szerint mindkét elégedettségi mutató esetében tapasztalható egy mélypont a csütörtöki napon. Ez azt jelenti, hogy a megkérdezettek a hét többi napjához képest általában csütörtökön elégedetlenek életükkel, illetve pesszimistábban vélekednek a jövőről. A mélypont nagysága nagyságrendileg 0,3 skálapontnyi csökkenést jelent, és független attól, hogy milyen típusú modellt (OLS vagy ordered logit) illesztünk az adatokra. A hét elejéhez viszonyított csökkenés valójában már szerdán megkezdődik, igazán szignifikáns különbségek azonban csak csütörtökre jelentkeznek. A hatás nagysága egyáltalán nem mondható jelentéktelennek. Abszolút értékben nagyjából akkora negatív hatása van annak, ha valakit csütörtökön kérdeznek meg, mint az a pozitív hatás, amelyet az érettségi (a szakiskolai végzettséghez képest) jelent. A korábbi, hasonló jellegű amerikai (Helliwell és Wang, 2011) és német (Maennig et al., 2014) vizsgálatokhoz képest a magyarországi „naphatás" nagyobb mértékű. Ez a német eredmények esetében bizonyára azzal magyarázható, hogy ott a nem megfigyelhető egyéni heterogenitást is kontroll alatt tartották a szerzők paneladatok segítségével. Eredményeink azonban a szintén keresztmetszeti amerikai eredmények viszonylatában is nagyobb mértékűek (bár ott a boldogság és a nem az elégedettség esetében). Ebből arra következtetünk, hogy Magyarországon viszonylag jelentős az elégedettség heti ingadozása.

A hét közepi csökkenést elsősorban a hét eseményeinek hatásával véljük összefüggésbe hozhatónak. Feltételezhetően a heti teendők és a munkateher a hét közepére (csütörtök a negyedik nap) meríti ki az embereket annyira, hogy ez a jól-létükben is megmutatkozzon. A hétvége közeledtével azonban úgy tűnik, a többség ezt a relatív veszteséget sikeresen „vissza tudja tölteni", a hétközepi kimerültség ugyanis a hét végén már nem látszik, bár szombaton érzékelhető egy enyhe – bár statisztikailag nem szignifikáns – visszaesés.

9.4. ábra. A hét többi napjához viszonyított különbségek az elégedettségben – a naphatás nagysága sokváltozós elemzés után

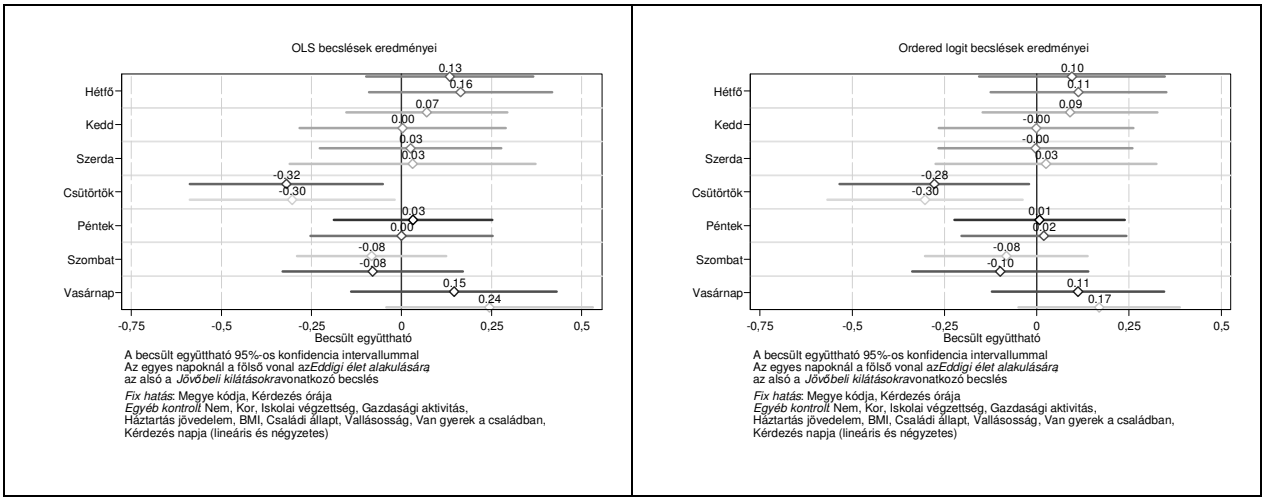

Eredményeink robosztusságát több módon is megvizsgáltuk. A mintát leszűkítettük azokra a napokra, amelyen legalább 10 interjú készült el (az elemzésből kizártuk a megkérdezési időszak első kettő és utolsó három napját), hiszen láttuk, hogy azokon a napokon, amelyen nagyon kevés interjú készült, az elégedettséggel kapcsolatos mutatók megbízhatatlanabbak. Az ezt követően kérdező fix hatásokkal együtt történő becslések eredményeit elemeztük. Először csak kérdező fix hatásokat szerepeltettünk, ezt követően az októberi hónap során előállt munkanapváltozásokat igazítottuk ki[62], végül a teljes október 23-i hetet kivettük az elemzésből, arra gondolva,

[62] Október 18-at pénteknek, október 23-at és 24-et vasárnapnak, november 1-et szintén vasárnapnak kódoltuk.

hogy itt esetleg a hosszúhétvége miatt máshogyan működhetett a hétközepe hatás. Eredményeink minden esetben robosztusak voltak. Érzékenységi vizsgálataink során azt is megállapítottuk, hogy bizonyos társadalmi csoportok (aktívak, sokat túlórázók, túlsúlyosak) esetében a hét közepi kimerültség erősebb, ilyen módon pedig legalábbis nem cáfolható az a feltételezésünk, hogy az elégedettség hétközepi csökkenése a munkahelyi kimerültséggel hozható kapcsolatba.

9.6. ÖSSZEFOGLALÁS

Elemzésünk legfontosabb eredménye az, hogy a hasonló kérdésfelvetést tartalmazó külföldi vizsgálatokhoz hasonlóan(Akay & Martinsson, 2009; Helliwell & Wang, 2011; Taylor, 2006) a kérdezés napjának Magyarországon is van hatása az elégedettségre. Míg azonban korábbi vizsgálatok elsősorban a hét vége és a munkanapok között találtak eltéréseket, adataink szerint hazánkban a hét közepén tapasztalható a mélypont. Éppen emiatt eredményeink újszerűségét nem is abban látjuk, hogy Magyarországon az elégedetlenség a szó szoros értelmében *csütörtököt mond*, hanem ennél általánosabb érvényűen, az elégedettség heti ingadozását tartjuk fontosnak.

Az elégedettségi mutatók heti csökkenésének mértéke sem abszolút mértékben (nagyságrendileg 0,3 skálapont a 0-tól 10-ig terjedő skálán), sem más változók hatásához viszonyítva nem elhanyagolható, ugyanakkor meglehetősen robosztusnak bizonyul akkor is, ha a vizsgált időszakban lévő munkanap-átrendezések hatását kezeljük. A hét közepéhez, vagyis a csütörtöki naphoz tartozó mélypont olyan értelemben is robosztus, hogy nem csak az általában használt (élettel való elégedettség) elégedettségi mutató, hanem a jövőre vonatkozó kilátások esetében is tetten érhető. Végül elemzésünk a lehetőségekhez mérten kezelte azt a problémát, hogy a kérdezés napja nem szükségszerűen véletlen, hanem – más tényezők mellett – a kérdezőbiztos nem megfigyelt jellemzőinek függvénye is. Számításaink során azonban kérdezői fix hatások figyelembevételével is robosztusnak találtuk a csütörtöki hullámvölgyet.

Későbbi kutatásoknak kell majd megvilágítaniuk, hogy vajon az elégedettség heti ingadozása mennyiben magyarázható az adott ország jellemzőivel. Mivel a különböző nemzeti mintákon végzett elemzések az elégettség mélypontját a hét különböző napjára teszik, további vizsgálatoknak lenne érdemes ennek magyarázatát kutatni. Elképzelhető-e például, hogy az elégedettség hétvégén tapasztalt mélypontja Németországban (Akay & Martinsson, 2009; Maennig et al., 2014) összefüggésben van a nagyon fegyelmezett munkatempóval, amelyből való hétvégi kiesés az elégedettség csökkenését jelentheti. Továbbá, hogy a munkakörülmények, illetve a barátokkal való minőségi idő általánosan vagy csupán az amerikai mintán (Helliwell & Wang, 2011) okozza-e a boldogság heti ingadozásának mérséklődését? Magyarország esetében ugyanakkor, bár a kontrollváltozók széles körét alkalmaztuk, mindenképpen fontos lenne az egyéni szintű heterogenitás tökéletesebb kontrollálása, amely mindenekelőtt elemzésünk paneladatokon történő megismétlését jelentené.

9.7. IRODALOM

Akay, A. és Martinsson, P. (2009). Sundays Are Blue : Aren ’ t They ? The Day-of-the-Week Effect on Subjective Well-Being and Socio-Economic Status. *IZA Discussion Paper*, (4563).

Beauchamp, G. a, Ho, M. L. és Yin, S. (2014). Variation in suicide occurrence by day and during major American holidays. *The Journal of Emergency Medicine*, *46*(6), 776–81. doi:10.1016/j.jemermed.2013.09.023

Csikszentmihalyi, M. és Hunter, J. (2003). Happiness in Everyday Life: The Uses of Experience Sampling. *Journal of Happiness Studies*, *4*(2), 185–199. doi:10.1023/A:1024409732742

Helliwell, J. F. és Wang, S. (2011). Weekends and Subjective Well-Being. *NBER Working Paper Series*, (Working Paper 17180). Retrieved from http://www.nber.org/papers/w17180

Kahneman, D., Krueger, A. B., Schkade, D. A., Schwarz, N. és Stone, A. A. (2004). A Survey Method for Characterizing Daily Life Experience : The Day Reconstruction Method. *Science*, *306*(3 December), 1776–1781.

Killingsworth, M. és Gilbert, D. T. (2010). A wandering mind is an unhappy mind. *Science*, *330*(6006), 932. doi:10.1126/science.1192439

Maennig, W., Steenbeck, M. és Wilhelm, M. (2014). Rhythms and cycles in happiness. *Applied Economics*, *46*(1), 70–78. doi:10.1080/00036846.2013.829206

Maldonado, G. és Kraus, J. F. (1991). Variation in Suicide Occurrence by Time of Day , Day of the Week , Month , and Lunar Phase. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, *21*(2), 174–187.

Sanders, J. L. és Brizzolara, M. S. (1982). Relationships between Weather and Mood. *The Journal of General Psychology*, *107*(1), 155–156. doi:10.1080/00221309.1982.9709917

Stone, A. A., Hedges, S. M., Neale, J. M. és Satin, M. S. (1985). Prospective and cross-sectional mood reports offer no evidence of a “blue Monday” phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*, *49*(1), 129–134. doi:10.1037//0022-3514.49.1.129

Taylor, M. P. (2006). Tell me why I don’t like Mondays: investigating day of the week effects on job satisfaction and psychological well-being. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, *169*(1), 127–142. doi:10.1111/j.1467-985X.2005.00376.x

9.8. TÁBLÁZATOK

9.1. táblázat Eddigi élet alakulása, teljes regressziós becslés, OLS

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
Hétfő	0,134						
	(0,118)						
Kedd		0,071					
		(0,114)					
Szerda			0,025				
			(0,129)				
Csütörtök				-0,320*			
				(0,137)			
Péntek					0,032		
					(0,112)		
Szombat						-0,082	
						(0,105)	
Vasárnap							0,078
							(0,116)
Nő	0,153*	0,154*	0,153*	0,153*	0,152*	0,153*	0,152*
	(0,069)	(0,069)	(0,069)	(0,068)	(0,069)	(0,069)	(0,069)
Kor:16-35	0,190	0,187	0,185	0,195+	0,187	0,187	0,186
	(0,117)	(0,117)	(0,117)	(0,117)	(0,117)	(0,117)	(0,117)
Kor:36-50	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Kor:51-65	-0,015	-0,015	-0,015	-0,013	-0,014	-0,016	-0,014
	(0,115)	(0,115)	(0,115)	(0,115)	(0,115)	(0,115)	(0,115)
Kor:66+	0,527***	0,529***	0,527***	0,528***	0,527***	0,525**	0,527***
	(0,160)	(0,159)	(0,159)	(0,159)	(0,159)	(0,159)	(0,159)
Iskola: Max. általános	-0,696***	-0,690***	-0,692***	-0,684***	-0,692***	-0,692***	-0,692***
	(0,109)	(0,110)	(0,110)	(0,109)	(0,109)	(0,109)	(0,109)
Iskola: Szakiskola	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Iskola: Érettségi	0,318**	0,325***	0,323***	0,320***	0,324***	0,324***	0,325***
	(0,097)	(0,097)	(0,096)	(0,096)	(0,097)	(0,097)	(0,097)
Iskola: Felsőfok	1,096***	1,103***	1,099***	1,103***	1,100***	1,101***	1,101***
	(0,112)	(0,112)	(0,111)	(0,111)	(0,111)	(0,111)	(0,111)
Aktivitás: Aktív	0,055	0,056	0,055	0,049	0,054	0,054	0,052
	(0,128)	(0,128)	(0,128)	(0,128)	(0,128)	(0,128)	(0,129)
Aktivitás: Munkanélküli	-1,356***	-1,355***	-1,360***	-1,380***	-1,360***	-1,358***	-1,360***
	(0,220)	(0,219)	(0,219)	(0,219)	(0,219)	(0,220)	(0,220)
Aktivitás: Háztartásbeli	-0,627***	-0,626***	-0,626***	-0,637***	-0,628***	-0,625**	-0,627***
	(0,190)	(0,190)	(0,190)	(0,190)	(0,190)	(0,190)	(0,190)
Aktivitás: Tanuló	1,337***	1,329***	1,331***	1,323***	1,330***	1,326***	1,328***
	(0,222)	(0,222)	(0,222)	(0,222)	(0,222)	(0,222)	(0,223)
Aktivitás: Nyugdíjas	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Medián háztartásjövedelem: >50%	-0,484**	-0,482**	-0,482**	-0,482**	-0,480**	-0,483**	-0,485**
	(0,151)	(0,151)	(0,151)	(0,150)	(0,151)	(0,150)	(0,150)
Medián háztartásjövedelem: 50%-80%	-0,227+	-0,222+	-0,223+	-0,219+	-0,223+	-0,226+	-0,226+
	(0,118)	(0,118)	(0,118)	(0,118)	(0,118)	(0,118)	(0,118)
Medián háztartásjövedelem: 80%-120%	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Medián háztartásjövedelem: 120%-200%	0,290**	0,287*	0,286*	0,284*	0,286*	0,286*	0,281*
	(0,111)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Hétfő	**Kedd**	**Szerda**	**Csütörtök**	**Péntek**	**Szombat**	**Vasárnap**
Medián háztartásjövedelem: <200%	0,419*	0,410*	0,412*	0,419*	0,412*	0,412*	0,404*
	(0,165)	(0,165)	(0,165)	(0,165)	(0,165)	(0,165)	(0,164)
Házas	0,243**	0,243**	0,242**	0,249**	0,244**	0,242**	0,244**
	(0,083)	(0,083)	(0,083)	(0,083)	(0,083)	(0,083)	(0,083)
Vallásos	0,424***	0,418***	0,419***	0,419***	0,420***	0,418***	0,423***
	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,120)
BMI<25: Normál	-0,081	-0,077	-0,078	-0,077	-0,079	-0,078	-0,076
	(0,085)	(0,085)	(0,085)	(0,085)	(0,085)	(0,085)	(0,085)
25<BMI<29: Túlsúlyos	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
BMI>29: Kövér	-0,171+	-0,172+	-0,173+	-0,168	-0,174+	-0,170+	-0,171
	(0,103)	(0,103)	(0,103)	(0,103)	(0,103)	(0,103)	(0,104)
Gyerek a családban	0,320**	0,318**	0,320**	0,314**	0,319**	0,320**	0,321**
	(0,111)	(0,110)	(0,111)	(0,111)	(0,111)	(0,111)	(0,110)
A kérdezés napja (lineáris)	-0,080**	-0,082**	-0,083**	-0,078**	-0,083**	-0,082**	-0,082**
	(0,029)	(0,029)	(0,029)	(0,029)	(0,029)	(0,029)	(0,029)
A kérdezés napja (négyzet)	0,003**	0,003**	0,003**	0,002**	0,003**	0,003**	0,003**
	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)
Konstans	5,420***	5,408***	5,413***	5,418***	5,417***	5,482***	5,426***
	(0,526)	(0,528)	(0,528)	(0,529)	(0,527)	(0,523)	(0,528)
N	3386	3386	3386	3386	3386	3386	3386
R^2	0,323	0,323	0,323	0,325	0,323	0,323	0,323
Kérdezés órája (fix hatás)	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
Megye kódja (fix hatás)	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
SE klaszterezve	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
p	0	0	0	0	0	0	0
F	25,27	25,22	25,51	25,37	25,51	25,18	25,20

Robosztus standard hiba a zárójelben

**** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, + p<0,1*

9.2. táblázat Jövőbeli kilátások, teljes regressziós becslés, OLS

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Hétfő	**Kedd**	**Szerda**	**Csütörtök**	**Péntek**	**Szombat**	**Vasárnap**
Hétfő	0,164						
	(0,130)						
Kedd		0,003					
		(0,146)					
Szerda			0,031				
			(0,174)				
Csütörtök				-0,303*			
				(0,145)			
Péntek					0,000		
					(0,129)		
Szombat						-0,079	
						(0,127)	
Vasárnap							0,124
							(0,125)
Nő	0,257***	0,257***	0,257***	0,257***	0,257***	0,257***	0,255***
	(0,073)	(0,073)	(0,073)	(0,073)	(0,073)	(0,073)	(0,073)
Kor:16-35	0,303*	0,300*	0,298*	0,309*	0,299*	0,300*	0,300*
	(0,128)	(0,128)	(0,128)	(0,129)	(0,128)	(0,128)	(0,128)
Kor:36-50	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Kor:51-65	-0,250*	-0,249*	-0,250*	-0,247*	-0,249*	-0,250*	-0,247*
	(0,125)	(0,125)	(0,125)	(0,125)	(0,126)	(0,125)	(0,125)
Kor:66+	0,113	0,113	0,112	0,115	0,113	0,110	0,112
	(0,178)	(0,178)	(0,178)	(0,178)	(0,178)	(0,178)	(0,178)
Iskola: Max. általános	-0,700***	-0,695***	-0,695***	-0,687***	-0,695***	-0,694***	-0,694***
	(0,122)	(0,123)	(0,123)	(0,122)	(0,123)	(0,123)	(0,123)
Iskola: Szakiskola	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Iskola: Érettségi	0,335**	0,342**	0,341**	0,338**	0,341**	0,342**	0,342**
	(0,109)	(0,109)	(0,108)	(0,108)	(0,109)	(0,109)	(0,109)
Iskola: Felsőfok	1,062***	1,066***	1,065***	1,070***	1,066***	1,068***	1,069***
	(0,137)	(0,137)	(0,136)	(0,137)	(0,137)	(0,137)	(0,137)
Aktivitás: Aktív	0,196	0,197	0,197	0,192	0,197	0,196	0,193
	(0,143)	(0,144)	(0,143)	(0,143)	(0,143)	(0,143)	(0,144)
Aktivitás: Munkanélküli	-1,255***	-1,257***	-1,259***	-1,277***	-1,257***	-1,257***	-1,259***
	(0,231)	(0,231)	(0,230)	(0,231)	(0,231)	(0,231)	(0,231)
Aktivitás: Háztartásbeli	-0,494*	-0,494*	-0,493*	-0,504*	-0,494*	-0,492*	-0,494*
	(0,219)	(0,219)	(0,220)	(0,219)	(0,219)	(0,220)	(0,219)
Aktivitás: Tanuló	1,169***	1,162***	1,162***	1,155***	1,162***	1,156***	1,156***
	(0,280)	(0,281)	(0,280)	(0,281)	(0,280)	(0,280)	(0,281)
Aktivitás: Nyugdíjas	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Medián háztartásjövedelem: >50%	-0,596***	-0,593***	-0,593***	-0,594***	-0,593***	-0,594***	-0,598***
	(0,163)	(0,163)	(0,162)	(0,162)	(0,163)	(0,162)	(0,163)
Medián háztartásjövedelem: 50%-80%	-0,218	-0,213	-0,212	-0,210	-0,213	-0,215	-0,217
	(0,134)	(0,134)	(0,134)	(0,134)	(0,134)	(0,134)	(0,134)
Medián háztartásjövedelem: 80%-120%	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Medián háztartásjövedelem: 120%-200%	0,255+	0,250+	0,249+	0,247+	0,250+	0,250+	0,242+
	(0,134)	(0,135)	(0,135)	(0,135)	(0,135)	(0,135)	(0,135)
Medián háztartásjövedelem: <200%	0,440*	0,430*	0,432*	0,436*	0,431*	0,432*	0,420*
	(0,196)	(0,197)	(0,198)	(0,197)	(0,196)	(0,197)	(0,196)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Hétfő	**Kedd**	**Szerda**	**Csütörtök**	**Péntek**	**Szombat**	**Vasárnap**
Házas	-0,069	-0,069	-0,070	-0,064	-0,069	-0,070	-0,068
	(0,093)	(0,093)	(0,093)	(0,093)	(0,093)	(0,093)	(0,093)
Vallásos	0,219	0,215	0,214	0,214	0,215	0,214	0,220
	(0,135)	(0,136)	(0,135)	(0,135)	(0,136)	(0,136)	(0,136)
BMI<25: Normál	0,041	0,045	0,045	0,046	0,045	0,045	0,048
	(0,096)	(0,096)	(0,095)	(0,096)	(0,096)	(0,096)	(0,096)
25<BMI<29: Túlsúlyos	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
BMI>29: Kövér	-0,263*	-0,267*	-0,266*	-0,262*	-0,267*	-0,264*	-0,263*
	(0,113)	(0,113)	(0,113)	(0,113)	(0,113)	(0,113)	(0,114)
Gyerek a családban	0,130	0,130	0,129	0,124	0,130	0,129	0,131
	(0,127)	(0,127)	(0,127)	(0,127)	(0,127)	(0,127)	(0,127)
A kérdezés napja (lineáris)	-0,040	-0,043	-0,043	-0,038	-0,043	-0,042	-0,042
	(0,034)	(0,035)	(0,034)	(0,035)	(0,035)	(0,035)	(0,035)
A kérdezés napja (négyzet)	0,002	0,002+	0,002+	0,002	0,002+	0,002+	0,002+
	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)
Konstans	4,154***	4,149***	4,143***	4,149***	4,149***	4,212***	4,164***
	(0,927)	(0,932)	(0,931)	(0,927)	(0,932)	(0,919)	(0,926)
N	3346	3346	3346	3346	3346	3346	3346
R^2	0,262	0,261	0,261	0,263	0,261	0,262	0,262
Kérdezés órája (fix hatás)	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
Megye kódja (fix hatás)	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
SE klaszterezve	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
p	0	0	0	0	0	0	0
F	15,21	15,31	15,52	15,40	15,30	15,30	15,46

Robosztus standard hiba a zárójelben

**** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, + p<0,1*

9.3. táblázat Eddigi élet alakulása, teljes regressziós becslés, ordered logit

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Hétfő	**Kedd**	**Szerda**	**Csütörtök**	**Péntek**	**Szombat**	**Vasárnap**
Hétfő	0,095						
	(0,128)						
Kedd		0,090					
		(0,121)					
Szerda			-0,003				
			(0,134)				
Csütörtök				-0,277*			
				(0,131)			
Péntek					0,008		
					(0,118)		
Szombat						-0,082	
						(0,113)	
Vasárnap							0,112
							(0,119)
Nő	0,143*	0,146*	0,143*	0,145*	0,143*	0,144*	0,141+
	(0,072)	(0,072)	(0,072)	(0,072)	(0,072)	(0,072)	(0,072)
Kor:16-35	0,160	0,161	0,159	0,168	0,159	0,160	0,160
	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,120)
Kor:36-50	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Kor:51-65	-0,006	-0,004	-0,003	-0,003	-0,003	-0,005	-0,003
	(0,114)	(0,114)	(0,114)	(0,114)	(0,114)	(0,114)	(0,114)
Kor:66+	0,521**	0,526**	0,524**	0,526**	0,524**	0,521**	0,523**
	(0,165)	(0,165)	(0,165)	(0,164)	(0,165)	(0,165)	(0,164)
Iskola: Max. általános	-0,677***	-0,671***	-0,674***	-0,669***	-0,674***	-0,673***	-0,676***
	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)
Iskola: Szakiskola	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Iskola: Érettségi	0,319**	0,327**	0,324**	0,321**	0,324**	0,324**	0,325**
	(0,101)	(0,101)	(0,100)	(0,100)	(0,100)	(0,100)	(0,100)
Iskola: Felsőfok	1,275***	1,283***	1,278***	1,281***	1,278***	1,279***	1,278***
	(0,123)	(0,123)	(0,122)	(0,122)	(0,122)	(0,123)	(0,122)
Aktivitás: Aktív	0,077	0,082	0,078	0,073	0,078	0,078	0,075
	(0,132)	(0,132)	(0,132)	(0,132)	(0,132)	(0,132)	(0,132)
Aktivitás: Munkanélküli	-1,326***	-1,321***	-1,326***	-1,353***	-1,327***	-1,325***	-1,330***
	(0,220)	(0,219)	(0,219)	(0,220)	(0,219)	(0,220)	(0,219)
Aktivitás: Háztartásbeli	-0,621**	-0,621**	-0,621**	-0,633**	-0,621**	-0,620**	-0,623**
	(0,193)	(0,193)	(0,193)	(0,194)	(0,193)	(0,193)	(0,193)
Aktivitás: Tanuló	1,438***	1,429***	1,433***	1,424***	1,433***	1,428***	1,427***
	(0,238)	(0,238)	(0,238)	(0,238)	(0,238)	(0,237)	(0,238)
Aktivitás: Nyugdíjas	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Medián háztartásjövedelem: >50%	-0,452**	-0,446**	-0,449**	-0,446**	-0,448**	-0,448**	-0,451**
	(0,153)	(0,153)	(0,153)	(0,152)	(0,153)	(0,152)	(0,152)
Medián háztartásjövedelem: 50%-80%	-0,229+	-0,222+	-0,225+	-0,218+	-0,225+	-0,226+	-0,228+
	(0,121)	(0,121)	(0,122)	(0,121)	(0,121)	(0,121)	(0,121)
Medián háztartásjövedelem: 80%-120%	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Medián háztartásjövedelem: 120%-200%	0,331**	0,332**	0,329**	0,329**	0,329**	0,331**	0,324**
	(0,119)	(0,119)	(0,119)	(0,119)	(0,119)	(0,119)	(0,119)
Medián háztartásjövedelem: <200%	0,494**	0,490**	0,488**	0,499**	0,489**	0,492**	0,481*
	(0,188)	(0,188)	(0,189)	(0,189)	(0,188)	(0,188)	(0,187)
Házas	0,279**	0,280**	0,280**	0,284***	0,280**	0,279**	0,281**
	(0,086)	(0,086)	(0,086)	(0,086)	(0,086)	(0,086)	(0,086)
Vallásos	0,464***	0,458***	0,462***	0,463***	0,461***	0,461***	0,468***
	(0,130)	(0,130)	(0,129)	(0,130)	(0,130)	(0,130)	(0,130)
BMI<25: Normál	-0,055	-0,054	-0,053	-0,054	-0,054	-0,054	-0,049

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Hétfő	**Kedd**	**Szerda**	**Csütörtök**	**Péntek**	**Szombat**	**Vasárnap**
	(0,090)	(0,090)	(0,090)	(0,090)	(0,090)	(0,090)	(0,090)
25<BMI<29: Túlsúlyos	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
BMI>29: Kövér	-0,193+	-0,194+	-0,196+	-0,192+	-0,196+	-0,193+	-0,190+
	(0,104)	(0,104)	(0,104)	(0,104)	(0,105)	(0,104)	(0,105)
Gyerek a családban	0,309**	0,310**	0,310**	0,306**	0,310**	0,310**	0,311**
	(0,118)	(0,117)	(0,118)	(0,118)	(0,118)	(0,117)	(0,117)
A kérdezés napja (lineáris)	-0,093**	-0,093**	-0,094**	-0,090**	-0,094**	-0,093**	-0,093**
	(0,031)	(0,031)	(0,031)	(0,031)	(0,031)	(0,031)	(0,031)
A kérdezés napja (négyzet)	0,003**	0,003**	0,003**	0,003**	0,003**	0,003**	0,003**
	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)
Konstans (cut1)	-4,013***	-3,992***	-4,007***	-4,011***	-4,006***	-4,064***	-4,015***
	(0,582)	(0,582)	(0,586)	(0,584)	(0,582)	(0,581)	(0,584)
Konstans (cut2)	-3,641***	-3,621***	-3,635***	-3,640***	-3,634***	-3,692***	-3,643***
	(0,577)	(0,577)	(0,581)	(0,579)	(0,577)	(0,574)	(0,579)
Konstans (cut3)	-2,855***	-2,835***	-2,849***	-2,852***	-2,848***	-2,905***	-2,856***
	(0,573)	(0,574)	(0,577)	(0,576)	(0,574)	(0,570)	(0,575)
Konstans (cut4)	-2,004***	-1,984***	-1,998***	-2,001***	-1,997***	-2,054***	-2,005***
	(0,564)	(0,565)	(0,568)	(0,567)	(0,565)	(0,562)	(0,566)
Konstans (cut5)	-1,208*	-1,188*	-1,202*	-1,204*	-1,201*	-1,258*	-1,209*
	(0,561)	(0,562)	(0,565)	(0,564)	(0,562)	(0,559)	(0,563)
Konstans (cut6)	0,025	0,044	0,030	0,029	0,031	-0,026	0,024
	(0,560)	(0,561)	(0,563)	(0,563)	(0,560)	(0,558)	(0,562)
Konstans (cut7)	0,978+	0,997+	0,983+	0,983+	0,984+	0,926+	0,977+
	(0,562)	(0,563)	(0,565)	(0,565)	(0,562)	(0,560)	(0,564)
Konstans (cut8)	2,069***	2,088***	2,073***	2,076***	2,074***	2,017***	2,068***
	(0,565)	(0,566)	(0,568)	(0,568)	(0,565)	(0,563)	(0,567)
Konstans (cut9)	3,570***	3,590***	3,575***	3,578***	3,576***	3,520***	3,570***
	(0,571)	(0,571)	(0,574)	(0,573)	(0,571)	(0,569)	(0,572)
Konstans (cut10)	4,640***	4,661***	4,646***	4,649***	4,647***	4,590***	4,640***
	(0,575)	(0,576)	(0,578)	(0,577)	(0,575)	(0,572)	(0,577)
N	3386	3386	3386	3386	3386	3386	3386
Kérdezés órája (fix hatás)	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
Megye kódja (fix hatás)	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
SE klaszterezve	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
Log likelihood	-5982	-5982	-5983	-5979	-5983	-5982	-5982
chi2	906,4	894,4	900,7	902,3	898,4	898,2	898,2
Pseudo R^2	0,0959	0,0959	0,0958	0,0964	0,0958	0,0959	0,0960

Robosztus standard hiba a zárójelben

**** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, + p<0,1*

9.4. táblázat Jövőbeli kilátások, teljes regressziós becslés, ordered logit

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Hétfő	**Kedd**	**Szerda**	**Csütörtök**	**Péntek**	**Szombat**	**Vasárnap**
Hétfő	0,114						
	(0,121)						
Kedd		-0,001					
		(0,135)					
Szerda			0,025				
			(0,153)				
Csütörtök				-0,303*			
				(0,135)			
Péntek					0,020		
					(0,114)		
Szombat						-0,099	
						(0,122)	
Vasárnap							0,170
							(0,112)
Nő	0,226**	0,226**	0,226**	0,228***	0,226**	0,227**	0,223**
	(0,069)	(0,070)	(0,069)	(0,069)	(0,069)	(0,069)	(0,069)
Kor:16-35	0,270*	0,266*	0,265*	0,279*	0,266*	0,267*	0,266*
	(0,120)	(0,120)	(0,120)	(0,121)	(0,119)	(0,120)	(0,119)
Kor:36-50	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Kor:51-65	-0,208+	-0,207+	-0,207+	-0,205+	-0,206+	-0,208+	-0,206+
	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)	(0,112)
Kor:66+	0,167	0,168	0,168	0,166	0,168	0,165	0,166
	(0,162)	(0,162)	(0,162)	(0,161)	(0,162)	(0,162)	(0,161)
Iskola: Max. általános	-0,629***	-0,625***	-0,625***	-0,621***	-0,625***	-0,624***	-0,627***
	(0,107)	(0,108)	(0,107)	(0,107)	(0,107)	(0,108)	(0,107)
Iskola: Szakiskola	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Iskola: Érettségi	0,308**	0,313**	0,313**	0,311**	0,314**	0,314**	0,315**
	(0,100)	(0,101)	(0,100)	(0,100)	(0,100)	(0,100)	(0,100)
Iskola: Felsőfok	1,099***	1,103***	1,103***	1,103***	1,103***	1,105***	1,105***
	(0,134)	(0,134)	(0,133)	(0,133)	(0,133)	(0,133)	(0,133)
Aktivitás: Aktív	0,204	0,205	0,205	0,199	0,204	0,205	0,201
	(0,131)	(0,131)	(0,131)	(0,130)	(0,130)	(0,131)	(0,130)
Aktivitás: Munkanélküli	-1,074***	-1,075***	-1,076***	-1,101***	-1,076***	-1,073***	-1,080***
	(0,211)	(0,211)	(0,210)	(0,211)	(0,211)	(0,211)	(0,210)
Aktivitás: Háztartásbeli	-0,415*	-0,414*	-0,413*	-0,427*	-0,414*	-0,412*	-0,415*
	(0,200)	(0,200)	(0,201)	(0,201)	(0,200)	(0,200)	(0,200)
Aktivitás: Tanuló	1,223***	1,218***	1,218***	1,200***	1,217***	1,213***	1,211***
	(0,257)	(0,258)	(0,257)	(0,257)	(0,257)	(0,257)	(0,257)
Aktivitás: Nyugdíjas	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Medián háztartásjövedelem: >50%	-0,512***	-0,507***	-0,507***	-0,507***	-0,507***	-0,506***	-0,514***
	(0,149)	(0,149)	(0,148)	(0,148)	(0,148)	(0,148)	(0,148)
Medián háztartásjövedelem: 50%-80%	-0,197	-0,192	-0,192	-0,190	-0,192	-0,193	-0,199
	(0,123)	(0,123)	(0,123)	(0,123)	(0,123)	(0,123)	(0,123)
Medián háztartásjövedelem: 80%-120%	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Medián háztartásjövedelem: 120%-200%	0,266*	0,264*	0,264*	0,259*	0,265*	0,267*	0,254*
	(0,123)	(0,124)	(0,124)	(0,124)	(0,124)	(0,124)	(0,124)
Medián háztartásjövedelem: <200%	0,422*	0,416*	0,417*	0,424*	0,417*	0,420*	0,403*
	(0,191)	(0,192)	(0,193)	(0,192)	(0,192)	(0,192)	(0,190)
Házas	-0,068	-0,067	-0,068	-0,061	-0,066	-0,068	-0,067
	(0,084)	(0,085)	(0,085)	(0,085)	(0,085)	(0,084)	(0,084)
Vallásos	0,219+	0,218+	0,217+	0,221+	0,218+	0,215+	0,227+
	(0,124)	(0,124)	(0,124)	(0,124)	(0,124)	(0,124)	(0,124)
BMI<25: Normál	0,018	0,020	0,020	0,022	0,019	0,018	0,025

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Hétfő	**Kedd**	**Szerda**	**Csütörtök**	**Péntek**	**Szombat**	**Vasárnap**
	(0,086)	(0,086)	(0,086)	(0,086)	(0,086)	(0,086)	(0,086)
25<BMI<29: Túlsúlyos	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
BMI>29: Kövér	-0,263*	-0,266**	-0,266**	-0,258*	-0,267**	-0,263*	-0,257*
	(0,103)	(0,103)	(0,103)	(0,103)	(0,103)	(0,103)	(0,103)
Gyerek a családban	0,132	0,130	0,131	0,128	0,130	0,131	0,132
	(0,117)	(0,116)	(0,116)	(0,116)	(0,116)	(0,117)	(0,116)
A kérdezés napja (lineáris)	-0,047	-0,049	-0,049	-0,044	-0,049	-0,048	-0,047
	(0,031)	(0,031)	(0,031)	(0,031)	(0,031)	(0,031)	(0,031)
A kérdezés napja (négyzet)	0,002+	0,002*	0,002*	0,002+	0,002*	0,002+	0,002+
	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)	(0,001)
Konstans (cut1)	-2,940***	-2,934***	-2,929***	-2,936***	-2,933***	-3,012***	-2,951***
	(0,870)	(0,874)	(0,873)	(0,869)	(0,875)	(0,859)	(0,863)
Konstans (cut2)	-2,438**	-2,432**	-2,427**	-2,434**	-2,431**	-2,510**	-2,449**
	(0,859)	(0,863)	(0,863)	(0,859)	(0,864)	(0,849)	(0,852)
Konstans (cut3)	-1,678*	-1,672+	-1,667+	-1,673*	-1,671+	-1,750*	-1,688*
	(0,854)	(0,858)	(0,857)	(0,853)	(0,859)	(0,843)	(0,846)
Konstans (cut4)	-0,819	-0,812	-0,807	-0,812	-0,811	-0,890	-0,828
	(0,851)	(0,855)	(0,854)	(0,850)	(0,856)	(0,840)	(0,844)
Konstans (cut5)	-0,095	-0,089	-0,084	-0,087	-0,087	-0,167	-0,104
	(0,849)	(0,853)	(0,852)	(0,848)	(0,854)	(0,838)	(0,842)
Konstans (cut6)	1,012	1,017	1,022	1,021	1,018	0,940	1,003
	(0,849)	(0,853)	(0,852)	(0,849)	(0,854)	(0,838)	(0,842)
Konstans (cut7)	1,766*	1,771*	1,776*	1,776*	1,772*	1,694*	1,759*
	(0,851)	(0,854)	(0,854)	(0,850)	(0,855)	(0,839)	(0,843)
Konstans (cut8)	2,701**	2,706**	2,711**	2,713**	2,708**	2,630**	2,695**
	(0,851)	(0,855)	(0,855)	(0,851)	(0,856)	(0,840)	(0,844)
Konstans (cut9)	4,134***	4,140***	4,145***	4,148***	4,141***	4,064***	4,130***
	(0,856)	(0,860)	(0,859)	(0,855)	(0,861)	(0,844)	(0,848)
Konstans (cut10)	5,435***	5,440***	5,445***	5,448***	5,442***	5,364***	5,431***
	(0,869)	(0,872)	(0,872)	(0,868)	(0,873)	(0,857)	(0,861)
N	3346	3346	3346	3346	3346	3346	3346
Kérdezés órája (fix hatás)	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
Megye kódja (fix hatás)	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
SE klaszterezve	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN
Log likelihood	-6279	-6280	-6280	-6276	-6280	-6279	-6278
chi2	674,9	675,4	680,1	675,6	675,2	675,5	683,7
Pseudo R^2	0,0732	0,0731	0,0731	0,0737	0,0731	0,0732	0,0734

Robosztus standard hiba a zárójelben

**** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, + p<0,1*

10. MONITOR-SZILÁNKOK

BEVEZETÉS (SIK ENDRE)

A kötetben, a „Monitor-szilánkok" elnevezésű részben olvasható ujjgyakorlatok sajátosságait két korábbi bevezetőből kompilált gondolatokkal vezetném fel.

Az 1998. évi Monitor kötetben megjelent „Monitor-mozaikok" kapcsán azt írtam, hogy:

> *„a társadalomról átfogó képet rajzolni törekvő szociológiai adatfelvételekben mindig marad olyan „Kis Információ", amit a „Nagy Kérdések" (társadalmi rétegződés, egyenlőtlenség) megválaszolása során nem használ fel a kutató. Ennek a maradék-információnak vagy az az oka, hogy egy adott „Nagy Válasz" megtervezésekor beépítik-felhasználják ugyan a „Kis Információt", de önmagában a „Kis Információ" nem lesz elemzés tárgya, vagy oly módon sikkad el a „Kis Információ", hogy a „Nagy Kérdés" mellett nem tartja a kutató érdekesnek egy olyan „Kis Kérdés" megfogalmazását, ami pedig társadalmi relevanciával bír (közvélekedés van róla, a média emlegeti). A következő mini-elemzések az 1998. évi Társadalmi Monitorban fellehető „Kis Információk" sokaságából mutatnak be néhányat."*

Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégiumának 2014. évi tanulmánykötete bevezetőjében pedig ezt:

> *„A kötet tanulmányai ujjgyakorlatok, amennyiben vagy „kis kérdéseket" vetnek fel, vagy „nagy kérdések" kisebb elemeit „elemzik körül". Én nagyon nagyra tartom az ujjgyakorlatokat, mert ezekben nem a „nagy kérdések" elkerülését, s még csak nem is az azok megválaszolásához szükséges előkészületeket, hanem a kutatói kíváncsiság „természetes" (gyermeki, izgalommal eltelt, önmagáért való, spontán, örömet okozó, olykor innovatív, hiánypótló) megtestesülését látom. Úgy vélem, hogy egy Nagyon Nagy Szociológus is jó, ha képes megőrizni magában az ujjgyakorlat tiszteletét, értékének (f)elismerését."*

A Társadalmi Monitor 2015. évi kötetében olvasható ujjgyakorlatok mindegyike megfelel annak a két szempontnak, amiket a fentiekben összegeztem:

- vagy nem szokványos metszetben vizsgálnak a kötet más tanulmányaiban alaposan elemzett jelenségeket, mint például a társadalmi, munkaerő-piaci egyenlőtlenségek háztartásokon belüli megjelenése és összefüggésük az értékrenddel,
- vagy olyan kérdéseket tesznek fel, amelyekre a szerzők nem is adnak választ, de ennek ellenére (éppen ezért?) továbbgondolkodásra ösztönözhetik a jövő kutatóit. Ilyenek a cigány/roma identitás összetételének, a testmagasságnak, vagy a keresztnévadásnak a társadalmi összefüggései.

Az ujjgyakorlatok szerzői az ELTE Társadalomtudományi Kar volt, illetve jelenlegi hallgatói és egyben az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium tagjai.

10.1. MUNKAERŐ-PIACI HOMOFÍLIA A HÁZTARTÁSOKBAN (FELLNER ZITA – HORVÁTH ANNA)

Elemzésünk központjában a munkaerő-piaci homofília[63] áll, vagyis az, hogy a háztartásfő és házas-, illetve élettársa (a továbbiakban társa) helyzete mennyire azonos vagy eltérő munkaerő-piaci tekintetben. Mivel a hasonló jellemzőkkel rendelkező párokra koncentráltunk, az egyébként is erősen jelen lévő társadalmi egyenlőtlenségek elemzésünknél különösen megmutatkoznak, megkétszereződve, aggregáltan jelennek meg. Ez annál is fontosabb a társadalom rétegződési folyamatinak feltárása szempontjából, mert a háztartás az egyenlőtlenségek újratermelődésének fontos színtere lehet, amiről azonban nagyon keveset tudunk.

Elemzésünk alanyai azok a házaspárok vagy élettársak, akik mindketten töltöttek ki egyéni kérdőívet, mindketten állásban vannak, alkalmazottként dolgoznak, és férfi a háztartásfő. Az ilyen háztartások körében hoztunk létre egy duális munkaerő-piaci tipológiát: a munkaerő-piaci helyzetet vizsgáló változót dichotomizáltuk, megkülönböztetve a fizikai, illetve a szellemi munkát végzőket. A fizikai munkát végzők közé soroltuk azokat, akik szakmunkásként, betanított vagy segédmunkásként, illetve mezőgazdasági fizikai dolgozóként, idénymunkásként dolgoznak. A szellemi munkát végzők közé azok tartoznak, akik felső-, közép-, vagy alsó szintű vezetőként dolgoznak, illetve beosztott értelmiségiek, vagy egyéb szellemi szolgáltatók, kereskedők. A háztartásfő és társa munkaerő-piaci helyzete alapján létrejövő háztartástipológia a következő lett:

- homofil párok, ahol mindketten szellemi munkát végeznek (az összes pár 30%-a),
- homofil párok, ahol mindketten fizikai munkát végeznek (45%-a)
- heterofil párok, ahol a háztartásfő fizikai munkát, társa szellemi munkát végez (25%)
- heterofil párok, ahol a háztartásfő szellemi munkát, társa pedig fizikai munkát végez (5%).[64]

Az arányokból látható, hogy a homofília, vagyis a házas- vagy élettársak egymáshoz hasonló munkaerő-piaci helyzetét magában foglaló háztartás nagyon elterjedt a mai Magyarországon, másként ebben a dimenzióban is igaz, hogy a „hasonló hasonlót vonz”.

10.1.1. A HOMOFIL ÉS HETEROFIL HÁZTARTÁSOK TÁRSADALOMRAJZA

Ebben a fejezetben sorra vesszük azokat a legalapvetőbb szocio-demográfiai jellemzőket, amelyekkel érzékeltetni lehet a kétféle homofil és egy heterofil háztartástípus elhelyezkedését a mai magyar társadalomban. Ha igaz az a feltételezésünk, hogy a homofília az egyéni szinten meglévő egyenlőtlenségek megkétszereződését jelenti, akkor azt várjuk, hogy minden rétegződési metszetben a homofil szellemi háztartások jobb helyzetben legyenek, mint a homofil fizikai háztartások, s a heterofil háztartások e két típus között fognak elhelyezkedni.

A háztartásfőnek és társának iskolai végzettségének összefüggése értelemszerűen erősen átfed a munkaerő-piaci típusokkal (10.1.1. táblázat). Szignifikáns kapcsolat van a háztartásfő és házas- vagy élettársa iskolai végzettsége között, a homofil párok aránya 60%, azaz a házas- vagy élettársak több, mint felének megegyezik az iskolai végzettsége. A heterofil iskolai végzettségű párok közül a társ egy szinttel magasabb iskolai végzettségét magában foglaló (szakmunkásképzőt végzett férfi – érettségizett nő, illetve az érettségizett férfi – felsőfokú végzettségű nő) kombinációi a leggyakoribbak.

A háztartás munkaerő-piacielfoglalt helyzete, illetve a háztartásfő és társa iskolai végzettsége erősen összefügg (10.1.2. táblázat). Míg a homofil, szellemi munkát végző párok mindkét tagjának azonos szintű az iskolai végzettsége, addig a homofil fizikai munkát végző párok női tagjai esetében a szakmát végzettek aránya sokkal alacsonyabb a férfiéhoz képest, ezzel szemben mind az ennél alacsonyabb, mind az ennél magasabb iskolai

[63] A homofília kifejezés alatt általánosságban „a hasonló csoporthoz tartozók közötti kapcsolati preferenciát” értjük (Angelusz – Tardos 2005). A fogalmat először Lazarsfeld és Merton (1954) használták státusz és értékrendi homofília vizsgálatára, míg Angelusz és Tardos a hálózatkutatásban honosította meg használatát.

[64] Ezt a típust az alacsony esetszám miatt nem elemeztük.

végzettség gyakrabban fordul elő körükben. A heterofil párok szellemi munkát végző női tagjai esetében az érettségit szerzettek aránya a legmagasabb, de a felsőfokú végzettségűek aránya is meghaladja az egyharmadot.

A munkaerő-piaci helyzet és a háztartásfő kora között szignifikáns kapcsolat tapasztalható, de ugyanez már nem igaz a házas- vagy élettársi kapcsolattal való összefügésre (10.1.3. táblázat). A háztartásfő esetében azt láthatjuk, hogy a szellemi munkát végzők között magasabb arányban vannak fiatalok (legfeljebb 39 évesek), mint más korosztálybeliek. A homofil, fizikai munkát végző háztartások háztartásfőire az ellenkezője jellemző: nagyobb arányban képviseltetik magukat az idősebb generáció tagjai. A heterofil háztartások esetében a feltételezett egyenletes, vegyes eloszlás tapasztalható a korcsoportok tekintetében.

A munkaerő-piaci helyzet és a lakóhely összevetése azt mutatja, hogy míg a homofil szellemi munkát végző háztartások a települési hierarchia tetején, azaz a nagyobb városokban, a homofil fizikai munkát végző háztartások pedig az települési lejtő alján, kisebb városokban és községekben fordulnak elő nagyobb eséllyel, addig a heterofil háztartások a két csoport között helyezkednek el (10.1.4. táblázat).

A munkaerő-piaci helyzetnek az egy főre jutó (éves) jövedelemmel való viszonyát vizsgálva szintén kiinduló feltételezésünk teljesülését látjuk: a két homofil pártípus közül a szellemi munkát végzők jövedelmei magasabbak, mint a fizikai munkát végzőké, és a heterofil típus a kettő között helyezkedik el (10.1.5. táblázat).

Az emberi tőke két elemének, a jogosítványnak és az idegen nyelv ismeretének homofil vagy heterofil előfordulása erősen eltér a háztartások munkaerő-piaci helyzete szerint. Mindkét emberi tőketényező esetében igaz, hogy a két homofil típus közül a szellemi munkát végzők körében magas, a fizikai munkát végzők között alacsony arányban jelennek meg, a heterofil típus ezúttal is pedig a két homofil típus között helyezkedik el (10.1.6.-10.1.7. táblázat).

10.1.2. MUNKAERŐ-PIACI HOMOFÍLIA ÉS ÉRTÉKRENDI HOMOFÍLIA

Ebben a fejezetben azt vizsgáljuk, hogy a házas- és élettársak munkaerő-piaci egyezősége/különbözősége hogyan függ össze az értékrend egyes elemei közötti hasonlósággal vagy eltéréssel, vagyis az, hogy ha hasonló (és ezen belül szellemi vagy fizikai), vagy különböző munkát végez a háztartás két tagja, ez együtt jár-e értékrendjük hasonlóságával vagy sem.

A választási hajlandóság (10.1.8. táblázat), az egészségi állapot (10.1.9. táblázat) és a takarékoskodáshoz való hozzáállás (10.1.10. táblázat) esetében egyaránt azt találtuk, hogy a munkaerő-piaci homofíliának nincs szignifikáns hatása az értékrendi homofíliára.

Összességében azt láthatjuk, hogy a magyar házas- vagy élettársi kapcsolatban élőkre jellemző a munkaerő-piaci homofília, vagyis, hogy a háztartásfő és társa hasonló jellegű munkát végez. Ez a hasonlóság összefüggést mutat más tényezőkkel is, többek között az iskolai végzettség, a lakóhely településtípusa vagy a háztartásfő életkora mentén.

A jövedelem, a nyelvtudás vagy a jogosítvány esetében inkább egyértelmű az összefüggés iránya, bár ezen folyamatok összekapcsolódnak. A szellemi foglalkozásúak átlagosan jobban keresnek, mint a fizikai dolgozók. A homofil párok esetében ezek az egyenlőtlenségek jobban kiütköznek, de a heterofil párok esetében is látszik a kettős hatás a homofil párokkal ellentétben – a különböző jövedelmi kategóriák mentén – a viszonylagos kiegyenlítettségben.

Egyes attitűdökkel illetve a politikai aktivitással kapcsolatban nem találtunk szignifikáns összefüggéseket a munkaerő-piaci hasonlóság kérdésében. Nincsen tehát szignifikáns összefüggés aközött, hogy egy házas- vagy élettársi kapcsolatban élő pár munkaerő-piaci helyzetét tekintve egymáshoz hasonlít-e, és például együtt megy-e szavazni, vagy ugyanúgy érez az egészségével kapcsolatban. Ez azért érdekes, mert láttuk, hogy a munkaerő-piaci helyzet a jövedelemmel és a lakóhellyel is szoros összefüggésben van, így feltételeztük, hogy ezek a tényezők hatással vannak többek között a politikai aktivitás jellegére is a párok hasonlóságai/különbözőségei mentén is. Ugyanígy gondoltunk a szubjektív egészségérzettel kapcsolatos véleményekre, illetve a megtakarítási hajlandóságra is, azonban ezek a tényezők sem függnek össze.

Annyi mindhárom esetben megfigyelhető, hogy a szavazási hajlandóságot, a szubjektív egészségi állapotot és a megtakarítási hajlandóságot vizsgálva egyaránt magasabb az azonos véleményen lévő párok aránya (tehát mindketten elmennének szavazni, egyformán egészségesnek tartják magukat és egyformán gondolkodnak a takarékoskodásról), mint a különböző véleményűeké.

A homofília, a hasonlóságra, egyetértésre való törekvés tehát nem csak a kapcsolatok, ismeretségek előzményeként, de eredményeként is megjelenik, és nem csupán külsődleges alakító, fenntartó tényezők esetében (mint a jövedelem vagy a lakhely), hanem a vélemények tekintetében is, vagyis a homofília inkább általános törekvés, mintsem feltétel, előzmény vagy követelmény bármely társadalmi csoport számára.

10.1.3. IRODALOMJEGYZÉK

Angelusz R. – Tardos R. (2005): A választói tömbök rejtett hálózata. In: Angelusz R. – Tardos R. (szerk.): Törések, hálók, hidak. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 65-160.

Lazarsfeld, P. F. – Merton, R. K (1954): Friendship as a Social Process: A Substantive and Methodological Analysis. In M. Berger–T. Abel–C. H. Page (szerk.), Freedom and Control in Modern Society. Van Nostrand, New York. 18–66.

10.1.4. TÁBLÁZATOK

10.1.1. táblázat A háztartásfő és társa iskolai végzettsége közötti kapcsolat (%)

	N	Házastárs/élettárs iskolai végzettsége				
		Legfeljebb 8 általános	Szakma	Érettségi	Felsőfokú	Összesen
		32	79	143	97	351
Háztartásfő iskolai végzettsége	Legfeljebb 8 általános	3,7	1,1	0,9	0,3	6,0
	Szakma	4,3	18,2	13,1	4,0	39,6
	Érettségi	1,1	3,1	21,7	7,4	33,3
	Felsőfokú	0,0	0,0	5,1	16,0	21,1
	Összesen	9,1	22,5	40,7	27,6	100,0
		χ^2 = 245,303	p-érték: 0,000			

10.1.2. táblázat A háztartásfő és társa iskolai végzettsége a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	82	129	72	283
Háztartásfő iskolai végzettsége	Legfeljebb 8 általános	0,0	12,4	6,9	7,4
	Szakma	2,4	67,4	43,1	42,4
	Érettségi	30,5	19,4	43,1	28,6
	Felsőfokú	67,1	0,8	6,9	21,6
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		χ^2 = 181,372	p-érték: 0,000		
	N	86	128	71	285
Házastárs/élettárs iskolai végzettsége	Legfeljebb 8 általános	0,0	21,1	1,4	9,8
	Szakma	2,3	49,2	5,6	24,2
	Érettségi	31,4	29,7	57,7	37,2
	Felsőfokú	66,3	0,0	35,2	28,8
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		χ^2 = 180,993	p-érték: 0,000		

10.1.3. táblázat A háztartásfő és társa kora a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	86	130	72	288
Háztartásfő életkora szerinti kvintilis	39 éves korig	34,9	15,4	22,2	22,9
	39 - 43 év	15,1	18,5	19,4	17,7
	43 - 47 év	23,3	16,9	19,4	19,4
	47 - 55 év	15,1	26,9	22,2	22,2
	55 éves kor felett	11,6	22,3	16,7	17,7
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
	χ^2 = 16,805		p-érték: 0,032		
	N	85	129	71	285
Házastárs/élettárs életkora szerinti kvintilis	36 éves korig	32,9	18,6	22,5	23,9
	36 - 41 év	23,5	18,6	16,9	19,6
	41 - 45 év	15,3	18,6	18,3	17,5
	45 - 52 év	16,5	21,7	25,4	21,1
	52 éves kor felett	11,8	22,5	16,9	17,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
	χ^2 = 10,668		p-érték: 0,221		

10.1.4. táblázat A lakóhely a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	86	129	72	287
Település típusa	Budapest	36,0	11,6	12,5	19,2
	Megyeszékhely	29,1	10,9	30,6	21,3
	Város	25,6	40,3	30,6	33,4
	Község	9,3	37,2	26,4	26,1
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		χ^2 = 49,218	p-érték: 0,000		

10.1.5. táblázat Az egy főre jutó jövedelem a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	87	128	72	287
Egy főre jutó éves háztartásjövedelem szerinti kvintilis	886 ezer forintig	10,3	35,2	15,3	22,6
	886 - 1166 ezer forint	17,2	25,0	22,2	22,0
	1166 - 1405 ezer forint	21,8	19,5	22,2	20,9
	1405 - 1803 ezer forint	23,0	13,3	27,8	19,9
	1803 ezer forint felett	27,6	7,0	12,5	14,6
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		χ^2 = 38,763	p-érték: 0,000		

10.1.6. táblázat A jogosítvány birtoklása a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	86	128	71	285
Jogosítvány	Mindkettőnek van	90,7	35,9	76,1	62,5
	Csak az egyiknek van	8,1	47,7	21,1	29,1
	Egyiküknek sincs	1,2	16,4	2,8	8,4
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		χ^2 = 285,000	p-érték: 0,000		

10.1.7. táblázat Az idegen nyelvtudás a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	85	127	72	284
Idegennyelv-tudás	Mindkettőnek van	68,2	4,7	8,3	24,6
	Csak az egyiknek van	17,6	7,1	52,8	21,8
	Egyiküknek sincs	14,1	88,2	38,9	53,5
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		χ^2 = 194,718	p-érték: 0,000		

10.1.8. táblázat A választási hajlandóság a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	75	112	62	261
Elmenne Ön szavazni, ha most vasárnap lennének a választások?	Mindketten elmennének	81,3	68,8	72,6	73,2
	Csak az egyikük menne el	9,3	19,6	17,7	16,5
	Egyik sem menne el	9,3	11,6	9,7	10,3
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		$\chi^2 = 4{,}855$	p-érték: 0,302		

10.1.9. táblázat Az egészségérzet a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	87	128	71	286
Mennyire tartja magát egészségesnek?	Egyformán egészséges	77,0	76,6	80,3	77,6
	Nem egyformán egészséges	23,0	23,4	19,7	22,4
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		$\chi^2 = 0{,}391$	p-érték: 0,823		

10.1.10. táblázat A takarékoskodásról való gondolkodás a háztartás munkaerő-piaci homofília/heterofília típusa szerint (%)

		Homofil		Heterofil	Összesen
		Szellemi munkát végeznek	Fizikai munkát végeznek		
	N	83	117	67	267
Mit gondol a takarékoskodásról?	Egyformán vélekednek	74,7	67,5	71,6	70,8
	Különbözően vélekednek	25,3	32,5	28,4	29,2
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
		$\chi^2 = 1{,}241$	p-érték: 0,538		

10.2. ÉRTÉKRENDI HOMOFÍLIA A HÁZTARTÁSOKBAN (KELEMEN ZSÓFIA)

10.2.1. BEVEZETÉS

Az értékrendi homofília[65] mérését a háztartáson belül, a háztartásfő és a házastárs vagy az élettárs (a továbbiakban: a társ) válaszainak összevetésével végeztük. Ez megfelel a korábban használt homofília elemzésnek (Nagy–Tóth, 2001), de e korábbi tanulmánytól két ponton is eltérünk: egyfelől nem csupán a politikai dimenziót, hanem az értékrend más dimenzióját is tárgyaljuk, másfelől ezeket az elemzéseket a háztartás szociológiai szempontból releváns három jellemzője szerint végezzük el. Először a háztartásfő neme szerint, másodszor a háztartástagok kapcsolatának minősége (házastársi vagy élettársi viszony) szerint, harmadszor pedig a jövedelmi helyzet szerint mérjük a homofil háztartások arányát. Feltételezésünk szerint ugyanis a homofília esélyét befolyásolja az, hogy a háztartásfő férfi vagy nő, hogy a kapcsolatot a házasság jogi értelemben erősebb vagy az élettársi viszony gyengébb intézménye jellemzi, illetve az, hogy jó vagy rossz anyagi feltételek között él a háztartás.

A háztartáson belüli homofíliával kapcsolatban azt feltételeztük, hogy az általában jellemző a háztartásokra, vagyis az esetek többségében a háztartásfő válaszaival azonos válaszokat kapunk a háztartásban élő társtól is. A homofíliát úgy operacionalizáltuk, hogy a teljesen egyező válaszokat (ami akár lehet válaszmegtagadás is) adó párokat tekintettük homofilnek.

A fent leírtaknak megfelelően alakítottuk át a Monitor-felvétel adatbázisát; azt személyi sorosból háztartás sorossá tettük, úgy, hogy a háztartásfő és társa válaszai összekapcsolva szerepeljenek az elemezni kívánt kérdésekre vonatkozóan. Ha e két személy közül valamelyikük nem töltötte ki az egyéni kérdőívet, azt az esetet figyelmen kívül hagytuk. A súlyozott Monitor-adatbázisban a fenti átalakítás után 816 vizsgálatnak megfelelő háztartás szerepel. Ezen szűkített adatbázisban 751 férfi és 65 női háztartásfővel rendelkező háztartás található. A vizsgált háztartások közül 673-ban élnek a háztartástagok házastársi kapcsolatban, míg a tagok között élettársi kapcsolatban 143 háztartásban van.

10.2.2. ÉRTÉKRENDI HOMOFÍLIA A HÁZTARTÁSFŐ NEME ALAPJÁN

A takarékoskodásról alkotott véleményt és a szubjektív társadalmi osztály megítélését az *életviteli dimenzió* két elemének tekintettük. A takarékoskodáshoz való viszonyt három válaszlehetőség felkínálásával mértük: (1) Akármennyit is keres az ember, sokat vagy keveset, mindig tegyen valamit félre a jövedelméből. (2) Az ember csak akkor tegyen félre, ha nem kell hozzá megszorítania a nadrágszíjat.(3) Nem sok értelme van takarékoskodni, az ember, amíg teheti, addig éljen jól.

A háztartásban élő felek takarékoskodásról való véleményét általában a homofília jellemzi, amit a diagonális értékek aggregálásával kapunk meg, 10.2.1. táblázat. A párok takarékoskodást fontosnak tartják és közel azonos mértékben választják ennek szigorúbb (1) vagy lazább (2) formáját. A ritkább heterofil véleménykombinációk is a kétféle szigorúságú, de takarékosságpárti vélemény közötti eseteket foglalnak magukban.

A 10.2.2. táblázat aggregáltan mutatja, hogy az elemzett háztartások többségében a két fél azonosan gondolkodik a takarékosságról. A táblázatból az is kitűnik, hogy a homofília különösen jelen van a női háztartásfőjű háztartások körében.

[65] A homofília olyan helyzetet jelez, amelyben az azonos helyzetben lévők az átlagosnál erősebben kapcsolódnak egymáshoz. Ezt a fogalmat újabban a hálózatkutatók használják előszeretettel az egyént körülvevő kapcsolatok összetételének jellemzésére, vagyis hogy mennyire korlátozódik az egyén kapcsolati hálója a hozzá hasonlókra. A kötetben szereplő két tanulmányokban a homo-/heterofília fogalmát a háztartásfő és házas-/élettársa azonos/eltérő jellemzőinek megragadására használjuk.

10.2.3. ÉRTÉKRENDI HOMOFÍLIA A KAPCSOLAT MINŐSÉGE ALAPJÁN

Ebben a fejezetben a kapcsolat minősége (házastársi vagy élettársi) szerint elemezzük a háztartáson belüli értékrendi homofíliát, ezen belül is a vallásosságot és azt, hogy a válaszadó milyen társadalmi osztályba tartozónak tartja magát.[66]

A három vallási kérdésre vonatkozóan a homofília aránya alapján látható, hogy a háztartáson belüli homofília a felekezeti hovatartozás és a vallásossághoz való viszony esetében magasabb, mint a vallásgyakorlás terén. (10.2.1. ábra). A házastársi és az élettársi kapcsolatban élők körében a felekezeti hovatartozás terén eltérő a homofília mértéke: az élettársak kevésbé tartoznak azonos felekezethez, mint a házastársak (10.2.4. táblázat).

10.2.1. ábra A homofil és heterofil háztartások aránya a valláshoz való viszony három formája esetében (%, N=816)

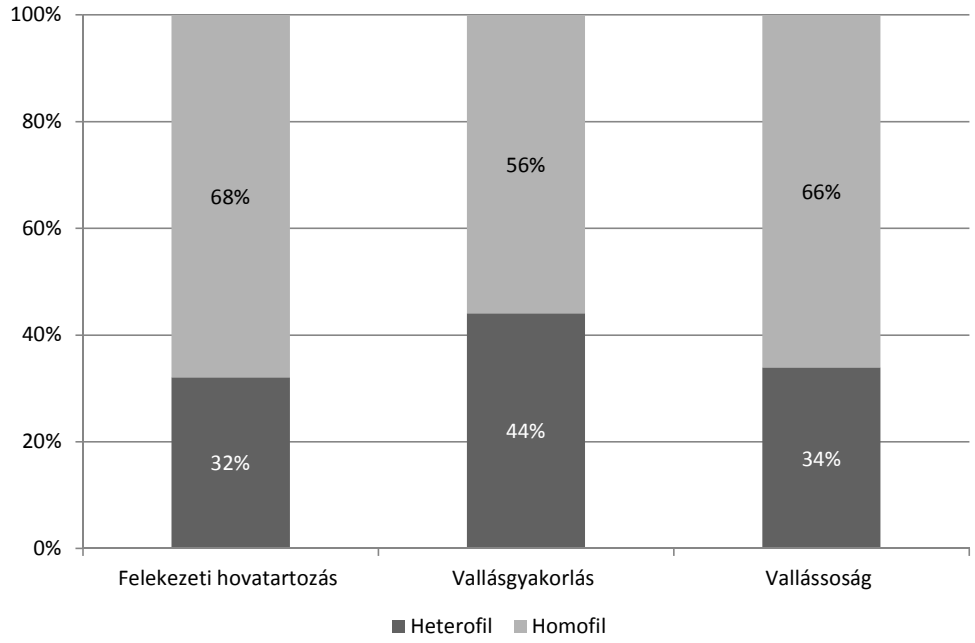

A politikai attitűdök homofíliáját két kérdéssel vizsgáltuk; a parlamenti választásokon való részvétellel és a pártpreferenciával, ami alapján elsősorban arra kell rámutatni, hogy a két politikai attitűd homofíliája magas és nem tér el nagymértékben egymástól. (10.2.2. ábra) A választásokon való részvétel homofíliája sokkal magasabb a házastársak, mint az élettársak körében, és ugyanez érvényes a pártpreferenciára is (10.2.5. táblázat).

[66]A szubjektív társadalmi osztályba való önbesorolás kérdése így hangzott: *„Melyik társadalmi osztályba sorolná magát?”*, a válaszlehetőségek pedig a következők voltak: felső osztály, felső-közép osztály, középosztály, alsó-közép osztály, munkásosztály, alsó osztály. A 10.2.3. táblázatban látható, hogy a házastársak az élettársakhoz képest e tekintetben inkább homofilok. A valláshoz való viszony három formáját vizsgálta a kutatás: (1) az egyházhoz vagy gyülekezethez való tartozást, (2) a misére, istentiszteletre vagy gyülekezetbe járást, és (3) az egyén vallásosságról szóló állítását.

10.2.2. ábra A homofil és heterofil háztartások aránya a politikai attitűdök alapján (%, N=816)

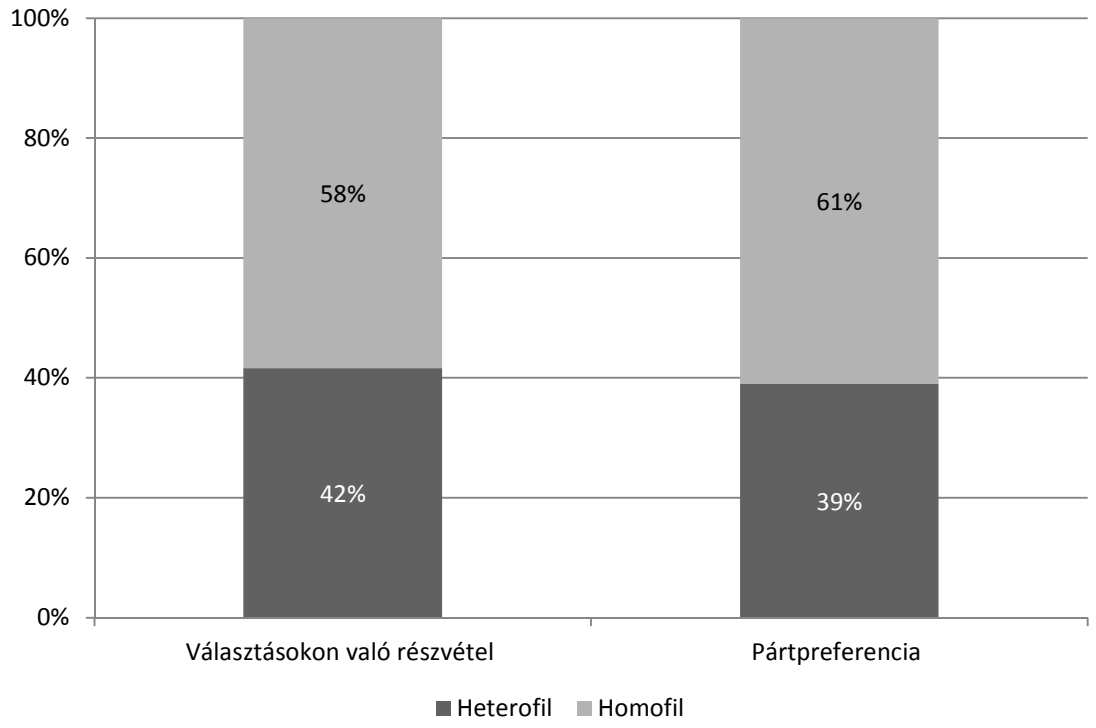

A szubjektív anyagi helyzet és a jelenleg élettel, valamint a jövőbeni kilátásokkal való elégedettség esetében is vannak különbségek a házastársak és az élettársak homofíliájának mértéke között.[67]

Ez alapján az elégedettség és a várakozások terén is jellemző a háztartáson belüli homofília, s ennek mértéke különösen magas a család múltbeli helyzetének értékelésében. (10.2.3. ábra)

[67]A szubjektív anyagi helyzetre vonatkozó kérdések összevonva; az elmúlt és a következő 12 hónapban hogyan alakult, illetve hogyan fog alakulni (a) „az ország lakosainak anyagi helyzete", illetve (b) „az Ön családjának anyagi helyzete". A válaszlehetőségek a következők voltak: jelentősen javult, javult, nem változott, romlott, jelentősen romlott.

10.2.3. ábra A homofil és heterofil háztartások aránya a szubjektív anyagi helyzet alapján (%)

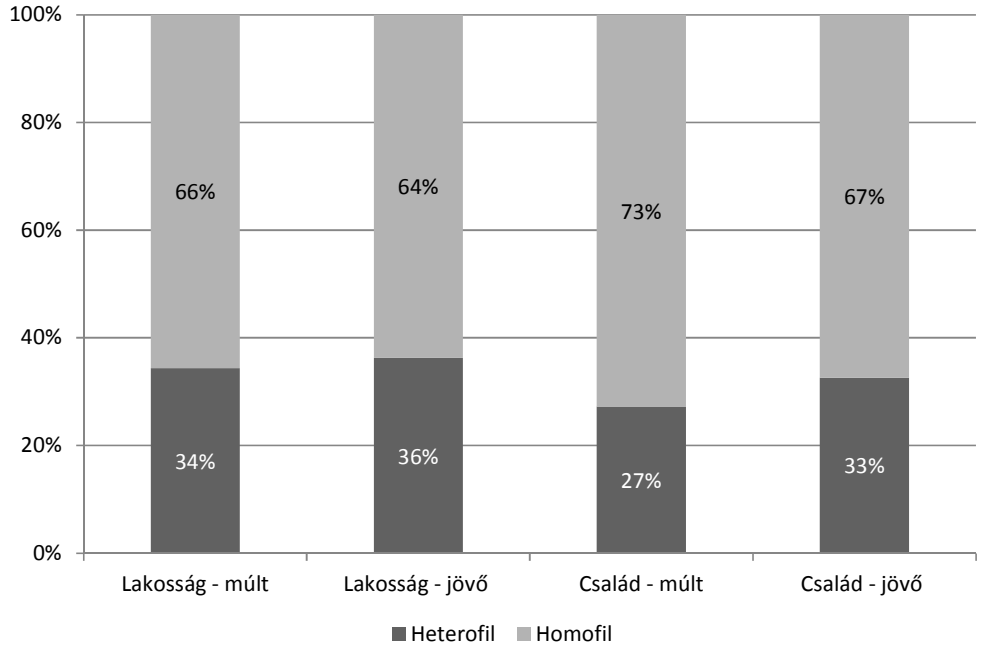

Egy olyan változó esetében, ahol viszonylag magasabb heterofília mértéke az is látható, hogy a heterofília az egymástól nem túl távol álló alternatívák választásában jelentkezik (10.3.6. táblázat). Az azonos válaszok (a diagonális kiemelt cellái) többsége szerint a család anyagi helyzete nem változik majd a következő évben.

Az ország lakosságának jövőjével kapcsolatban a házastársakhoz képest az élettársak között magasabb a homofília mértéke, s ugyanez a helyzet a család jövőjéhez kapcsolódó kérdés esetében is (10.3.7. táblázat).

Az eddigi élettel és a jövőbeli kilátásokkal való elégedettséget tizenegyes skálán mértük[68], amely alapján az elégedettség esetében – különösen „visszatekintve” - is magas a homofil háztartások aránya (10.2.4. ábra).

[68] 0 – Egyáltalán nincs megelégedve, 10 – Teljesen elégedett; a skála 0-3 értékeit az „elégedetlenek”, a 4-6 értékeit a „semleges”, az ennél magasabb értékeket az „elégedett” kategória tartalmazza az elemzés során.

10.2.4. ábra A homofil és heterofil háztartások aránya az eddigi életével és a jövőbeni kilátásokkal való elégedettség alapján (%)

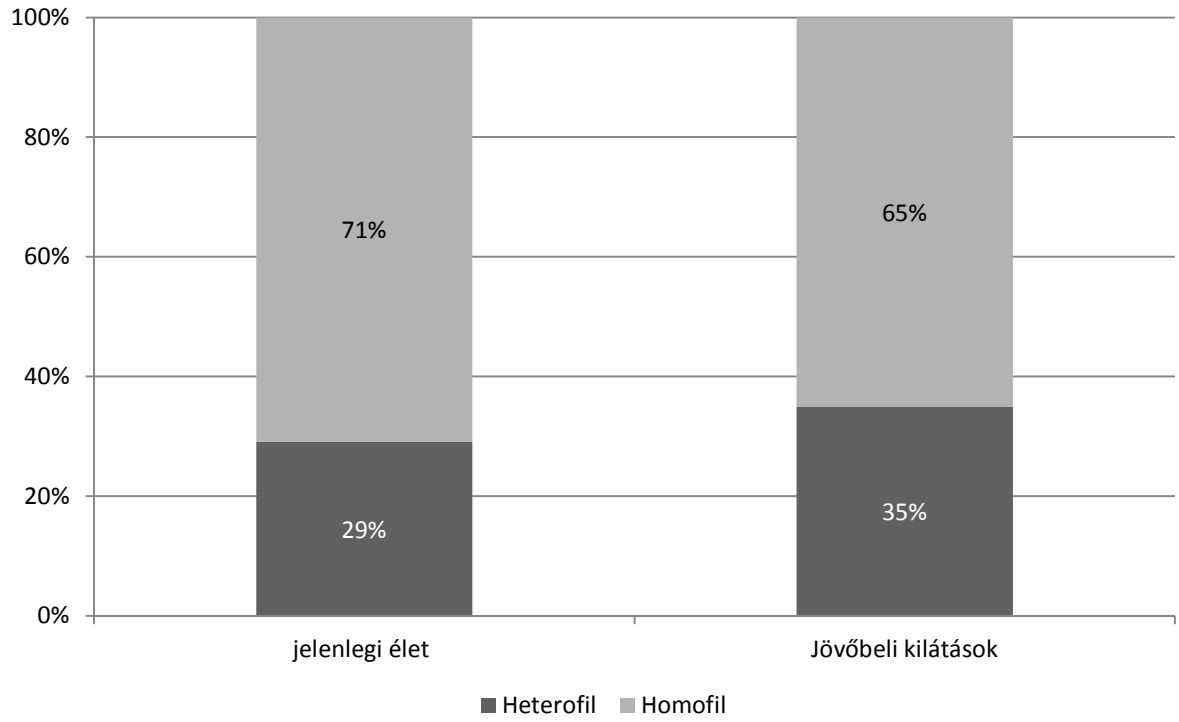

A háztartásfő és társa eddigi életével való elégedettség összefüggését a 10.3.8. táblázat mutatja. A háztartástagok harmada egyaránt nagyon, illetve harmada egyaránt közepesen elégedett eddigi életével, s a heterofil válaszok zöme is e két kategória eltérő választását jelenti.

A jövőbeni kilátásokkal való elégedettség (10.2.9. táblázat) annyiban tér el az eddigi élettel való elégedettség esetében látottól, hogy a kevesebb homofil válasz mellett közel egyforma mértékben magas a közepes és az alacsony, illetve a közepes és magas válaszokat adók aránya.

10.2.4. ÉRTÉKRENDI HOMOFÍLIA A JÖVEDELMI HELYZET ALAPJÁN

A háztartásfő havi nettó jövedelme alapján három (alsó, középső és felső) harmadba soroltuk a háztartásokat. A 10.2.10. táblázatban látható, hogy a magasabb jövedelmű háztartások az ország lakosságára vonatkozó gazdasági várakozásának homofíliája is magasabb az átlagosnál. Ugyanez érvényes a családra vonatkozó következő évi gazdasági helyzet esetében is, de a különbségek a tercilisek között markánsabbak.

Mint a 10.2.11. táblázatban látható, a jobb jövedelmi helyzet az életpályával való elégedettségre is pozitívan hat.

A háztartás jövedelmi helyzetét nem csak a háztartásfő jövedelme, hanem a háztartásfő és társa relatív jövedelmi helyzete alapján is vizsgáltuk. Az eddig alkalmazott tercilisre bontást a társ esetében is elvégeztük, s összevettük a háztartásfő és társa relatív jövedelmi helyzetét.[69]A 10.2.12. táblázat ez alapján azt mutatja, hogy ha nagyon eltér a háztartásfő és társa relatív jövedelmi helyzete, akkor megnő a takarékossággal kapcsolatos vélemények heterogenitása, azaz a takarékoskodás kérdésében hajlamosak másként vélekedni. Ugyanez érvényes a jövőbeni kilátásokkal kapcsolatos várakozások esetére is (10.2.13. táblázat).

[69]A kapott változó a következő értékeket vehette fel: -2-es és 2-es értékekből lett a „nagy különbség”, a -1-es és 1-es értékekből a „kis különbség” és a 0-s értékből a „nincs különbség” a háztartásfő és társa által elfoglalt jövedelmi tercilis között.

A következő ábrák esetében a relatív jövedelmi helyzet különbségeit újra két kategóriába soroltuk: nincs eltérés vagy van eltérés a háztartásfő és társa relatív jövedelmi helyzete között. Látható, hogy a háztartások felekezeti hovatartozásának homofíliája magasabb akkor, ha a háztartás tagjainak relatív jövedelme eltérő (10.2.14. táblázat). A háztartáson belüli jövedelemi különbség a választási részvétel esetében is megnöveli a homofília mértékét (10.2.15 ábra).

10.2.5. ÖSSZEFOGLALÁS

A háztartás szociológiai sajátosságait jellemző három dimenzió közül a háztartásfő neme hozta a legkevesebb eredményt, hiszen csak a takarékoskodásról való gondolkodás esetében találtunk szignifikáns eltérést. A kapcsolat minőségével összefüggő eredmények mutatták a legtöbb és legerősebb eltérést: a házastársi vagy élettársi kapcsolatban élés hat a társadalmi osztályokba való önbesorolásra, a felekezeti hovatartozásra, a politikai attitűdökre és a jövőre vonatkozó várakozásokra egyaránt. A jövedelmi helyzet szerint vizsgálódva a jövőre vonatkozó szubjektív anyagi helyzettel (a lakosság és a család jövő évi helyzetével), az elégedettséggel, a takarékoskodással, vallási kérdések közül a felekezeti hovatartozással és a politikai attitűddel foglalkozó kérdések közül a választásokon való részvétellel kapcsolatban találtunk szignifikáns összefüggéseket.

10.2.6. IRODALOM

Nagy Ildikó – Tóth István György (2001): Nők és férfiak választási magatartása. Tárki, Budapest

10.2.7. TÁBLÁZATOK

10.2.1. táblázat A háztartásfő és társa véleménye a takarékoskodásról (%)

Takarékoskodásról való vélemény		Társ				Összesen
		Akármennyit is keres az ember, sokat keveset, mindig tegyen valamit félre a jövedelméből	Az ember csak akkor tegyen félre, ha nem kell hozzá megszorítania a nadrágszíjat!	Nem sok értelme van takarékoskodni, az ember, amíg teheti addig éljen jól.	Nem tudja	
Háztartásfő	Akármennyit is keres az ember, sokat keveset, mindig tegyen valamit félre a jövedelméből	31	6	1	1	38
	Az ember csak akkor tegyen félre, ha nem kell hozzá megszorítania a nadrágszíjat!	11	33	3	1	48
	Nem sok értelme van takarékoskodni, az ember, amíg teheti addig éljen jól.	0	4	5	0	9
	Nem tudja	1	1	0	2	5
Összesen		42	44	10	4	100

10.2.2. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya a takarékoskodásról való gondolkodás alapján, a háztartásfő neme szerint (%)

	Férfi háztartásfő	Női háztartásfő	Összesen
N	**751**	**65**	**816**
Homofil	71	79	71
Heterofil	29	21	29
Összesen	100	100	100
p-érték: 0,075			

10.2.3. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya a szubjektív társadalmi osztályba való tartozás alapján a házastársak és az élettársak körében (%)

	Házastárs	Élettárs	Összesen
N	**673**	**143**	**816**
Homofil	77	71	76
Heterofil	23	29	24
Összesen	100	100	100
p-érték: 0,076			

10.2.4. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya a felekezeti hovatartozás alapján a házastársak és az élettársak körében (%)

	Házastárs	Élettárs	Összesen
N	**673**	**143**	**816**
Homofil	69	61	68
Heterofil	31	39	32
Összesen	100	100	100
p-érték: 0,046			

10.2.5. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya a választásokon való részvétel és pártpreferencia alapján a házastársak és élettársak körében (%)

	Házastárs	Élettárs	Összesen
Választási részvétel (p-érték: 0,012)			
N	**673**	**143**	**816**
Homofil	60	49	58
Heterofil	40	51	42
Összesen	100	100	100
Pártpreferencia (p-érték: 0,021)			
N	**673**	**143**	**816**
Homofil	63	52	61
Heterofil	37	48	39
Összesen	100	100	100

10.2.6. táblázat A háztartásfő és társa véleménye a család jövő évi anyagi helyzetéről (%)

Család jövő évi anyagi helyzete		**Társ**						**Összesen**
		Jelentősen romlik	Romlik	Nem változik	Javul	Jelentősen javul	Nem tudja	
Háztartásfő	Jelentősen romlik	4	2	0			0	6
	Romlik	1	17	5	0		1	25
	Nem változik	1	7	36	3	0	2	49
	Javul		0	4	5	0	0	10
	Jelentősen javul			0	0	0		1
	Nem tudja		0	2	1		6	9
Összesen		6	26	47	11	0	10	100

10.2.7. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya az ország lakosságának és a család jövő évi anyagi helyzetére vonatkozó kérdés alapján a házastársak és élettársak körében (%)

	Házastárs	Élettárs	Összesen
Az ország lakossága (p-érték: 0,035)			
N	**673**	**143**	**816**
Homofil	62	70	64
Heterofil	38	30	36
Összesen	100	100	100
A család (p-érték: 0,086)			
N	**673**	**143**	**816**
Homofil	67	71	67
Heterofil	33	29	33
Összesen	100	100	100

10.2.8. táblázat A háztartásfő és társa elégedettsége eddigi életével (%)

Élettel való elégedettség		**Társ**			**Összesen**
		Alacsony	Közepes	Magas	
Háztartásfő	Alacsony	6	3	1	11
	Közepes	4	32	11	47
	Magas	1	8	34	42
Összesen		11	43	46	100

10.2.9. táblázat A háztartásfő és társa jövőbeni kilátásokkal való elégedettsége (%)

Jövőbeni kilátásokkal való elégedettség		**Társ**			**Összesen**
		Alacsony	Közepes	Magas	
Háztartásfő	Alacsony	12	7	1	20
	Közepes	7	34	9	51
	Magas	0	9	21	30
Összesen		19	50	31	100

10.2.10. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya az ország lakosságának jövő évi anyagi helyzetére vonatkozó kérdés alapján a háztartásfő jövedelmi tercilise szerint (%)

	Alsó harmad	Középső harmad	Felső harmad
Az ország lakossága (p-érték: 0,025)			
N	**234**	**220**	**362**
Homofil	53	54	63
Heterofil	47	46	37
Összesen	100	100	100
A család (p-érték: 0,013)			
N	**234**	**220**	**362**
Homofil	54	62	66
Heterofil	46	38	34
Összesen	100	100	100

10.2.11. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya az élettel való elégedettség alapján a háztartásfő jövedelmi tercilise szerint (%)

	Alsó harmad	Középső harmad	Felső harmad
N	**234**	**220**	**362**
Homofil	64	72	75
Heterofil	36	28	25
Összesen	100	100	100
p-érték: 0,014			

10.2.12. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya a takarékoskodásról való gondolkodás alapján a háztartásfő és társa jövedelmi különbsége szerint (%)

	Nincs különbség	Kis különbség	Nagy különbség
N	**462**	**259**	**95**
Homofil	73	72	59
Heterofil	27	28	41
Összesen	100	100	100
p-érték: 0,018			

10.2.13. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya a jövőbeni kilátásokkal való elégedettség alapján a háztartásfő és társa jövedelmi különbsége szerint (%)

	Nincs különbség	Kis különbség	Nagy különbség
N	**462**	**259**	**95**
Homofil	66	68	51
Heterofil	34	32	49
Összesen	100	100	100
p-érték: 0,006			

10.2.14. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya a felekezeti hovatartozás alapján a háztartásban lévő jövedelmi különbség szerint (%)

	Nincs különbség	Van különbség
N	**462**	**354**
Homofil	65	72
Heterofil	35	28
Összesen	100	100
p-érték: 0,027		

10.2.15. táblázat A homofil és heterofil háztartások aránya a választásokon való részvétel alapján a háztartásban lévő jövedelmi különbség szerint (%)

	Nincs különbség	Van különbség
N	**462**	**354**
Homofil	55	62
Heterofil	45	38
Összesen	100	100
p-érték: 0,044		

10.3. „KI A CIGÁNY?" - ÚJRAGONDOLT ELEMZÉS AZ ELSŐDLEGES ÉS MÁSODLAGOS IDENTITÁS ALAPJÁN (ANGYAL EMESE)

10.3.1. BEVEZETÉS

Noha a kis elemszám miatt a Monitor-vizsgálatoknak sosem volt célja a cigány/roma lakosság részletes vizsgálata, „Ki a cigány?" címmel a TÁRKI Monitor korábbi elemzéseiben is tettek kísérletet a roma identitás vizsgálatára. Mostani elemzésünkben megvizsgáljuk, hogy a korábbi tanulmányokban leírt, a roma identitású embereknek tulajdonított jellemzők közül melyek érvényesek továbbra is, majd pedig az elsődleges és a másodlagos identitások alapján gondoljuk újra az eddigi vizsgálatokat.

Teljes körű összehasonlításra a kutatások módszertanának különbségei miatt nincs lehetőség: míg a korábbi kérdőívekben először a kérdezett válaszolt, hogy mely nemzeti-etnikai csoporthoz tartozónak vallja magát, majd a kérdező ítélte meg, hogy szerinte a kérdezett roma-e[70] vagy sem[71], addig a mostani kérdőívben csak nemzeti-etnikai alapú önbesorolás történt, a 2012. évihez hasonlóan kettős identitásra lehetőséget adó dupla kérdéssel.

10.3.2. ROMÁK ÉS NEM ROMÁK KÖZTI KÜLÖNBSÉGEK

A 2014-esadatok szerint a minta 4,6%-a, vagyis 3303 főből 153 fő vallotta magát cigány származásúnak. Ez a szám csak a magukat románnak tartókat tartalmazza, pontosabban azokat, akik első- vagy másodsorban – sorrendtől függetlenül – megjelölték a roma identitást.

A korábbi elemzéseknek megfelelően azok a dimenziókra mutatunk rá, amelyek mentén a magukat románnak vallók eltérnek a nem romáktól. 1999-ben a cigányságukat vállalók leginkább fiatal, sokgyerekes, kisközségekben élők voltak, akik jellemzően munkanélküliként éltek és rossz lakáskörülményekkel rendelkeztek. 1999-ben a magukat románnak vallók között magasabb volt a községben élők, az észak-magyarországiak és a dél-dunántúliak, továbbá a kevésbé iskolázottak és a munkanélküliek aránya. Mindezek mellett a magukat az alsó társadalmi osztályba sorolók, a vallásosabbak, a szegényebbek, a nagyobb háztartásban élők és az egyenlőtlenebb jövedelműek[72] aránya is magasabb volt a magukat románnak tartók körében. A 10.2.1. táblázat már a legfrissebb adatokat tartalmazza, amin jól látszik, hogy 2014-ben az Észak-Alföldön, Közép-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon nagyobb arányban élnek magukat romaként számon tartók, mint az ország más régióiban. Ez megfelel a korábbi tanulmányokban leírtaknak, ahogy a településtípusonkénti megoszlás is: a romák jellemzően kisebb településeken élnek.

[70] A tanulmányban a „roma" és a „cigány" fogalmakat szinonimaként használjuk, ahogyan azok a kérdőívben is szerepeltek.

[71] 1999-ben a mintában szereplők 2,3 százaléka vallotta magát románnak, a kérdezőbiztosok pedig a mintában szereplők 2,2 százalékára mondták azt, hogy „biztosan", további 1,7 százalékában nem tudták eldönteni, hogy a válaszadó roma származású-e, vagy sem. Akik magukat románnak vallották, azok túlnyomó részét a kérdezők is annak tartották, viszont a kérdezők által „biztosan" vagy „bizonytalanul" cigányként identifikált válaszadóknak csak 50%, illetve 5%-a mondta magát is cigánynak. A „biztosan", illetve „bizonytalanul" cigánynak identifikált egyénekre való felosztás a 2012-es tanulmányban is szerepelt, így az 1999-es és a 2012-es adatfelvétel összehasonlítható a külső és az önbesorolás esetében. 2012-ben ugyanúgy, mint 1999-ben a magukat románnak vallókat a kérdezők is annak tartották. Ugyanakkor, akiket a kérdezők biztosan románnak ítéltek, azok körében a magukat románnak vallók aránya csak háromnegyed, a bizonytalanul románnak tartott megkérdezettek között. viszont egy roma öntudatú sem volt. 2012-ben a minta 4,5 százaléka állította magáról, hogy roma származású, a kérdezőbiztosok további 1,6 százalékukat tekintették biztosan, és hasonló arányban bizonytalanul románnak. Vagyis itt többen voltak a magukat románnak vallók (56%), mint akiket biztosan vagy bizonytalanul annak néztek, annak ellenére, hogy magukról nem állították ezt (44%).

[72] „Azt látjuk, hogy a magukat románnak vallók között nagyobb a községben élők, az észak-magyarországiak és dél-dunántúliak, a kevésbé iskolázottak, a magukat az alsó osztályba sorolók, a vallásosabbak, a szegényebbek, a nagyobb háztartásokban élők, az egyenlőtlenebb jövedelműek és a munkahiányosak aránya."(Lapos András, 1999).

A romáknál egy háztartásban jellemzően több fő lakik együtt (a roma háztartásfőjű háztartásokban átlagosan 4 fő, míg a nem roma háztartásokban átlagosan 3 fő), de az egy főre jutó éves jövedelem ennél sokkal nagyobb mértékben tér el a romák és a nem romák között (560407 Ft, illetve1309219 Ft), így elmondhatjuk, hogy a roma háztartások egy főre jutó éves jövedelme átlagosan kevesebb, mint a fele a nem roma háztartásokénak.

Az iskolai végzettségben is szignifikáns különbség van romák és nem romák között: a 10.2.1. ábrán látszik, hogy legalább érettségivel a nem romák fele, míg a romáknak csupán 1%-a rendelkezik.

10.3.1. ábra Romák és nem romák megoszlása iskolai végzettség szerint (%)

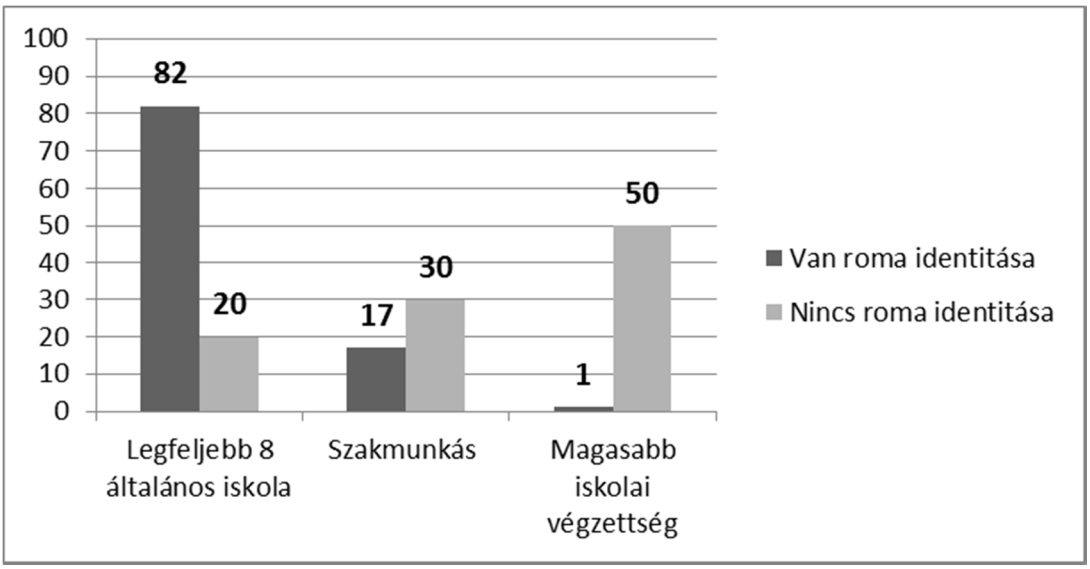

A cigányok és a nem cigányok fogyasztásbeli különbségeit iskolai végzettség szerint bontva vizsgáltuk. A legfeljebb nyolc általánost végzettek körében szignifikáns különbséget találtunk abban, hogy mennyit költenek átlagosan közlekedésre, telefonszámlára, televízióra, szórakozásra, sportra és üdülésre. A romák mindegyik fogyasztási cikkre átlagosan kevesebbet költenek, közlekedésre, telefonra és televízióra körülbelül a felét annak, mint a nem romák. A szabadidőhöz kapcsolódó fogyasztási cikkekben a különbség sokkal nagyobb. Minél kisebb egy település, a sportra, szórakozásra és üdülésre fordított összegek annál alacsonyabbak, de a teljes mintához képest az alacsony iskolai végzettségűek jóval kevesebbet költöttek: a községekben élők szórakozásra átlagosan negyedévente 4605 Ft-ot, sportra 1094 Ft-ot, üdülésre pedig évente 20907 Ft-ot költöttek, a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők fogyasztása pedig még ennél is sokkal alacsonyabb. (10.2.2.)

A romák és a nem romák közti különbségek megfelelnek a korábbi vizsgálatok tanulságainak. A roma identitásúak fogyasztása szegényesebb, jövedelmük alacsonyabb és az ország hátrányosabb részein élnek. A következőkben ennél is mélyebbre áshatunk és az identitásszerkezet feltérképezésével megnézhetjük a magukat elsődlegesen vagy másodlagosan románnak vallók közötti különbségeket.

10.3.3. A MAGUKAT ELSŐDLEGESEN ÉS MÁSODLAGOSAN ROMÁNAK VALLÓK KÖZTI KÜLÖNBSÉGEK

Noha a kis elemszámok miatt az összehasonlítás nagyon bizonytalan, úgy tűnik, hogy az elmúlt két évben nőtt a magukat románnak vallók aránya (10.2.3. táblázat).2012-ben a cigányságot elsődleges identitásként választók között nagyobb arányban voltak a hátrányos helyzetű régiókban élők és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők. Ez jellemző a 2014-es adatokra is, a magukat elsődlegesen románnak érzők Észak-Magyarországon, Észak-Alföldön és a Dél-Dunántúlon élnek inkább, míg a másodsorban roma identitásúak Észak-Alföld mellett Közép-Magyarországon és Budapesten laknak leginkább (10.2.4. táblázat). A Budapesten élő romák nagyrészt inkább másodlagos identitásként vallják magukat románnak, az elsődlegesen magukat románnak tartók inkább városokban vagy községben élnek.

Az iskolai végzettség dimenziójában csak a magukat elsődlegesen románnak vallók közt van szakmunkásképzőnél magasabb iskolai végzettségű válaszadó. A 10.2.5. táblázatban látható, hogy a 2012-es kutatásban talált többi eltérés ma is jelen van a romák és a nem romák között[73]. Csakúgy, mint 2012-ben a magukat elsődlegesen romaként jellemzők nagyobb arányban sorolták magukat inkább az alsó társadalmi osztályba tartozók közé, illetve alacsonyabb jövedelemmel rendelkeztek, mint azok, akiknek a romaság inkább másodlagos identitásként volt jelen. A két évvel korábbi adatfelvételben a háztartásnagyság a magukat másodlagosan románnak vallók között volt nagyobb, míg 2014-ben ez éppen az ellentétére fordult – átlagosan azonban mind a magukat elsősorban, mind másodsorban románnak vallók kisebb háztartásokban élnek, mint 2012-ben.[74]Az életkor tekintetében is hasonló változás történt, a magukat másodlagosan románnak vallók idősebbek, és nagyobb arányban találunk köztük nem vallásosakat, mint a magukat elsődlegesen románnak vallók közt, azaz éppen ellenkezőleg a korábbi adatfelvételben tapasztaltakhoz képest. 2012-ben a magukat elsődlegesen románnak vallók átlagéletkora 39 év, a másodlagosan roma identitásúaké 35 év volt, szemben a 2014-es 37 és 39 éves korátlaggal, míg a nem vallásosak aránya 22% és 18% volt két éve, míg idén 33% és 37%; ezek azonban nagyon kicsi különbségek, amelyek statisztikai értelemben nem tekinthetők valódi összefüggésnek.

Hátrányos megkülönböztetés a romák közel felét, 47%-át érte már etnikai hovatartozása miatt és fontos megjegyezni, hogy kétszer nagyobb a valószínűsége az ilyen jellegű tapasztalatnak a magukat elsődlegesen románnak vallók között, mint azok esetében, akiknek a cigány identitása a második helyre sorolódik.

10.3.4. ÖSSZEFOGLALÁS

A roma identitás vállalásában az elmúlt két évben némi változás történt: megnőtt azok aránya, akik elsődlegesen románnak vallják magukat, ezért azt mondhatjuk, hogy az elsődleges és a másodlagos identitásra is rákérdező adatokkal kifejezetten érdemes foglalkozni. A cigányság helyzetében az elsődleges identitásnak nagy szerepet tulajdonítunk, hiszen a korábbi és a mostani kutatások is azt bizonyítják, hogy a magukat elsődlegesen cigánynak vallók közt nagyobb a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya. Bár még most is rosszabb körülmények között élnek, mint a romaságukat másodlagos identitásként vallók, mégis az elmúlt két év változásai alapján feltételezzük, hogy ez is változhat. A romák aránya a mintában nem változott (a 2012-es 4,5% után 2014-ben 4,6%), ezen belül nőtt a magukat elsősorban románnak vallók aránya, de a másodlagos identitásúak még mindig valamelyest többségben vannak. A romakutatások szempontjából a kettős identitás vizsgálata segíthet ezeket az esetleges mélyebb változásokat felfedezni.

10.3.5. IRODALOM

Sik Endre (1999): Monitor-mozaikok. *Szociológiai Figyelő*, 1–2. szám, 141–147. oldal.
http://www.c3.hu/~szf/Szofi99/05/05-Area-1.htm

Lapos András (Tárki 2012): Ki a cigány? – újratöltve. *TÁRKI Monitor Jelentések 2012,* 122-126. oldal.
http://www.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf

[73] Mivel 2012-ben a cigányságba a kutatók azokat is beleszámították, akiket a kérdező biztosan vagy bizonytalanul románnak nyilvánított, így pontos összehasonlításra nincs lehetőség, de az elsődleges és a másodlagos identitás jellemzői összehasonlíthatóak.

[74] 2012-ben a magukat elsősorban románnak vallók átlagosan 4 fős, a másodlagosan magukat románnak tartók átlagosan 5 fős háztartásokban éltek.

10.3.6. TÁBLÁZATOK

10.3.1. táblázat Roma és nem roma lakosok aránya régiónként (%, N=3303, Chi-Square=69,440, p=0,000) és településtípusonként (%, N=3303; Chi-Square=43,494; p=0,000)

	Van roma identitása	Nincs roma identitása	Összesen
Régió			
Észak-Magyarország	4	96	100
Észak-Alföld	10	90	100
Dél-Alföld	2	98	100
Budapest	2	98	100
Közép-Magyarország	7	93	100
Közép-Dunántúl	2	98	100
Nyugat-Dunántúl	2	98	100
Dél-Dunántúl	7	93	100
Településtípus			
Budapest	2	98	100
Megyeszékhely	1	99	100
Város	6	94	100
Község	7	93	100

10.3.2. táblázat Fogyasztásbeli különbségek a legfeljebb 8 általánost végzett roma és nem roma háztartások közt, 2014

Mennyit költött átlagosan… (Ft)	Van roma identitása N=120	Nincs roma identitása N=617	Összesen N=737
Közlekedésre az elmúlt hónapban? *(F=17,917; p=0,000)*	2588	6873	6176
Telefonszámlára az elmúlt hónapban? *(F=15,273; p=0,000)*	2905	6053	5538
Tévére az elmúlt hónapban?*(F=19,677; p=0,000)*	857	1898	1727
Szórakozásra az elmúlt 3 hónapban? *(F=5,563; p=0,019)*	263	1817	1558
Sportra az elmúlt 3 hónapban?*(F=4,894; p=0,027)*	49	419	358
Üdülésre az elmúlt 12 hónapban? *(F=6,806; p=0,000)*	177	8699	7284

10.3.3. táblázat Az elsődleges és másodlagos roma identitás megoszlása

	2012			2014		
	Elsősorban románnak érzi magát	Másodsorban románnak érzi magát	Összesen	Elsősorban románnak érzi magát	Másodsorban románnak érzi magát	Összesen
N	*48*	*99*	*147*	*68*	*84*	*153*
%	*33*	*67*	*100*	*45*	*55*	*100*

10.3.4. táblázat A magukat elsősorban, illetve másodsorban románnak vallók jellemzői*, 2014

	Elsősorban románnak érzi magát	Másodsorban románnak érzi magát	Összesen
N	*68*	*84*	*153*
Településtípus (%, Chi-Square=43,494; p=0,000)			
Budapest	3	13	9
Megyeszékhely	3	5	4
Város	47	40	43
Község	47	42	44
Régió (%,Chi-Square=69,440; p=0,000)			
Észak-Magyarország	10	8	9
Észak-Alföld	32	38	36
Dél-Alföld	3	5	4
Budapest	3	13	8
Közép-Magyarország	9	23	17
Közép-Dunántúl	7	1	4
Nyugat-Dunántúl	6	2	4
Dél-Dunántúl	29	9	18
Iskolai végzettség (%; Chi-Square=319,491, p=0,000)			
Legfeljebb 8 általános iskola	82	82	83
Szakmunkásképző	16	18	17
Magasabb végzettség	2	0	1

** A táblázatban szereplő dimenziók eltérése a teljes minta átlagától szignifikáns.*

10.3.5. táblázat A magukat elsősorban, illetve másodsorban románnak vallók jellemzői*, 2014

	Elsődlegesen románnak érzi magát N=68	Másodlagosan románnak érzi magát N=84	Összesen N=153
Alsó osztályba tartozik (%; Chi-Square=481,992; p=0,000)	67	64	65
Nem vallásos (%; Chi-Square=22,234; p=0,002)	33	37	35
Életkor (év; F=52,421; p=0,000)	37	39	38
Egy főre jutó éves háztartási jövedelem jövedelem (ezer forint) (F=51,286; p=0,000)	521	592	560
Háztartásnagyság (F=53,246; p=0,000)	4	3	4
Érte hátrányos megkülönböztetés etnikai hovatartozása miatt (%; Chi-Square=24,204; p=0,000)	70	29	47

** A táblázatban szereplő dimenziók eltérése a teljes minta átlagától szignifikáns.*

10.4. A TESTMAGASSÁG HATÁSA A MAI MAGYARORSZÁGON (NYÍRŐ ZSANNA – SIK ENDRE)

A testmagasság társadalmi hatásával foglalkozó tanulmányok (lásd Steckel, 2008 kiváló áttekintését) sokféle területre terjednek ki. A klasszikus megközelítésnek is nevezhető[75] munkák a magasság és a gazdasági fejlődés viszonyát vizsgálták történeti adatbázisok segítségével (pl. Floud, 1984, Komlos, 2006, Subramainan, 2011)[76]. A szakirodalom egy másik vonulatában a magasság mint munkaerő-piaci előny vagy mint a diszkrimináció egyik alanya jelenik meg (lásd Judge-Cable, 2004, Vogl, 2012). A magyarázatok sokfélék: fejletlenebb gazdaságokban a magasság a nagyobb fizikai munkavégző-képesség okozta termelékenység-többlettel, fejlettebb gazdaságokban az erő, egészség, kognitív képességek és szubjektív jellemzők (pl. önbizalom) kisgyerekkortól kezdve megmutatkozó, tehát már az iskolában is ható hatékonyságfokozó kombinációjával hozzák összefüggésbe. Az érvelés jobbára úgy hangzik, hogy a jobban táplált kisgyerek egyszerre lesz okosabb, nyitottabb stb. és magasabb, és a korán megszerzett előnyt az iskolában, majd a munkahelyen is képes megtartani. Ennek fényében nem meglepő, hogy vannak szerzők, akik szerint a magasságot a sztenderd jövedelemregresszió-modelleknek tartalmazniuk kell, mert enélkül az iskolai végzettség hatását túlbecsüli a kutató (Schick – Steckel, 2010).

Végső soron levonható az a következtetés, hogy a magasság a társadalmi státusz, de legalábbis a munkaerő-piaci helyzet kutatásának szerves részét kell, hogy alkossa[77].

Tanulmányunkban előbb a Monitor-kutatásban kapott testmagasságadatokat mutatjuk be (összevetve a rendelkezésre álló egyéb adatforrásokkal). A következő részben azt vizsgáljuk, hogy milyen társadalmi jellemzőkkel függ össze a magasság, vagy általánosabban, ugyanakkor szinkron adatfelvételről lévén szó minden oksági összefüggést elvetve, s hangsúlyozva, hogy a modellekbe bevont változókról eleve nem feltételeztük, hogy ezek lennének a magasságot magyarázni képes legfontosabb társadalmi tényezők, azaz hogy kiből lesz magas és kiből alacsony ember. Az ezután következő részben azt vizsgáljuk, hogy a magasság hogyan hat a munkaerőpiacon, illetve hat-e az emberek közérzetére: elégedettségére, biztonságérzetére.

10.4.1. A MAGYAROK MAGASSÁGÁRÓL

Adataink szerint a mai 18 év feletti magyar lakosság átlag magassága 169,3 centiméter. Ez közel van a Hungarostudy 2013-as adatához (167 cm)[78]. A megoszlás közelít a normális eloszlás görbéjéhez, ettől az önbevallás esetében jellemző kerekítések okozta kiugró értékek térnek el (10.4.1. ábra).

[75] Bár az igazi klasszikusoknak kutatás sem kellett ilyen következtetések megfogalmazásához: „Krisztus születése előtt 98-ban a római történész, Tacitus amellett érvelt, hogy a magasság a siker záloga… A híres 19. századi orvos, Julien-Joseph Virey megállapította, hogy a magas emberek az átlagnál motiváltabbak és tevékenyebbek.” (Schick-Steckel, 2010, 3. oldal)

[76] Ezeket a műveket, amelyek a ritkásan létező adatforrások felfedezéséért és másodelemzéséért megbecsülés és tisztelet kell, hogy övezze, nem meglepő módon egy alapos meta-elemzés azáltal kritizálta, hogy azok a minták, amelyeken az elemzések alapultak (rabszolgák, börtönlakók katonák vagy diákok adatai, vagyis olyan intézményekben élőké, ahol a magasság mérése könnyű volt, mert parancsra történt) olyan szelekciós torzításokat tartalmaztak, amelyek a magassággal kapcsolatos megállapításaikat érvénytelenítik (Bodenhorn-Guinnane-Mroz, 2014).

[77] Olyannyira, hogy van olyan felvetés, miszerint a magasabb embereknek többletadót is kelljen fizetni a magasság jövedelemtöbbletet okozó hatásának megfelelően (Mankiw – Weinzierl, 2009).

[78] A számítás a 18 év feletti lakosságra vonatkozik, akik magassága 150 és 195 centiméter közé esik.

10.4.1. ábra A lakosság magassága (önbevallás alapján kapott átlag, cm), N=3210

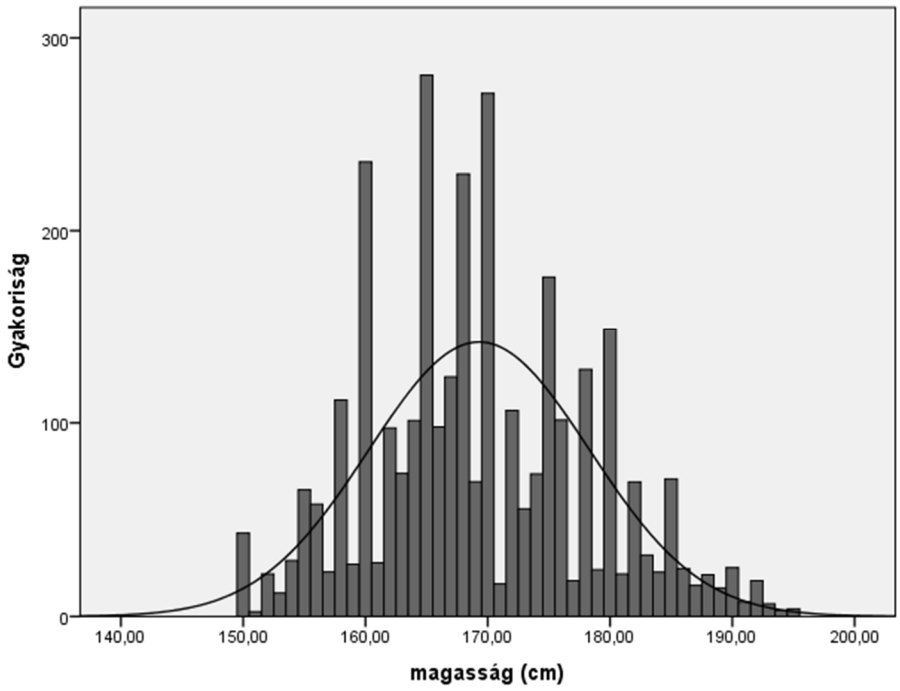

A férfiak a Monitor-kutatásban is annyival magasabbak a nőknél (176/163 cm[79]), amekkora különbséget a Hungarostudyban mértek (176/164 cm).

A magasság a kor előrehaladásával csökken, kohorszonként viszont nő (akceleráció), aminek együttes hatása az, hogy a fiatalabbak magasabbak, ami a férfiak és nők esetében is megmutatkozik. (10.4.2. ábra)

[79] t-érték: 46,8 p: 0,0000 szignifikáns

10.4.2. ábra A magasság korcsoportonként és nemenként (átlag, cm)

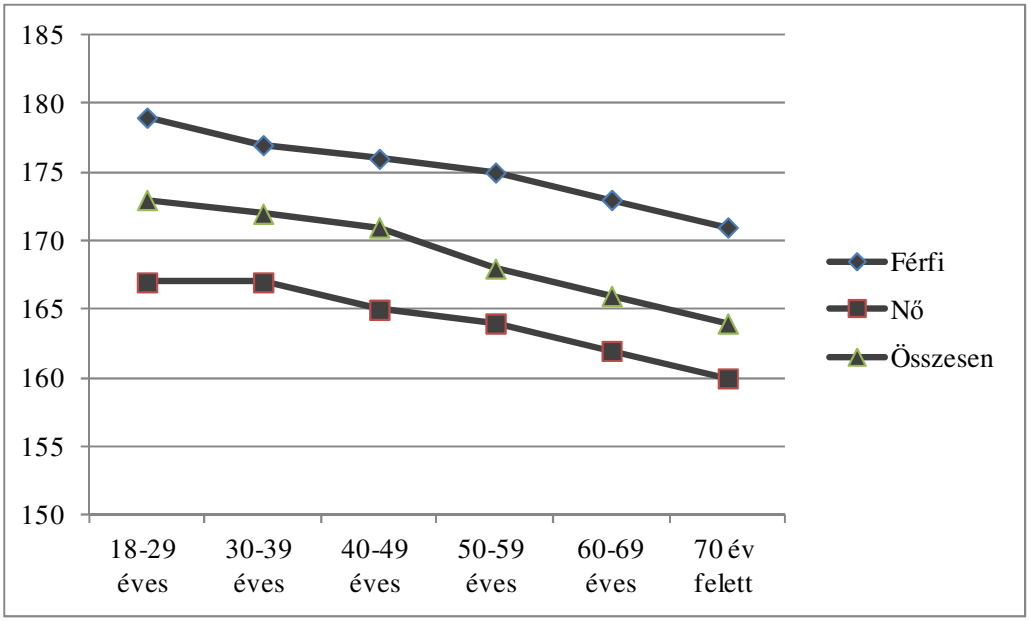

Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.1. táblázatában találhatóak.

Az előző két tényező együttes hatása, illetve a társadalmi szelekció feltételezett hatása azt eredményezi, hogy az iskolai végzettség növekedésével nő az átlagmagasság is, különösen a férfiak esetében, ahol a középiskolai végzettség elérésével ugrásszerűen emelkedik (10.4.3. ábra).

10.4.3. ábra A magasság iskolai végzettség szerint és nemenként (átlag, cm)

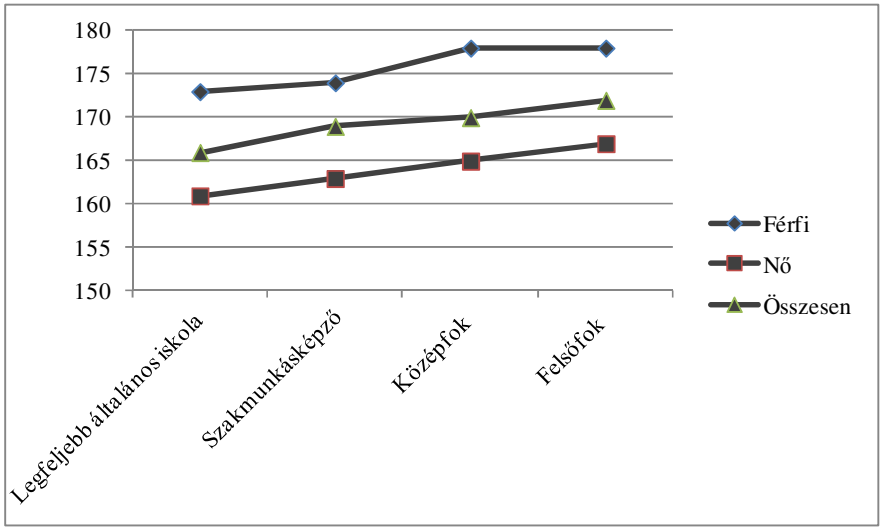

Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.2. táblázatában találhatóak.

10.4.2. KIBŐL LESZ A MAGAS ÉS AZ ALACSONY EMBER?

A szakirodalomban a magasság előnyének egyik gyakran szereplő magyarázata, hogy az egyén már „otthonról" hozza magával a magasság formájában kiteljesedő előnyöket. A Monitor-kutatásban egy olyan társadalmi tényezőt mértünk, amely a tulajdonság öröklődődésének közvetett proxyjaként fogható fel: a társadalmi mobilitás szakirodalmában ma már rutinszerűen mért szülői iskolai végzettséget használtuk az egyén 14 éves korában. Mind az apa, mind az anya iskolai végzettsége esetében (10.4.4. ábra) az állapítható meg, hogy a

legalacsonyabb iskolai végzettségű szülő gyerekei között a legalacsonyabb, a legmagasabb iskolai végzettségű szülők gyerekei körében a legmagasabb magasság kategória van felülreprezentálva.

10.4.4. ábra A magasság az anya iskolai végzettsége szerint (%)

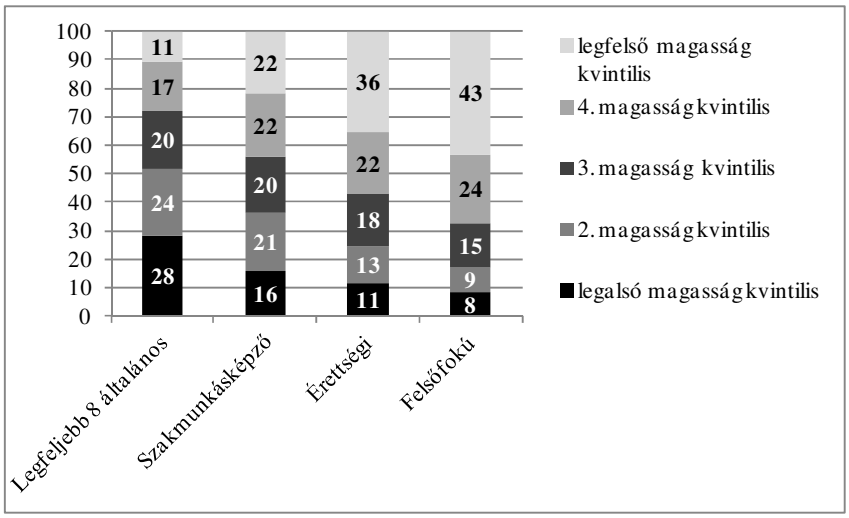

Chi-négyzet 347,1 p= 0.0000

Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.3. táblázatában találhatóak.

10.4.3. A MAGASSÁG SZEREPE A MAI MAGYAR TÁRSADALOMBAN

Két metszetben illusztráljuk[80] a magasság hatását a mai magyar társadalomban: az első a társadalmi és munkaerő-piaci helyzet, a második az egyén szubjektív jólléte.

10.4.3.1 A TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI HELYZET

A munkaerő-piaci helyzet mentén a legmagasabbak előnyösebb pozíciója látható, különösen a nők esetében. A jobb munkaerő-piaci státuszú beosztásokban (pl. vállalkozók, vezetők, alsóvezetők) a legmagasabb nők felülreprezentáltak, míg a szakképzetlen munkások között alulreprezentáltak. A vállalkozók, vezetők, a beosztott értelmiségiek és az egyéb szellemi foglalkozásúak között a legmagasabb férfiak felülreprezentáltak, miközben arányuk a szakképzetlen munkások között a legalacsonyabb. A szakképzetlen munkások között mindkét nem esetében a legalacsonyabbak aránya a legnagyobb. (ld. 10.4.5. és 10.4.6. ábra)

[80] Adataink nem teszik lehetővé oksági modellek felállítását, nem is beszélve olyan elemzésekről, mint amilyeneket a bevezetőben bemutattunk. Mindazonáltal a „józan észnek" megfelelőnek gondoltuk, hogy olyan tényezők esetében, amelyekről feltételezhető, hogy inkább magyarázzák a magasság alakulását (társadalmi és munkaerő-piaci helyzet), a magasság megoszlását vizsgáljuk, s fordítva, ha úgy véljük, inkább a magasság lehet a magyarázó tényező (elégedettség, közérzet), ott az adott jelenség megoszlását vizsgáljuk a magasság függvényében.

10.4.5. ábra A magasság-kvintilisek munkaerő-piaci helyzet szerint a férfiak esetében (%)

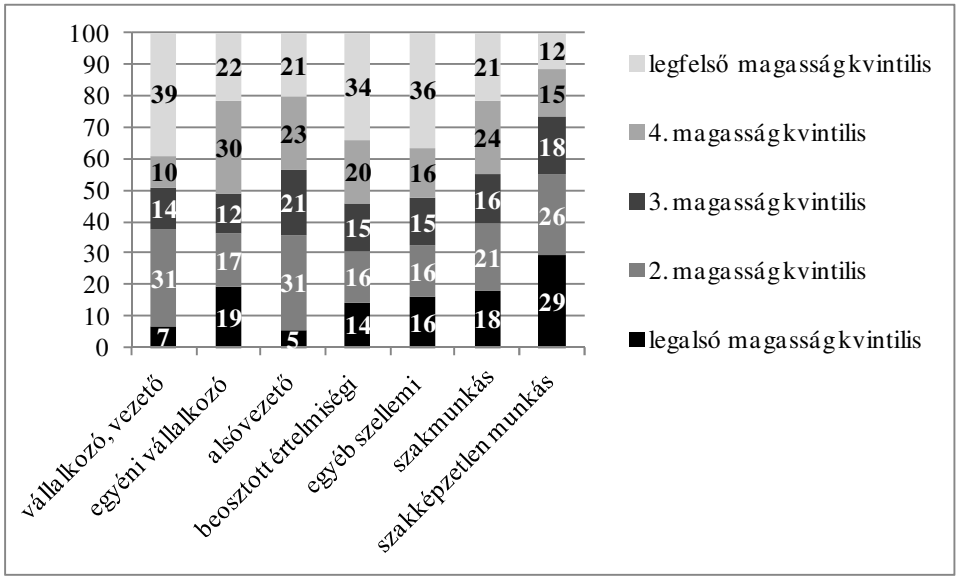

Chi-négyzet 111,5 p= 0.0000

Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.4. táblázatában találhatóak

10.4.6. ábra A magasság-kvintilisek munkaerő-piaci helyzet szerint a nők esetében (%)

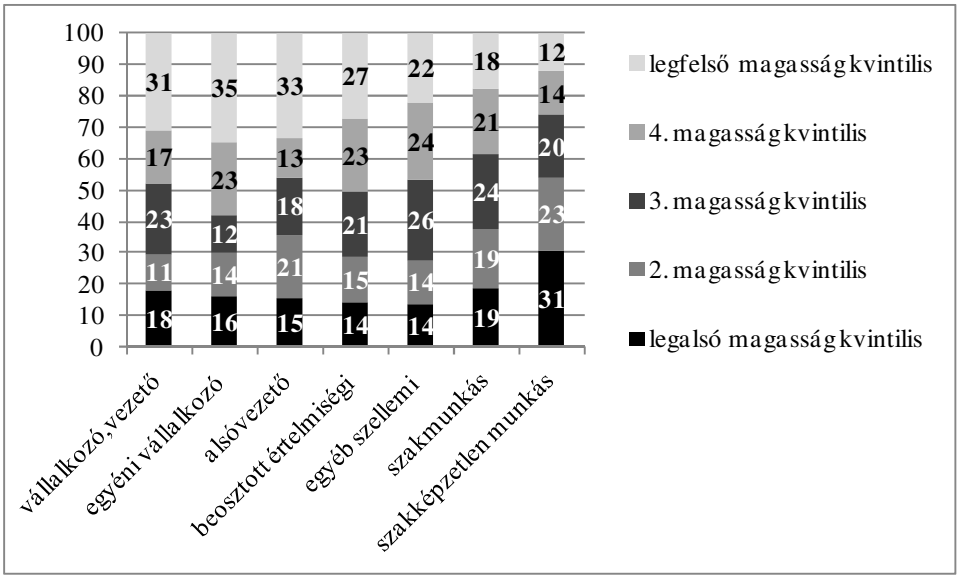

Chi-négyzet 119,9 p= 0.0000

Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.4. táblázatában találhatóak.

A 10.4.7. ábra a jövedelmi helyzet és a magasság összefüggését mutatja. A legfelső jövedelmi kvintilisben a legmagasabbak felülreprezentáltak, ennek ellenkezője azonban nem érvényes, azaz hogy a legalacsonyabb jövedelmi kvintilisben a legalacsonyabbak felülreprezentáltak. Ha nemenként külön vizsgáljuk, akkor az állapítható meg, hogy a legfelső jövedelmi kvintilisben felülreprezentáltak a legmagasabbak és az őket követők, a férfiak és a nők esetében egyaránt. Viszont ez fordítva itt sem érvényesül: a legalacsonyabb jövedelmű férfiak és nők között nem felülreprezentáltak a legalacsonyabbak (ld. 10.4.7-10.4.9. ábra).

10.4.7. ábra A magasság-kvintilisek jövedelmi kvintilisek szerint (%)

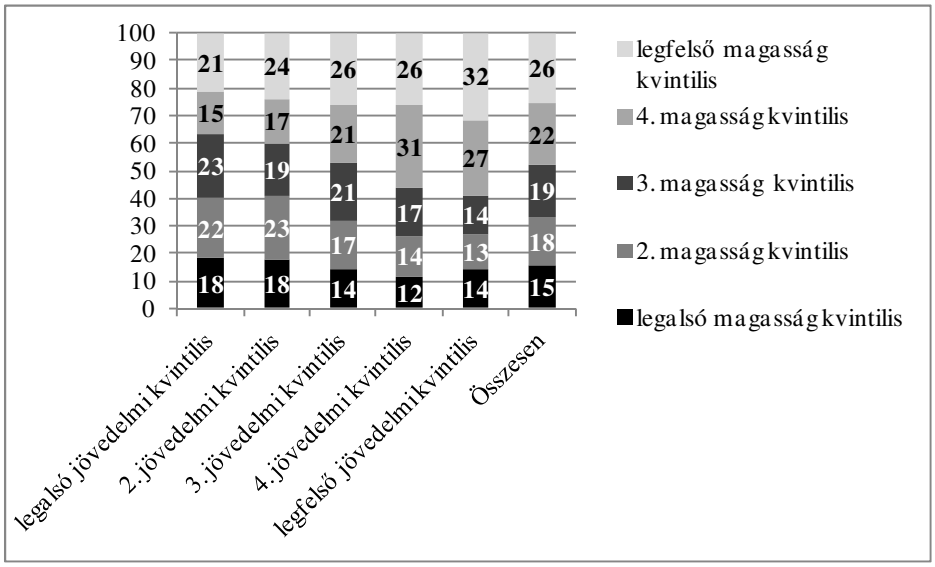

Chi-négyzet 79,9 p= 0.0000

Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.5. táblázatában találhatóak.

10.4.8. ábra A magasság-kvintilisek jövedelmi kvintilisek szerint a férfiak esetében (%)

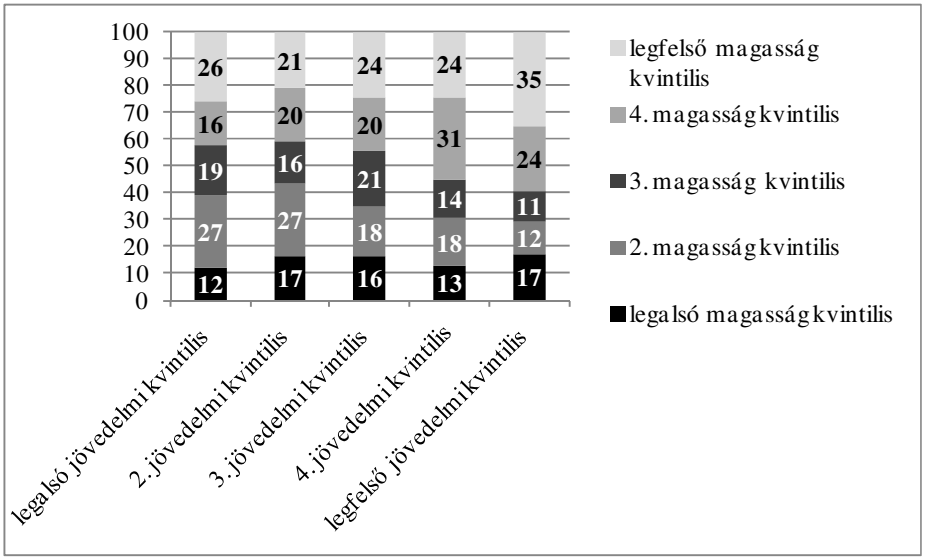

Chi-négyzet 46,1 p= 0.0001

Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.6. táblázatában találhatóak.

10.4.9. ábra A magasság-kvintilisek jövedelmi kvintilisek szerint a nők esetében (%)

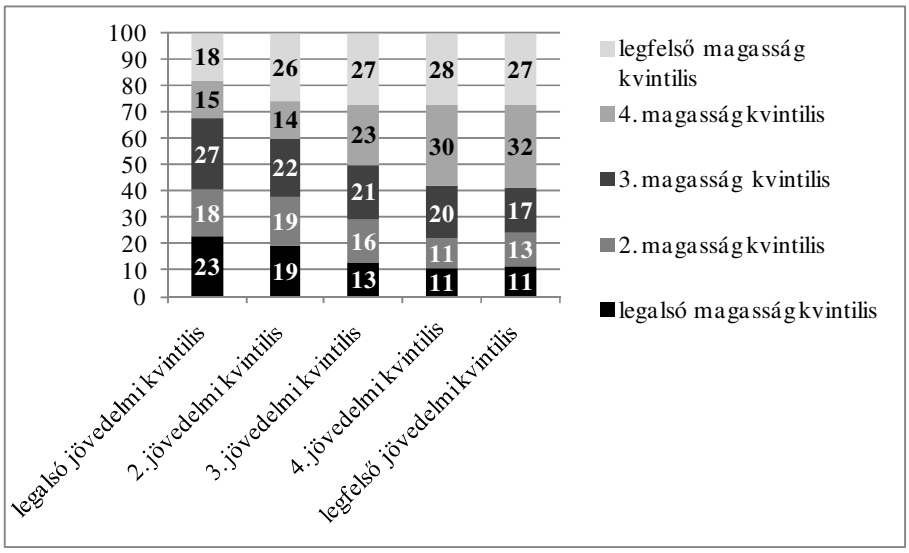

Chi-négyzet 60,0 p= 0.0000

Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.7. táblázatában találhatóak.

10.4.3.2 SZUBJEKTÍV JÓL-LÉT

Az eredmények azt mutatják, hogy a magasabbak elégedettebbek életükkel. Ez az összefüggés különösen erősen érvényesül a legmagasabbak esetében: majd harmaduk teljesen és kétharmaduk inkább elégedett eddigi életével. Az elégedettség szélsőséges megléte vagy hiánya egyaránt erősen jelen van a legalacsonyabb és a legmagasabb férfiak és nők körében. (10.4.10. ábra)

10.4.10. ábra Az életük alakulásával teljes mértékben elégedetlenek és elégedettek aránya a magasság szerint nemenként (%)*

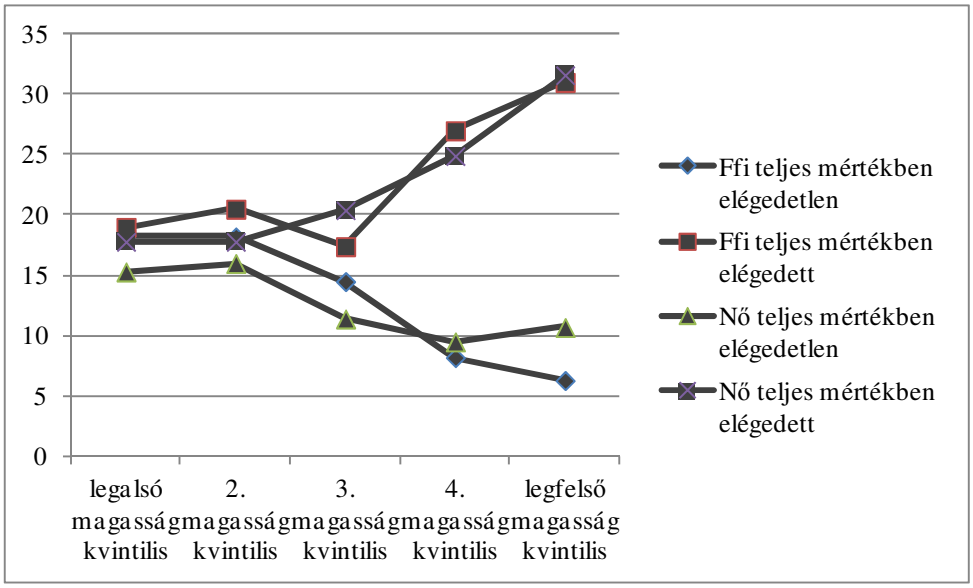

** Mennyire elégedett eddigi élete alakulásával?*
Chi-négyzet (férfiak) 65,7 p= 0.0000
Chi-négyzet (nők) 57,0 p= 0.0000
Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.8. táblázatában találhatóak.

Az elégedettséget korcsoportonként vizsgálva azt találtuk, hogy egy kivétellel szinte valamennyi korcsoportban érvényesül az általános tendencia: a magasság növekedésével csökken az elégedetlenség és nő az elégedettség. Mint azt a 10.4.11. és 10.4.12. ábrák mutatják, vannak eltérések a korcsoportok között a magasság és az elégedettség összefüggése terén. A legfiatalabbak körében a magasság növekedésével erősen csökken az elégedetlenek, és (a nők esetében 166 cm-től, a férfiak esetében 178 cm-től) nő az elégedettek aránya. A 40-49 évesek között nagyon magas az elégetlenek aránya a legalacsonyabbak között, majd a magasság növekedésével folyamatosan csökken, azonban a legmagasabbak között az elégedetlenek részesedése megugrik. Végül, a 70 felettiek elégedetlensége nem függ a magasságtól.

10.4.11. ábra Az életük alakulásával teljes mértékben elégedetlenek aránya a magasság szerint három korcsoportban (%)

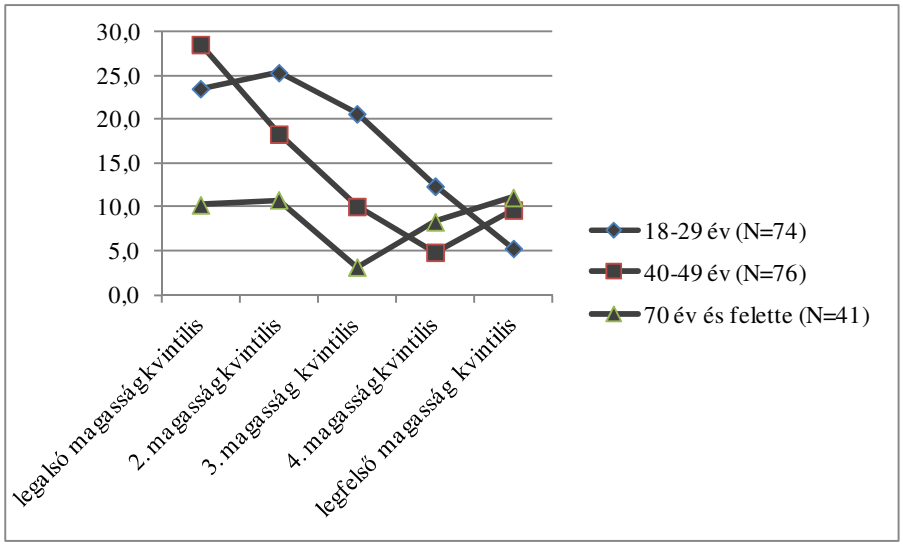

** Mennyire elégedett eddigi élete alakulásával?*
Chi-négyzet (18-29 évesek) 35,4 p= 0.0004, Chi-négyzet (40-49 évesek) 55,0 p= 0.0000, Chi-négyzet (70 évesek és felette) 9,0 p= 0.6253
Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.9. táblázatában találhatóak.

A legfiatalabbak körében a teljes mértékben elégedettek aránya az első két magasság kategóriában, azaz az alacsonyak körében elmarad a náluk magasabbakétól, majd a közepes magasságtól kezdve folyamatosan emelkedik. A negyvenes éveikben járók körében szintén a legmagasabbak esetében a legnagyobb a teljes mértékben elégedettek aránya, azonban ebben a korcsoportban a magasság növekedésével nem nő párhuzamosan a teljes elégedettség: a legalacsonyabbak és a náluk jóval magasabb negyedik kategóriába tartozók körében arányuk majdnem azonos. A legidősebbek esetében a teljesen elégedettek aránya minden magasságkategóriában közel azonos, kivéve a legmagasabbak esetében, akiknél kiugró a teljes mértékben elégedettek részesedése.

10.4.12. ábra Az életük alakulásával teljes mértékben elégedettek aránya magasság szerint és korcsoportonként (%)

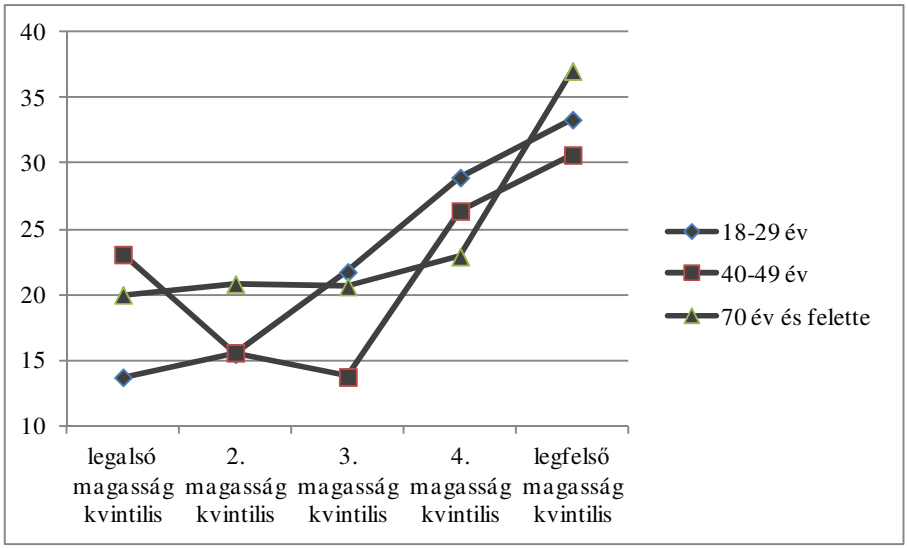

** Mennyire elégedett eddigi élete alakulásával? Chi-négyzet (18-29 évesek) 35,4 p= 0.0004, Chi-négyzet (40-49 évesek) 55,0 p= 0.0000, Chi-négyzet (70 évesek és felette) 9,0 p= 0.6253*
Megjegyzés: Az esetszámok a melléklet 10.4.9. táblázatában találhatóak.

Az iskolai végzettség esetében csak a magasságra legérzékenyebb felsőfokú végzettségűek esetében van szignifikáns eltérés az elégedettség átlagától: míg a teljes mértékben elégedetlenek aránya a legalacsonyabbak körében 10% a csoport 3%-os átlagához képest, addig a teljes mértékben elégedettek aránya a legmagasabb körében 52% (a csoport átlaga 47%).

10.4.4. ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban a testmagasság néhány társadalmi jellemzővel való összefüggését vizsgáltuk. A nemzetközi szakirodalom eredményeivel összhangban azt találtuk, hogy a magasság és a szülők iskolai végzettsége között kimutatható a kapcsolat: a magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekei magasabbak. A munkaerőpiacon a legmagasabbak előnyösebb helyzetben vannak alacsonyabb társaiknál: a munkaerő-piaci státusz és a jövedelem esetében is a legmagasabbak felülreprezentáltak a legjobb pozíciókban. Elemzésünk kitért továbbá arra, hogy milyen összefüggés van a magasság illetve az elégedettség és az egészségérzet között. Ennek kapcsán azt találtuk, hogy a magasabb emberek elégedettebbek az életükkel: míg a legmagasabbak különösen elégedettek, addig a legalacsonyabbak szélsőségesen elégedetlenek életük eddigi alakulásával. Végül fontos kiemelni, hogy az elemzéshez felhasznált adatbázis nem alkalmas kauzális kapcsolatok vizsgálatára, így a bemutatott összefüggéseket nem tekinthetjük oksági jellegűnek.

10.4.5. IRODALOM

Bodenhorn, Howard – Timothy Guinnane –Thomas Mroz (2014) Caveat Lector: Sample Selection in Historical Heights and the Interpretation of Early Industrializing Economies, NBER Working Paper No. 19955 http://ww.nber.org/papers/w19955

Floud, Roderick (1984) The Heights of Europeans Since 1750: A New Source For European Economic History, NBER Working Paper No. 1318. http://www.nber.org/papers/w1318

Judge, Timothy A. - Daniel M. Cable (2004) The Effect of Physical Height on Workplace Success and Income: Preliminary Test of a Theoretical Model Journal of Applied Psychology 89(3):428–441 http://m.timothy-judge.com/Height%20paper--JAP%20published.pdf

Komlos, John (2006) Hol tart az antropometrikus történetírás? Aetas 21(2-3):268-283 http://www.epa.hu/00800/00861/00034/pdf/17_komlos.pdf

Mankiw, N. Gregory – Matthew Weinzierl (2009) The Optimal Taxation of Height: A Case Study of Utilitarian Income Redistribution, NBER Working Paper No. 14976, http://www.nber.org/papers/w14976

Schick, Andreas – Richard H. Steckel (2010) Height as a Proxy for Cognitive and Non-Cognitive Ability, NBER Working Paper No. 16570, http://www.nber.org/papers/w16570

Steckel Richard H. (2008) Heights and Human Welfare: Recent Developments and New Directions, NBER Working Paper No. 14536, http://www.nber.org/papers/w14536

Subramanian S.V., Özaltin E., Finlay J.E. (2011) Height of Nations: A Socioeconomic Analysis of Cohort Differences and Patterns among Women in 54 Low- to Middle-Income Countries. PLoS ONE 6(4): e18962.

http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0018962

Vogl, Tom (2012) Height, Skills, and Labor Market Outcomes in Mexico, NBER Working Paper No. 18318, http://www.nber.org/papers/w18318

10.4.6. TÁBLÁZATOK

10.4.1. táblázat A magasság korcsoportonként és nemenként (átlag, cm)

	Férfiak			Nők			Összesen			F érték	p érték
	átlag (cm)	szórás (cm)	N	átlag (cm)	szórás (cm)	N	átlag (cm)	szórás (cm)	N		
18-29 év	180	7	269	167	7	267	173	9	536	3,13	0,0775
30-39 év	177	8	281	167	6	314	172	9	595	27,71	0,0000
40-49 év	176	7	291	165	6	286	171	8	577	11,69	0,0007
50-59 év	175	7	237	164	6	310	169	8	548	11,37	0,0008
60-69 év	173	7	193	162	6	316	166	8	509	2,83	0,0934
70 év és felette	171	7	171	160	6	274	164	8	445	12,33	0,0005

10.4.2. A magasság iskolai végzettség szerint és nemenként (átlag, cm)

	Férfiak			Nők			Összesen			F érték	p érték
	átlag (cm)	szórás (cm)	N	átlag (cm)	szórás (cm)	N	átlag (cm)	szórás (cm)	N		
legfeljebb 8 általános	173	8	256	161	6	435	166	9	691	20,51	0,0000
szakmunkásképző	174	7	527	163	6	417	169	8	945	13,45	0,0003
középfok	178	8	405	165	6	576	170	9	980	14,77	0,0001
felsőfok	178	8	247	167	6	333	172	9	580	23,28	0,0000

10.4.3. A magasság az anya iskolai végzettsége szerint (%)

	Legfeljebb 8 általános	Szakmunkásképző	Középfok	Felsőfok	Összesen
N	**1526**	**741**	**684**	**227**	**3178**
legalsó magasság-kvintilis	28	16	11	8	20
2. magasság-kvintilis	24	21	13	9	20
3. magasság-kvintilis	20	20	18	15	19
4. magasság-kvintilis	17	22	22	24	20
legfelső magasság-kvintilis	11	22	36	43	21
Összesen	100	100	100	100	100

Chi-négyzet 347,1 p= 0.0000

10.4.4. A magasság-kvintilisek munkaerő-piaci helyzet és nem szerint (%)

	Vállalkozó, vezető		Egyéni vállalkozó		Alsó vezető		Beosztott értelmiségi		Egyéb szellemi		Szakmunkás		Szakképzetlen munkás		Összesen	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
N	**59**	**71**	**105**	**117**	**39**	**39**	**217**	**262**	**118**	**184**	**491**	**528**	**372**	**508**	**1401**	**1709**
legalsó magasság kvintilis	7	18	19	16	5	15	14	14	16	14	18	19	29	31	20	21
2. magasság kvintilis	31	11	17	14	31	21	16	15	16	14	21	19	26	23	21	18
3. magasság kvintilis	14	23	12	12	21	18	15	21	15	26	16	24	18	20	16	21
4. magasság kvintilis	10	17	30	23	23	13	20	23	16	24	24	21	15	14	20	19
legfelső magasság kvintilis	39	31	22	35	21	33	34	27	36	22	21	18	12	12	23	20
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Chi-négyzet (férfiak) 111,5 p= 0.0000
Chi-négyzet (nők) 119,9 p= 0.0000

10.4.5. A magasság-kvintilisek jövedelmi kvintilisek szerint (%)

	legalsó jövedelmi kvintilis (%)	2. jövedelmi kvintilis (%)	3. jövedelmi kvintilis (%)	4. jövedelmi kvintilis (%)	legfelső jövedelmi kvintilis (%)	Összesen (%)
N	**417**	**409**	**415**	**417**	**412**	**2070**
legalsó magasság-kvintilis	18	18	14	12	14	15
2. magasság- kvintilis	22	23	17	14	13	18
3. magasság–kvintilis	23	19	21	17	14	19
4. magasság- kvintilis	15	17	21	31	27	22
legfelső magasság-kvintilis	21	24	26	26	32	26
Összesen	100	100	100	100	100	100

Chi-négyzet 79,9 p= 0.0000

10.4.6. A magasság-kvintilisek jövedelmi kvintilisek és nem szerint (%)

	legalsó jövedelmi kvintilis (%)		2. jövedelmi kvintilis (%)		3. jövedelmi kvintilis (%)		4. jövedelmi kvintilis (%)		legfelső jövedelmi kvintilis (%)		Összesen (%)	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
N	**180**	**237**	**193**	**218**	**184**	**231**	**207**	**210**	**221**	**192**	**985**	**1088**
legalsó magasság-kvintilis	12	23	17	19	16	13	13	11	17	11	15	16
2. magasság-kvintilis	27	18	27	19	18	16	18	11	12	13	20	16
3. magasság-kvintilis	19	27	16	22	21	21	14	20	11	17	16	21
4. magasság-kvintilis	16	15	20	14	20	23	31	30	24	32	22	22
legfelső magasság-kvintilis	26	18	21	26	24	27	24	28	35	27	27	25
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Chi-négyzet (férfi) 46,1 p= 0.0001
Chi-négyzet (nő) 60,0 p= 0.0000

10.4.7. Az eddigi életével való elégedettség mértéke a magasság szerint (%)

	legalsó magasság kvintilis	2. magasság kvintilis	3. magasság kvintilis	4. magasság kvintilis	legfelső magasság kvintilis	Összesen
N	**650**	**628**	**612**	**621**	**664**	**3175**
elégedetlen	17	17	13	9	9	13
inkább elégedetlen	30	35	32	25	21	29
inkább elégedett	35	29	36	40	39	36
teljesen elégedett	18	19	19	26	31	23
Összesen	100	100	100	100	100	100

Chi-négyzet 109,4 p= 0.0000

10.4.8. Az eddigi életével való elégedettség mértéke a magasság és a nem szerint (%)

	legalsó magasság-kvintilis		2. magasság-kvintilis		3. magasság-kvintilis		4. magasság-kvintilis		legfelső magasság-kvintilis		Összesen	
	Férfi	**Nő**	**Férfi**	**Nő**	**Férfi**	**Nő**	**Férfi**	**Nő**	**Férfi**	**Nő**	**Férfi**	**Nő**
N	**284**	**366**	**303**	**325**	**235**	**377**	**281**	**338**	**319**	**345**	**1422**	**1751**
elégedetlen	18	15	18	16	14	11	8	9	6	11	13	13
inkább elégedetlen	30	31	35	34	30	34	29	22	22	20	29	28
inkább elégedett	33	36	26	32	38	34	36	43	40	38	35	37
teljesen elégedett	19	18	20	18	17	20	27	25	31	32	23	22
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Chi-négyzet (férfiak) 65,7 p= 0.0000
Chi-négyzet (nők) 57,0 p= 0.0000

10.4.9. Az eddigi életével való elégedettség mértéke a magasság és a kor szerint (%)

	legalsó magasság-kvintilis	2. magasság-kvintilis	3. magasság-kvintilis	4. magasság-kvintilis	legfelső magasság-kvintilis	Összesen
	18-29 év					
N	**51**	**71**	**92**	**121**	**189**	**524**
elégedetlen	24	25	21	12	5	14
inkább elégedetlen	27	21	21	21	21	22
inkább elégedett	35	38	37	37	41	38
teljesen elégedett	14	15	22	29	33	26
Összesen	100	100	100	100	100	100
	30-39 év					
N	**74**	**84**	**121**	**127**	**179**	**585**
elégedetlen	14	24	7	9	8	11
inkább elégedetlen	30	25	31	23	21	25
inkább elégedett	27	21	36	46	40	36
teljesen elégedett	30	30	26	23	31	28
Összesen	100	100	100	100	100	100
	40-49 év					
N	**91**	**109**	**109**	**144**	**124**	**577**
elégedetlen	29	18	10	5	10	13
inkább elégedetlen	19	36	39	25	22	28
inkább elégedett	30	30	38	44	38	37
teljesen elégedett	23	16	14	26	31	22
Összesen	100	100	100	100	100	100
	50-59 év					
N	**108**	**119**	**127**	**98**	**91**	**543**
elégedetlen	20	15	20	8	13	16
inkább elégedetlen	34	45	33	34	23	34
inkább elégedett	31	25	30	31	36	30
teljesen elégedett	14	14	17	28	27	20
Összesen	100	100	100	100	100	100
	60-69 év					
N	**143**	**126**	**100**	**81**	**53**	**503**
elégedetlen	13	15	11	11	9	13
inkább elégedetlen	27	33	31	23	15	27
inkább elégedett	47	33	42	42	45	42
teljesen elégedett	13	19	16	23	30	18
Összesen	100	100	100	100	100	100
	70 év és felette					
N	**185**	**120**	**63**	**48**	**27**	**443**
elégedetlen	10	11	3	8	11	9
inkább elégedetlen	37	40	40	31	26	37
inkább elégedett	32	28	37	38	26	32
teljesen elégedett	20	21	21	23	37	22
Összesen	100	100	100	100	100	100

Chi-négyzet (18-29 évesek) 35,4 p= 0.0004
Chi-négyzet (30-39 évesek) 34,3 p= 0.0006
Chi-négyzet (40-49 évesek) 55,0 p= 0.0000
Chi-négyzet (50-59 évesek) 26,4 p= 0.0093
Chi-négyzet (60-69 évesek) 17,8 p= 0.1229
Chi-négyzet (70 évesek és felette) 9,0 p= 0.6253

10.5. ÁLLANDÓSÁGOK ÉS VÁLTOZÁSOK – A KERESZTNEVEK TÁRSADALMI JELENTÉSEI (FÉNYES CSONGOR – KATONA ESZTER)

10.5.1. BEVEZETÉS

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a különböző társadalmi csoportok körében milyen valószínűséggel jelennek meg a ritka, illetve a gyakori keresztnevek.[81]

A nevek gyakoriságának definiálása során három kategóriába soroltuk a mintában előforduló keresztneveket: a 2% feletti arányt elérő keresztneveket a „gyakori", a legfeljebb tízszer előforduló neveket a „ritka", a többi keresztnevet pedig a „közepes" kategóriába soroltuk. Így a két szélsőséges kategória aránya közel azonos: a minta 18%-át teszik ki a ritka, 14%-át pedig a gyakori nevek.

A keresztnevek kutatását azért tartjuk fontosnak, mert a név az első dolog, amivel jellemzést adunk magunkról egy bemutatkozás során, nevünket jellemzően nem mi választjuk, és nem könnyen szabadulhatunk meg tőle. A keresztnevek nem csak egyéneket, de akár társadalmi csoportokat is jellemezhetnek. Tanulmányunkban a keresztnevek társadalmi jelentéseihez szeretnénk közelebb kerülni.

10.5.2. NÉPSZERŰ NEVEK A MAGYAR TÁRSADALOMBAN

Az MTA Nyelvtudományi Intézetének korpusza[82] alapján válogattuk ki a népességben legtöbbször előforduló tíz férfi és női nevet. A korpusz alapján a magyar népességben leggyakoribbnak tekinthető neveket a mintában kapott tíz leggyakoribb névvel összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a férfiak esetében a tíz leggyakoribb név csaknem megegyezik, ezzel szemben a nőknél jelentősebb eltérést találhatunk: Judit, Julianna, Margit és Zsuzsanna nincs a mintában a leggyakoribbak között, Andrea, Ildikó, Erika, Ágnes/Ági viszont igen (10.4.1. táblázat). Az eltérés egyik magyarázata az lehet, hogy míg a mintánk 2014-es adatokat tartalmaz, addig az MTA honlapján csak a 2013-as adatok állnak rendelkezésünkre.

A nem esetében nem találtunk szignifikáns hatást a nevek gyakoriságára: a férfiak és nők körében a ritka, illetve gyakori nevek majdnem azonos arányban oszlanak meg.

10.5.3. VALÓBAN SZAPORODNAK A RITKA KERESZTNEVEK?

Vajon igaz-e az a közhiedelem, hogy ritka nevek az utóbbi évtizedekben terjedtek el? Az, hogy kinyílt előttünk a világ, az új médiumok elterjedése és a globalizáció vajon szélesíti-e a valóban használt keresztnevek palettáját?[83]

A fent megfogalmazott kérdésekre a korcsoportok vizsgálatával keresünk választ. Ahogy az 1. ábrán látszódik, a ritka nevek elterjedtebbnek számítanak a fiatalabb korcsoportokban, mint az idősebb kérdezettek körében. Az egymást követő generációkban pedig egyre magasabbá válik a ritka nevek aránya: a kiskorúak több mint negyedének, a legidősebbek hatodának van ritka neve.

A ritka nevek között mintánk alapján az Alozia, a Corthals, a Hédi, a Tézeusz, az Angyalka, a Kalanyos, a Miksa, valamint a Lorengo is szerepel.

[81] Csak az első keresztnevek figyelembevételével.

[82] http://corpus.nytud.hu/utonevportal/. Az MTA névkeresője a 2013 júniusáig alkalmasnak minősített 3529 utónevet tartalmazza.

[83] A gyakori és ritka kategóriák az adatfelvétel időpillanatára érvényesek, a generációs változásokat keresztmetszeti adatfelvétellel nem áll módunkban korrekten reprezentálni.

10.5.1. ábra A ritka, a közepesen és a nagyon gyakori nevek megoszlása korcsoportonként (%)

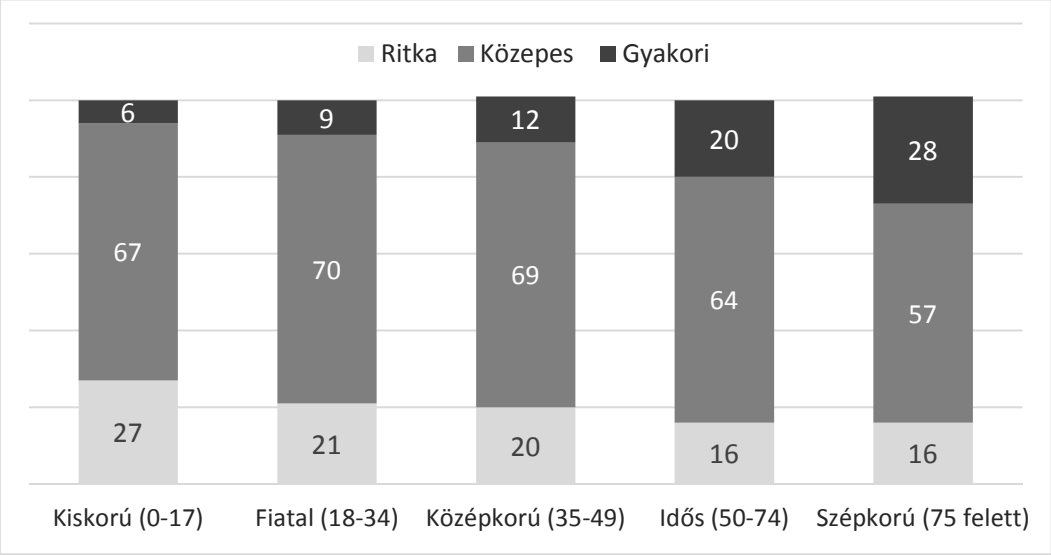

p=0,000

Nemenként vizsgálva nem látunk a fentihez hasonló, egyértelmű tendenciát, azonban azt megállapíthatjuk, hogy a ritka nevek aránya a fiatalok körében mindkét nem esetében a legmagasabb és az idősek, illetve a szépkorúak körében a legalacsonyabb (10.5.2. ábra). A nők neveit vizsgálva a ritka keresztnevek viszonylag egyenletesen vannak jelen. A férfiaknál a kiskorú válaszadók körében a legmagasabb a ritka keresztnevűek aránya, a fiatal és a középkorú férfiaknál ez az arány 10 százalékponttal csökken, míg s a 75 év feletti férfiak között a legalacsonyabb az arányuk.

10.5.2. ábra A ritka nevek alakulása nemek szerint az egyes korcsoportokban

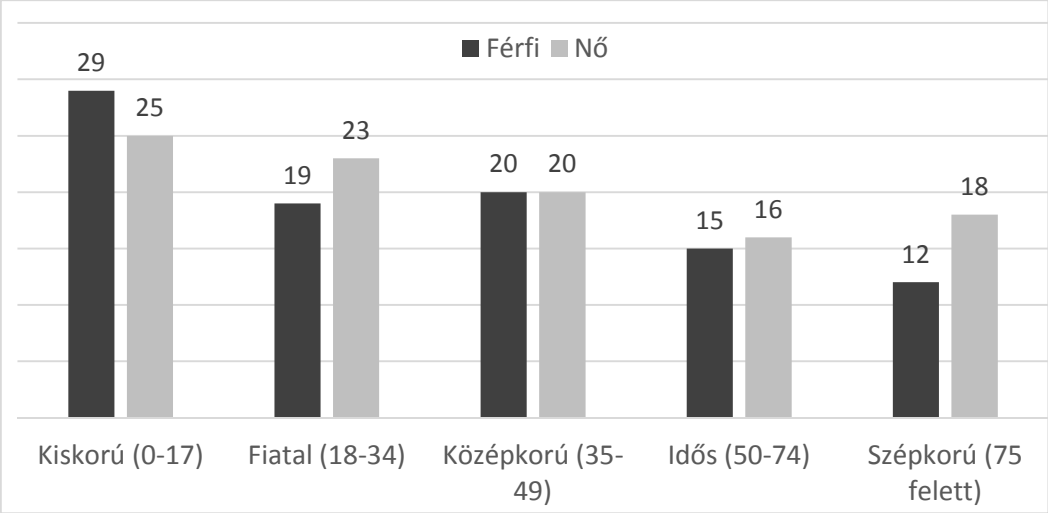

(pférfi=0,000; pnő=0,000)

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy az egyes korcsoportokon belül melyik az a három férfi, illetve női keresztnév, amely a leggyakoribbnak számít. (10.5.2. táblázat) Az MTA korpuszát és a mintánk összetételét vizsgálva azt láthatjuk, hogy a kiskorúak körében az egyre gyakoribbá váló nevek vannak jelen (mint a Máté, a Gergő és a Noémi), az idős és szépkorú kategóriákban megfigyelt 12 leggyakoribb név ezzel szemben veszít a népszerűségéből.

10.5.4. KERESZTNEVEK A TÁRSADALMI OSZTÁLYOK TÜKRÉBEN

Tanulmányunk e fejezetében megvizsgáljuk az objektív, illetve a szubjektív társadalmi osztály-hovatartozásának és a ritka nevek viselésének kapcsolatát. Az objektívként meghatározott alsó osztály két fő jellemzőjét emeljük ki mint proxy-mutatót: az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőket és a kis településeken élőket soroltuk ebbe a társadalmi kategóriába emellett pedig a szubjektív értelemben vett társadalmi osztályba tartozást önbesorolás segítségével mértük.[84]

A 10.5.3. ábra azt mutatja, hogy a ritka nevek aránya leginkább az alacsony iskolai végzettségűek körében magas, a 10.5.4. ábra pedig azt, hogy a kisebb településeken (városban, községben) élők körében magasabb. A városokban a ritka nevek magas arányának hátterében az is állhat, hogy egyre több nagyközség kapja meg a városi rangot, így bár a településosztály magasabb pozíciót mutat, de az ott élők szokásai, attitűdjei kevésbé hasonlítanak a nagyobb városokban lakók életére. Mindez megerősíti a Monitor 2012-es kötetében megfigyelt „ritka név, mint alulról jövő kezdeményezés" jelenség érvényességét (Fekete-Nagy–Sik 2012: 130–131).

10.5.3. ábra A ritka nevek aránya iskolai végzettség szerint (%)

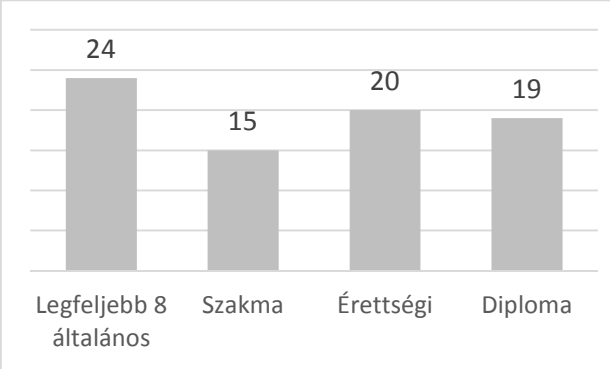

10.5.4. ábra A ritka keresztnevek aránya településosztályok szerint (%)

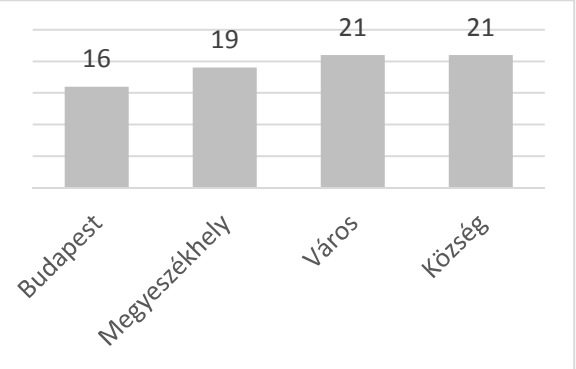

Mindkét esetben: p=0,000

Az önbesorolás alapján meghatározott társadalmi osztályok esetében jelentős különbséget találunk a ritka nevek arányában: a magukat felső vagy felső-középosztályba sorolók körében magasabb a ritka keresztnevűek aránya, mint az alsó osztályba tartozók körében, de a ritka nevek aránya a magukat „középre-alulra"[85] helyezők körében a legalacsonyabb.

[84] a kérdőív „Melyik társadalmi osztályba sorolná magát?"kérdését használva

[85]Tehát a magukat középosztályba, alsó-középosztályba, munkásosztályba és az alsó osztályba sorolók körében.

10.5.5. ábra A ritka nevek aránya az egyes társadalmi osztályokban, önbesorolás alapján (%)

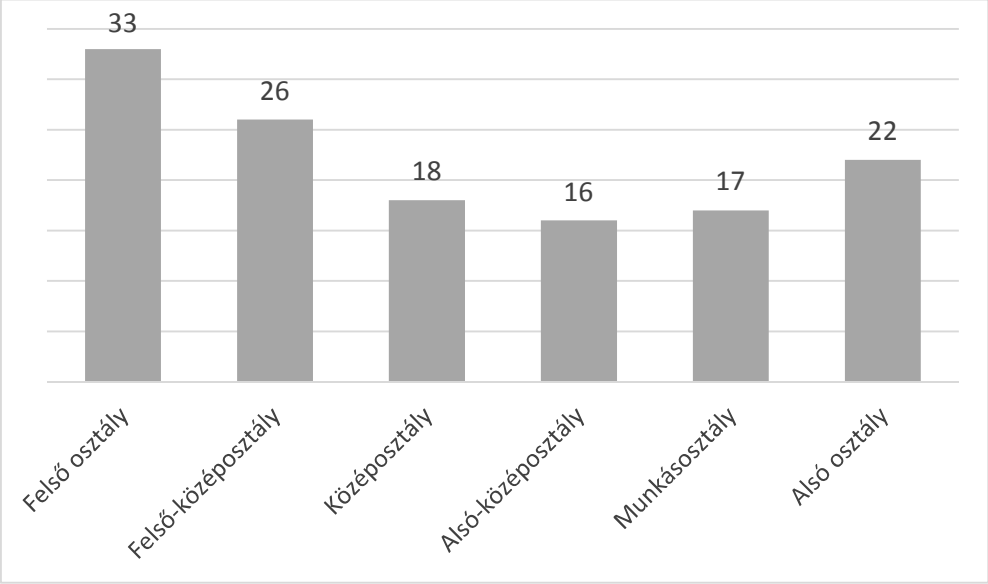

p=0,000

Ahhoz, hogy az eltérést mélyebben tudjuk értelmezni, érdemes megvizsgálni a különböző társadalmi osztályok névadási stratégiáját. Vajon ugyan azok a ritka nevek fordulnak elő az alsó és felső társadalmi osztályokban? Létezhetnek olyan nevek, melyek csak egy adott társadalmi osztályt jellemeznek? A következő fejezetben a szülők iskolai végzettségével közelítve próbálunk közelebb kerülni a válaszhoz.

10.5.5. A CSALÁDI HÁTTÉR RELEVANCIÁJA

A szülők iskolai végzettségét vizsgálva a ritka keresztnevek alakulásban nem látható lényeges eltérés, ezzel szemben a gyakori nevek esetében egy szembetűnőbb tendencia rajzolódik ki.

Az adatokból az látszik, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők inkább választottak gyakoribb keresztnevet gyermeküknek, mint a magasan kvalifikáltak (10.5.6. és 10.5.7. ábra).

10.5.6. ábra Gyakori nevek aránya a szülők iskolai végzettsége szerint (%)

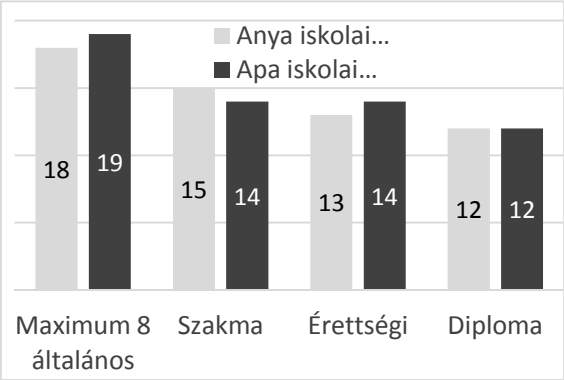

10.5.7. ábra Gyakori nevek aránya a nők körében a szülők iskolai végzettsége szerint (%)

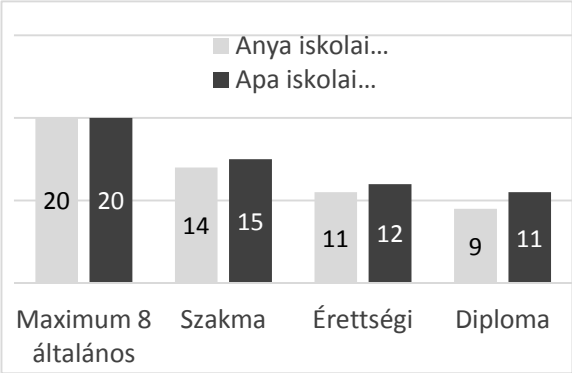

A szülők iskolai végzettsége szerint: p_{anya}=0,007 p_{apa}=0,008 és a nők körében szülők iskolai végzettsége szerint: p_{anya}=0,001 p_{apa}=0,004.

10.5.6. MONDD MEG, HOGY HÍVNAK – MEGMONDOM A FOGLALKOZÁSOD!

A kérdés egy korábban olvasott blogbejegyzés[86] kapcsán fogalmazódott meg bennük. Ebben a cikkben a szerző az Egyesült Államok társadalmának keresztneveit vizsgálja. A 10.5.8. ábra kapcsán néhány érdekességet szeretnénk kiemelni: a beosztott mezőgazdasági munkások körében az idős és szépkorú generációra jellemző nevek szerepelnek, például a Sándor és az Ilona, amelyek nem szerepelnek más foglalkozási csoportok gyakori nevei között; ez természetesen azzal is magyarázható, hogy főként az idősebbek dolgoznak a mezőgazdasági ágazatokban.

A Katalin és Kata mind a beosztott értelmiségiek, mind pedig a beosztott ipari munkások körében a leggyakoribb női keresztnevek. Nem meglepő, hiszen a fiatal és a középkorú korcsoportban – tehát a friss pályakezdők és az aktív keresők körében – is ez a leggyakoribb női keresztnév. A vállalkozói szférát elemezve azt mondhatjuk, hogy a Szilvia a fiatal korosztályban a harmadik leggyakoribb női név, ami ebben a körben is megjelenik. A Mária a leggyakoribb név az idősek és a szépkorú, valamint a vezető beosztású nők között, talán mert a nők idősebb korukra juthatnak el pályájuk csúcsára.

[86]http://verdantlabs.com/blog/

10.5.8. ábra Gyakori keresztnevek beosztás alapján

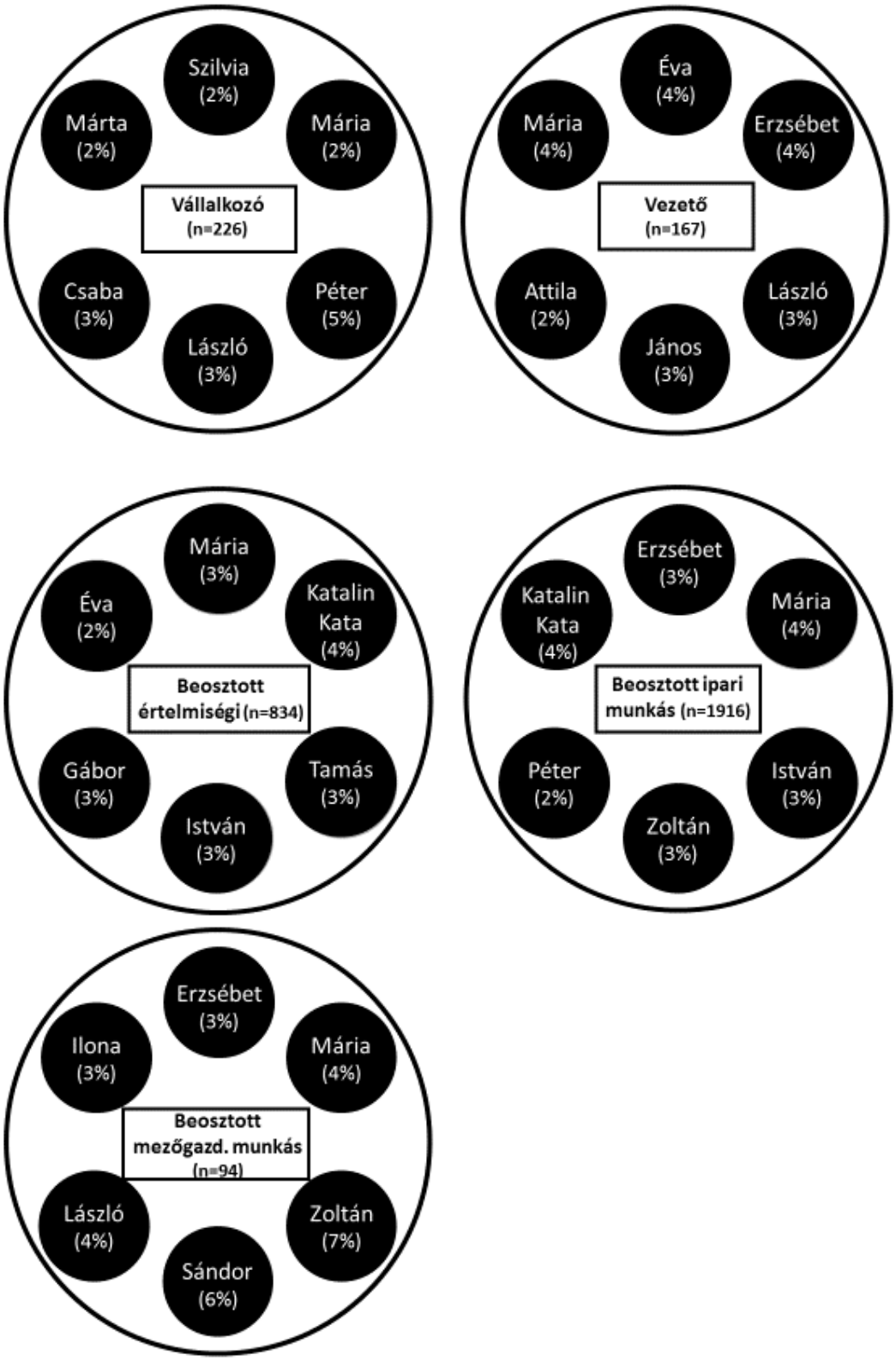

10.5.7. ÖSSZEFOGLALÁS

Úgy gondoljuk, hogy elemzésünkkel csak részben támasztottuk alá a „ritka név mint alulról jövő kezdeményezés" feltételezés igazát: az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőknek és a kisebb településeken élőknek valóban nagyobb valószínűséggel van ritka neve, mivel azonban a magukat felső vagy felső-középosztályba soroló kérdezettek körében a legmagasabb a ritka keresztnevűek aránya, ezért a fenti feltételezést ki kell egészíteni azzal a feltételezéssel, hogy „a hagyományos név középen dívik".

Feltételezhető az is, hogy a ritka nevek adásának divatja nem múlik: a fiatalabb korcsoportokban mindkét nem esetében elterjedtebbek a ritka nevek, mint az idősebb kérdezettek körében.

Úgy gondoljuk, hogy a keresztnevek vizsgálata nagyobb hangsúlyt érdemel, elemzésünk során számos egyéb vizsgálható aspektusra találtunk, mellyel a későbbiekben még szeretnénk foglalkozni. Az adatfelvétel során többen asszonynevet adtak meg keresztnévként, úgy gondoljuk, hogy ebben egyrészt közrejátszhat a családbeli hierarchia (melynek élén az apa állhat), másrészt pedig ezek a nők inkább az idősebb generáció tagjai lehetek, melyben még érvényesül a névfelvételi tradíció. A névtani kutatások alapján napjainkban az a jellemzőbb, ha házasságkötéskor a feleség kötőjeles formában veszi fel férje nevét. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy azok a nők, akik a válaszaik alapján emancipáltabbnak tűnnek, milyen formában adják meg a keresztnevüket. Emellett izgalmas és fontos kutatási kérdésnek tartjuk, hogy vajon a népszerű sorozatokban megjelenő nevek valóban hatással vannak-e a névadási szokásokra.

10.5.8. IRODALOM

Fekete-Nagy Manci–Sik Ernő (2013): *Keresztnevek a célkeresztben* In: Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban, Tárki Monitor Jelentések 2012. Szerkesztette: Szivós Péter– Tóth István György, Budapest, 2013., p. 128–133.

10.5.9. TÁBLÁZATOK

10.5.1. táblázat A tíz leggyakoribb név a mintában (gyakoriság szerint) és a teljes népességben (ABC-sorrendben)[87]

Női nevek		Férfinevek	
Népesség	**Minta (n=2320)**	**Népesség**	**Minta (n=2100)**
Anna	Anna (3%)	Attila	Zoltán (8%)
Erzsébet	Marika, Mária (3%)	Ferenc	István (6%)
Éva	Kata, Katalin (3%)	Gábor	József (5%)
Ilona	Ilona (2%)	István	János (5%)
Judit	Erzsébet (2%)	János	László (4%)
Julianna	Ágnes, Ági (2%)	József	Sándor (4%)
Margit	Erika (1%)	László	Zsolt (4%)
Mária	Éva (1%)	Péter	Attila (3%)
Katalin	Ildikó (1%)	Sándor	Ferenc (3%)
Zsuzsanna	Andrea (1%)	Zoltán	Péter (3%)

10.5.2. táblázat A három leggyakoribb keresztnév nemek szerint az egyes korcsoportokban

Kiskorú (n= 864)	Fiatal (n= 987)	Középkorú (n= 1021)	Idős (n= 902)	Szépkorú (n= 645)
Férfiak				
Dávid (3%)	Gábor (4%)	Zoltán (3%)	István (4%)	István (4%)
Máté (3%)	Zoltán (3%)	Tamás (3%)	János (3%)	József (3%)
Gergely, Gergő (2%)	Péter (3%)	Péter (3%)	László (3%)	Sándor (3%)
Nők				
Dóra (2%)	Katalin, Kata (2%)	Katalin, Kata (2%)	Mária (5%)	Mária (8%)
Henrietta (2%)	Anna (1%)	Krisztina, Kriszta (1%)	Erzsébet (3%)	Erzsébet (8%)
Noémi (2%)	Szilvia (1%)	Dóra (1%)	Zsuzsanna, Zsuzsa (3%)	Ilona (5%)

[87]Érdekesség, hogy a tíz leggyakoribb férfinév között csak két szótagú keresztnevet találunk, ezzel szemben a nők körében már több szótagú keresztnevek is előfordulnak.

FÜGGELÉK

F1. A KÉRDŐÍVEK ÉS AZ ADATBÁZIS ALAPSTRUKTÚRÁJA

A Háztartás Monitor 2014 kutatás – hasonlóan a korábbi évek Háztartás Monitor kutatásaihoz, valamint a Magyar Háztartás Panel kutatáshoz – adatgyűjtése során kétféle kérdőívet használtunk. A háztartások összes tagjának alapadatait (demográfia és alapvető jövedelmi adatok), valamint a háztartás egészére vonatkozó jövedelmi és kiadási adatokat a *háztartás kérdőív* segítségével gyűjtöttük össze. Ezt a kérdőívet a mintába bekerült háztartások azon tagjától kérdeztük le, aki leginkább kompetens volt ezekben a témakörökben. Ezen kívül a háztartás 16 éves, illetve ennél idősebb tagjaival *egyéni kérdőív* is készült. Az egyéni kérdőívben a személyek foglalkozásszerkezeti pozícióját, jövedelmi viszonyait, iskolai és foglalkozási életútját követtük nyomon. Az egyéni kérdőívben szerepeltek a jövedelmekkel, az anyagi helyzettel és egyéb kapcsolódó témakörökkel összefüggő attitűdkérdések is.

Az adatbázist egyéni szinten építettük fel, oly módon, hogy *az adatbázis tartalmazza a mintába bekerülő háztartás minden tagjának* – beleértve a 16 éven aluli gyerekeket, valamint az egyéni kérdőívre nem válaszoló 16 év feletti háztartástagokat – jellemzőit, mégpedig

- a demográfiai, foglalkozási és jövedelmi alap-adatait (amelyek a háztartási kérdőívben szerepeltek), beleértve a háztartásfőhöz való családi kapcsolat jellegének mutatóját is,
- a háztartásra vonatkozó összes egyéb kalkulált adatokat (pl. háztartás összes jövedelme, háztartás létszáma stb.)
- valamint a 16 éves vagy idősebb, egyéni kérdőívre válaszolók esetében az egyéni kérdőív adatait.

Az egyénekre vonatkozó kutatási témakörök esetében tehát a teljes, vagy a megfelelő korosztályra leválogatott adatbázist tekintjük alapnak. A háztartásokra vonatkozó témakörök esetében pedig a háztartásfőkre leszelektált adatbázis adatait elemezzük.

F2. MINTAVÉTEL

A minta a magyar háztartásokat régiók és településtípusok szerint reprezentáló valószínűségi minta. A minta elkészítéséhez többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztunk. A rétegeket régió és településtípus szerint hoztuk létre. A budapesti kerületek és a 80.000 lakosnál nagyobb nagyvárosok önálló rétegeket alkottak.

Első lépcsőjében méretarányos valószínűségi mintavételi eljárás (PPS) módszerével minden rétegből kiválasztottuk azokat a településeket, amelyek a mintába kerültek.

A második lépcsőben került sor a mintába bekerülő háztartások kiválasztására. Először meghatároztuk, hogy a mintába bekerült rétegekből hány háztartásnak kell a mintában szerepelnie. A háztartások mintabeli aránya megegyezik azzal az aránnyal, amekkora az adott rétegbe tartozó háztartások aránya a teljes népességen belül. (Minden réteg minden mintába bekerült településéből azonos számban kerültek a mintába háztartások.) Ezt követően, a minta konkrét kialakításához háztartási címlistát vásároltunk Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalától (KEH KH). A vásárolt címlista esetében az általunk meghatározott településekről, az általunk meghatározott számú, célcsoportba tartozó háztartás adatait kaptuk meg a szolgáltatótól, amely a címeket a teljes listából egyszerű véletlen mintavételi eljárással választotta ki.

Az alkalmazott mintavételi eljárásunk tehát valószínűségi minta, a célcsoport minden tagjának azonos az esélye a mintába való bekerülésre, így a minta segítségével begyűjtött adatokból levont következtetések – a statisztikai hibahatár mértékén belül – általánosíthatóak a teljes célcsoportra.

Az adatfelvétel során az ún. *címlistás, csökkenő mintás* eljárást alkalmaztunk. Ennek lényege, hogy nem alkalmazunk pótcímeket, hanem a mintavételi eljárás során eleve kalkulálunk a válaszmegtagadások, és egyéb

okok miatt várhatóan kieső címek számával. Ez az eljárás a tudományosan leginkább megalapozott, a nemzetközi gyakorlatban legáltalánosabban alkalmazott szisztéma (szemben a pótcímes eljárással, amelyet a nemzetközi gyakorlatban egyáltalán nem alkalmaznak). Az elvártnál nagyobb elemszámú induló mintát határoztunk meg tehát, azt vártuk el a kérdezőktől, hogy az induló mintába bekerült összes háztartást keressék fel, és kérdezzék le.

A mintába került háztartásokat kérdezőbiztosaink személyesen keresték meg. A mintába bekerült címeket legalább háromszor fel kell keresniük, két különböző napszakban. A hét közbeni megkeresés egyikének este 6 óra utáni időpontra kellett esnie. (Az elvárás a legalább háromszori megkeresés volt, de az esetek többségében ennél többször is megpróbálkoztak a kérdezők az adatfelvétellel azokon a címeken, amelyeket az első két alkalom egyikében sem értek el.)

Az adatfelvétel során az 5089 elemszámú induló mintából 2011 sikeres háztartás-interjú, és 3542 egyéni kérdőív készült el.

F3. A KÉRDEZÉS FOLYAMATA ÉS A KÉRDEZÉS ELLENŐRZÉSÉNEK ELSŐ LÉPCSŐJE

Kérdezőbiztosaink személyesen keresték fel a mintába került háztartásokat. A Háztartás Monitor kutatás adatfelvétele 2014. szeptember 27-től november 1-ig tartott.

F.1. ábra A teljes adatfelvétel időbeni megoszlása

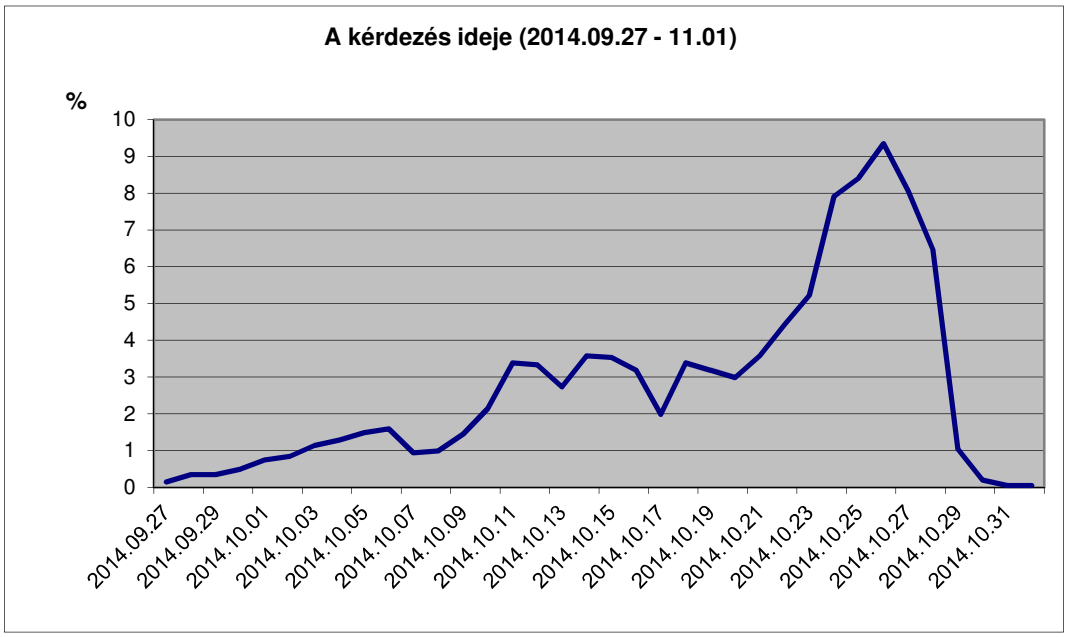

A kérdezőket munkába állásuk előtt a regionális központokban képezzük ki, a későbbiekben pedig a regionális instruktorok segítségével végezték munkájukat. A kérdezők a területi instruktorokkal vannak napi kapcsolatban. A kérdezők minden adatfelvételhez írásos kérdezési útmutatót kapnak, mely egyrészt felhívja a figyelmet a kérdőív legfontosabb részeire, másrészt a viszonylag ritkábban előforduló kérdezési helyzetek megoldásához ad iránymutatást.

A Háztartás Monitor kutatás terepmunkáját megelőzően a területi instruktorok egész napos kiképzésen, és tréningen vettek részt. A kérdezők tréningje pedig a területi instruktorok vezetésével, a TÁRKI belső munkatársainak segítségével a regionális központokban történt. A kérdezők csak ez után a speciálisan az adott kutatásra vonatkozó tréning után kezdhették el a kérdőívek lekérdezését.

Ugyanakkor a kérdezőket szigorúan ellenőrizzük is. Az ellenőrzés első szintjét a területi instruktorok, második szintjét az adatok számítógépes ellenőrzési folyamata, harmadik, legfelsőbb szintjét pedig a TÁRKI fő ellenőrzési csoportja végzi.

F4. A KÉRDEZÉST KÖVETŐ ADATFELVÉTELI MUNKAFOLYAMATOK, ELLENŐRZÉS ÉS JAVÍTÁS

Az adatokat minden munkafázisban többszintű ellenőrzésnek vetettük alá. A kérdőívek 10%-át ellenőrző kérdőív segítségével a terepen ellenőrizték a területi instruktorok.

F4.1. KÖZPONTI FŐ ELLENŐRZÉS:

A regionális ellenőrzés mellett – amelyet a területi instruktorok végeznek – a TÁRKI-ban olyan központi ellenőrzési rendszert is fenntartunk, amelyhez tartozó munkatársak nincsenek napi kapcsolatban a kérdezőkkel, így a központi ellenőrzést nem befolyásolja az esetleges személyes szimpátia, stb. A központi ellenőrzés leginkább azokra az esetekre, területekre illetve kérdezőkre összpontosít, amelyek fennakadnak az adatok ellenőrzésének a kérdezést követő lépcsőjén: az elkészült „nyers" adatbázis számítógépes logikai ellenőrzése során. A központi ellenőr a többi ellenőrzési munkálatok során tapasztalt hibák együttes előfordulási gyakoriságát, és súlyát mérlegelve kutatásonként 2-10 csomópontot köteles ellenőrizni. (Csomóponti ellenőrzés alatt vagy egy-egy kérdező, vagy egy-egy régió összes kérdőívének ellenőrzését értjük. A központi ellenőrzés tehát szigorú, problémára fókuszált ellenőrzést végez. Az ellenőrzés negatív eredménye az ellenőrzött személlyel (kérdező, instruktor) való munkakapcsolat azonnali megszakítását eredményezi.) Ennek a célra orientált ellenőrzésnek számos formája van: személyes ellenőrzés, telefonos ellenőrzés, ellenőrző levelek írása, stb.) A Háztartás Monitor kutatás esetében a központi ellenőrzés az interjúk 10%-át ellenőrizte. Összességében tehát az interjúk 20%-a került az ellenőrzés hatálya alá.

F4.2. SZÁMÍTÓGÉPES ADATELLENŐRZÉS ÉS JAVÍTÁS:

Az adatellenőrzés az alapsorok tisztítását és az adatok logikai ellenőrzését jelenti. A „nyers" adatbázis összeállítását követően az adatokat számítógépes ellenőrzési folyamatnak vetjük alá, amely során az esetleges logikai ellentmondások kimutatásával keressük az esetlegesen bennmaradó hibákat. Ezt a munkálatot a Háztartás Monitor kutatásban részt vevő vezető kutatók útmutatásai – a kapott részletes hibakeresési szempontok, listák ellenőrző kereszttábla-tervek – alapján a hibakeresésben, javításban gyakorlattal rendelkező, a programozáshoz is értő munkatársak végzik. Az ellentmondásosnak tűnő adatokat tartalmazó kérdőíveket logikai úton vagy a kérdezettek telefonos felkeresésével javítottuk.

F5. AZ ADATFELVÉTEL FŐBB ADATAI

F.1. táblázat

	N	%
Összes cím	5089	
Összes felkeresett cím	3600	
Összes lekérdezett cím	2011	55,9%
A kérdezés meghiúsult a címen	1589	44,1%
Nem megfelelő cím:	162	
A személy elköltözött	101	62,3%
A cím/ név nem létezik	39	24,1%
A személy meghalt	12	7,4%
Mintának nem megfelelő cím	10	6,2%
Megfelelő cím (= összes cím - nem megfelelő cím)	4927	96,8%
Összes kiesett: (= megfelelő cím - elkészült kérdőívek)	2916	59,2%
Válaszképtelen	27	0,9%
Válaszmegtagadó	832	28,5%
Ideiglenesen távol	297	10,2%
Háromszori megkeresés	190	6,5%
Egyéb ok	81	2,8%
Nem felhasznált cím	1489	51,1%
A lekérdezett háztartásokban élő összes személy száma	4420	100%
A lekérdezett háztartásokban élő 16 éves és idősebb háztartástagok száma	3908	88,4%
A lekérdezett háztartásokban élő 16 éven aluliak száma	512	11,6%
16 éven felüli háztartástagokkal elkészült egyéni kérdőívek száma	3541	90,6%
16 éven felüli háztartástagokkal nem készült egyéni kérdőív	367	9,4%

F.2. táblázat A felkeresett háztartások száma és aránya településtípusonként

Település típus		Felkeresett háztartások
Budapest	N	791
	%	22,0%
Város	N	1968
	%	54,7%
Község	N	841
	%	23,4%
Összesen	N	3601
	%	100,0%

F.3. táblázat Válaszadási, megtagadási, meghiúsulási arányok a felkeresett háztartások körében, településtípus szerint

Település típus		Elkészült	Megtagadta	Meghiúsult	Összes felkeresett cím
Budapest	N	411	196	184	791
	%	52,0%	24,8%	23,3%	100,0%
Város	N	1036	487	445	1968
	%	52,6%	24,7%	22,6%	100,0%
Község	N	564	149	128	841
	%	67,1%	17,7%	15,2%	100,0%
Összesen	N	2011	832	757	3600
	%	55,9%	23,1%	21,0%	100,0%

F.4. táblázat Az egyéni kérdőívre való válaszadási arányok a 16 éves és idősebb személyek körében, településtípus szerint

Település típus		Elkészült	Nem készült el	Megkeresett 16 éven felüli családtagok
Budapest	N	696	42	738
	%	94,3%	5,7%	100,0%
Város	N	1811	164	1975
	%	91,7%	8,3%	100,0%
Község	N	1034	161	1195
	%	86,5%	13,5%	100,0%
Ország összesen	N	3541	367	3908
	%	90,6%	9,4%	100,0%

F.5. táblázat Az egyéni kérdőívre való válaszadás arányok a 16 éves és idősebb személyek körében, régiók szerint

Régió		Elkészült	Nem készült el	Megkeresett 16 éves és idősebb családtagok
Közép-Magyarország	N	1108	70	1178
	%	94,1%	9,7%	100,0%
Közép-Dunántúl	N	362	39	401
	%	90,3%	9,7%	100,0%
Nyugat-Dunántúl	N	306	41	347
	%	88,2%	11,8%	100,0%
Dél-Dunántúl	N	381	21	402
	%	94,8%	5,2%	100,0%
Észak-Magyarország	N	406	64	470
	%	86,4%	13,6%	100,0%
Észak-Alföld	N	578	65	643
	%	89,9%	10,1%	100,0%
Dél-Alföld	N	400	67	467
	%	85,7%	14,3%	100,0%
Ország összesen	N	3541	367	3908
	%	90,6%	9,4%	100,0%

F6. SÚLYOZÁS

A válaszmegtagadásokból és egyéb okból való kiesések miatti torzulást súlyozással korrigáltuk. A válaszmegtagadások ill. kiesések két szinten következhettek be:

1. háztartás szinten, amikor a mintába kerül háztartással nem sikerült interjút készíteni

2. egyéni szinten, amikor a háztartással sikerült felvenni a kapcsolatot és egyéni kérdőívek is készültek, de valamelyik 16 éves ill. idősebb háztartástaggal nem készült egyéni kérdőív.

Az adatbázishoz készített súly (HTSULY) egyszerre alkalmas a válaszadó háztartások megoszlásainak a magyarországi háztartásokra jellemző megoszlásokhoz és a háztartások összes tagjából álló egyéni minta megoszlásainak a magyarországi háztartásokban élő népesség megfelelő megoszlásaihoz való súlyozásra. A súlyozás szempontjai a következők voltak

- Nem,
- Életkor (0-34 éves / 35-59 éves / 60 év felett)
- Legmagasabb iskolai végzettség (érettségi alatt / érettségi / érettségi felett)
- Településtípus (Budapest / egyéb város / község)
- Háztartáslétszám(1 fős / 2+ fős) ill. (1 / 2 / 3 / 4+ fős)
- Háztartásfő / nem háztartásfő

A súlyozás a 2011. évi népszámlálás adataihoz történt. A súlyozott adatok a fenti szempontok szerint pontosan illeszkednek a populáció ismert adataihoz.

A súly iterációs folyamat eredményeképpen állt elő. A következő megoszlások képezték az iterációkat

- Hatdimenziós megoszlás a fenti hat változó által meghatározott hatdimenziós eloszlást tekintve (háztartáslétszám 2 kategóriával)
- Kétdimenziós megoszlás a háztartásfő / nem háztartásfő illetve a finomabb bontású háztartáslétszám változót tartalmazva.

A súly kialakításakor az iteráció első lépése a fent leírt hat változó által meghatározott hatdimenziós együttes eloszlás populációéhoz rétegzése volt, melyet (második lépésként) a két dimenziós megoszlással finomítottunk. Az iterációt akkor tekintettünk befejezettnek, amikor a súlyozott adatbázis az összes fenti szempont szerint stabilan illeszkedett a népszámlálás megoszlásaihoz.

Ez az alapsúly használható minden háztartásszintű elemzéshez és azokhoz az egyéni szintű elemzésekhez, amelyek az összes háztartástag mintáját elemzik.

F.6. táblázat A minta megoszlásai

	Népszámlálás 2011(%)		Minta súlyozatlan megoszlása(%)		Minta súlyozott megoszlása (%)	
	Háztartásfő	Összes személy	Háztartásfő	Összes személy	Háztartásfő	Összes személy
Nem						
Férfi	67	47	66	45	68	48
Nő	33	53	34	55	32	52
Összesen	100	100	100	100	100	100
Iskolai végzettség						
Érettségi alatt	54	60	55	58	54	60
Érettségi	27	26	28	28	27	26
Diplomás	19	15	17	15	19	15
Összesen	100	100	100	100	100	100
Település típusa						
Budapest	20	17	20	18	20	17
Város	52	52	52	51	52	52
Falu	28	31	28	32	29	31
Összesen	100	100	100	100	100	100
Életkor						
0-34	14	40	12	40	14	40
35-59	49	36	47	37	50	37
60+	37	23	41	33	36	23
Összesen	100	100	100	100	100	100
Háztartás létszáma						
1 fő	32	14	34	15	32	14
2,3 fő	49	49	51	53	49	49
4 fő vagy több	19	37	15	32	19	37
Összesen	100	100	100	100	100	100

F7. A KÉPZETT DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÓK

A demográfiai program az életkor és a háztartásfőhöz való viszony alapján képez az elemzésekhez gyakran használt változókat. Ezek közül a legfontosabb a háztartástipológia, mely az együtt élő felnőttek és gyermekek számát kombinálja a közöttük fennálló rokoni kapcsolat jellegével. Ezen kívül olyan változókat képeztünk, mint legkisebb gyermek életkori csoportja, a felnőttek, a 18-, a 15-, illetve a 13 év alatti gyermekek száma. Ez utóbbiak segítségével állítottunk elő olyan változókat is, melyek a nemzetközi szakirodalomban elterjedt ekvivalencia-skálákat (OECD-skála és az EUROSTAT által is használt módosított OECD-skála) jelenítik meg. Ezen felül változót képeztünk a háztartásfő fontosabb társadalmi-demográfiai jellemzőiből: nem, életkor, korcsoport, legmagasabb iskolai végzettség.

F8. A JÖVEDELMEK SZÁMBAVÉTELE A 2014-ES HÁZTARTÁS MONITOR FELVÉTELBEN

A jövedelmek számbavétele a 2012-es Háztartás Monitor felvételhez hasonlóan történt, vagyis a korábbi évek módszertanát követtük. Annyiban változott maga a jövedelemszámítás amennyiben a kérdőív vonatkozó

kérdésblokkja változott, vagyis újabb jövedelemtípusokra kérdeztünk rá: ilyenek voltak például a közmunkából szerzett jövedelem és a külföldi transzferek. Mivel maga az adatfelvétel ún. CAPI[88] módszerrel történt, vagyis a kérdezők nyomtatott kérdőív helyett notebook-kal kérdeztek, a logikai hibák szűrése már az adatfelvétel során biztosított volt, amennyiben a leprogramozott kérdőív számos ellenőrző rutint tartalmazott.

F8.1. A JÖVEDELEMVÁLTOZÓK SZERKEZETE A 2014-ES FELVÉTELBEN

A háztartások jövedelme (éves jövedelmeknél HGJHZTEV) az egyéni kérdőívben felmért személyes jövedelmek (éves jövedelmeknél EGJOSZEV) és a háztartási kérdőívben felmért háztartási jövedelmek (HGJOVOSZ) összegzéséből adódik.

$$HGJHZTEV=HGJOVOSZ+\Sigma(EGJOSZEV)$$

F.7. táblázat A háztartási jövedelmek kategóriái

Tőkejövedelmek (HGJTOKE)	Bérbeadás (HGJKIAD) Pénzügyi befektetés jövedelme, árfolyamnyereség (HGJOSZT) Vállalkozó jövedelmek (HGJVALL), amely a vállalkozások nyereségét (HGCNYER1, HGCNYER3, HGCEG3FT) és a mezőgazdasági árutermelés nyereségét (HGJMGELA) tartalmazza.
Családi támogatások (HGJCSJOV)	Családi pótlék (HGJCSPEV), Kiegészítő családi pótlék (HGJKCSEV), árvaellátás (HGJARVEV), egyéb gyermekneveléssel kapcsolatos támogatás (HGJEGYEV)
Szociális támogatások (HGJSOCEV)	Lakásfenntartási támogatás (HGJLFTEV)
Saját termelésű fogyasztás	Saját termelésű mezőgazdasági termékek fogyasztása (HGJMGTAK)
Egyéb háztartási jövedelmek (HGJEGYED)	Nyeremény (HGJNYER), tartásdíj (HGJTDJK), más háztartástól kapott pénzügyi támogatás (HGJTAMO), más háztartástól kapott ajándék (HGJAJAN), külföldről kapott utalás (HGKTAMO)

F.8. táblázat Az egyéni kérdőívben felmért jövedelem-kategóriák

Főmunkahelyi rendszeres jövedelmek (EGJFMHEV)	Főmunkahelyi kereset (EGJFOMEV), közmunka jövedelem (EGJKOZEV) borravaló, hálapénz (EGJBOREV), természetbeni juttatás (EGJTEREV), számlára felvett munkabér (EGJSZLEV), előző főmunkahely keresete (EGJEFMEV), volt munkahely keresete (EGJVMJEV).
Főmunkahelyi ritka jövedelmek (EGJRITEV)	Prémium, jutalom (EGJPREMP), végkielégítés (EGJVEGFT).
Különmunka jövedelmek (EGJKMUEV)	Kereset rendszeres különmunkából (EGJKMAEV stb.) kereset alkalmi munkából (EGJALKEV).
Társadalombiztosítási jövedelmek (EGJTBEV)	Táppénz (EGJTAPEV), munkanélküli járadék (EGJMUNEV), Gyed (EGJGYEEV), terhességi gyermekágyi segély (EGJTESEV), nyugdíj (EGJNYUEV).
Szociális jövedelmek (EGJSZCEV)	Keresetpótló juttatás (EGJATKEV), álláskeresési segély (EGJMNSEV), más munkanélküliséghez kapcsolódó ellátás (EGJMMEEV) foglalkoztatást helyettesítő támogatás (EGJMFHEV), ösztöndíj (EGJOSTEV) GYET (EGJGYNEV), GYES (EGJGYSEV), GYED (EGJEGYEV), időskorúak járadéka (EGJIDJEV), egyszeri anyasági támogatás (EGJANYEV).
Transzfer-jövedelmek (EGJTRAEV)	Életjáradék eltartási szerződésből (EGJEJDEV), életjáradék kárpótlási jegyből (EGJKAREV).

[88] CAPI a Computer Aided Personal Interview rövidítése, vagyis személyes kérdezés számítógép segítségével.

F8.2. A JÖVEDELEMADATOK JAVÍTÁSA ÉS IMPUTÁLÁSA

Egyéni személyes jövedelmek (EGJOSZ14, EGJOSZEV) javítása

Az egyéni kérdőívben összegzett egyéni jövedelmeket össze tudjuk vetni azzal az összeggel, amit a háztartástáblában becsülnek az egyes háztartástagoknak.

Amikor a háztartástáblában becsült érték nagyobb, mint a kérdőívben összegzett szeptemberi jövedelem, akkor ez utóbbit a háztartástáblában szereplő érték behelyettesítésével javítjuk. Ilyen 701 esetében fordult elő a 4420 alapsokaságban (15%).

Amikor az éves személyes jövedelem hiányzik, de a háztartástáblában van pozitív becsült érték, akkor az éves személyes jövedelmet ennek 12-szeresével javítjuk. Erre 316 esetben került sor (7%).

F.9. táblázat A személyes jövedelem javításainak összefoglalása*

	N
Összes személy a mintában	4420
16 éven felüli ht. tagok száma	3915
Elkészült egyéni kérdőív	3542

** súlyozatlan adat.*

A 2014 szeptemberi személyes jövedelem (EGJOSZ14) átlaga az szerint, hogy behelyettesített (HGJOBE0) vagy számított jövedelemből származik

EGJOSZ12	Átlag	N	Szórás
nem behelyettesített	81.612	3719	86.634
behelyettesített	101.156	701	64.888

A 2014 éves személyes jövedelem (EGJOSZEV) átlaga az szerint, hogy behelyettesített (HGJOBE0*12) vagy számított jövedelemből származik

EGJOSZEV	Átlag	N	Szórás
nem behelyettesített	946.417	4104	963.086
behelyettesített	1.123.545	316	796.554

Egyéni személyes jövedelmek (EGJOSZ14, EGJOSZEV) imputálása

Imputálásra akkor kerül sor, ha az alább definiált jövedelem-hiányt tapasztalunk:

A személy 18 éven felüli, tehát kellene lennie személyes jövedelemadatnak, és nincs a háztartástáblában becsült jövedelem (HGJOBE0) valamint a szeptemberi vagy az éves személyes jövedelem hiányzik.

Ezen kívül még azokban az esetekben is imputáltunk, amikor a főmunkahelyi jövedelem hiányzik, de a természetbeni hozzájárulásoknál van pozitív jövedelem. Erre azért van szükség, mert számos esetben a semmilyen jövedelemkérdésre nem válaszoló válaszadók kérdőívében a főmunkahelyi természetbeni hozzájárulások esetében érvényes válasz volt karikázva, emiatt ezen korrekció nélkül itt nem imputáltunk volna jövedelmet.

Ilyen jövedelemhiány összesen 723 személynél van. Az ilyen jövedelemhiányoknál azonban csak akkor imputálunk, ha a személy alkalmazott, vállalkozó vagy nyugdíjas (N=509). A hiányzó jövedelműek megoszlását foglalkozás szerint a következő táblázat mutatja.

F.10. táblázat A hiányzó jövedelműek megoszlása foglalkozás szerint

	N	Százalék
Alkalmazott	279	38,6
Vállalkozó	45	6,2
Nyugdíjas	185	25,6
Egyéb	214	29,6
Összesen	723	100,0

Az imputálás során az alkalmazottak és a nyugdíjasok esetében a életkor (0-29 éves, 30-59 éves, 60+), iskolai végzettség (érettségi alatt, érettségi, érettségi felett) és településtípus (Budapest, egyéb) szerint megbontott súlyozott jövedelemátlagait (EGJOSZ14) helyettesítettük. A vállalkozók esetében az alacsonyabb esetszám miatt csak a területi szempontot vettük figyelembe az imputálás során.

Az éves személyes jövedelem imputálásához az imputált havi értéket tizenkettővel felszoroztuk.

F.11. táblázat Imputálások átlaga, száma és szórása (EGJOSZ14)

	Átlag	Szórás	N
Alkalmazott	139.373	40.046	279
Vállalkozó	234.903	36.159	45
Nyugdíjas	101.791	22.271	185